



# Anemnon

MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi  
Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University  
E-ISSN: 2149-4622

**YIL/YEAR: 2018 • CILT/VOLUME: 6 • SAYI/NUMBER: 3**

**Kur'an'a Göre Ötekiler**  
Abdulkerim Bingöl

**Çin Halk Cumhuriyeti'nin Çatışma Yönetimi Stratejisi Üzerinden Bir Dış Politika Okuması:  
1990-2000 Yılları Arasında Çin-Kuzey Kore İlişkisi**  
Yusuf Çınar

**Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi Öz Güven Algılarının  
Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi**  
Turgay Avcı, Özlem Ateş

**A Bard in Search of The Lost Time: The Time and Memory Perception in Thomas Wolfe's The Lost Boy**  
Mahmut Akar

**Kromit ve Manyetit Cevherlerinin Sanatsal Camlarda Kullanımı**  
Emir Özkaya, Selvin Yeşilay

**Ülkelerin Kalkınmasında ve İşbirliğinde Eğitimin Rolü: Türkiye ve Polonya Örneği**  
Ali Yılmaz Gündüz

**D-8 Ülkelerinde Biyokütle Enerjisi Tüketimi ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki**  
Fatma Fehime Aydın

**Faith Tourism and "Possible" Faith Tourism Routes between Turkey and Georgia**  
Uğur Çalışkan

**Gelir Eşitsizliği, Refah ve Mutluluk**  
Simla Güzel

**Algılanan Örgütsel Desteğin İşgören Performansına Etkisinde İşe Adanmışlığın Aracı Etkisi**  
Metin Işık, Aycan Kama

**Günlük Gazetelerde Yayınlanan Eğitimle İlgili Dava Haberlerinin İncelenmesi**  
Faruk Levent, Semih Çayak

**Ahlaki İnkilem Tekniğine Dayalı Çalışma Yaprağına İlişkin 7. Sınıf Öğrencilerinin Görüşleri: Farklılıklara Saygı Değeri**  
Emine Yalman, Vedat Aktepe, Abdülkadir Uzunöz

**Uzaktan Eğitim İle Verilen İngilizce Dersine Yönelik Öğrenci Görüşleri: Muş Alparslan Üniversitesi Örneği**  
Ezlam Pepeler, Ramazan Özbek, Yahya Adanır

**Tae-Bo Egzersiz Programının Üniversiteli Kadın Öğrencilerde Fiziksel Motorik ve Psikososyal Çıktıları**  
Ali Tekin, Gülcan Tekin, Emrah Aykora, Melih Çalışır

**"I. Dünya Savaşı'nda Rusya'nın Rolü"**  
Sean McMeekin  
*İnceleyen:* Kenan Demirel



**Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University**

**YIL/YEAR: 2018 • CILT/VOLUME: 6 • SAYI/NUMBER: 3**

**Yazılarda ifade edilen görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı bulunduğu kurumun görüşlerini yansıtmaz.**

The opinions and views expressed in the papers published in the journal are only those of the author(s) and do not necessarily reflect the views of the journal and its publisher.



Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University

#### Dağıtım Distribution

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yapılmaktadır	Is made by Muş Alparslan University Institute of Social Sciences		
2149-4622	: e-ISSN	e-ISSN	: 2149-4622
01/06/2018	: Basım Tarihi	Published Date	: 01/06/2018
Haziran 2018	: Yayın Sezonu	Pub. Date Season	: June 2018
6	: Cilt	Volume	: 6
3	: Sayı	Number	: 3
2013	: İlk Yayın Tarihi	Founded	: 2013
Muş	: Basım Yeri	Place of Publication	: Muş
Yılda altı defa elektronik olarak yayınlanan uluslararası hakemli ve süreli yayındır	: Yayın Türü	Publication Type	: Is an international, periodical, double-blind peer-reviewed and online academic journal published bi-monthly
Türkçe ve İngilizcedir; ancak her sayıda ki makale sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki çalışmalara da yer verilebilir.	: Yayın Dili	Official Language	: Turkish and English; however, studies in other languages may be included, up to a third of the number of articles in each issue.
Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık	: Periyot	Frequency	: February, April, June, August, October and December
Muş Alparslan Üniversitesi	: Yayıncı	Publisher	: Muş Alparslan University
Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 49250, Muş/Türkiye	: Adres	Address	: Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 49250, Muş/Türkiye
anemon@alparslan.edu.tr	: e-posta	e-mail	: anemon@alparslan.edu.tr
+90 436 249 49 49	: Telefon	Telephone	: +90 436 249 49 49
+90 436 249 10 22	: Faks	Fax	: +90 436 249 10 22
http://dergipark.gov.tr/anemon	: Ana Sayfa	Homepage	: http://dergipark.gov.tr/anemon

## Yayın Kurulu • Editorial Board

**Muş Alparslan Üniversitesi Adına**  
**Sahibi / Owner**  
**Baş Editör / Editor-in-Chief**

**Editörler / Editors**

**Yayın Kurulu Üyeleri / Editorial Board**  
**Members**

**Sekreteryaya / Secretariat**

**Dizgi/ Layout Editor**

**Teknik Redaksiyon / Redaction**  
**Grafik Tasarım / Design**

Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT (Rektör)  
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye  
Dr. Öğr. Üyesi Ömer ESEN  
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye  
Dr. Öğr. Üyesi Adem LEVENT  
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye  
Dr. Öğr. Üyesi Ceren YEGEN  
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye  
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali TÜRKMEÑOĞLU  
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye  
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet SALMAZZEM  
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye  
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Şamil TATIK  
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye  
Dr. Öğr. Üyesi Turan GÜLER  
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye  
Prof. Dr. Abdüllatif TÜZER  
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye  
Prof. Dr. İbrahim ERDOĞAN  
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye  
Prof. Dr. Abdülcelil BİLGİN  
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye  
Doç. Dr. M. Kamil COŞKUN  
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye  
Doç. Dr. Gabur OZIEV  
International Islamic University / Malezya  
Dr. Öğr. Üyesi Mahsum AYTEPE  
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye  
Doç. Dr. Mohammad Jaber THALJI  
Yarmouk University / Ürdün  
Doç. Dr. Mohd Roslan Bin Mohd NOR  
University of Malaya / Malezya  
Doç. Dr. Murat KAYACAN  
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye  
Dr. Öğr. Üyesi Aykut KÜÇÜKPAPMAK  
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye  
Dr. Öğr. Üyesi Berat ÇİÇEK  
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye  
Dr. Öğr. Üyesi Canser KARDAŞ  
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye  
Dr. Öğr. Üyesi Cumhuri TÜRK  
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye  
Dr. Öğr. Üyesi Irena Rajchinovska PANDEVA  
Ss. Cyril and Methodius University / Makedonya  
Dr. Öğr. Üyesi Orhan KESKİNTAŞ  
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye  
Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya ÇAM  
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye  
Arş. Gör. Abdülmecit YILDIRIM  
Arş. Gör. Aslıhan YENİÇERİ ALTINTAŞ  
Arş. Gör. Halil KILIÇ  
Arş. Gör. Yusuf ÖZTÜRK  
Okt. Yahya ADANIR  
Öğr. Gör. Serdar DİK



Yıl/Year: 2018 • Cilt/Volume: 6 • Sayı/Number: 3

### Amaç ve Kapsam Aims and Scope

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (anemon), sosyal ve beşeri bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmaları bilimsel bir yaklaşımla ele almak amacıyla yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi 2018 yılından itibaren Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayısı olmak üzere yılda altı defa düzenli olarak yayımlanmaktadır.

anemon'da yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu, yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları Muş Alparslan Üniversitesi'ne ait olup yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz veya elektronik ortama taşınmaz.

anemon'da sosyal bilimlerle (dil bilimi, din bilimleri, edebiyat, eğitim bilimleri, felsefe, güzel sanatlar, iktisat, işletme, maliye, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler vb.) alakalı konularda özgün ve nitelikli bilimsel çalışmalar yer almaktadır. Dergilerimizde yayınlanan tüm makaleler çevrimiçi olarak erişime açıktır ve makale yayını için herhangi bir ücret talep edilmemektedir.

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (anemon) aşağıdaki indekslerle taranmaktadır:

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University (anemon) is a peer-reviewed international journal that publishes original and qualified works with a scientific approach in the fields of social sciences and human sciences. The Journal is published bimonthly in February, April, June, August, October and December starting from 2018 by Mus Alparslan University.

Scientific and legal liabilities of the articles published in anemon belong to the authors. The copyrights of the works that are published in the journal are transferred to Muş Alparslan University. No part of this publication may be duplicated and published elsewhere including electronically without permission of the Publisher.

anemon focuses on, but not limited to the following topics: business, economics, educational sciences, finance, fine arts, history, international relations, linguistics, literature, philosophy, political science, psychology, sociology and theology, etc. All articles published in our journals are open access and freely available online. All articles published in our journals are open access, freely available online and no fee is charged for publishing articles

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University (anemon) indexed and abstracted in:

TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin (Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı)  
Index Copernicus  
CiteFactor (Academic Scientific Journals)  
COSMOS IF (Cosmos Impact Factor)  
CrossRef DOI (Digital Object Identifier)  
DRJI (Directory of Research Journals Indexing)  
ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)  
Idealonline  
IJIF (International Innovative Journal Impact Factor)  
InfoBase Index  
ISAM (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi)  
JIF (The Journals Impact Factor)  
JournalTOCs (Journal Tables of Contents)  
OAJI (Open Academic Journals Index)  
ResearchBib (Academic Resource Index)  
SciLit  
SIS (Scientific Indexing Services)  
SOBIAD (TR Sosyal Bilimler Atf Dizini)  
TEİ (Türk Eğitim İndeksi)  
UIF (Universal Impact Factor)

TUBITAK ULAKBİM TR Index (Social Sciences and Humanities Database)  
Index Copernicus  
CiteFactor (Academic Scientific Journals)  
COSMOS IF (Cosmos Impact Factor)  
CrossRef DOI (Digital Object Identifier)  
DRJI (Directory of Research Journals Indexing)  
ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)  
Idealonline  
IJIF (International Innovative Journal Impact Factor)  
InfoBase Index  
ISAM (TRF Center for Islamic Studies)  
JIF (The Journals Impact Factor)  
JournalTOCs (Journal Tables of Contents)  
OAJI (Open Academic Journals Index)  
ResearchBib (Academic Resource Index)  
SciLit  
SIS (Scientific Indexing Services)  
SOBIAD (TR Social Sciences Citation Index)  
TEI (Index of Turkish Education)  
UIF (Universal Impact Factor)

<b>Danışma Kurulu</b>	<b>Advisory Board</b>
Prof. Dr. Abdullah KIRAN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mesut IDRİZ International University of Sarajevo / Bosna Hersek
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN İstanbul Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Muhittin MACİT Türkiye Yazma Eserler Kurumu / Türkiye
Prof. Dr. Ahmet AĞIRAKÇA Mardin Artuklu Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa AYDIN Stratejik Düşünce Enstitüsü / Türkiye
Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU Uludağ Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK Marmara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali TAŞKIN Cumhuriyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa YAĞBASAN Fırat Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali UZUN Ondokuz Mayıs Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Ramazan YELKEN Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Bayram COŞKUN Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Recai AYDIN International University of Sarajevo / Bosna Hersek
Prof. Dr. Bilal ERYILMAZ İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Saffet KÖSE İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Erdal BAYKAN Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şamil DAĞCI Ankara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Erdoğan ERBAY Atatürk Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şahabettin YALÇIN Bingöl Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Eyyup Günay İSBİR İstanbul Aydın Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şehmus DEMİR Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Güven SAYILGAN Ankara Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Tuncer ASUNAKUTLU Bakırçay Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Turgay UZUN Muğla Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hüsamettin ERDEM Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Veli URHAN Gazi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. İsmail TAŞ Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Yasin AKTAY Stratejik Düşünce Enstitüsü / Türkiye
Prof. Dr. Kazım YOLDAŞ Uludağ Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Mahfuz SÖYLEMEZ İstanbul Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa ÇEVİK Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Hüseyin BİLGİN İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Mohammad Jaber THALJI Yarmouk University / Ürdün
Doç. Dr. Ali UTKU Atatürk Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Mohd Roslan Bin Mohd NOR University of Malaya / Malezya
Doç. Dr. Bülent SÖNMEZ İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Recep ASLAN Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Saim KAYADİBİ International Islamic University / Malezya
Doç. Dr. Elşen BAĞIRZADE Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan	Doç. Dr. Samira AL-KHAWALDEH The University of Jordan / Ürdün
Doç. Dr. Emin ÇELEBİ İnönü Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Súdabe SALIHOVA Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan
Doç. Dr. Fariz AHMADOV Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan	Dr. Öğr. Üyesi Bagdagul MUSSA The University of Jordan / Ürdün
Doç. Dr. Mahmoud JARAN The University of Jordan / Ürdün	Dr. Öğr. Üyesi Nurhodja AKBULAEV Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan

## İÇİNDEKİLER • CONTENTS

### EDİTÖRÜN NOTU / EDITOR'S NOTE

*Editörden* ..... 317

### ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

*Abdulkerim Bingöl* ..... 319  
Kur'an'a Göre Ötekiler  
The Others According to the Qur'an

*Yusuf Çınar* ..... 333  
Çin Halk Cumhuriyeti'nin Çatışma Yönetimi Stratejisi Üzerinden Bir Dış Politika Okuması: 1990-2000 Yılları Arasında Çin-Kuzey Kore İlişkisi  
The Study of Foreign Policy on the Conflict Management Strategy of the Republic of the China: China-North Korea Relationship Between 1990-2000

*Turgay Avcı, Özlem Ateş* ..... 343  
Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi Öz Güven Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi  
Investigating Science Teachers' Self-Confidence Perceptions of Technological Pedagogical Content Knowledge in Terms of Some Variables

*Mahmut Akar* ..... 353  
A Bard in Search of The Lost Time: The Time and Memory Perception in Thomas Wolfe's The Lost Boy  
Yitik Zaman Peşinde Bir Ozan: Thomas Wolfe'un The Lost Boy Adlı Eserinde Zaman ve Anı Algısı

*Emir Özkaya, Selvin Yeşilay* ..... 359  
Kromit ve Manyetit Cevherlerinin Sanatsal Camlarda Kullanımı  
Using of Chromite and Magnetite Ores in Artistic Glasses

*Ali Yılmaz Gündüz* ..... 365  
Ülkelerin Kalkınmasında ve İşbirliğinde Eğitimin Rolü: Türkiye ve Polonya Örneği  
The Role of Education in Economic Development and Cooperation in Countries: The Case of Turkey and Poland

*Fatma Fehime Aydın* ..... 371  
D-8 Ülkelerinde Biyokütle Enerjisi Tüketimi ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki  
The Relationship Between Biomass Energy Consumption and Economic Growth in D-8 Countries

*Uğur Çalışkan* ..... 379  
Faith Tourism and "Possible" Faith Tourism Routes between Turkey and Georgia  
İnanç Turizmi ve Türkiye İle Gürcistan Arasında "Muhtemel" İnanç Turizm Rotaları

*Simla Güzel* ..... 389  
Gelir Eşitsizliği, Refah ve Mutluluk  
Income Inequality, Well-Being and Happiness

*Metin Işık, Aycan Kama* ..... 395  
Algılanan Örgütsel Desteğin İşgören Performansına Etkisinde İşe Adanmışlığın Aracı Etkisi  
The Mediating Role of Work Engagement on the Impact of Perceived Organizational Support on Employee Performance

*Faruk Levent, Semih Çayak* ..... 405  
Günlük Gazetelerde Yayınlanan Eğitimle İlgili Dava Haberlerinin İncelenmesi  
Examining the Lawsuit News Related to Education in Daily Newspapers

*Emine Yalman, Vedat Aktepe, Abdülkadir Uzunöz* ..... 413  
Ahlaki İkilem Tekniğine Dayalı Çalışma Yaprağına İlişkin 7. Sınıf Öğrencilerinin Görüşleri: Farklılıklara Saygı Değeri  
Views of Seventh Grade Students about Work Sheets based on the Moral Dilemma Technique: The value of Respect for Diversity

*Ezlam Pepeler, Ramazan Özbek, Yahya Adanır* ..... 421  
Uzaktan Eğitim İle Verilen İngilizce Dersine Yönelik Öğrenci Görüşleri: Muş Alparslan Üniversitesi Örneği  
Students' Views On English Lesson Taught Through Distance Education: Muş Alparslan University Sample

*Ali Tekin, Gülcan Tekin, Emrah Aykora, Melih Çalışır* ..... 431  
Tae-Bo Egzersiz Programının Üniversiteli Kadın Öğrencilerde Fiziksel Motorik ve Psikososyal Çıktıları  
The Physical Motoric and Psychosocial Outcomes of Tae-Bo Exercise Program in University Female Students

**KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW**

<i>Kenan Demirel</i> .....	443
"I. Dünya Savaşı'nda Rusya'nın Rolü" The Russian Origins of the First World War	
<i>Yazım Kuralları / Author Guidelines</i> .....	447
<i>Değerlendirme Süreci / Peer Review Process</i> .....	451
<i>Yayın İlkeleri / Editorial Principles</i> .....	453

**Okuyucu Mektupları / Letters**

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde (anemon) yayımlanan çalışmalar hakkındaki değerli görüşlerinizi, yorumlarınızı ve önerilerinizi lütfen dergi editörüne iletiniz.

Dr. Öğr. Üyesi Ömer ESEN  
o.esen@alparslan.edu.tr





**Editörün Notu • Editor's Note**

## *Editörden...*

Değerli okuyucularımız,

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin (anemon) Haziran 2018 sayısını sizlerle buluşturmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Bu sayımızda da sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinden oluşan birbirinden değerli 15 yazı yer almaktadır. Titiz bir değerlendirme sürecinin ardından yayımlanan bu makalelerin kendi alanına katkı sağlayan yayınlar olduğuna inanıyoruz.

Bu yazılardan ilki, Dr. Abdülkerim Bingöl'ün "*Kur'an'a Göre Ötekiler*" başlıklı makalesinde, Kur'an'ın nasıl bir sınıflandırma yaptığı ve tarih boyunca potansiyel olarak öteki muamelesi yapılan farklı dinî, etnik, cinsel ve sınıfsal gruplara nasıl yaklaştığı irdelenmektedir.

İkinci sıradaki Dr. Yusuf Çınar'ın "*Çin Halk Cumhuriyeti'nin Çatışma Yönetimi Stratejisi Üzerinden Bir Dış Politika Okuması: 1990-2000 Yılları Arasında Çin-Kuzey Kore İlişkisi*" başlıklı makalesinde, Çin'in Soğuk Savaş sonrası 1990-2000 yılları arasında Kuzey Kore ile geliştirmiş olduğu dış politika stratejisini çatışma yönetimi stratejisi bağlamında ele alınmaktadır.

Dr. Özlem Ateş ve Turgay Avcı tarafından kaleme alınan "*Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi Öz Güven Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*" isimli üçüncü makalede ise fen bilimleri öğretmenlerinin Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisinin öz güvenlerine yönelik algılarının belirlenmesi ve bu düzeylerin cinsiyet, kıdem, mezun olunan bölüm ve günlük ortalama bilgisayar kullanma süresi gibi değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediği üzerinde durulmaktadır.

Dördüncü sıradaki Mahmut Akar'ın "*A Bard in Search of The Lost Time: The Time and Memory Perception in Thomas Wolfe's The Lost Boy*" adlı yazısında, Thomas Wolfe, "The Lost Boy" adlı kısa hikâyesinde kendisini de karakterize eden Eugene Gant'in geçmiş zaman ve günümüzü bir birine bağlayarak anıları tekrardan canlandırması üzerinde durulmaktadır.

Dr. Selvin Yeşilay ve Emir Özkaya'nın "*Kromit ve Manyetit Cevherlerinin Sanatsal Camlarda Kullanımı*" adlı çalışmalarında ise manyetit ve kromit cevherlerin belli bir tane boyutuna getirilerek sanatsal camlardaki etkileri araştırılmaktadır.

Altıncı sıradaki Dr. Ali Yılmaz Gündüz'ün "*Ülkelerin Kalkınmasında ve İşbirliğinde Eğitimin Rolü: Türkiye ve Polonya Örneği*" başlıklı makalesinde ülkeler için ekonomik açıdan eğitimin ve eğitim yatırımlarının neden büyük önem arz ettiği üzerinde durulmakta ve eğitimin iktisadi kalkınmadaki rolü incelenmektedir..

Dr. Fatma Fehime Aydın tarafından ele alınan "*D-8 Ülkelerinde Biyokütle Enerjisi Tüketimi ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki*" başlıklı çalışmada ise D-8 ülkelerinin (Gelişen Sekiz Ülke) 1980-2013 yıllarına ilişkin biyokütle enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilmektedir.

Sekizinci sıradaki Dr. Uğur Çalışkan'ın "*Faith Tourism and "Possible" Faith Tourism Routes between Turkey and Georgia*" adlı makalesinde, Türkiye ile Gürcistan arasındaki inanç turizmi potansiyeli ortaya konulmakta ve farklı dinler arasındaki sınır ötesi işbirliği ve hoşgörüyü katkıda bulunulmasının ilk adımı olarak "inanç turizm rotaları" üzerinde durulmaktadır.

Dokuzuncu sıradaki Dr. Simla Güzel'in kaleme aldığı "*Gelir Eşitsizliği, Refah ve Mutluluk*" başlıklı makalesinde, da refahın ve mutluluğun gelir eşitsizliğinden ne şekilde etkilendiği literatür araştırmasına dayalı olarak belirlenmeye çalışılmaktadır.

Onuncu sırada yer alan Dr. Metin Işık ve Aycan Kama'nın "*Algılanan Örgütsel Desteğin İşgören Performansına Etkisinde İşe Adanmışlığın Aracı Etkisi*" başlıklı yazılarında ise çalışanların örgütsel destek algılarının iş performanslarına etkisinde işe adanmışlığın aracı rolü incelenmektedir.

On birinci sıradaki Dr. Faruk Levent ve Semih Çayak'ın “*Günlük Gazetelerde Yayınlanan Eğitimle İlgili Dava Haberlerinin İncelenmesi*” başlıklı makalede, günlük gazetelerde yayınlanmış olan eğitimle ilgili dava haberleri incelenerek bu tür haberlerin günlük gazetelerde ne oranda yer aldığı ve bu haberlerin nasıl ele alındığı, ilgilendirdiği kitle ve oluşturduğu etki bağlamında ele alınmaktadır.

On ikinci sırada bulunan Dr. Vedat Aktepe, Dr. Abdülkadir Uzunöz ve Emine Yalman'ın “*Ahlaki İkilem Tekniğine Dayalı Çalışma Yaprağına İlişkin 7. Sınıf Öğrencilerinin Görüşleri: Farklılıklara Saygı Değeri*” başlıklı çalışmada da ahlaki ikilem tekniğine dayalı olarak hazırlanan farklılıklara saygı değeri çalışma yaprağındaki sorulara verilen öğrenci cevapları incelenmektedir.

On üçüncü sıradaki Dr. Ezlam Pepeler, Dr. Ramazan Özbek ve Yahya Adanır'ın “*Uzaktan Eğitim İle Verilen İngilizce Dersine Yönelik Öğrenci Görüşleri: Muş Alparslan Üniversitesi Örneği*” başlıklı yazıda, Muş Alparslan Üniversitesinde uzaktan eğitim ile verilen İngilizce dersine yönelik öğrenci görüşleri incelenerek İngilizce bilgilerini geliştirmede etkili olup olmadığı üzerinde durulmaktadır.

Dr. Ali Tekin, Gülcan Tekin, Dr. Emrah Aykora ve Melih Çalışır tarafından kaleme alınan “*Tae-Bo Egzersiz Programının Üniversiteli Kadın Öğrencilerde Fiziksel Motorik ve Psikososyal Çıktıları*” başlıklı on dördüncü makalede ise Tae-Bo egzersiz programına katılımın sedanter ve aşırı kilolu üniversiteli kadın öğrencilerinin fiziksel, motorik ve psiko-sosyal parametrelerine etkileri incelenmektedir.

Son olarak bu sayıda bir tane kitap kritiği çalışmasını istifadenize sunuyoruz. Müellifi Sean McMeekin olan ve Nurettin Elhüseyni tarafından Türkçeye çevrilen “*I..Dünya Savaşı'nda Rusya'nın Rolü*” adlı eser üzerine Kenan Demirel tarafından kaleme alınan bir tanıtım yazısı ile sayımız tamamlanmaktadır.

Dergimizin müteakip sayılarında da siz saygıdeğer okuyucuların, akademik çalışmalarını dergimizde değerlendirmek üzere göndermeleri için çağrıda bulunurken Dergimize olan desteğiniz için şimdiden teşekkür eder, çalışmalarınızda başarılar dilerim. Ayrıca maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman bizlerden esirgemeyen Rektörümüz Sayın Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT hocamıza, yazıların yayın sürecinde görev alan hakemlerimize, danışma ve yayın kurulu üyelerimize, bu süreçte yanımızda olan Muş Alparslan Üniversitesi yönetimi ve personeline de teşekkür ederim.

Muş Alparslan Üniversitesi'nin marka değeri yüksek birimlerinden biri olan anemon'un sizlerin sosyal bilimlerle alakalı özgün ve nitelikli bilimsel yazılarıyla bundan sonra da akademik camianın gurur kaynağı olmaya devam edeceğine olan inancım hep birlikte başarılı ve verimli bir çalışma dönemi diliyorum. Özgün ve nitelikli yeni ve farklı çalışmalarını bilim dünyasına sunma hedefiyle bir sonraki sayıda buluşmak dileğiyle selamlar ve saygılar...

Dr. Öğr. Üyesi Ömer ESEN

Baş Editör



## Araştırma Makalesi • Research Article

### Kur'an'a Göre Ötekiler

#### The Others According to the Qur'an

Abdulkerim Bingöl<sup>a,\*</sup>

<sup>a</sup> Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Rektörlük, Sağlık Kültür ve Spor Daire Başkanlığı, 49250, Muş/Türkiye.  
ORCID: 0000-0002-2476-2742

#### MAKALE BİLGİSİ

##### Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 12 Aralık 2017  
Düzeltilme tarihi: 25 Ocak 2018  
Kabul tarihi: 01 Şubat 2018

##### Anahtar Kelimeler:

Kur'an  
Toplum  
Farklı Kimlikler  
Ötekileştirme  
Ötekilerin Hukuku

#### ÖZ

Akıl ve iradeye sahip olmakla diğer varlıklardan üstün olan insan, basmakalıp bir yapıda olmayıp renk, dil, cins vs. bakımından çeşitlilik arz etmektedir. Medeni bir varlık olarak bir arada yaşamak zorunda olan ve çoğu zaman ortak yaşamı tercih eden insanoğlu, kimi durumda farklılıkları çatışma nedeni ve sorun alanı olarak telakki etmiştir. Hemen her sistemin; inanç, ahlaki kriter, dünya görüşü ve yaşam biçimine göre makbul sayıp merkeze yerleştirdiği veya öteki görüp dışladığı kesimler olmuştur. Farklılıkları zenginlik addederek kimseyi ötekileştirmemek ve farklı olana hakkını teslim etmek nazari olarak mümkün olsa da amelî olarak bunun yaygın olduğu söylenemez. İnançlı ve ahlaklı bireylerden oluşan toplumsal bir yapı inşa etme amacında olan Kur'an, bu bağlamda ekseriyetle inananları muhatap alsada farklı inanç gruplarını kapsayacak şekilde bir umumi hukuk belirlemiş; ilkesel olarak insanların eşit olduğunu ve farklı kesimlerin bir arada yaşamasının kodlarını ortaya koymuştur. Bununla beraber Kur'an, belli bazı itikadi ve ahlaki kriterler ölçüğünde toplumsal kategorizasyon yapmıştır. Bu çalışmada Kur'an'ın nasıl bir kategorizasyon yaptığı ve tarih boyunca potansiyel olarak öteki muamelesi yapılan farklı dinî, etnik, cinsel ve sınıfsal gruplara nasıl yaklaştığı irdelenmiştir.

#### ARTICLE INFO

##### Article history:

Received 12 December 2017  
Received in revised form 25 January 2018  
Accepted 01 February 2018

##### Keywords:

Kur'an  
Society  
Distinct Identities  
Othering  
Rights of the Others

#### ABSTRACT

A human who is superior to other beings by possessing reason and willpower, is not a stereotypical structure, but has diversity in terms of color, language, gender and etc. Man, who has to live together as a civilized entity and often prefers common life, has sometimes considered diversity as the cause of conflict and the problem area. In almost every system, there are appreciated and centralized segments or segments that have been marginalized and viewed as the other in regard to their belief, moral criterion, worldview, and way of life. It cannot be said that it is practically widespread, although it is theoretically possible to make no difference and to surrender the right to the different by regarding the differences as wealth. The Qur'an, which aims to build a social structure composed of faithful and moral individuals, has set a common law in this context to cover different belief groups, although it usually deals with believers; in principle, the Qur'an states that people are equal and that different segments could live together. Nevertheless, the Qur'an has categorized the society in a certain scale of ideological and moral criteria. This study explores how the Qur'an categorizes and approaches the various religious, ethnic, sexual and class groups that have been potentially subjected to the treatments of 'the other' throughout history.

### 1. Giriş

Gücü ve iradesi mutlak olduğu halde Allah (c.c.), kâinattaki varlıkları hikmet dairesinde birbirine bağlamıştır. İnsan iradesine bağlı olan kesbi hakikatler arasında nedensellik ilişkisi kuran Allah, aynı şekilde kâinattaki kevnî hakikatleri de birbiriyle ilişkilendirmiştir (Bingöl, 2015: 334). Sebep-sonuç ilişkisi üzerine kurulan ve Ayetullah/Sünnetullah

olarak isimlendirilen varlık âlemindeki sistemde (Ra'd, 13/8; İsrâ, 17/77; Fetih, 48/23; Mülk, 67/3), kevnî varlıklar tek bir şekilde yaratılmayıp bir denge dâhilinde çeşitli ve birbirinden farklı yaratılmıştır. Aynı şekilde kâinatın tek sorumlu varlığı olan insan (Ahzâb, 33/72) da tek bir formda değil birbirinden ayrı özelliklerde yaratılmış veya bazı etkenlerle farklılaşmıştır. Yeryüzü; iklim, verim, doğal koşullar vs. konularda insana sağladığı imkân ve avantaj

\* Sorumlu yazar/Corresponding author.  
e-posta: akerimbingol@hotmail.com

hususunda mütenevvi olduğu gibi yer kabuğu üzerinde yaşayan insan başta olmak üzere canlıların imkânlardan istifade edebilme kapasiteleri de birbirinden farklıdır. Allah, ilahi hikmetin gereği ekosistemi bilemediğimiz kadar çeşitli yarattığı gibi akıl, vücut, güç, yetenek, sermaye, imkânları değerlendirme kapasitesi vs. açısından bazı insanları bazılarından farklı yaratmıştır. Bu durum insanlar arasında işbölümü yapılması, içtimai hayatın tesisi, beşerî ilişkilerin sistem dâhilinde birbirine muhtaç ve birbirini tamamlayan bir yapı olması açısından önemlidir. *Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için, (çeşitli alanlarda) kimini kimine, derece derece üstün kıldık* (Zuhur, 43/32). Kur'an, Allah tarafından yapılan bu paylaşımın imtiyaz ve üstünlük sebebi olarak görülmemesini emretmekte ve bunun ders alınması gereken bir mesele olduğunu vurgulamaktadır. *O, sizi yeryüzünde halifeler (oraya hâkim kimseler) yapan, size verdiği nimetler konusunda sizi sınamak için bazınızı bazınıza derece derece üstün kılandı* (Enam, 6/165). *Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınmanızdır* (Hucurat, 49/13).

İnsanlık tarihi boyunca kâinattaki doğal ya da sonradan oluşan farklılıklar; kavga, çatışma, cepheleşme ve ötekileştirme sebebi olarak insanlığın meşum mirası olagelmıştır. Toplumu kategorilere ayıran; bazı cinsel, sınıfsal ve sosyal kesimleri ötekileştiren anlayış tarihin birçok döneminde toplumu bir arada tutan ilişkileri zehirlemiştir. Hz. Adem'in çocuklarından Kabil'in Habil'e uyguladığı şiddet ile başlayan ve farklı zaman ve zeminlerde çeşitli boyutlarda tezahür eden ötekileştirme (Gündüz, 2012: 483); değişik toplumsal kesimlerde ortaya çıktığı gibi dinî gruplar arasında da görülen bir olgudur. Ayrı dinlere mensup olanların birbirlerini "öteki" olarak saydığı gibi aynı dinin temel kaynaklarını kullanan her bir fırka; sosyolojik, politik, ekonomik ve etnik farklılıklardan dolayı kendi dışındakilerini "öteki" olarak görebilir. Bu anlayışı Müslümanlar dâhil her dinî toplulukta görmek mümkündür (Albayrak, 2005: 7). Ötekileştirme anlayışı nedeniyle farklılıkları koruyarak bir arada yaşamak problem olagelmıştır (Aydın, 2009: 9-10).

Oysa çağlar boyu olduğu gibi günümüz dünyasında küreselleşmenin de etkisiyle çoğulculuğu muhafaza ederek bir arada yaşamak kaçınılmaz bir hal almıştır. Zira toplumlar arasında doğanın koyduğu engellerin, ulaşım ve iletişim imkânlarının gelişmesiyle artık ortadan kalktığı görülmektedir. Zaman, farklı unsurların çeşitliliğini koruyarak ortak yaşamı inşa etmeye zorluyor. Fakat birbirinden farklı olan sosyal ve siyasal unsurlar arasında maddi engellerin kalkmasına rağmen zihni engeller hala varlığını sürdürmektedir. Küreselleşme, insanları etkilese de halkların büyük ölçüde yerel kaldığı; kendi mahalli değerlerine aşırı derecede bağlı olduğu görülmektedir. Bu nedenle toplumda aidiyet duygusu, dinî ve etnik kimlikler global değer yargılarına nazaran oldukça etkili bir konumdadır (Yıldırım, 2012: 170). Bu kimliklerin etkili olması tek başına problem değildir. Fakat bu durum diğer kimlikleri ötekileştirmeyi beraberinde getirince problem olmaktadır.

Yapılan araştırmalar, önyargının ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan ötekileştirme anlayışının fitrî olmayıp öğrenilen bir davranış olduğunu göstermektedir (Tekeli, 2011: 3). Dolayısıyla bundan kurtulmak da mümkündür. Günümüzde

büyük savaşlara ve sonu gelmez çelişki ve çatışmaya sebep olan ötekileştirme anlayışının aşılması durumunda geçmişteki kimi kavimlerden bize miras kalan ve çağımızın derin sorunlarından olan tek inanca, tek kültüre, tek etnik yapıya, tek cinse, tek sınıfa dayalı ve doğa karşıtı düşünceden kurtulmak kolaylaşacaktır. Zira teklik anlayışı aynı anda ötekileştirmeyi meydana getirmektedir. Öte yandan Kur'an penceresinden olaylara bakan ve buna göre davranışlarını şekillendirmek isteyen Müslüman bireyin bu konu hakkında Kur'an'ın yaklaşımını öğrenmesi oldukça önemlidir. Kur'an'ın evrenselliğini ortaya koymak, ona duygularımızı karıştırmadan yorumlamak (Elmalı, 1999: 47), güncel problemlere Kur'an'ın bakışını irdelemek ve spesifik olarak Kur'an'ın ötekiye yaklaşımını ortaya koymak önemli görüldüğünden bu çalışma yapılmıştır.

Sözlükte "bilinenden ayrı, diğer ve daha uzakta olan şey" (Akalin vd., 2005: 1551; Püsküllüoğlu, 2010: 755) şeklinde tanımlanan öteki, felsefede "belli bir konum veya varlığın karşıtı olan, onun tam karşı kutbunda bulunan varlık" (Cevizci, 2005: 1296) şeklinde tanımlanmıştır. Bir anlamda bireyin dışında kalan yakın ve uzak herkes "öteki" olarak addedilir. Bizden olmayan ve bize uymayan "öteki" aynı anda değersizdir, güvensizdir ve yok edilmeyi hak etmiş düşmandır (Durmuşoğlu vd., 2008: 623).

"Öteki", kişiden kişiye farklılık arz eden bir kavram olduğu gibi toplumdan topluma göre de farklılık arz etmektedir. Mesela milliyetçi birisi için öteki, farklı bir etnik yapıya mensup olanlar için kullanılır. Toplum içinde bir deli akıllı kimseler nazarında öteki addedilebilir (Fentress, 2011: 182). Greklere göre merkezdeki asıl kimlik "Grek" kimliği olup "öteki" ise yabancı olan herkeştir (Gündoğdu, 2008: 76). Batının zihin dünyasında "biz" beyaz ırk, Hristiyanlık ve Roma ile Yunan medeniyetinin oluşturduğu kimliktir. "Öteki" ise bunun dışındaki kimliklerdir (Gökkır, 2005: 44). İslam literatüründe motamot "öteki" anlamında kullanılan bir kavram yoktur. Ancak İlahi-gayri ilahi, hak-batıl, semavi-beşeri, kitaplı-kitapsız gibi karşıt kavramların ikincileri bir yönüyle "öteki" sayılabilir (Çalışkan, 2007: 8).

"Öteki" mahiyetine dayalı olarak oluşturulmuş pek çok olumsuz toplumsal akım ve olgu vardır. Irkçılık, soykırım, etnikmerkezcilik, seksizm, tekkültürcülük, yabancı düşmanlığı, İslamofobi, vb. akımlar; ötekiyi aşağılama, dışlama ve onlara kinci yaklaşma şeklinde tezahür eden ve sosyal hayatı etkileyen olgulardır (Aktaş, 2010: 177; Sevinç, 2010: 197; Tekeli, 2011: 2).

Düşman yaratmak veya var olan bir düşman ile kavga etmek hakim güçlerin, hükümlerlerini tesis edip devam ettirmek için başvurduğu yöntemlerden birisidir. Her gerçek güç kendi gerçek düşmanını saptar (Türk, 2013: 315) ve bir anlamıyla varlığını düşmanın varlığıyla garanti altına alır.

Kendisini merkeze yerleştiren anlayış tarafından öteki görülene yapılan muamele konusunda farklı formlar vardır. Bunlardan en yaygın olanı onları merkezde olan yaşam biçimine sokmaya çalışmak, kendi kimliğini gizlemeye zorlamak (Toprak vd., 2010: 72-77) veya iç düşman ilan edip kendi egemenliğini koruma refleksiyle onu yok etmeye kalkışmaktır. Hatta bunun meşruluğuna inanmak bile söz konusudur (Türk, 2013: 208-209). Bunların dışında ötekiyi bir araç olarak görüp kendi amaçları uğruna kullanılan bir nesne şeklinde değerlendirmek, ötekiyi bir insan olarak gördüğü halde onu insani haklarından mahrum bırakmak

şeklinde yaklaşımlar vardır. Bunlara göre nispeten daha az problemlili bir tavır ise ötekiyi özne olarak görmek ve ona insani değerlerini teslim etmektir (Durmuşoğlu vd., 2008: 624-625).

“Her kötülüğün içinde bir miktar iyilik vardır” söyleminde olduğu gibi bütün olumsuzluğuna rağmen ötekileştirmenin olumlu bir etkisinin olduğu söylenebilir. Buna binaen denebilir ki ötekileştirme her zaman menfi sonuçlar vermez. Psikolojik olarak hepimizin bir şekilde tecrübe ettiği ötekileştirme anlayışı aslında kendilik bilincinin oluşmasında etkilidir (Durmuşoğlu vd., 2008: 623). Ötekinin olmadığı bir toplumu tasavvur etmek zordur. Ötekinin olmadığı bir toplumda kimlikten, toplumsal gruplardan söz edilemez. Ötekileştirme, çatışmaya neden olduğu gibi yaratıcılığın mekanizmalarını oluşturan özenmeye, rekabete, gelişmeye hatta olumlu anlamda işbirliği yapmaya kaynaklık eder (Tekeli, 2011: 2).

## 2. Kur'an'ın “Öteki”ye Yaklaşımı

Kur'an'ın mücadele alanlarından birisi de ötekileştirme anlayışıdır. Nitekim Kur'an; insanı değerli görmekte, fitri ve beşeri farklılıklardan ötürü başkasını ötekileştirip hor görmeyi haram saymakta ve insanların yaratılıştaki eşit olduğunu ortaya koymaktadır. *Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. (İsrâ, 17/70), Ey iman edenler! Bir topluluk bir diğerini alaya almasın. (Hucurât, 49/11), Ey insanlar! Şüpheler yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık (Hucurât, 49/13).* Bu ayetlerde beyan buyurulduğu gibi insan doğuştan kıymetlidir, atası birdir, biri diğerine üstün değildir. Bireyler, toplumlar, kavimler, milletler vs. hepsi eşittir. Hatta Kur'an'ın bu yaklaşımından ötürü ilk dönemlerde toplumsal yapı tarafından ötekileştirilen fakir, engelli, köle kadın vs. İslam dinini kabul etmiş, kendilerini üstün ırk ve yüce din mensubu olarak gören kesimlerin büyük bir kısmı ise Müslüman olmayı reddetmiştir (İbn Hişam, 2009: 237-297; Halebî, 2008: 381; Dehlan, 2001: 175-195).

İnsan; görüntüsü, mizacı, özgür iradesiyle kendi davranışlarını kontrol edebilme kabiliyeti, doğa ve tarih üzerinde belirleyici olabilme özelliğini (Şirbinî, 2004: 358; Mezherî, 2007: 262; Durmuşoğlu vd., 2008: 627) ile hayat, ilim, kudret, irade, duyma, görme, tedbir, hikmet gibi Allah'ın sıfatlarından olan bazı kabiliyetleri haiz olmakla diğer varlıklardan üstün kılınmıştır (Endulusî, 2007: 503-504; Kurtubî, 2006: 368; Haddad, 2001: 240). *Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık (Tîn, 95/4). Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık (İsrâ, 17/70).* Güzel yaratılan ve şerefli kılınan insanın kendisidir; bütün insanlar bunda müşterektir.

İnsanların yaratılıştaki eşit olduğunu, köken itibarıyla kimsenin ötekileştirilemeyeceğini ortaya koyan Kur'an, herkese hitap eden perspektifiyle de kimseyi “öteki” olarak kabul etmez. *(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik (Enbiyâ, 21/107).* Bu ayette dikkat çeken iki mesaj vardır. Birincisi Hz. Peygamber'in bütün insanlığa gönderildiğidir. Bundan kimse müstesna değildir. Dolayısıyla öteki yoktur. İkincisi, Hz. Peygamber'in rahmet peygamberi oluşudur. O, müşriklere bile beddua etmekten kaçınmıştır (Mezherî, 2007: 513; Siddik Hasan Han, 1999: 441-442; İbn Aşur, “tarihsiz”: 167-168). Hitapta “öteki” bırakmayan Kur'an'ın değer normlarında ötekileştirme

yoktur. Kur'an, tüm insanların yaratılıştaki ve hukukta eşit olduğuna vurgu yapmakta, farklılıkları iletişim ve tesanüt vasıtası olarak görmektedir (Yılmaz, 2008: 138).

Kur'an'ın İslami topluluk için ortaya koyduğu üst kimlik olan “ümme kavramı”, tarih boyunca en kapsayıcı üst kimliklerinden birisi olagelmış ve Müslümanların en kapsamlı sosyal birliğinin adı olmuştur. Ümme, farklı sosyolojik grupların üstünde bir hedefi gerçekleştirmiştir. Bu kavram, ortak amaç etrafında özgür iradeyle bir araya toplanmış insanları ifade etmektedir. Kur'an; Müslümanların üst kimliğini teşkil eden ümme çatısı altında bütün müntesiplerini birleştirmekte, etnik ve sınıfsal birlik esasına dayalı cemiyet yapısını yıkarak, onun yerine, inanç merkezli bir toplum meydana getirmeyi hedeflemektedir (Durmuş, 2003: 26).

Kur'an, insanı ümme üst kimliği etrafında birleştirirken tekelleştirmekten ve özgür iradelerini yok saymaktan uzak bir yaklaşım sergilemiştir. Zira Kur'an, insanlar tek tip yaratılmadığına ve farklı dinlere intisap etmiş olmalarına özellikle vurgu yapmıştır (İbnu'l-Cevzî, 2010: 408-409; Şirbinî, 2004: 96; Haddad, 2001: 506). *Rabbin dileyseydi insanları (aynı inanca bağlı) tek bir ümme yapardı. Fakat Rabbinin merhamet ettikleri müstesna, onlar ihtilafa devam edeceklerdir. Zaten onları bunun için yarattı (Hûd, 11/118).* Böylece Kur'an, beşeriyetteki farklılığın ilahi bir tasarrufun kapsamında olduğunu ortaya koymuştur.

Ötekileştirmeyi eski bir hastalık olarak nitelendiren Kur'an (Şirbinî, 2004: 81); insanların birbirlerine üstünlük taslamalarını, bir grubun ötekini hor görmesini haram saymaktadır. *Ey iman edenler! Bir topluluk bir diğerini alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da diğer kadınları alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Birbirinizi karalamayın, birbirinizi (kötü) lakaplarla çağırmayın (Hucurat, 49/11).*

Kur'an, hatalı kimseyi ötekileştirmeden ona müsamaha göstermeyi ve müşrik dahi olsa insanlara iyi davranmayı emretmiştir (İbnu'l-Cevzî, 2010: 180; Haddad, 2001: 244). *Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir (A'râf, 7/199).* Böylece Kur'an, bir arada yaşamın düsturunu belirlemiştir.

Kur'an'a göre Müslüman, zulme uğradığında karşı tarafa gücü yetse bile onlara zulmetmez, itidalli davranır, öfke ve intikam duygusuyla değil affedici yaklaşır ve üstelik kötülüğe karşılık iyilik yapar (Taberî, “tarihsiz”: 120; İbnu'l-Cevzî, 2010: 541; Şirbinî, 2004: 237; Mezherî, 2007: 149; Şimşek, 2012: 419). *Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah iyilik edenleri sever (Âl-i İmrân, 3/134).* Oysa ahlaki öğretiler ile terbiye edilmemiş insanlar, haksızlığa uğradıklarında kötülüğe misliyle hatta daha fazlasıyla karşılık vermek isterler. Mekke döneminde Müslümanlar, kendilerine her türlü eziyeti yapan kişilerden intikam almak istediler. Ancak Allah, onları kötülük yapmaktan, intikam duygusuyla hareket etmekten nehyetti ve kötülüğe karşı iyilik yapmayı emretti (Zemahşerî, 2009: 194; Şimşek, 2012: 420). *İyilikle kötülük bir olmaz. Kötülüğü en güzel bir şekilde sav. Bir de bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluvermiştir. Bu güzel davranışa ancak sabredenler kavuşturulur (Fussilet, 41/34-35). Sen şimdi güzel bir şekilde hoşgörü ile muamele et (Hicr, 15/85).*

Yukarıda ifade edildiği gibi merkezdeki “ben”e göre şekillenen “öteki”nin farklılık gösteren bir mahiyeti vardır. Birisine göre öteki olan başka birisine göre öteki olmayabilir. Kur’an’ın bazı kesimlere ötekileştirici bir yaklaşımının olduğu konusunda tartışmalar vardır. Bu kapsamda potansiyel olarak öteki görülenlerden dört kesime Kur’an’ın yaklaşımı değerlendirilecektir.

## 2.1. Farklı İnanç Gruplarını Ötekileştirme

Dini, inancı veya mezhebi farklı olanların birbirleriyle ilişkileri -istisnalar olmakla birlikte- tarih boyunca sorunlu olmuştur. Zenginlik addedilmesi gereken farklılık; genelde ayrımcılık yapmaya ve şiddet uygulamaya sebebiyet vermiş, küresel ölçekte sömürgeleştirme ve kolonyalizme neden olmuştur. Her bir dinî grup veya inançsal akım kendi mensuplarına, ötekiden farklı bir inanış ve anlayış tarzı benimsetmek, onlara algılama hazır kalıpları sunmak amacıyla olagelmıştır. Bunun sonucu olarak din mensuplarında etnosantrik bir anlayış; kendi inancını doğru ve mükemmel görmek, karşısındakini öteki ve olumsuz algılamak bakış açısı gelişmiştir. Oysa toplumların öteki ile ilişki kurma ve onunla yaşamı paylaşma zorunluluğu vardır (Gündüz, 2012: 483-484; Hökelekli, 2007: 406).

Kur’an, evrensel bir kitap olması münasebetiyle her zamana ve her topluluğa hitap etmektedir. İçerdiği inanç ilkeleri, ahkâm ve ahlaki kriterlerden, hitabının umumi olmasından ve “âlemler”, “insanlar” vb. kavramlardan anlaşılacağı üzere Kur’an’ın muhatabı herkestdir. Bu manada maada ve öteki yoktur.

Mükellefiyet noktasında insanlar arasında ayırım yapmayan Kur’an, semavi kitaplar ve peygamberler arasında da ayırım yapmaz. *Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, mü'minler de (iman ettiler). Her biri; Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler ve şöyle dediler: "Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz"* (Bakara, 2/285). Kur’an, geçmiş zaman peygamberlerine gönderilen ilkelerin aynısının Hz. Muhammed’e gönderildiğini ifade etmek ve onlardan bazılarının ismini zikretmek suretiyle dinlerin kaynak ve hedef itibarıyla özünde aynı olduğunu bildirmiştir (Zemahşeri, 2009: 209; Şirbinî, 2004: 631-632; Sıddik Hasan Han, 1999: 434; İbn Aşur, “tarihsiz”: 139-141; Şimşek, 2012: 440). *"Dini dosdoğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin!" diye Nûh'a emrettiğini, sana vahyettiğini, İbrâhim'e, Mûsâ'ya ve İsâ'ya emrettiğini size de din kıldı (Şûrâ, 42/13). Şüphesiz bu (İslâm), tek ümmet (din) olarak sizin ümmetiniz (dininiz)dir* (Enbiyâ, 21/92). Dinler ve peygamberler arasında ayırım yapmayan Kur’an, toplumsal konularda insanlar arasında da ayrımcılık yapmaz. *Allah'a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşa, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin. Şüphesiz, Allah kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez* (Nisâ, 4/36). Bu ayette Müslümanın iki temel özelliğinden; tevhit inancı ve akrabadan başlamak üzere diğer insanlara iyilik etmekten söz edilmiştir (Razî, 2009: 76-79; Şirbinî, 2004: 347-348; Şimşek, 2012: 505-506). İnsana iyilik yapmayı emreden yukarıdaki ayette iyilik yapılması gereken kişiler mutlak zikredilmiştir; ilgili kişilerin mümin olma şartı ayette yoktur.

Köken itibarıyla insanları eşit gören, bütün insanlığa hitap eden, semavi kitaplar arasında ayrımcılık yapmayan ve içtimai meselelerde insanlar arasında fark gözetmeyen Kur’an; neticede inanç merkezli bir yapı inşa etmeyi hedeflediği için dinin temel ilkelerinin tamamını veya bir kısmını yok sayan kesimleri bir yönüyle öteki olarak görmektedir. Bu noktada Kur’an’ın insanları, ilahi düstura olumlu veya olumsuz yaklaşımları üzerinden inançlı veya inançsız olarak nitelediği, bu çerçevede bir kategorizasyon ve inanç merkezli bir ötekileştirme yaptığını söylemek mümkündür.

Bu bağlamda Müslümanın zihin dünyasında ötekinin şekillenmesinde Kur’an’ın etkisi olmuştur. Zira Kur’an’da yer alan “mümin”, “müşrik”, “kâfir”, “münafık” ve “ehlîkitap” gibi kategorizasyon ve örneğin Allah katında tek hakiki dinin İslam oluşu, müşriklerin pislik sayılması, mescidi harama yaklaşımlarının haram olması, kâfirlerin düşman, Yahudilerin nankör, lanetli vs. olması doğal olarak onları ötekileştirir (Hökelekli, 2007: 407). Hatta Kur’an’ın müşrik tarifi ve müşriklerle ilişkiyi düzenleyen ayetlerden yola çıkarak Müslümanların ötekileri yok etmekle mükellef olduğunu İslami topluluğun öteki ile ilişkisinin savaş esasına dayalı olduğunu düşünenler olmuştur. Fıkhın tedvin edildiği dönemde vuku bulan savaşlarda genellikle Müslümanların galip gelmesi, fetihlerin süreklilik arz etmesi ve İslam idaresinin bundan büyük fayda sağlaması nedeniyle Müslümanların, Müslüman olmayanlara karşı sürekli cihad pozisyonunda olması gerektiği anlayışı daha da kökleşmiştir. Günümüzde ise objektif olarak şartların değişmesi ile birlikte İslam’ın aslında barış dini olduğu ve hiçbir şekilde saldırıyı ve ötekisini yok etmeyi amaçlamadığı inancı revaç bulmaktadır (Yaman, 2008: 100-102).

İslam dininin savaşa yaklaşımından bağımsız olarak ifade edilmeli ki Kur’an, inanç esasları üzerinde bir kategorizasyon yapmaktadır. Nitekim Kur’an, inananları Allah’ın taraftarı inanmayanları ise Şeytan’ın taraftarı olarak isimlendirmektedir. *Kim Allah'ı, onun peygamberini ve inananları dost edinirse bilsin ki şüphesiz Allah taraftarları galiplerin ta kendileridir* (Mâide, 5/56). *Şeytan onları hâkimiyeti altına alıp kendilerine Allah'ı anmayı unutturmuştur. İşte onlar şeytanın tarafında olanlardır. İyi bilin ki, şeytanın tarafında olanlar ziyana uğrayanların ta kendileridir* (Mücadele, 58/19). Keza Kur’an, Hz. Lut’un kavminin şahsında sapkın kimseleri kötü toplum olarak nitelendirmektedir. *Gerçekten onlar kötü bir toplum idiler, fasık (Allah'ın emrinden çıkan kimseler) idiler* (Enbiyâ, 21/74). Nihayet Kur’an, inananları ve inanmayanları aynı sure içerisinde peş peşe gelen ayetlerde net bir şekilde ayırtmış ve inanmayanları “mahlûkatın en kötülere, inananları ise en iyilere” olarak zikretmiştir. *Şüphesiz, inkâr eden kitap ehli ile Allah'a ortak koşanlar, içinde ebedi kalmak üzere cehennem ateşindedirler. İşte onlar yaratıkların en kötüsüdürler. Şüphesiz, iman edip, salih ameller işleyenler var ya; işte onlar yaratıkların en hayırlısıdır* (Beyyine, 98/6-7).

### 2.1.1. Müşrik ile İlişkilerin Sınırlandırılması

Kur’an, toplumsal düzeni kurarken her şeyden evvel sağlam bir inancı temele yerleştirmekte, toplumu birleştiren esas harcın iman olduğunu ortaya koymakta ve bu dairenin dışında kalanlar ile ilişkileri sınırlandırmaktadır. *Mü'minler, mü'minleri bırakıp inkârcuları dost edinmesin* (Âl-i İmrân,

3/28). *Ey inananlar! Yahudi ve hıristiyanları dost edinmeyin* (Mâide, 5/51). *Sizin dostunuz ancak Allah'tır, Resûlüdür ve Allah'ın emirlerine boyun eğerek namazı kılan, zekâtı veren mü'minlerdir. Kim Allah'ı, onun peygamberini ve inananları dost edinirse bilsin ki şüphesiz Allah taraftarları galiplerin ta kendileridir. Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi alaya alıp oyuncak edinenleri ve öteki kâfirleri dost edinmeyin* (Mâide, 5/55-57). Mekke'de kalan akrabalarını terk etmek istemeyen Müslümanlar hakkında nazil olan (İbnu'l-Cevzî, 2010: 224; Haddad, 2001: 313) aşağıdaki ayette beyan edildiği gibi en yakın akraba dahi olsalar inkârcılarla dostluk kurulamaz. *Ey iman edenler! Eğer küfrü imana tercih ederlerse, babalarınızı ve kardeşlerinizi bile dost edinmeyin. İcinizden kim onları dost edinirse, işte onlar, zalimlerin ta kendileridir* (Tevbe, 9/23). Aynı mesele hakkında başka bir ayette Allah, müşrikleri düşman olarak nitelerek suretiyle onlarla dostluk kurmanın ne kadar büyük bir hata olacağına işaret etmektedir (Taberî, "tarihsiz": 68-69; Maturidî, 2005: 103-104; Zemahşeri, 2009: 499; Ateş, 1989: 378-379; Şimşek, 2012: 213-214). *Ey İman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin. Siz onlara sevgi gösteriyorsunuz. Hâlbuki onlar size gelen hakkı inkâr ettiler. Rabbiniz olan Allah'a inandınız diye Resûlü ve sizi yurdunuzdan çıkarıyorlar. Eğer rızamı kazanmak üzere benim yolumda cihad etmek için çıktysanız (böyle yapmayın). Onlara gizlice sevgi besliyorsunuz. Oysa ben sizin gizlediğinizi de, açığa vurduğunuzu da bilirim. Sizden kim bunu yaparsa mutlaka doğru yoldan sapmıştır* (Mümtehine, 60/1).

Müslümanlar ile müşriklerin ilişkileri hakkında nazil olan ayetlerden anlaşılacağı gibi Kur'an'a göre inkârcılar ötekidir. Zira onlar, Allah katında asla affedilmeyecek (Bakınız, Nisa, 4/48) ve en büyük günah olan şirk (Taftazani, "tarihsiz": 141) cürmünü itihaz etmiştir. Bundan ötürü onlarla siyasal ve toplumsal ilişkiler tahdit altındadır. Bu bağlamda müminlerin müşriklerle kamu düzenini tehlikeye atacak şekilde siyasal birlik kurması, sır paylaşımında bulunması, ileri derecede dostluk kurması ve onlara sevgi beslemesi yasaktır. Öyle ki Müslümanlar ile Müslüman olmayanların birbirinden miras alması bile söz konusu olamaz (Buharî, 1980: Kitabu'l-Faraid, 85/26-6864; Kurtubî, 2006: 99; Merağî, 1985: 196; Ateş, 1989: 222). Bu da doğal olarak İslami toplum ile müşrikler arasında ayrışmaya ve Müslümanların egemen olduğu toplumsal yapılarda müşriklerin ötekileştirilmesine neden olmaktadır.

### 2.1.2. Müşrik ile Savaş

Kur'an'da cihad, kital, harb ve türevlerini içeren birçok ayet vardır (Salmazzem vd., 2016: 231). Bu ayetlerin bir kısmı Müslümanların sayıca az olduğu ve hâkimiyetin müşriklerde bulunduğu Mekke döneminde, bir kısmı da Müslümanların hâkimiyet tesis ettiği Medine döneminde inmiştir. Cihad ayetleri olarak isimlendirilebilecek söz konusu ayetlerin içerdiği ahkâm hakkında farklı yorumlar yapılmıştır. Cihad ayetleri ekseninde yapılan bazı yorumlara bakılırsa İslam'da cihad, sadece savunma temellidir. Buna binaen "savaşan ile savaş, savaşmayan ile barış" yapmak ilahi bir emirdir. *Ey iman edenler! Hepiniz topluca barış ve güvenliğe (İslam'a) girin* (Bakara, 2/208). Ayetteki "silm" barış manasındadır (Şirbinî, 2004: 157; Şimşek, 2012: 227). Allah bu ayet ile topyekûn barışa girmeyi emretmiştir. Müslümanlara aktif olarak savaş açmayan kimselere iyilik yapmayı ve onlara adil davranmayı emreden birçok ayet vardır (Zemahşeri, 2009:

504). *Allah sizi, din konusunda sizinle savaşmamış, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış kimselere iyilik etmekten, onlara âdil davranmaktan men etmez. Şüphesiz Allah âdil davrananları sever* (Mümtehine, 60/8). *Eğer onlar sizden uzak durur, sizinle savaşmayıp size barış teklif ederlerse; Allah, onlara saldırmak için size bir yol (yetki) vermemiştir* (Nisâ, 4/90). Yukarıdaki ayetlerden anlaşılacağı gibi müminler açısından savaşın meşru gerekçesi karşı tarafın saldırısıdır. Müslümanlara saldırı gerçekleşmediği sürece savaş meşru olamaz. Dolayısıyla sırf inancı farklı diye kimseye savaş açılmaz. Müslüman olmayan kimseler ile barış yapmak caizdir. Buna göre anlaşmaya yanaşan ve savaştan uzak duran kâfirlerle savaşmak haramdır. Müslümanları dinden döndürme faaliyetleri olursa mürted ile savaşılabilir, aksi takdirde onlara savaş açmak yasaktır.

Kahir ekseriyet ise cihadı savunma ile sınırlandıran ayetlerin hükmünün mensuh olduğunu iddia eder. Buna göre kâfirlere savaş açmanın gerekçesi küfrün kendisidir ve yeryüzündeki insanların tamamı Müslüman oluncaya kadar savaş yapmak Müslümanların üzerinde dini bir vazifedir (Serahsî, 1989: 2-3 ile 98; Nevevî, 1980: 112-117; Karafî, 1994: 387; Elik, 2006: 120-122). Onlardan herhangi saldırının olup olmaması (Razî, 2009: 178; Şimşek, 2012: 549) durumu değiştirmez. *(Ey Muhammed!) Artık Allah yolunda savaş! Sen ancak kendinden sorumlusun! Mü'minleri de savaşa teşvik et* (Nisâ, 4/84). *Baskı ve şiddet kalmayınca ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer (küfürden) vazgeçerlerse şüphesiz ki Allah onların yaptıklarını hakkıyla görendir* (Enfâl, 8/39). *Onlara savaşın ki, Allah onlara sizin ellerinizle azap etsin, onları rezil etsin, onlara karşı size yardım etsin, mü'min topluluğun gönüllerini ferahlatın ve onların kalplerindeki öfkeyi gidersin* (Tevbe, 9/14). *Eğer Allah yolunda sefere çıkmazsanız, sizi elem dolu bir azap ile cezalandırır* (Tevbe, 9/39). *Sakın za'f göstermeyin. Üstün olduğunuz halde barışa çağırmayın* (Muhammed, 47/35). *Ey Peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et, onlara karşı sert davran. Onların varacağı yer cehennemdir* (Tahrîm, 66/9).

İlk görüşte olanlara göre saldırı söz konusu olursa savunma sınırlarını aşmamak kaydıyla savaş yapmak meşrudur. Saldırı yapmadıkları müddetçe inkârcıları yok etmeye kalkışmak caiz değildir. Böylece denebilir ki onlar öteki değildir. İkinci görüştekilere göre ise küfrün kendisi bizzat savaş nedenidir. Kâfir, ortadan kaldırılması lazım gelen bir varlık olup ötekidir. Zira Allah katında kabul edilen tek din İslam'dır. *Kim İslam'dan başka bir din ararsa, (bilsin ki o din) ondan kabul edilmeyecek ve o ahirette hüsrana uğrayanlardan olacaktır* (Âl-i İmrân, 3/85).

### 2.1.3. Bir Arada Yaşamının İlkelerinin Konulması

Müslüman olmayanları bir yönüyle öteki görüp onlarla ilişkileri sınırlandıran, hatta onlara savaş açmayı bile belli gerekçe ve kurallar çerçevesinde meşru gören Kur'an; aynı anda onlarla bir arada yaşamın kurallarını ortaya koymuştur. Hz. Muhammed, Medine'ye hicret edip orada hâkimiyet inşa ettikten sonra Medine ve civarını yurt olarak tanımlayan ve bu coğrafyada yaşayan Müslüman, ehlikitap ve müşrikleri diğer bölgelerde yaşayan insanlardan ayrı bir ümmet olarak değerlendiren bir sözleşme yapmıştır. Böylece sınırları belirlenen coğrafyadaki farklı kimliklerin bir arada yaşamaları garanti altına alınmıştır.

İslam hukukçuları, temel dinî kaynakları esas alarak farklı inanç gruplarının bir arada yaşamalarının ilkelerini belirlemiştir. Özü itibarıyla farklı dinî gruplarının inanç hürriyetini, seyahat özgürlüğünü, kamu hizmetlerinden istifade edebilme hakkını garanti altına alan, onlara can ve mal güvencesini sağlayan ve başkaca bazı vatandaşlık haklarına sahip olarak İslam diyarında yaşamalarına imkân veren bir hukuk söz konusudur. Bu hukuk, İslam fihhinde ehlizmet hukuku başlığıyla geniş bir yer almaktadır (İbn Hişam, 2009: 452-453; Zuhaylî, 1989: 442; Hamidullah, 2003: 175-210; Bardakoğlu, 2001: 21; Fayda, 2013: 428-429; Sarıçam, 2014: 143-149; Şentürk, 2000: 328; Yaman, 2013: 435-437). Bu hukuka göre farklı din mensuplarının İslam diyarında yaşamaları müteakabiliyet ekseninde garantiye bağlanmıştır (Gündüz, 2012: 490). Ayrıca Kur'an, onların inançlarına hakaretimiz yaklaşmayı yasaklamış *Onların, Allah'ı bırakıp tapındıklarına sövmeyin, sonra onlar da haddi aşarak, bilgisizce Allah'a söverler* (En'âm, 6/108) inanmayı özgür iradeye bağlamış, *De ki: "Hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin."* (Kehf, 18/29); *"Sizin dininiz size, benim dinim de banadır."* (Kâfirûn, 109/6) ve düşmana karşı dahi adil olmayı emretmiştir *Bir topluma olan kininiz sizi adaletsizliğe itmesin. Adil olun* (Mâide, 5/8). Bu suretle inanç hürriyetinin ilkelerini belirlemiştir.

Hulasa İslam'ın öteki olarak müşriklere yaklaşımı ne tamamen savaş endeksli olmuş ne de pasif barış parantezi içine alınmıştır (Yaman, 2008: 100-102). Müşrik, pislik olarak nitelendirilmesine rağmen Kur'an'da onlarla bir arada yaşamanın kuralları oluşturulmuştur. Kur'an ve sünnetin ortaya koyduğu ilkeler bir bütün olarak ele alınırsa hiçbir müşrikin şirkten dolayı öldürülmeyeceği açığa çıkacaktır. Aksine öldürülmeyi meşru kılan sebebin müşriklerin Müslümanlara karşı savaşa katılmalarıdır. (Esgin, 2014: 84). Ehlikitap ile dost olmayı yasaklayan İslam dini aynı anda onlara yaşam hakkı ve dinî özgürlükler vermiştir (Hökelekli, 2007: 411). *De ki: "Hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin."* (Kehf, 18/29). *Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın. Ancak aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez* (Bakara, 2/190). *O halde kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de ona saldırın, (fakat ileri gitmeyin)* (Bakara, 2/194).

Kur'an'ın ötekileştirici tutumunun Müslümanların zihin dünyasını etkilediği gibi bir arada yaşamın temel ilkelerini ortaya koyan kucaklayıcı yaklaşımı da İslami toplumda karşılık bulmuştur. Müslümanlar, diğer semavi dinlerin kitap ve peygamberlerine iman etmiş, aksi yönde bir delil bulunmadığında diğer dinlerin mukaddes kitaplarında bulunan ahkâmın fikhî delil olduğuna hükmetmiş (İbn Teymîyye, "tarihsiz": 188-190; Aktan, 2008: 219) ve o dinlerin mensupları ile bir arada yaşamanın hukukunu oluşturmuştur. Zira Hz. Muhammed Medine'ye hicret edince ilk iş olarak oradaki Ensar, Muhacir, müşrik ve Yahudi gibi farklı toplumlar arasında karşılıklı hak ve vazifeleri bildiren bir barış ittifakı kurmuştur. Sonraki yıllarda Medine'de güçlü hale gelip hâkimiyet inşa etmesine rağmen Hz. Muhammed, çevredeki Hristiyan ve müşrik kabilelerle barış antlaşması yapmaya devam etmiş ve mecbur kalmadıkça onlarla savaşmamıştır. Böylece İslam'ın temel bir ilkesini; öteki ile ilişkileri müteakabiliyet esasına göre düzenlemiştir (Aydın, 2008: 677; Yeldan, 2012: 52).

Bu arada ifade edilmeli ki bir arada yaşam ilkelerinin sadece ehlikitap ile sınırlı olup olmadığı, müşrikleri kapsayıcı kapsamadığı konusunda tartışmalar vardır. Bir görüşe göre zimmet anlaşması sadece kitap ehli olan gayrimüslimlerle sınırlıdır. Müşrikler ile zimmet akdi yapılamaz. Bu görüşte neredeyse mezheplerin ittifakı söz konusudur (İbn Kudame, 1997: 31; Zuhaylî, 1989: 442-443; Yurdaydın, 1986: 97). Buna göre müşrikler öteki olup Müslümanlar ile ortak yaşam hakkına sahip değildir. Aklî ve naklî yönlerden daha kuvvetli görüşe göre ise her çeşit gayrimüslim ile zimmet akdi yapmak caizdir (Zeydan, 1994: 431). *Eğer Allah'a ortak koşanlardan biri senden sığınma talebinde bulunursa, Allah'ın kelâmını işitebilmesi için ona sığınma hakkı tanı. Sonra da onu güven içinde olacağı yere ulaştır. Bu, onların bilmeyen bir kavim olmaları sebebiyledir* (Tevbe, 9/6) ayeti ve Hz. Muhammed'in müşrikleri de kapsayan Medine sözleşmesi bu görüşü teyit eden delillerdendir (Nevevî, 1980: 168).

## 2.2. Öteki Cins

Her birisinin kendisine mahsus özelliklerinin bulunduğu kadın ile erkeğin birbirleriyle ilişkileri, kadın veya erkek cinsinin toplumsal hayatta işgal ettiği konumu ve toplumdan topluma farklılık arz eden karşı cins bakış açısı tarih boyunca sorunlu olagelmıştır. Hemen her din, inanç sistemi, düşünce akımı vs. kendince bu sorun konu hakkında perspektif ortaya koymaya çalışmıştır. Konuyu ayrımcı bir mantıkla; "Ben-Öteki" diyalektiğinde ele alıp kadını ötekileştiren, değersiz gören ve neredeyse kadını erkeğin mülkü olarak değerlendiren ataerkil anlayış (Sibaî, 2010: 11-18; Bofî, 1996: 46-47; Durmuşoğlu vd., 2008: 622-623), din mensuplarını da bir şekilde etkilemiştir. Hatta Müslüman, Hristiyan, Yahudi, Budist, Hindu vb. dinî gruplar içerisinde toplumsal cinsiyet meselesine en fazla tutucu yaklaşan ve kadını ötekileştiren kitlenin Müslümanlar (Toprak vd., 2010: 88) olduğu konusunda bir algı vardır. Müslümanlara dönük oluşan söz konusu bu algının sübjektif boyutu araştırmamızın konusu değildir. Bizim amacımız Müslümanların bu konudaki zihin dünyasını etkileyen veya şekillendiren etkenler arasında İslami kültürün rolünü ve Kur'an'ın gerçek yaklaşımını açığa çıkartmaktır.

### 2.2.1. Kadının Yaratılıştaki Tali Olması

Kadını öteki gören anlayış, ötekileştirme sürecini erkek için yaratılan, şeytan ile işbirliği yapan ikincil varlık olan Havva ile başlatır (Durmuşoğlu vd., 2008: 631). Kur'an'da ilgili mesele hakkında açık bir ifade bulunmamasına rağmen müfessirlerin çoğu kadının erkek için ve erkeğin en eğri olan kaburga kemiğinden yaratıldığını ifade eder. Bu görüştekilere göre yaratıldığı kaynak eğri olduğu için kadınların düzelmeleri mümkün değildir. Bunlara göre kadın zayıf karakterlidir. İradesi zayıf olduğu için aslında kadının mükellef olmaması gerekir. Sırf erkeğe itaat etsin diye kadın mükellef kılınmıştır. Aynı zamanda bunlara göre Havva şeytana uyduğu için kadınlar, ceza olarak regl dönemi ile hamilelik sancısı yaşamaktadır. (Durmuşoğlu vd., 2008: 627-630). Bazı kimseler, kadının dünyanın en büyük fitnesi olduğunu iddia etmiştir. Hatta kadınları yüksek binalara yerleştirmeyi ve okuma yazma öğretmeyi yasaklayan bir hadisin olduğunu iddia edenler olmuştur. Aslında sahih olmayan söz konusu rivayeti de bu iddia sahipleri şöyle gerekçelendirmiştir: Kadınlar, yüksek binalara



yerleştirilirse erkekleri dikizlerler, yazı yazmayı öğrenirlerse gizli sevgilileriyle mektuplaşırlar (Kurtubî, 2006: 379-380; Şirbinî, 2004: 649-650; Durmuşoğlu vd., 2008: 631).

Yaratış ile alakalı bu tür anlatım ve yorumlar aslında Kur'an'a dayanmayan erkek merkezli yorumlardır. Zira Kur'an'a göre kadın ve erkeğin yaratıldığı kaynak aynıdır. *Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip) yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının* (Nisâ, 4/1). *Allah sizi bir tek nefisten yaratan ve kendisi ile huzur bulsun diye eşini de ondan var edendir* (A'râf, 7/189). Kadının erkeğin kaburgasından yaratıldığı meselesi ise Tevrat gibi başka kaynaklardan İslami literatüre geçmiştir (Kurtubî, 2006: 408-411; Şirbinî, 2004: 623; İbn Aşur, "tarihsiz": 210; Merağî, 1985: 137; Öztürk, 2013: 173; Salmazzem vd., 2014: 233). Kur'an; kadını, kadın-erkek ikilemine indirgemenin ve cinsiyet ayrımcılığına gitmeden insan oluşuyla ele alır. Zira Kur'an, insanın yaratılışının başlangıcını anlatan kıssada yaratılacak varlığın erkek veya kadın oluşunu değil, "beşer"<sup>1</sup> ve "halife"<sup>2</sup> oluşunu zihinlere sunmaktadır. İlahi kudret tarafından halifelik payesiyle onurlandırılan, insanlıkta kemale erebilecek yeteneklerle donatılan<sup>3</sup> kadın ve erkeğin sorumlulukta eşit olduğu Kur'an'da birçok kez vurgu yapılmıştır (Durmuşoğlu vd., 2008: 626). Keza, *Erkek veya kadın, kim mü'min olarak iyi iş işlerse, elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız ve onların mükâfatlarını yapmakta olduklarının en güzeli ile vereceğiz* (Nahl, 16/97) ayetinde geçen "erkek" ve "kadın" kelimeleri umumî manada kullanılmıştır. Böylece kadın ile erkeğin yaratılışta olduğu gibi mükellefiyette de eşit olduğuna işaret edilmiştir (Şirbinî, 2004: 290; Alusi, 2005: 286; Çelik, 1995: 89-90).

### 2.2.2. Kadının Medeni Haklarda Kısıtlı Olması

Kadını öteki gören anlayış, evlilik başta olmak üzere birçok medeni hakta kadının kısıtlı sahip olduğunu iddia eder. Bunu da kendilerince yorumladıkları "nas"lara dayandırır. Buna göre kadın öteki olarak erkeğin sahip olduğu bütün haklara sahip değildir.

Kadınların erkeklere göre kısıtlı haklara sahip olduğu iddia edilen konuları birkaç başlık altında ifade etmek mümkündür.

#### 2.2.2.1. Kadının Eve Hapsedilmesi

Kadınları sosyal hayattan, medeni aktivitelerden, iktisadi ve siyasi faaliyetlerden soyutlamak isteyen anlayış bunun için kadınlara bazı kısıtlamalar getirmek istemiştir. Buna göre kadının evinden dışarıya çıkması ve seyahat hakkı kısıtlıdır. Erkeğin izni ve refakati olmadan kadın ibadet için dahi dışarı çıkmaması lazımdır (Durmuşoğlu vd., 2008: 636). *Evlerinizde oturun. Önceki cahiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın* (Ahzâb, 33/33). Zira erkeğin görevi kadını eve kapatmak, kadının görevi ise erkeğine itaat etmektir (Durmuşoğlu vd., 2008: 641). Kadının, ancak yakınlarının veya bir grup kadının olduğu bir ortamda sefere çıkması caizdir; tek başına sefere çıkması ise haramdır (Zuhaylî, 1989: 32-36). Hatta fitneye sebep olur kaygısıyla güzel ve cazibeli kadınların camiye girmeleri mekruh sayılmıştır (Zuhaylî, 1989: 153-155 ile 365).

Hâlbuki eve hapsedme anlamındaki ayetin devamında ifade edildiği üzere bu durum, cahiliye döneminde kadınların vücutlarının bir kısmını açıkta bırakacak şekilde parıltılı elbiseler giyip erkeklerin dikkatini çekmeye çalışmaları ve teşhircilik yapımlarıyla alakalıdır. İlgili ayet, kadının eve hapsedilmesi gibi bir hüküm içermemektedir. Bir görüşe göre de emir yine teşhircilik kaydıyla Hz. Peygamber'in hanımlarına mahsustur. Zaten Hz. Muhammed'in hanımları dâhil olmak üzere Müslüman kadınlar hem O'nun döneminde hem de vefatından sonra herhangi bir itirazla karşılaşmadan savaş ve seferlere katılmışlardır (Maturidî, 2005: 340; Kurtubî, 2006: 141; Kasimî, 2003: 68; İbn Aşur, "tarihsiz": 10-12; Şimşek, 2012: 187; Ateş, 1989: 155-156). İslam'ın ilk döneminde kadınların ilmi faaliyetlere katılması, çarşı, pazar, düğün ve etkinliklere iştirak etmesi ya da ibadet için camiye girmesi konusunda bir kısıtlama söz konusu olmamıştır. Bu konuda kadınların kısıtlandığına dair bir ayet yoktur. Ayrıca Hz. Muhammed'in gece vakti dahi kadınların camiye girmelerinin engellenmemesine dair özellikle vurgusu vardır (Buharî, 1980: Kitabu'l-Ezan, 10/162-865; Botî, 1996: 63-64 ile 82-89).

#### 2.2.2.2. Kadına Şiddet

Kadın erkek ilişkisini hiyerarşik bir muhtevada tasavvur eden ve bu ilişkide erkeği itaat edilmesi lazım gelen bir konumda gören anlayış, erkeğe itaat noktasında kadınlara yükümlülükler bindirmiştir. Buna göre kadının erkeğe itaat etmek zorunludur. Kadını itaat etmediği zaman erkeğin ona öğüt vermesi lazımdır. Nasihatın fayda vermediği durumda ise erkeğin kadına şiddet uygulaması caizdir. *(Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları (hafifçe) dövün* (Nisâ, 4/34). Bu ayetin nüzul sebebi ile ilgili şöyle bir rivayet vardır: Bir sahabenin eşini dövmesi üzerine ilgili kadının babası, kızını alarak şiddet uygulayan erkeği Hz. Muhammed'e şikâyet etmesi üzerine Hz. Muhammed, eşini döven kişiyi kınamış ve onu cezalandırmak istemiştir. Bunun üzerine yukarıdaki ayet nazil olmuş ve Hz. Muhammed "ben bir şey irade ettim, Allah Başka bir şey irade etti, şüphesiz O'nun iradesi daha hayırlıdır" dedi.

Mezhep imamlarının büyük çoğunluğu, İslami kaynakların bir bütün olarak değerlendirilmesinden yola çıkarak kadınların dövülmesinin esas olduğunu söyledikten sonra ayette geçen "dövün" kelimesini delil göstererek kadınların hafifçe dövülebileceğini söylemiştir. Hatta Hanbelî ve Maliki mezhebine göre dövmek caiz olduğu için bu esnada dövme nedeniyle kadının ölmesi durumunda erkeğin diyet ödemesi veya cezalandırılması gerekmez. Bazı alimler, kadınların hafifçe dövülmesinin normal karşılanması gerektiğini ve bunun eleştirilecek bir konu olmadığını söylemişler (Ebu Hayyan, 2010: 248; Şirbinî, 2004: 346; Ebu's-Suud, 2010: 200; Kasimî, 2003: 97; Rıza vd., 2005: 59-61; Zuhaylî, 1989: 339-340).

Oysa ayette geçen "darb" kelimesinin yaygın anlamı "dövmek" olsa da bu kelimenin ilgili ayette "dövme" manasında olmadığına dair bazı görüşler de vardır (Ayдын, 2001: 89-90). Ayetteki "darb" kelimesi dövmek manasında olduğunu söyleyen birçok âlim, dövmek eylemini "mendil veya misvak ile dövmek" şeklinde izah etmek suretiyle bunun şekli olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca her ne kadar mendil gibi nesnelere acıtmadan dövmeye izin olsa da asıl

ve erdemli olanın dövmemek olduğu konusunda görüşler vardır (Maturidî, 2005: 209; Kasimî, 2003: 98; Kutub, 2008: 654; Şimşek, 2012: 503). Keza Hz. Peygamber'in öğretisi ve uygulamaları dikkate alınırsa şiddetin bir çözüm şekli olmadığı anlaşılacaktır. Zira ahlakı Kur'an olan (Müslim, 2006: Kitabı Salati'l-Musafirin ve Kasriha, 6/139-746) ve icraatı Müslümanlara örneklik teşkil eden (Ahzâb, 33/21) Hz. Muhammed hiçbir şekilde kadınlara şiddet uygulamamış ve uygulayanları kınamıştır (Buharî, 1980: Kitabı'n-Nikah, 67/92-5204; Müslim, 2006: Kitabı'l-Fedail, 19/79-2328; Durmuşoğlu vd., 2008: 644). Aynı şekilde Kur'an, kadın ile erkeğin ilişkisinin sevgi ve merhamete dayalı olmasını emretmiştir: *Eğer bir kadın kocasının, kendisine kötü davranmasından yahut yüz çevirmesinden endişe ederse, uzlaşarak aralarını düzeltmelerinde ikisine de bir günah yoktur. Uzlaşmak daha hayırlıdır. Nefisler ise kıskançlığa ve bencil tutkulara hazır (elverişli) kılınmıştır. Eğer iyilik eder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır* (Nisâ, 4/128). *Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de onun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir* (Rûm, 30/21). *Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helal değildir* (Nisâ, 4/19). Bütün bu deliller göstermektedir ki İslam dini, her ne kadar kadının hafifçe dövülmesine istisnai bir hal olarak izin vermiş olsa da bunu tasvip etmemekte, sevgi ve şefkate dayalı bir ilişkiyi benimsemektedir.

### 2.2.2.3. Evlenme ve Boşanma Hakkı

Evlilik akdini gerçekleştirme ve sonlandırma konusunda kadın kısıtlıdır. Kadın, velisinin izni olmadan evlilik yapamaz. Ancak velisi onu evlendirebilir. Velisinin de erkek olması lazımdır. Zira kadınların aklı kıttır, şehvetleri fazladır. Bu nedenle yanlış bir eş seçmek suretiyle velisinin yüzünü kara çıkarabilir. Bu görüşte olanlar, *Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman kendi aralarında aklın ve dinin gereklerine uygun olarak güzellikle anlaştıkları takdirde, eşleriyle (yeniden) evlenmelerine engel olmayın* (Bakara, 2/232) ayetindeki "engel olmayın" ifadesini, erkeğin bu konuda engel olabileceğine sahip olduğunun göstergesi olarak yorumlamışlar. Ayrıca *Sizden bekâr olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin* (Nûr, 24/32) ile *İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin* (Bakara, 2/221) ayetlerindeki hitabın erkelere yapılmış olmasını ve Hz. Muhammed'in "Nikâh, velisiz olamaz" vb. (Tirmizi, 1978: Hadis No: 1101 ile 1102, 398-399) hadislerini bu hakkın erkeklere verildiğine delil olarak göstermişler (İbn Hazm, "tarihsiz": 451-452 ile 469; Serahsî, 1989: 10-11; İbn Kudame, 1997: 345; Nevevî, 1980: 240-243; Karafî, 1994: 201). Bu görüştekilere göre kadının evlilik akdi yapması erkeğin iznine bağlı olduğu gibi kadının evlilik akdini sonlandırılması da kısıtlıdır. Erkeğin tek taraflı olarak kadını boşama hakkı vardır. *Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman, ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın* (Bakara, 2/231). Ama kadının bu hakkı yoktur. Çünkü evin reisi erkektir. Nafaka ve mehir ücretini o ödemiştir. Boşama sonrası doğan mali yükümlülükleri ancak erkek karşılayabilir. Ayrıca kadın duygusal olduğu için kendisine boşama hakkı verildiği takdirde en ufak bir meselede boşama yoluna başvurması muhtemeldir (Zuhaylî, 1989: 347-348 ile 360; Durmuşoğlu vd., 2008: 641).

Oysa *Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa, kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helal olmaz* (Bakara, 2/230) ile *Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman kendi aralarında aklın ve dinin gereklerine uygun olarak güzellikle anlaştıkları takdirde, eşleriyle (yeniden) evlenmelerine engel olmayın* (Bakara, 2/232) ayetlerinde "nikâh" fiili velisine değil kadına isnat edilmiştir. Bu demektir ki kadının kendisi evlilik akdini yapmaya muktedirdir. Ayrıca kadının evlilik akdini gerçekleştirebileceğine dair birçok sahih rivayet vardır. Velisinin izni olmadan kadının, evlilik akdini gerçekleştirmemesi içtihadı aslında sahih delillere dayanmayan ve üzerinde ittifak sağlanmayan bir yorumdur. Zira Hanefiler bu yorumu kabul etmemiştir (Serahsî, 1989: 12-13; İbn Kudame, 1997: 345; Karafî, 1994: 201; Sibaî, 2010: 43-44).

İslam'da birden fazla boşama şekli vardır. Erkeğe "talak" şekliyle tek taraflı boşama hakkı verilmişse, nikâh anında kadının şart koşması ve erkeğin de bunu kabul etmesi yöntemiyle veya kadının mehir anında aldığı ücrete karşılık olarak değerlendirebileceğimiz ücret karşılığı muhalaa yoluyla kadına da aynı hak verilmiştir (Sibaî, 2010: 95; Ebu Zehra, "tarihsiz": 780; Zuhaylî, 1989: 360-361, 414-424 ile 480-482; Acar, 2010: 497; Atar, 2005: 339-340; Şimşek, 2012: 250). *Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur* (Bakara, 2/229). Öte yandan geçimsizlik durumunda tarafların hakemlere başvurmaları istenmiş ve hakemlerin bu konuda bir karar vermesi (Zuhaylî, 1989: 347; (Botî, 1996: 137) bir yöntem olarak sunulmuştur. *Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz, erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin* (Nisâ, 4/35).

Kur'an'da, kadın ile erkeği hukukta eşit olduğu ortaya konmuş olsa da boşama yetkisi erkeğe koşulsuz verildiği halde bu yetki kadına mahkeme yoluna başvurması, erkeğe rıza gösterecek miktarda ücret ödemesi veya nikâh anında erkekten izin almış olması ile koşullandırılmıştır. Ayetin devamındaki *Yalnız erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır* (Bakara, 2/228) ifadesi buna yorumlanmıştır (Ebu Zehra, "tarihsiz": 768-769; Şimşek, 2012: 258 ile 249). Hulasa boşama konusunda kadın, erkeğin sahip olduğu bütün haklara sahip değildir. Ama onun da boşama hakkı vardır. Ayrıca boşama konusunda erkeğe avantaj sağlandığı gibi evlilik meselesinde mehir ve nafaka konusunda da kadına aynı şekilde avantaj sağlanmıştır (Botî, 1996: 135-136).

### 2.2.2.4. Çok Eşlilik

İslam'da erkeğin birden fazla kadın ile evlenmesi meşrudur. *Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız, (onları değil), size helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın. Eğer (o kadınlar arasında da) adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız o takdirde bir tane alın* (Nisâ, 4/3). Ayette birden fazla kadın ile evlenmek adalet şartına bağlanmış olsa da "kişinin adaletli davranmayacağı durumlarda bile yaptığı birden fazla evlilik geçerlidir" (Maturidî, 2005: 13-14) şeklinde hâkim görüş vardır. İslam coğrafyasında tarih boyunca uygulanagelen ve günümüzde de az çok yaygın olan birden fazla kadın ile evlilik yapmak durumu normal karşılanmaktadır. Hatta

bunun gerekli bir şey olduğunu ortaya koyanlar olmuştur. Kadınların sayısının savaş veya başka nedenlerle erkeklerin sayısında fazla olduğu durumlarda içtimai saiklerle, kadının kısır olması veya erkeğin cinsel arzularını yerine getirmekte yetersiz kalması ya da erkeğin sık sık seyahate çıkması gibi ferdî nedenlerle birden fazla kadın ile evlenmenin zorunlu hale gelebileceğini ifade edenler olmuştur (Sibaî, 2010: 57-59). Fakat tersi olursa yani erkek sayısı fazlalaşırsa ya da erkek tarafı kocalık vazifesini yerine getiremez duruma gelirse kadının birden fazla erkek ile evlenmesi caiz olmaz. Zira bu hem maslahata hem de hayatın olağanlığına aykırıdır. İslam dini, bunu kesinlikle kabul etmez (Botî, 1996: 133-134).

Oysa çok eşlilik Yunan, Çin, Hint, Babil, Asur ve Mısır medeniyetlerinde olan bir evlilik şeklidir. Hatta söz konusu medeniyetlerde belli bir sınırlama ve ilke mevcut değildir. İslam dini bu fiili durumu önemli ölçekte ıslah etmiş ve çok eşlilik ile ilgili ayettin devamında ifade edildiği gibi esas olanın tek eşlilik olduğunu, çok eşliliğin şarta bağlı ve istisnai bir durum olduğunu açık bir şekilde ortaya koymuştur. Kısacası, İslam dininin tercih ve tavsiye ettiği tek eşliliğdir. (Ebu's-Suud, 2010: 163; Sibaî, 2010: 48-50 ile 63; Zuhaylî, 1989: 169; Şimşek, 2012: 472). İslam âleminde çok eşliliğin yaygın olması ve bu konuda şartlara riayet edilmemesi için esasıyla ters düşmektedir. Ezcümle şarta bağlı olsa da, tek eşlilik esas olsa da İslam'da çok eşliliğe cevaz verilmiştir. Bu da adalet şartına riayet etmeden ve istisnai halleri gözetmeden aynı anda birden fazla kadın ile evliliğin yaygınlaştırmasına sebep olmuştur.

#### 2.2.2.5. Kadının Şahitlikte Yarım Sayılması

Kadının yetersiz görüldüğü konulardan birisi de şahitlik meselesidir. Zira kadın yaratılıştaki tali, akıl ve karakterde yetersiz, şehvete aşırı olması nedeniyle şahitlikte erkeğin yarısıdır. Hatta ceza davalarında şahitliği hiç kabul edilmemektedir. Zira o, dili tutuk, aklı kıt ve fitraten ahmaktır. Zaten kadın yetersiz olduğu için kendisini süs püslükle tatmin eder (Serahsî, 1989: 142-143; Şirbinî, 2004: 216; Durmuşoğlu vd., 2008: 633-634). *(Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun* (Bakara, 2/282).

Hâlbuki şahitlik ayetinde ifade edilen iki kadının bir şahit sayılması meselesi vadeli borçlanma konusuyla mahsus olup istisnai bir durumdur ve kadının unutulması ile koşullandırılmıştır. Kadının unutulması söz konusu olmasa bir kadının şahitliği yeterli ve eşdeğer olacaktır. Ayrıca sadece kadınların vakıf olabileceği konularda kadınların şahitliği kabul edilir (İbn Hazm, "tarihsiz": 397; Zuhaylî, 1989: 571-572; Durmuşoğlu vd., 2008: 633; Kırbasoğlu, 1997: 263-264). Bazen de kadına değer verildiği için şahitliğinin kabul edilmediği söz konusu olabilir. Buna zina şahitliğini örnek gösterebiliriz (Zuhaylî, 1989: 48). Hulasa spesifik bazı konularda kadının şahitliğinin yetersiz sayılmasının nedeni kadının kişiliğiyle alakalı olmayıp tamamen objektif koşulların ortaya çıkardığı bir sonuçtur (Sibaî, 2010: 23). İslam dini, şahitlikte iki hususu göz önünde bulundurmaktadır: Brincisi şahidin adil ve hatırında tutabilme kabiliyetine sahip olması ikincisi ise ilgili olay ile şahitlik yapacak kişi arasında vukufiyet bağının bulunmasıdır. Bu nedenle vakıf olamayacağı konularda kadınların şahitliği kabul edilmediği gibi aynı şekilde

erkeklerin de şahitliği kabul edilmez ((Botî, 1996: 147-148). Bu konuda temelde bir ayrımcılık yoktur.

#### 2.2.2.6. Kadının Mirastan Az Pay Alması

Kadını mali anlamda kısıtlayan konulardan bir tanesi miras hukukudur. Nitekim miras hukukuna göre kadın kısıtlı olup bu konuda erkeğin sahip olduğu payın ancak yarısına sahiptir. Dişil olan yaratılıştaki zayıf, akılda yetersiz, aldanmaya elverişli, harcamada müsrif, hayır işlerinde cimri olduğu için mirasta yarım pay almaktadır (Durmuşoğlu vd., 2008: 635). Havva anamız, bir miktar buğdayı üçe bölüp iki payı kendisine bir payı Hz. Adem'e verdiği için Allah, durumu onun aleyhine çevirdi ve erkeğin hissesini iki katına çıkardı (Durmuşoğlu vd., 2008: 636). *Allah size, çocuklarınız (-in alacağı miras) hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder* (Nisâ, 4/11).

Oysa miras paylaşımında kadının erkek ile aynı oranda pay aldığı durumlar da vardır. *Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Ana, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır* (Nisâ, 4/7). *Ölenin çocuğu varsa, geriye bıraktığı maldan, ana babasından her birinin altıda bir hissesi vardır* (Nisâ, 4/11). Miras paylaşımında kadın ile erkeğin eşit pay aldığı durumlar olmakla birlikte ekseriyetle erkek iki kat pay almaktadır. Fakat bunun böyle olmasını etkileyen birçok faktör vardır. İslam'da ailenin geçim yükü, evlilik masrafı ve diğer mali sorumluluklar erkeğe yüklenmiştir. Kadın, evlenene kadar sadece kendi nafakasından sorumludur. Evlendikten sonra nafaka sorumluluğu erkeğe geçer. Bu gerçeklik ortadayken erkeğin mirastan fazla pay alması bir bütün olarak ele alınmadan ikiye bir formülüne indirgeyerek kadının ontolojik yetersizliğine ve cinsiyet ayrımcılığına yormak, erkeğin üstünlüğü ile izah etmeye çalışmak, kadının ötekileştirilmesine vesile kılmak yanlış bir yaklaşımdır. Hatta erkeğe daha fazla mali yük bindirdiği için İslami sistemde kadının kayırıldığı dahi söylenmiştir (Zemahşerî, 2009: 469-470; Şirbinî, 2004: 327; Kasimî, 2003: 38; Merağî, 1985: 196; Sibaî, 2010: 25-26; ; Şankitî, 2006: 241; Mevdudî, 1997: 333; Botî, 1996: 106-109; Aydın, 2001: 90; Durmuşoğlu vd., 2008: 636; Şimşek, 2012: 480-481). Ayrıca Hint, Çin, Germen ve Avrupa'nın diğer topluluklarında kadına mülk edinme hakkı verilmediği gibi mirastan pay alma hakkı da verilmezdi (Botî, 1996: 49). Keza cahiliye döneminde miras sadece savaşılabilen erkelere verildi. Kadınlar tamamen mirastan mahrum bırakıldı. İslam'ın gelmesiyle birlikte bu konu hakkında Hz. Muhammed'e birçok şikâyet yapılması üzerine kadınların pay sahibi olduğunu bildiren yukarıdaki ayet nazil olmuştur (Maturidî, 2005: 40; İbnü'l-Cevzî, 2010: 378; Kurtubî, 2006: 97-98; Merağî, 1985: 195; İbn Aşur, "tarihsiz": 247-248; Mevdudî, 1997: 333). Söz konusu ayet ile kadın ilgili toplumda ilk defa mülk edinme ve mirastan pay alma hakkına sahip olmuştur. Bu, tarihsel süreç içerisinde kıymetli bir atılımdır.

Hulasa kadını ötekileştiren zihniyet, özellikle miras meselesini öne sürerek bunu İslami kaynaklara dayandırma çabası vardır. Oysa bu, Kur'an'ın yaklaşımını ortaya koymamaktadır. Nitekim delil olarak sunulan ayetlerin ortaya koyduğu hüküm ve amaç başkadır.

#### 2.2.3. Kadının Cinselliğini Metalaştırmak

Kadın ve erkek arasındaki cinsiyet farklılığını cinsiyet ayrımcılığına dönüştürmek, kadını cinsel meta olarak

görmek ötekileştirmenin bariz bir tezahürüdür (Durmuşoğlu vd., 2008: 632). Ataerkil düşünceye sahip olanlara göre İslam dininde erkekten alınıp kadına verilen mehir ücreti, kadının cinselliğinden istifade etmek (Zemahşerî, 2009: 532; Şirbinî, 2004: 324) ve cinselliğine malik olmak içindir. Çünkü mehir, tam da kadının cinselliğinin fiyatıdır. Hatta kadının tam olarak mehir ücretine sahip olabilmesi için erkeğin, onun cinsel organından istifade etmesi lazımdır. Öpmek veya livatada bulunmak mehir ücretini tam olarak elde etmesine kâfi değildir (Serahsî, 1989: 64; İbn Kudame, 1997: 99-151-169-186-187 ). Böylece kadın-erkek ilişkisinde karşı cins olan kadın, erkeğin zevk nesnesine dönüşür (Durmuşoğlu vd., 2008: 638-640). *Ey Peygamber! Biz sana mehirlerini verdiği eşlerini... helal kıldık* (Ahzâb, 33/50). *Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin* (Nisâ, 4/4). Kadını tamamen cinsel meta olarak gören bu yaklaşım aynı anda kadını ötekileştirmektedir.

Oysa evlilik akdinde erkekten alınıp kadına verilen maddi veya manevi değer olan mehir, bazı geçmiş kavimlerde satın alma niteliğini taşısa da İslam dininde durum öyle değildir. Bunun aksine İslam'da mehir; kadın ile erkek arasında sadakat bağını kuvvetlendirmek, kadını ekonomik olarak güvenceye almak, onu sevindirmek ve erkeğin ona karşı iyi niyetli olduğunu ortaya koymak için olup kadına verilmiş bir haktır (Nevevî, 1980: 3-5; Zuhaylî, 1989: 251-253; Aydın, 2003: 389; Durmuşoğlu vd., 2008: 638; Yadsıman, 2003: 110; Şimşek, 2012: 474).

#### 2.2.4. Kadının Yönetici Olamaması

Kadının erkeğe göre yetersiz olduğunu düşünen kesim, Peygamberlik ve devlet başkanlığı gibi toplumun yönetimiyle alakalı kurumların erkeklere mahsus olduğunu iddia eder. İtikat mezheplerinden olan Mâturidîliğe göre peygamberlik erkeklere mahsustur. Kadınların peygamber olması caiz değildir. Eşarîlere göre ise kadınların peygamber olması caiz fakat fiilen vaki değildir (Gölcük vd., 1998: 59; Durmuşoğlu vd., 2008: 635-642). Bu görüşte olanlara göre kadınlar bu görevleri yapamaz. Zira kadın-erkek ilişkilerinde erkeğin kadın üzerinde hükümlerlik hakkı vardır; kadını yönetme hakkı erkeğe verilmiştir. *Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar. İyi kadınlar, itaatkârdırlar* (Nisâ, 4/34). Erkek, vehbî ve kesbî olarak kadından üstündür. Zira Allah erkeği fitrî, insani, dini, ailevi, hukuki, ahlaki, siyasi, iktisadi vs. olarak kadına üstün kılmıştır (Maturidî, 2005: 199-202; Şirbinî, 2004: 346; Ebu's-Suud, 2010: 199; Kasimî, 2003: 96-98; Rıza vd., 2005: 55; Durmuşoğlu vd., 2008: 640). Dolayısıyla onun erkeği yönetmesi işin tabiatına aykırı olup mümkün değildir. Şafii, Hanbeli ve Maliki mezhebine göre kadın "kadın" dahi olamaz. Bunu, Hz. Muhammed'in "Kadını yönetici yapan kavimler iflah olamaz" (Buharî, 1980: Kitabu'l-Meğazî, 64/82-4425) manasında bir hadisine dayandırır. Bu konuda sadece Hanefî mezhebinin görüşü farklıdır. Onlara göre kadın "kadın" olabilir. Ama kadının devlet başkanı veya halife olamayacağı hususunda bütün mezheplerin ittifakı vardır. Çünkü bu görev, kadının taşıyamayacağı kadar ağırdır (İbn Hazm, "tarihsiz": 360; Sâbü'nî, 2005: 119; İbn Kudame, 1997: 12-13; Nevevî, 1980: 319-322; Karafî, 1994: 16 ile 22; Sibaî, 2010: 28-30; Zuhaylî, 1989: 482 ile 693;

Botî, 1996: 69 ile 79). Bu yaklaşım kadını yönetimde ötekileştirmektedir.

Oysa Kur'an'a göre kadının erkeğe karşı yükümlülüğü erkeğin ona karşı yükümlülüğüne eşittir. *Kadınların, yükümlülükleri kadar meşru hakları vardır* (Bakara, 2/228). Keza ayette geçen "kavamlık" tamamen erkeğe yüklenen bir sorumluluktur. Bunu, ontolojik olarak erkeğin hükümlerlik hakkı ve üstünlüğü ile izah etmek yanlıştır (Botî, 1996: 98; Durmuşoğlu vd., 2008: 643; Kırbasoğlu, 1997: 260). Ayrıca Hz. Muhammed, "Erkek ve kadının her ikisinin aileden sorumlu olduğunu" (Buharî, 1980: Kitabu'l-Ahkâm, 93/1-7138) ifade etmek suretiyle yönetme işinde kadın ve erkeğin eşit olduğunu ortaya koymuştur.

Kısacası Kur'an, kadın ile erkeğin ilişkisini hiyerarşik, ötekileştiren ve dikotomik bir ilişki olarak değil yeryüzünde halifelik ile görevlendirilmiş eşit varlıkların müsavi ilişkisi olarak görmektedir. Fakat bu eşitlik aynılık anlamına gelmez. İslam dini, cinsel farklılıkları göz ardı etmez. Devlet başkanlığı gibi hususi bazı meselelerde objektif şartlardan ötürü erkeğe öncelik verilmesi eşitlik ilkesini ihlal etmez. Zaten devlet başkanlığı dışındaki görevlerde erkeğin bir önceliği yoktur (Botî, 1996: 39-41 ile 69-71; Durmuşoğlu vd., 2008: 640).

#### 2.3. Farklı Cinsel Kimliklerin Ötekileştirilmesi

Cins ayrımcılığı hakkında Kur'an'ın yaklaşımını ifade ederken bir konuya temas etmek lazımdır. Kadın veya erkeği birer cins olarak ayrımcılığa tabi tutmayan Kur'an; sapık bir cinsel eğilim olarak gördüğü eşcinselliği ise tamamen ret etmek suretiyle ötekileştirmektedir. *Lût'u da Peygamber olarak gönderdik. Hani o kavmine şöyle demişti: "Sizden önce âlemlerden hiçbir kimsenin yapmadığı çirkin işi mi yapıyorsunuz?" "Hakikaten siz kadınları bırakıp, şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz. Hayır, siz haddi aşan bir toplumsunuz."* (A'râf, 7/80-81). *Kavmi, (konuklarıyla çirkin ilişkide bulunmak üzere) ona doğru koşu koşu geldiler. Zaten onlar önceden de bu tür çirkin işleri yapıyorlardı. (Azap) emrimiz gelince oranın altını üstüne getirdik. Üzerine de Rabbinin katında işaretlenmiş pişirilmiş balçıktan taşlar yağdırdık. Bunlar zalimlerden uzak değildir.* (Hûd, 11/78 ile 82-83). *Lût'u da (Peygamber olarak gönderdik.) Hani o kavmine şöyle demişti: "Göz göre göre o çirkin işi mi yapıyorsunuz?" "Siz kadınları bırakıp şehvetle erkeklere mi varıyorsunuz? Doğrusu siz ne yaptığınızı bilmez bir toplumsunuz."* (Neml, 27/54-55). Yukarıdaki ayetlerden anlaşılacağı gibi homoseksüelliğin erkeğin erkekle birlikte olduğu şekli tarih boyunca ilk kez Hz. Lut (a.s.)'un kavmi olan Sodom halkında ortaya çıkmıştır (Mevdudî, 1997: 59; Sabunî, 2001: 423-424). Kur'an'da bu kavmin işlediği günah, çirkin olarak tanımlanmış, o kavim "kendini bilmez topluluk" olarak kötülenmiş ve o kavmin korkunç bir şekilde yok edildiği ifade edilmiştir. Böylece kadın erkeğe veya erkeğin kadına meşru dairede cinsel ilgi duyması İslam tarafından tek doğru yol olarak ortaya konmuş; bunun dışında kalan eşcinsel eğilim ise haram olarak belirlenmek suretiyle ötekileştirilmiştir.

İnsanın erkek ve kadın olmak üzere birbirinden farklı ve birbirini tamamlayan çift yaratılmasının gayesi üreme ve neslin devamını sağlamak, böylece medeni hayatın çekirdek yapısı olan aile kurumunu tesis etmektir. Bunu sağlamanın yegâne yolu kadın ile erkeğin her türlü sapkınlıktan uzak bir

şekilde birliktelik inşa etmesidir. Kur'an, bunu tek meşru yol olarak görmektedir. Bundan sapıp sırf cinsel tatmin için farklı eğilimlere girmek; akıl, fitrat ve lezzet sınırlarını ihlal, doğaya ihanet, insanlığa karşı suç, insan vücudunun fitrî vazifelerine tecavüz ve topluma karşı sorumsuzluktur. Bundan ötürü bu cerimeyi işleyen topluluk Allah tarafından sert bir şekilde kınanmış ve o topluluk taş yağmuruna tabi tutulmak ve altı üstüne getirilmek suretiyle kökünden kazanmıştır (Kurtubî, 2006: 185; Alusî, 2005: 51-52; İbn Aşur, "tarihsiz": 232; Merağî, 1985: 205; Ebu Zehra, "tarihsiz": 3737; Mevdudî, 1997: 59-61; Havva, 1990: 223).

Hulasa farklı cinsel eğilimlere yönelen kesimler Kur'an'a göre ötekidir. Zira bu, Allah'ın hükmüne ve hikmetine aykırıdır (Zemahşerî, 2009: 361; Kasimî, 2003: 498). İslam fıkına göre onların cezası ise kılıç ile veya yakarak öldürmektir (İbn Aşur, "tarihsiz": 232-233; Mevdudî, 1997: 63).

#### 2.4. Etnik Farklılık Yüzünden Ötekileştirme

Günümüzde dünyanın siyasi şekillenmesini oluşturan ulus-devlet (Habermas, 2013; 13) sisteminin unsurlarından birisi olan "millet" kavramı, bu kavram etrafında şekillenen ortak bilincin oluşturduğu ötekileştirme, İslam âleminin iç ilişkilerini etkilemektedir. Milliyetçilik, ırkçılık, üstünlük iddiası ve diğer ulusları küçümseyen anlayış ilişkileri sorunlu hale getirmektedir. İslam âleminde bazı ırk, aile, kabile mensuplarının diğerlerinden üstün olduğuna dair bir algı vardır. Örneğin Hz. Muhammed'in Arap kavminden olması ve Kur'an'ın Arapça indirilmesi gibi realite Arapların üstün bir kavim olduğuna delil gösterilmiştir. İlk dönem İslam yöneticilerinin Haşemi ya da Kureysi olması fiili durumundan ve Hz. Muhammed'in bu fiili durumu ifade eden söyleminden yola çıkarak yönetme işinin bu ailelere mahsus olduğuna hükmedilmiştir. Bu yaklaşım doğal olarak diğer kavim ve aileleri bu manada ötekileştirmektedir. Hatta bu yüzden İslam toplumuna hiyerarşik ve ötekileştirici bir anlayış yerleştiği söylenebilir. Örneğin bu coğrafyanın en sahipsiz, en mülksüz, en yurtsuz kesimi olan Romanlar, Osmanlı döneminde "buçuk millet" (Toprak vd., 2010: 110-111) olarak nitelendirilmiştir. Coğrafyamızda diğer milletleri küçümseyen, onları ötekileştirip düşmanlaştıran bir yaklaşım vardır.

Kur'an ise insanlar arasındaki farklılıklarından ziyade varlık olarak ortak noktalarını ön plana çıkartmakta, günümüzde ırkçılık olarak tanımlanabilen asabiyeti cahiliye adetlerinden saymakta, insanların köken eşitliğine vurgu yapmakta ve farklılıkların çeşitli etkileşimlerle sonradan oluştuğunu gözler önüne sermektedir (Gündüz, 2012: 486). *Hani inkâr edenler kalplerine taassubu, cahiliye taassubunu yerleştirmişlerdi* (Fetih, 48/26). *Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip) yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının* (Nisa, 4/1). *Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınmanızdır* (Hucurat, 49/13). Hz. Muhammed'in "Arap'ın Arap olmayana üstünlüğü yoktur" (İbn Hanbel, 2001: Hadis No: 23489), "Kim cahiliye asabiyeti uğruna savaşır ve ölürse cahiliye üzeri ölmüştür" (Müslim, 2006: Kitabü'l-İmare, 33/53) ve "Allah, sizin dış görüşünüze ve malınıza bakmaz; ancak kalbinize ve işinize bakar" (Müslim, 2006: Kitabü'l-

Birr, 45/33) hadisleri İslam'ın ırkçılığa yaklaşımı konusunda ders niteliğindedir. Keza o dönemin zihin yapısına göre eşraftan sayılan birçok Kureyşlinin bulunduğu bir ortamda Hz. Muhammed'in azatlı bir köle olan Zeyd (r.a.)'i ve âmâ bir sahabe olan İbn Ümmi Mektum (r.a.)'ü defalarca kendisine vekil tayin etmesi ve "Başımızda Habeşli bir köle dahi olsa ona itaat edin" (Buharî, 1980: Kitabü'l-Ahkam, 93/4-7142) hadisi İslam'ın bu konuya yaklaşımını ortaya koymaktadır.

Hulasa Kur'an, insanın tercihine göre şekillenmeyen etnisite, dil, renk gibi aidiyetlerinden ötürü insanları sorumlu tutmaz, insanları bunlardan dolayı ötekileştirmez. Kur'an, insanın tercihine göre şekillenen inanç ve yaşam biçimi gibi kimliklerinden ise insanı sorumlu tutar (Bilgin, 2001: 11).

#### 2.5. Engellilere Yaklaşım

Üretim ilişkilerinden tutun kaba kuvvete kadar birçok unsur, toplumsal yapının şekillenmesinde etkili olmaktadır. Tarih boyunca birçok toplumda içtimai hayat dizayn edilirken o gün itibarıyla geçer akçe neyse ona göre toplumun ana iskelesi oluşturulmuş ve başta engelliler olmak üzere dezavantajlı kesimler ötekileştirilmiştir.

İslam dini, dezavantajlı olanı ötekileştirmez, toplumun dışına itmez ve hakkının zayi edilmesine müsaade etmez. Aksine diğer insanlar ile aynı statüde olması için korunmasını emreder. Bu konuda gerekli hassasiyeti göstermeyen ve kavminin önderlerine tebliğ yapmakla meşgul iken yanlarına gelen bir âmânın zamansız sorularından rahatsız olup yüzünü ekşiten Hz. Peygamber bile Kur'an'da uyarılmıştır (Salebî, 2004: 378; Kurtubî, 2006: 72; Bursevî, 2001: 390; Kutub, 2008: 3822; Ateş, 1989: 320). *Kendisine o âmâ geldi diye Peygamber yüzünü ekşitti ve öteye döndü. (Ey Muhammed!) Ne bilirsin, belki de o arınacak. Yahut öğüt alacak da bu öğüt kendisine fayda verecek* (Abese, 80/1-3). Bu ayetin nüzulünün ardından Hz. Muhammed, engelliler konusunda daha hassas davranmış, ayette konu olan Abdullah b. Ümmi Mektum'a hürmet babından kürkünü sermiş, Medine dışına çıktığında birden fazla kez onu kendisine vekil tayin etmiştir (İbnu'l-Cevzî, 2010: 399-400; Şirbinî, 2004: 548; İbn Aşur, "tarihsiz": 104; Emiroğlu, 1978: 307-308). En önemlisi Hz. Muhammed, bu ayettin nüzulünden sonra kendi meclisinde dezavantajlı kesimi önemli konuma getirmiştir (Havva, 1990: 34; Sabunî, 2001: 495). Bu da dezavantajlı kesimlerin İslam'da ötekileştirilmediğinin aksine konularının daha da güçlendirildiğinin göstergesidir.

#### 3. Sonuç

Kur'an; cins, renk ve ırk gibi insanın tercihine bağlı olmayan fitrat niteliklerini üstünlük sebebi olarak görmemekte ve bundan ötürü kimseyi ötekileştirmemektedir. Bununla beraber İslam'da erkek, kadına göre eşitler arası avantajlı bir pozisyona sahiptir (Zuhaylî, 1989: 342).

Farklılıkların farkında olmak, farklılıklara değer verip tanımak ve bunu ortak medeniyet inşasında zenginlik olarak görmek (Gündüz, 2012: 490) İslam'ın önemseddiği bir durumdur.

Tebliğ ve teklif noktasında kimseyi öteki kabul etmeyen Kur'an, inanç merkezli bir toplumu esas almakta ve tevhit inancını kabul etmeyen müşrikleri bazı hususlarda öteki

olarak görmekte ve pislik olarak nitelendirmektedir. Hâkim görüşe göre sırf inanmadı diye müşrik öldürülebilir, kestiği yenmez ve onunla evlenilmez. Keza Hz. Peygamber'e inanmayan ehlikat olanlar bir noktada ötekidir. Onunla dostluk yapılmaz ama evlenilebilir. Cizye şartıyla hayatı bağışlanır. Hatta cizye antlaşmayı yapılan kesimler bile yaşamın bazı alanlarında kısıtlanır (Zuhaylî, 1989: 450).

Kur'an, sınıfsal ötekileştirmeyi kabul etmemekte ve engelli, yoksul vb. kesimlerin korunması için bazı ilkeler ortaya koymaktadır.

İnanç merkezli ümmet birliğini esas alan Kur'an, düşmanına dahi adalet vadeden bir tutum ortaya koymakta ve bir arada yaşamın imkânlarını sunmaktadır.

İslam dininin eşitlikçi yaklaşımından ötürü, evvelemlerde toplumsal yapı tarafından ötekileştirilenler tarafından kabul görmüş, kendilerini üstün görenler tarafından ise reddedilmiştir.

## Notlar

<sup>1</sup> Andolsun, biz insanı kuru bir çamurdan, şekillendirilmiş bir balçıktan yarattık. Hicr, 15/28; Hani, Rabbin meleklere şöyle demişti: "Muhakkak ben çamurdan bir insan yaratacağım." Sâd, 38/71.

<sup>2</sup> Hani, Rabbin meleklere, "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti. Bakara, 2/30.

<sup>3</sup> Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun ki, nefisini arındıran kurtuluşa ermiştir. Şems, 91/7-8; (Ey Muhammed!) Bizim adımıza de ki, "Ey iman eden kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Zümer, 39/10.

## Kaynakça

- Acar, H. İ. (2010). Talâk. *D.İ.A.*, XL, 496-500. İstanbul: T.D.V. Yayınları
- Akalın, Ş. H., Toparlı, R., Gözaydın, N., Zülfikar, H., Argunşah, M., Demir, N., Tezcan Aksu, B., & Gültekin, B. (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aktan, H. (2008). Fıkıh. *İslam'a Giriş-Evrensel Mesaj*. 216-229. Ankara: D.İ.B. Yayınları
- Aktaş, M. (2014). Avrupa'da Yükselen İslamofobi ve Medeniyetler Çatışması Tezi. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, XII-1, 31-54.
- Albayrak, İ. (2005). İçimizdeki Öteki: Tefsirde Hâricî (İbâdî) Algılaşmasına Dair Genel Bir Değerlendirme. *Usûl İslam Araştırmaları Dergisi*, 4, 1-34.
- Alusî, E. (2005). *Ruhu'l-Maani fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim ve's-Seb'i'l-Mesani*. Kahire: Daru'l-Hadis.
- Atar, F. (2005). Muhâle. *D.İ.A.*, XXX, 399-402. İstanbul: T.D.V. Yayınları
- Ateş, S. (1989). *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Aydın, M. (2009). Dinsel Çoğulculuğun Öteki ile Birlikte Yaşamaya Katkısı Üzerine Bazı Mülâhazalar. *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 9-30.

- Aydın, M. Â. (2001). Kadın. *D.İ.A.*, XXIV, 86-94. İstanbul: T.D.V. Yayınları.
- Aydın, M. Â. (2003). Mehir. *D.İ.A.*, XXVII, 389-391. İstanbul: T.D.V. Yayınları.
- Bardakoğlu, A. (2001). İslâm. *D.İ.A.*, XXIII, 15-23. İstanbul: T.D.V. Yayınları.
- Bilgin, B. (2001). İslam'da Ötekine Bakış. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLII(1), 11-40.
- Bingöl, A. (2015). *Kur'an'da Eleştiri Mahiyeti ve Muhatapları*. Doktora Tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Botî, M. (1996). *el-Mer'etu Beyne Tuğyani'n-Nizami'l-Garbiyyi ve Letaifi't-Teşrii'r-Rebbaniyyi*. Dimâşk: Daru'l-Fikr.
- Buharî, E. (1980). *el-Camiu's-Sahih*. Kahire: Matbaatu's-Selifiyye.
- Bursevî, İ. H. (2001). *Ruhu'l-Beyan*. Beyrut: Daru'l-İhyai't-Turasi'l-Arabi.
- Cevizci, A. (2005). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Çalışkan, İ. (2007). Dini Bir Tutum Olarak Ötekine Yaklaşımın Kur'ani Temelleri. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(1), 7-28.
- Çelik, H. A. (1995). Kur'an'ı Kerim'e Göre İnsanın Değeri ve Üstünlüğü. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12, 81-93.
- Dehlan, A. (2001). *es-Siretu'n-Nebevîyye*. b.y.y.: Daru'l-Fikr.
- Durmuş, Z. (2003). Kur'an-ı Kerim'de Sosyal Gruplar. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3(3), 17-46.
- Durmuşoğlu, K., & Kurt, A. (2008). Üç Kur'an Yorumunda Kadının Ötekiliği. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), 621-648.
- Ebu Hayyan, E. (2010). *Tefsiru'l-Bahri'l-Muhit*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Ebu Zehra, M. (tarihsiz). *Zehretu't-Tefasir*. Kahire: Daru'l-Fikri'l-Arabi.
- Ebu's-Suud, M. (2010). *İrşadu'l-Akli's-Selim ila Mezaya'l-Kur'ani'l-Kerim*. Beyrut: Muessetu't-Tarihi'l-Arabi.
- Elik, H. (2006). el-Kitalu fi "Sebilillah" ve Tedaiyatuhu ke Şiarin İslamiyyin. *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31(2), 119-132.
- Elmalı, A. (1999). Kur'ani Çoğulculuk Temelinde Gayri Müslimlerle Dostluk. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 43-82.
- Emiroğlu, H. T. (1978). *Esbab-ı Nüzûl*. İstanbul: Elif Ofset Tesisleri.
- Endulusî, E. (2007). *el-Muharreru'l-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*. Duha: Daru'l-Fikri'l-Arabi.
- Esgin, M. (2014). Kur'an-ı Kerim'in öteki dinlere karşı tavrı. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(5), 77-106.

- Fayda, M. (2013). Zimmî. *D.İ.A.*, XLIV, 428-434. İstanbul: T.D.V. Yayınları.
- Fentress, J. (2011). Deli "Öteki", Tarih Eğitimi ve Tarihte "Öteki" Sorunu. 2. *Uluslararası Tarih Kongresi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 182-200.
- Gökkır, B. (2005). Kur'an'daki Ehl-i Kitap "Öteki" mi? İslâm Araştırmalarında Oryantalizmin Kavramsal Etkisi. *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 14, 37-54.
- Gölcük, Ş., & Toprak, S., (1998). *Kelâm*. Konya: Tekin Kitabevi.
- Gündoğdu, H. (2008). Çok Kültürlü Bir Toplumda Ötekiyle yaşamak ve Hoşgörür. *Ekev Akademi Dergisi*, 12(37), 73-86.
- Gündüz, Ş. (2012). Öteki ile İlişkiler Açısından İslam ve İslami Tecrübe. *Kutlu Doğum Haftası "Hz. Peygamber Kardeşlik Ahlakı ve Kardeşlik Hukuku" Sempozyumu*, Ankara: D.İ.B. Yayınları, 483-493.
- Haddad, E. (2001). *Keşfu't-Tenzil fi Tahkiki'l-Mebahisi ve't-Te'vil*. Beyrut: Daru'l-Medari'l-İslam.
- Halebî, E. (2008). *es-Siretu'l-Halebîyye*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Hamidullah, M. (2003). *İslâm Peygamberi*. (çev. Salih Tuğ). Ankara: İmaj.
- Havva, S. (1990). *el-Esas fi't-Tefsir*. (çev. M. Beşir Eryarsoy). İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Hökekleli, H. (2007). Müslüman ve Öteki: Farklı Dinî Grupların Birbirini Algılama Biçimi. *Kur'ân-ı keim'de Ehl-i Kitap,-Tartışmalı İlmi Toplantı-*. İstanbul: 405-420.
- İbn Aşur, M. T. (tarihsiz). *et-Tahrir ve't-Tenvir*. Tunus: Daru Suhun.
- İbn Hanbel, E. (2001). *el-Musned*. Beyrut: Muessesetu'r-Risale.
- İbn Hazm, E. (tarihsiz). *el-Muhella*. Kahire: Matbaatu'n-Nehde.
- İbn Hişam, E. (2009). *es-Siretu'n-Nebevîyye*. Beyrut: Daru'l-Marife.
- İbn Kudame, E. (1997). *el-Muğnî*. Riyad: Daru Aleml-i-Kutub.
- İbn Teymiyye, Ş. (tarihsiz). *et-Tefsiru'l-Kebir*. Beyrut: y.y.
- İbnu'l-Cevzî, E. (2010). *Zadu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-Arabî.
- Karafî, Ş. (1994). *ez-Zahîre*. Beyrut: Daru'l-Ğarbi'l-İslami.
- Kasimî, M. (2003). *Mehasinu't-Te'vil*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Kırbaşoğlu, H. (1997). Kadın Konusunda Kur'an'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler. *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 10(4), 259-270.
- Kurtubî, E. (2006). *el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an*. Beyrut: Muessesetu'r-Risale.
- Kutub, S. (2008). *Fi Zilali'l-Kur'an*. Kahire: Daru's-Şuruk.
- Maturidî, E. (2005). *Te'vilatu'l-Kur'an*. İstanbul: Mizan Yayınevi.
- Merağî, A. (1985). *Tefsiru Merağî*. Beyrut: Daru'l-İhyai't-Turasi'l-Arabî.
- Mevdudî, E. (1997). *Tefhimu'l-Kur'an*. (çev.: Muhammed Han Kayani vd.). İstanbul: İnsan Yayınevi.
- Mezherî, M. (2007). *et-Tefsiru'l-Mezherî*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Müslim, E. (2006). *Sahihu Müslim*. Riyad: Daru Tayyibe.
- Nevevî, E. (1980). *Kitabu'l-Mecmu Şerhu'l-Muhezzeb li'ş-Şirazi*. Cidde: Mektebetu'l-İrşad.
- Öztürk, M. (2013). *Tefsirin Hâlleri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Püsküllüoğlu, A. (2010). *Arkadaş Türkçe Sözlük*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Razî, E. (2009). *et-Tefsiru'l-Kebir*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Rıza, R., & Abduh, M. (2005). *Tefsiru'l-Menar*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Sabunî, M. (2001). *Safvetu't-Tefasir*. Beyrut: Daru'l-Fikr.
- Sâbûnî, N. (2005). *Mâtürîdiyye Akaidi*. (çev. Bekir Topaloğlu). Ankara: D.İ.B. Yayınları.
- Salebî, E. (2004). *el-Keşşaf ve'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Salmazzem, M., & Bingöl, A. (2016). Tefsirlerde Cihada Yönelik Yorum Farklılıkları. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(Ek Sayı), 229-246.
- Salmazzem, M., & Sular, M. E. (2014). Tevrat, İnciller ve Kur'an Bağlamında Kadın ve Aile Olgusu. İçinde: Şemsettin Kırış (Ed.), *Hakkari Üniversitesi Kadın ve Aile Sorunları Sempozyumu*, (s.232-245), Konya.
- Sarıçam, İ. (2014). *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Konya: D.İ.B. Yayınları.
- Serahsî, E. (1989). *el-Mebusut*. Beyrut: Daru'l-Marife.
- Sevinç, B. (2010). Bir Öteki Yaratmak. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 9(7), 177-194.
- Sıddik Hasan Han, E. (1999). *Fethu'l-Beyan fi Makasidi'l-Kur'an*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Sibaî, M. (2010). *el-Mer'etu beyne'l-Fıkhi ve'l-Kanun*. Kahire: Daru's-Selam.
- Şankitî, M. (2006). *Edvau'l-Beyan fi İdahi'l-Kur'ani bi'l-Kur'an*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Şentürk, R. (2000). İnsan Hakları. *D.İ.A.*, XXII, 327-330. İstanbul: T.D.V. Yayınları.
- Şimşek, S. (2012). *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Şirbinî, Ş. (2004). *es-Siracu'l-Munir fi'l-İlaneti ala Marifeti Ba'di Maani Kelami Rebbina'l-Hekimi'l-Habir*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Taberî, E. (t.y.). *Camiu'l-Beyan an Te'vili'l-Kur'an*. Beyrut: Daru'l-İhyai't-Turasi'l-Arabî.
- Taftazanî, M. (t.y.). *Şerhu Akaid*. b.y.y.

- Tekeli, İ. (2011). Tarihyazıcılığı Ve Öteki Kavramı Üzerinde Düşünceler. *Tarih Eğitimi ve Tarihte "Öteki" Sorunu*, 2. Uluslararası Tarih Kongresi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1-12.
- Tirmizi, E. (1978). *el-Camiu's-Sahih*. Mısır: Matbaatu'l-Mustafa el-Babî.
- Toprak, B., Bozan, İ., Morgül, T., & Şener, N. (2010). *Türkiye'de Farklı Olmak Din Ve Muhafazakarlık Ekseninde Ötekileştirilenler*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Türk, D. (2013). *Öteki, Düşman, Olay Levinas, Schmitt ve Badiou'da Etik ve Siyaset*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Yadsıman, N. (2003). *Kur'an-Sünnet-Fıkıh Bağlamında Kadının Evlilikteki Hakları*. İzmir: Kanyılmaz Matbaası.
- Yaman, A. (2008). Ben ve "Öteki" Kur'an'ın "Öteki" ile İlişkilerde Öngördüğü Dengeli Barış Teorisi. *İslami İlimler Dergisi*, 3(1), 99-106.
- Yaman, A. (2013). Zimmî. *D.İ.A.*, XLIV, 434-438. İstanbul: T.D.V. Yayınları.
- Yıldırım, T. (2012). Cizre'de Değişen Öteki Algısı, Çokkültürlülük ve Birarada Yaşamın Temelleri. İçinde: M. Nesim Doru (Ed.), *Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre, (Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu Bildirileri,*, (s.169-174), İstanbul.
- Yılmaz, Ö. (2008). Öteki İle Diyalojik İlişkinin Gereği. *Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları*, 1(1), 137-145.
- Yurdaydın, H. G. (1986). İslâm Devletinde Müslüman Olmayanların Durumu. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27(1), 97-110.
- Zemahşerî, M. (2009). *el-Keşşaf an Hakaiki Ğavamidi't-Tenzil ve Uyunui'l-Akavili fi Vucuhi't-Te'vil*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Zeydan, A. (1994). İslam Hukukuna Göre Zimmiler. (çev. Hasan Güleç). *D.E.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 431-440.
- Zuhaylî, V. (1989). *el-Fıkhu'l-İslamiyyu ve Edilletuhu*. Dimaşk: Daru'l-Fikr.





## Araştırma Makalesi • Research Article

# Çin Halk Cumhuriyeti'nin Çatışma Yönetimi Stratejisi Üzerinden Bir Dış Politika Okuması: 1990-2000 Yılları Arasında Çin-Kuzey Kore İlişkisi

## *The Study of Foreign Policy on the Conflict Management Strategy of the Republic of the China: China-North Korea Relationship Between 1990-2000*

Yusuf Çınar <sup>a,\*</sup>

<sup>a</sup> Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, İ.İ.B.F. Uluslararası İlişkiler Bölümü, 13000, Bitlis/Türkiye.  
ORCID: 0000-0002-8617-0267

### MAKALE BİLGİSİ

#### Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 02 Haziran 2017

Düzeltilme tarihi: 06 Temmuz 2017

Kabul tarihi: 12 Temmuz 2017

#### Anahtar Kelimeler:

Çatışma Yönetimi

Çin Halk Cumhuriyeti

Kuzey Kore

Stratejik Kültür

### ARTICLE INFO

#### Article history:

Received 02 June 2017

Received in revised form 06 July 2017

Accepted 12 July 2017

#### Keywords:

Conflict Management

People's Republic of China

North Korea

Strategic Culture

### ÖZ

Çatışma, devletler arası ilişkilerde sıklıkla yaşanan bir durumdur. Çatışmanın iyi yönetilmesi taraflara kazançlar sağlayabilir. Bu bağlamda Çin Halk Cumhuriyeti Asya kıtasının en önemli güçleri arasındadır. Nitekim Çin'in çatışma yönetim stratejisi Çin dış politikası parametreleri ile çoğu zaman örtüşmektedir. Bu çalışma Soğuk Savaş sonrasında 1990-2000 yılları arasında Kuzey Kore ile geliştirmiş olduğu dış politika stratejisini çatışma yönetimi stratejisi bağlamında değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çin'in bölge devletleri ile geliştirmiş olduğu çatışma yönetimi stratejisi Çin'i bölgede güçlendirmiştir. Bu çalışma Çin'in çatışma yönetim stratejisinin gelişimini ele almaktadır.

### ABSTRACT

Conflict is a common occurrence in inter-state relations. Good management of the chatter can provide benefits to the parties. In this context, the People's Republic of China is among the most important forces in Asia. Indeed, China's conflict management strategy often overlaps with Chinese foreign policy parameters. This study aims to evaluate the foreign policy strategy developed during the Cold War period between 1990-2000 with North Korea in the context of conflict management strategy. The conflict management strategy of China with regional states has strengthened China in the region. This study deals with the development of China's conflict management strategy.

## 1. Giriş

Çatışmanın iyi yönetilmesi tarafların en zararlı kurtulmalarını sağlayabilir hatta olumlu sonuçlar dahi yaratabilir. Çatışmanın kötü yönetilmesi ise, kayıpları arttırabilir veya tamiri mümkün olmayan sonuçlar doğurabilir. Bu sebeptendir ki Galtung, çatışmayı kriz ve fırsatlar toplamı olarak tanımlamaktadır (Galtung, 2007: 19). Çatışma kavramı, gelişimi itibariyle olumsuzluklar üzerine kuruludur. Çatışma en basit tanımı ile kavga, saldırganlık ve korku anlamına gelmektedir (Akyeşilmen, 2013: 19). Çatışma kavramının literatürde birçok tanımı yapılmasına

rağmen ortak bir tanımda fikir birliğine varılamamıştır. UNESCO'ya göre çatışma, insan zihninde başlamaktadır ve yine barış, insan zihninde inşa edilmektedir (Unesco Constitution, 2012). Bu bağlamda Waltz 1959 yılında yazmış olduğu Man, The State and War (İnsan, Devlet ve Savaş) adlı eserinde savaşın sebeplerine dair üç türlü analiz düzeyi üzerinde yoğunlaşmıştır: (i) birey, (ii) devlet, (iii) sistem. Bu bağlamda çatışmanın aktörleri kişi, millet veya devlet olabilmektedir (Burchill vd., 2009: 36; Çınar, 2016: 87). Bu çalışma Çin Halk Cumhuriyeti ve Kuzey Kore dış

\* Sorumlu yazar/Corresponding author.  
e-posta: ycinar86@hotmail.com

politika ilişkilerinde ki çatışma unsurunu devlet düzeyinde ele almaktadır.

Çin çatışma yönetimi felsefesinde çatışma, mao-dung kelimesi ile ifade edilmektedir. Mao dung, mantıken uyumsuz, karşılıklı olarak zıtlık içinde anlamına gelmektedir. Mao dung doğuda “çelişki” anlamına gelirken, Batı literatüründe çatışma olarak ifade edilmektedir (Locke, 2007: 6).<sup>1</sup> Küreselleşme çağının başlangıcı olarak kabul edeceğimiz Soğuk Savaş sonrasında Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kuzey Kore politikasının sağlıklı bir şekilde analizinin yapılabilmesi için Çin'in çatışma yönetim stratejisinin belirlenmesi çok önemli bir yöntemdir. Bu bağlamda Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) bölge ülkeleri ile yaşadığı çatışmalarda iletişim kanallarını iki önemli araç ile açmaktadır: i) Diaspora, ii) Çin kültürü.

Diaspora ve Çin Kültürü, Çin'in kendi bölgesinde yaşadığı çatışmaların iletişim kanallarını oluşturmaktadır (Chen ve Starosta, 1997: 1). Bununla beraber Çin'in çatışma yönetiminde beş önemli kavram hayati rol oynamaktadır: uyum, karşılıklı ilişki, imaj, güç ve kaçınma. Çin toplumsal tabanın en önemli yapı taşlarından birisi uyumdur. Karşılıklı ilişki ise toplum grupları ve kişiler arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir. Toplum grupları ve kişiler arasında iletişim kanallarının açık olması uyum kriterinin en önemli tamamlayıcı unsuru konumundadır. İmaj ise, çatışma koşullarında karşı tarafın ikna edilmesi hususunda çok önemli rol oynamakta başka bir ifade ile prestij anlamına gelmektedir. İmaj ve karşılıklı ilişki ilkesi uyum kavramı içerisinde bütünlüğü sağlamaktadır. Çin stratejik kültürünün oluşmasında önemli bir unsur olan Konfüçyus felsefesi, Çin çatışma yönetiminin de önemli bir parçası konumundadır. Bu bağlamda kıdem yani hiyerarşi Çin çatışma yönetimine Konfüçyus felsefesinin katkısı konumundadır (Oetzel ve Ting-Toomey, 2006: 556).

Kuzey Kore ile ÇHC ilişkilerinin yeniden inşa dönemi olarak tanımlayabileceğimiz 1993-2000 yılları arasında ÇHC başkanlığını yürüten Jiang Zemin 73 yaşında başkan olmuştur. Bununla birlikte otorite, kıdemi tamamlayan Çin çatışma yönetiminin diğer önemli unsuru konumundadır. 1990-2000 yılları arasında yaşlı bir başkana sahip olan ÇHC, başkanın kıdemine bir saygı olarak otoritesinin kabul edilmesini babanın ailedeki rolüne benzetilmekte ve sorgusuz olarak kabul edilmesini öngörmektedir (Oetzel ve Ting-Toomey, 2006: 7). Çin, çatışma yönetimi stratejisi arasında yer alan kaçınma ilkesi düşmandan korkulduğu anlamına gelmemektedir aksine başarıya ulaşılması için uygulanması gereken bir strateji olarak ifade edilmektedir. Kaçınma ilkesinin arka planında emniyet, uzlaşma, uygun ortam ve intikam korkusu yer almaktadır (Locke, 2007: 8). Bu bağlamda Çin ve Rusya'nın yaşamış olduğu sınır sorunları neticesinde iki tarafın 1992 yılında antlaşmaya varması, Çin'in çatışma yönetimi stratejisi için örnek verilebilir. Mao döneminde Çin, SSCB ile savaşın eşiğine gelmişken sonrasında kaçınma stratejisi uygulamıştır. Soğuk Savaş Sonrasında ise taraflar için uygun ortamın yaratılması ile sorun, uzlaşma ile çözülmüştür (Akman, 2015: 311).

Çin, sahip olduğu nüfusu ve ekonomik gücü ile 21. yüzyılın en güçlü devletleri arasındadır (CIA, 2017).<sup>2</sup> Çin, Soğuk Savaş'ın hemen sonrasında bölgesinde istikrarsızlık unsurları ile karşı karşıya kalmıştır. Bu bağlamda bu çalışma, 1990-2000 yılları arasında Çin-Kuzey Kore ilişkilerini ele almaktadır. İlk olarak çalışmamız stratejik kültürün Çin

çatışma yönetimi stratejisine etkisini incelemektedir. İkinci olarak bu çalışma, Soğuk Savaş sonrasında Çin dış politikasının temel parametrelerini ortaya koymaya çalışmaktadır. Daha sonra ise Çin çatışma yönetimi stratejisinin ÇHC-Kuzey Kore dış politika ilişkilerine nasıl etki yaptığı ele alınmaktadır. Özetle bu çalışma, Çin çatışma yönetimi stratejisinin, Soğuk Savaş sonrasında değişen Çin dış politika parametreleri çerçevesinde Çin'in Kuzey Kore dış politikasına etkisini analiz etmektedir.

## 2. Çin Çatışma Yönetimi Stratejisinin Tarihsel Gelişimi ve Stratejik Kültürün Buna Etkisi

Çin medeniyeti geçmişten günümüze kadar gelmiş kadim bir medeniyettir. Çin'in devlet yönetimi, dış dünyaya nasıl davranacağına yönelik bazı ilkeler geliştirmiştir. Bu noktada Ming Hanedanlığı dönemi, devlet geleneğinde günümüze kadar gelecek bazı etkiler bırakmıştır. Ming Hanedanlığı 1368-1644 yılları arasında Çin stratejik kültürünün temelini oluşturmuştur (Johnston, 1998: 10). Stratejik kültür kavramını ilk kez 1977 yılında Jack Snyder kullanmıştır. Snyder stratejik kültürü, düşüncelerin, duygusal tepkilerin ve geleneksel davranış modellerinin toplamı olarak tanımlamıştır (Akçadağ, 2013). Stratejik kültür içerisinde birçok unsur barındırmaktadır. Bu unsurlar şunlardır (Johnston, 1998: 12): teknoloji, coğrafi yapı, örgütsel kültür, tarihsel stratejik uygulamalar, politik kültür, milli karakter, politik psikoloji, ideoloji, uluslararası sistem. Bu unsurlar, stratejik kültürün içeriğini inceleyen bilim adamlarının algılayışına göre değişebilmektedir. Bu unsurlara yeni unsurlar eklenebildiği gibi, bazı unsurlar ise, stratejik kültür tanımını içerisinden çıkartılabilmektedir.

Sun Tzu'nun yazmış olduğu Savaş Sanatı adlı kitap, Çin'in stratejik kültürü hakkında geniş bilgi vermektedir. Savaş Sanatı adlı kitapta; düşmanın stratejisini bozmada ve düşmanı alt etmede en önemli stratejinin düşmanın stratejisine saldırmak olduğu vurgulanmaktadır (Sun-Tzu, 2016: 52). Bu bağlamda Çin'in stratejik kültürü, güvenlik endekslidir denebilir (Segal, 1985: 180). Mao ile birlikte Çin stratejik kültürünün güvenlik konusunda daha hassas bir yapıya dönüştüğü söylenebilir (Dellios, 1994: 5). Dolayısıyla bu stratejik kültüre göre Çin bir sosyalist devletti ve emperyalistlere karşı her daim savaşa hazır olmalıydı (Dellios, 1994: 4). Bu bakış açısı Çin'in Güney Çin Denizi ve Japonya politikalarının şekillenme süreçlerinde etkili olmuştur denebilir.

Stratejik kültür, karar alma sürecine etki edebilmektedir. Stratejik kültür, semboller ve metaforlardan oluşmaktadır (Johnston, 1998: 36). Çin stratejik kültürü iki temelde şekillenmektedir. Parabellum stratejisi ve Konfüçyus-Mencian stratejisi Çin'in stratejik kültürünün temelini oluşturmaktadır. Parabellum (saldırgan) stratejisi, genellikle şiddet ve ofansif stratejiyi, statükocu ve uzlaşmacı stratejinin önüne koymaktadır. Bu paradigma, çevrenin tehlikeli olduğunu ve dış çevrenin düşmanlardan oluştuğunu belirtir. Bu strateji, dışarıdaki tehditlere karşı mücadele etmenin gerekli olduğunu vurgular. Bu paradigmaya göre, devlet güvenliğini tehdit eden düşmana karşı şiddet uygulanması kaçınılmazdır (Johnston, 1998: 155). Çatışmacı bir stratejik kültür, Çin çatışma yönetimini şiddet endeksli yapabilmektedir. Parabellum stratejisi, Çin dış politikasında dönem dönem kendini hissettirmiştir. Savaş dönemi stratejisi olarak da bilinen parabellum stratejisi daha saldırgan dış

politika anlamına gelmektedir. Mao'nun özellikle Kore yarımadasına yapılan Batı yanlısı müdahale ile birlikte dış politika anlayışını daha da sertleştirdiği iddia edilebilir (Kennedy, 2012: 264). Konfüçyus-Mencian felsefe ise Çin çatışma yönetiminin daha çok diyalog yoluyla ilerlemesine yardımcı olmuştur. Konfüçyus-Mencian felsefe Çin çatışma yönetimi stratejisinin temeli olmuştur.

Konfüçyus-Mencian bakış açısı yardımseverliği, cömertliği, hak etmeyi, erdem ve iyi devlet yönetimini vurgulamaktadır. Konfüçyus-Mencian bakış açısı ülkenin iç bütünlüğüne önem vermekte ve iç isyanların cezalandırılması gerektiğini savunmaktadır. Nitekim Çin çatışma yönetim stratejisi uyum ilkesi üzerine inşa edilmiştir. Bu unsurlar, Konfüçyus-Mencian devlet güvenliğinin temelini oluşturmaktadır. Konfüçyus-Mencian paradigması, şiddete zorunlu olmadığı sürece başvurulmamasını önermektedir. Bu strateji, düşmanı silah zoru ile değil, yumuşak dille etkisiz hale getirmeyi önermektedir (Johnston, 1998: 155). Çin stratejik kültürü uzlaşmayı bir adım öne çıkarmaktadır. Bu bağlamda otorite Çin çatışma yönetimi stratejisine aileden yani babanın egemenliğinden gelmektedir. Babanın otoritesine karşı aile üyelerinin başkaldırması hem uyumsuzluk hem de itaatsizlik anlamına gelmektedir. Bu bağlamda çatışma yönetiminin başarısız olduğu siyasi dönemlerde Çin, güvenlik endeksli dış politikaya yönelmiş ve şiddet uygulamaktan çekinmemiştir. Bir nevi düşmana karşı ceza anlamına gelen Parabellum stratejisi, Çin stratejik kültürü içerisinde Ming hanedanlığı döneminde aktif olarak uygulanmıştır. Bu dönemde Kuzeyde Çin Hanedanlığı'nı tehdit eden Moğollara karşı şiddet uygulamaktan kaçınılmamıştır. Çin-Moğol çatışmasını o dönemde kaydeden Çinli yazarların belirttiği gibi, bu dönemde devletin güvenliğinin tehlikede olduğu vurgulanmış ve fırsat bulunduğu tehdidin yok edilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. (Swope, 2016: 33-36).

Konfüçyus-Mencian stratejik kültürü, Çin çatışma yönetimini etkilemekle kalmamış Çin hükümdarlarının yapmak istediklerini halka anlatmakta bir araç olmuştur. Başka bir ifade ile tarihsel süreçte Çin çatışma yönetimi stratejisi Çin hükümdarının halkı ile arasında köprü görevi görmüştür. Buradan hareketle Çin çatışma yönetim stratejisinin toplumsal temelli olduğu söylenebilir. Parabellum stratejisi, devletin diğer devletlere karşı uygulayacağı güvenliği ilgilendiren stratejik adımların temelini oluşturmaktadır. Her iki stratejiyi karşılaştırmak gerekirse tarihsel süreçte Parabellum stratejisi "yüksek politika" sınırları içerisinde kalmış, toplumdan uzak bir şekilde gelişmiştir.

### 3. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dış Politika Parametreleri

ÇHC dış politikası, Mao Zedong döneminde bazı ilkeler çerçevesinde gelişmiş; ideoloji ve güvenlik endişesi ön planda olmuştur. Bu dönemde ÇHC, yaşadığı dış politika sorunlarında çatışmayı yönetmekten ziyade, sorun yaşanan ülke ile savaşmaya yönelik bir dış politika izlemiştir. Mao dönemi dış politikasının temel noktalarını Allen Whiting, şu şekilde belirtmektedir (Zhao, 1996: 49; Varrall, 2015: 7):

- (i) Aktif caydırıcılığı savunmak: ÇHC kendisini bu dönemde güvende hissetmemektedir ve ülkenin bütünlüğünü kaybedeceği korkusunu taşımaktadır. En büyük tehlikenin de sınır komşularından

geleceğine inanmaktadır. SSCB ve Japonya'nın Çin'i işgal edebileceği kaygısı Çin'in komşuları ile ilişkilerini etkilemiştir (Nathan ve Scobell, 2014: 17).

- (ii) Çin, iç bütünlüğünde yaşanacak bir kopuşun veya isyanın, güçlü düşmanlarının Çin'e saldırmasına sebep olacağını düşünmektedir (Ko vd., 2018).
- (iii) ÇHC için en iyi caydırıcı unsur kavgacı olmaktır:
  - ÇHC'nin silah kullanabileceği imajını yaratmak.
  - Diplomasi, düşmanın ÇHC'yi aşağılaması halinde uygulanır.
  - ÇHC birinci denemesinde başarıya ulaşamıyorsa, tekrar denemelidir.
- (iv) Doğru zamanlama esastır:
  - Bir tehdit algılandığında tehdit unsuru uyarılmalıdır.
  - ÇHC, kendisinin hareketini, düşmanın seçeceği seçeneğe göre yönlendirmelidir.

ÇHC dış politikası Deng Xiaoping 'in yönetime gelmesi ile birlikte dış politika bazı yeni ilkeler çerçevesinde yürütülmüştür. Deng, oluşturduğu bu dış politika ilkelerini 28 karakter stratejisi olarak adlandırmıştır. Deng dönemi dış politika kriterleri ise Mao'nun aksine daha çok çatışma yaşanan sorunları çatışma yönetim stratejilerine uygun olarak yönetmeye dair olduğu iddia edilebilir. 28 karakter stratejisi; Tiannanmen olaylarının, Sovyetlerin çöküşünün ve Avrupa ile ilişkilerin geliştirilmesinin izlerini taşımaktadır. 28 karakter stratejisi, altı aşama içermektedir (Zhao, 1996: 54; Narayanan, 2006; Cheng ve Zhang, 2009):

- (i) İzle ve gelişmeleri sakince analiz etmek, Deng dönemi Dış Politikasının çatışma yaşanan ülke ile diyalog yolunu açan en önemli ilkesi konumundadır.
- (ii) Kendine güvenmek ilkesi Çin çatışma yönetiminin imaj kavramı ile bütünleşmektedir.
- (iii) Güvenlik pozisyonu ise Çin çatışma yönetim stratejilerinden otoriteye denk gelmektedir.
- (iv) Alçak profili korunurken iyi olmak aşaması, Çin çatışma yönetim stratejisi bağlamında karşılıklı ilişkilerin korunması ve iletişim kanallarının açık tutulması anlamına gelmektedir.
- (v) Kapasiteni gizlemek aşaması, çatışma yaşanan ülkelere karşı doğrudan güç kullanmak yerine Çin Çatışma yönetimi stratejisinin imaj ile bütünleşmiş bir gücü ifade etmektedir.

Katkı yapmak aşaması Çin çatışma yönetim stratejilerinden uyum ilkesi ile bütünleşmektedir. Diğer beş aşamanın bir sonucu olarak çatışmadan olumlu bir sonuç almayı ifade etmektedir.

ÇHC'nin dış politikası, Deng ile beraber, köklü bir değişim geçirmiştir. Yukarıdaki dış politika prensiplerinden anlaşılacağı gibi Çin, 1990 sonrası süreçte Sosyalizmin bayrağını, lider olarak taşımak istememiştir. Deng, ÇHC dış politikasında ideolojik olarak Komünizm'e körü körüne bağlı olmak yerine, pragmatizm çerçevesinde Çin'in menfaatlerini ön plana almıştır. ÇHC dış politikası, dış dünyadan dışlanmak istememektedir. Aksine Çin, dünya ile

bütünleşmek ve çatışma yaşamak istememektedir. Bu noktada Çin çatışma yönetimi stratejisi başka bir ülke ile yaşanabilecek çatışmanın önüne geçmeyi hedeflemekle birlikte, çatışmanın yaşanması halinde ise iletişim kanallarının açık kalmasını hedeflemektedir. Bundan dolayıdır ki, Soğuk Savaş sonrasında Çin'in dış politikada uluslararası örgütler ile iyi ilişkiler kurmak istemesi ana hedefi olmuştur (Xie, 2011: 85).

Dünya 21.yüzyıla girerken Çin, global sisteme endekslenmeye çalışmıştır. Bunu yaparken de anahtar unsur olarak iç istikrarı vurgulamıştır (Zhao, 1996: 248), (Kim, 2017). Çin'in kendi içinde uyumun devam etmesi dış politikasında "uyumun" temeli olmuştur. ÇHC dış politikası komşular arasında ilişkilerin geliştirilmesine ayrıca önem verilmiş, Kuzey, Güney, Merkezi Asya ve Rusya ile karşılıklı ilişkilerini geliştirmiş ve belli bir güvenlik statükosu oluşturmuştur. 14. Komünist Parti Milli Kongresi'nde ÇHC'nin kurulduğundan bu yana en iyi dönemini yaşadığı vurgulanmış: ÇHC'nin güvende olduğu izlenimi verilmiştir. Dolayısıyla ÇHC'nin kongre neticesinde reform yanlısı ve açık politikaların izlemesinin güvende olmanın vermiş olduğu rahatlıktan kaynaklandığı söylenebilir (The 14th National Congress, 2016).

Yukarıda ÇHC dış politikasının ve toplumsal yapının ana karakteristik özelliklerinden hareketle Çin çatışma yönetimi stratejisi üzerinden bir değerlendirilme yapılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın diğer bölümünde, ÇHC dış politikasındaki bu yönelimlerden hareket ederek, ÇHC ve Kuzey Kore dış politika ilişkisini ele almaktadır. Bu bölümde Çin'in oluşturmaya çalıştığı bölgesel güvenlik sisteminin Kuzey Kore ile ilişkilerine yansımaları, Çin'in çatışma yönetimi stratejisi çerçevesinde değerlendirilecektir.

#### 4. Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikasında (1990-2000): Kuzey Kore

Kore yarım adası, ÇHC'nin geçmişten bu yana en önemli ilgi alanlarından biri olmuştur. Kore yarımadası, 19.yüzyılın ilk çeyreğinden günümüze kadar Pasifikte istikrarsızlığın simgesi haline gelmiştir. Soğuk Savaş döneminde Kore yarımadası ideolojilerin ve büyük güçlerin mücadele alanı olmuştur. 19. yüzyılın son çeyreğinde ise ÇHC ve Kuzey Kore arasındaki ilişki, bu iki yakın devletin politik kültürlerinin analizini yapma fırsatı vermektedir. Bu bağlamda Kuzey Kore ve ÇHC'nin birbirlerine karşı bakış açısını bilmek, 1990'lı yıllardaki bu iki devlet arasındaki dış politik süreci tahlil etmeyi kolaylaştırabilir.

Çin, Kore yarımadası ile geçmişte çok sıkı ilişkilerde bulunmuştur. Çin ile Kore Devleti arasında imzalanan 1637 tarihli anlaşma ile Kore yarımadası, Çin tarafından vergiye bağlanmıştır. Çin, Kore yarımadasına hâkim olmaya çalışmıştır. 19. yüzyılda Kore yarımadasında hâkim bir güç haline gelen Çin, bölgede etkili bir yönetim sergilemiştir. Bu dönemde, Kore Kralı, Çin hükümdarı tarafından "köle kral" olarak adlandırılmıştır. Kore Kralı, 1871 yılında Pekin'i ziyaret etmiş ve bu ziyarette Çin'in büyük imparatorluk olduğunu vurgulamıştır (Rockhill, 1889: 4). Çin, Kore adasındaki siyasi otoriteyi kontrolü altında tutmuş ve Kore yarımadasına savaş araçlarının ticaret yoluyla girmesini engellemiştir. Çin ve Kuzey Kore arasındaki çatışmanın temeli dikkate alındığında çatışmanın asıl sebebinin Çin'in Asya Kıtası üzerindeki hegemonya kurma isteğinden

kaynaklandığı söylenebilir. Çin'in bölge ülkelerini kendisinin bir parçası olarak görmesinin kendisini Kore ile bir aile gibi görmesine sebep olduğu vurgulanabilir. Çin'e göre, bu büyük ailenin başı ÇHC'dir. Çinlilere göre, Kore yarımadasındaki halk, Çinlilerin kardeşidir (Rockhill, 1889: 18)

ÇHC'nin kurulmasından hemen sonra 25 Haziran 1950'de Kore Savaşı başlamıştır. Hanry Truman, Birleşmiş Milletler'in operasyonunu desteklemesi sonucu savaş uluslararası bir boyut kazanmıştır. Bu durum, ÇHC tarafından ülke güvenliğini tehdit ettiği sebebiyle, Kore'ye bir milyon gönüllü Çinli militan gönderilmiştir (Faust ve Kornberg, 1995: 162). Üç yıl süren kanlı savaş sonucunda iki devlet ortaya çıkmıştır: Kuzey Kore ve Güney Kore. Çin, Kuzey Kore ile 11 Haziran 1961 tarihinde dostluk ve işbirliği antlaşmasını imzalamıştır. Kuzey Kore bu antlaşmayı adada kendisini güvenli hissetmek için imzaladığını vurgulamıştır. İmzalanan bu antlaşma ile Kuzey Kore ve Çin ortak düşman olarak ABD'yi hedef göstermişlerdir. Dolayısıyla, bu iki devlette güvenlik endeksli dış politika takip etmiştir (Scalapino, 1963: 38).

Kuzey Kore'nin lideri Kim II Sung, Kuzey Kore'nin başına 1948 yılında geçmiş ve Temmuz 1994 yılında ölmüştür. Kim II Sung, Kuzey Kore'de siyasi otoriteyi tamamen kontrol altına almış; deyim yerindeyse Kim II Sung, Kuzey Kore halkının kültürü, politikası kısaca her şeyi olmuştur. Kim II Sung, kendi modellerinde Sosyalizmi uygulayacaklarını belirtmiştir. Kim II Sung, Juche düşüncesi çerçevesinde Kuzey Kore'yi şekillendirmiştir (Kim, 1996: 63). Kim II Sung, Amerikan yaşam şeklini kendisine en büyük düşman olarak benimsemiştir (Scalapino, 1963: 37). Komünist ideolojinin, Soğuk Savaş'tan mağlubiyet ile ayrılması ve Kim II Sung'un ölümü sonucu, Kuzey Kore yönetiminin devrilebileceği gündeme gelmiştir.

Çin'in Kore yarımadasına yönelik dış politikasını 1990 sonrasında iki unsur belirlemektedir: i) Kuzey ve Güney Kore'nin Çin ile ilişkileri, ii) ABD'nin Çin güvenlik bölgesindeki askeri varlığı. Bu iki unsur Çin'in soğuk savaş sonrasında Kore yarımadasına yönelik dış politikasının temelini oluşturmuştur (Wang: 1999: 183). Kore yarımadasında Soğuk Savaş esnasında oluşmuş olan statüko, Çin Halk Cumhuriyeti için istikrarı temsil etmektedir. Bu statükonun değişmesi, ÇHC'nin güvenliğini tehdit etmektedir. ÇHC, Kuzey ve Güney Kore'nin birleşmesinin aşamalı olması gerektiğini vurgulamakta ve bu birleşmenin statükoyu bozmaması gerektiğini belirtmektedir (Wang, 1999: 174). Çatışmalar Thomas Hobbes'in belirttiği gibi fikir ayrılıklarının dile getirilmesiyle gerçekleşmektedir (Tekin, 2013: 88). ÇHC'nin Kore'nin birleşmesini istemesi, ÇHC ve Kuzey Kore arasında ilişkilerin gerilmesine sebep olmuştur. Fakat ÇHC, Kuzey ve Güney Kore arasında diyalog sürecinin başlamasını istemiyordur. Bu bağlamda küresel gelişmelerde bu sürecin devam etmesine önemli derecede etkisi olmuştur. NATO'nun Yugoslavya operasyonu esnasında 8 Mayıs 1999 tarihinde ÇHC büyükelçiliğini yanlışlıkla bombalaması, Kuzey Kore'nin kendisine bir operasyon yapılabileceği korkusuna kapılmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda ÇHC Cumhurbaşkanı Jiang Zemin ile Kuzey Kore'nin iki numaralı Kim Yong Nam arasında bir toplantı gerçekleşmiştir (Zhao, 2006: 20). ÇHC, Güney Kore ve Kuzey Kore arasında izlediği denge politikasına devam

etmiş, taraflar arasında iletişim kanallarının açık kalması için çabalamıştır.

ÇHC, büyük güçlerin yarımada oluşturmuş oldukları dengenin farkındadır. Çinli analizciler, Asya'nın istikrarının Asya'nın Kuzeyindeki dengeye bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda Kore yarımadasındaki denge; Amerika, Japonya, Çin ve Rusya arasındaki ilişkiye bağlı olduğu belirtilmektedir. Kore yarımadasındaki bu dörtlü denge, ÇHC'in Kore yarımadası güvenlik sistemini meydana getirmektedir. ÇHC, yarımada bu dengenin bozulmasından korktuğu için, Soğuk Savaş sonrasında Güney Kore ile diplomatik ilişkileri 1992'de kurmuş ve Kuzey ve Güney'e eşit davranmayı öneren "eşit mesafe" diplomasisini benimsemiştir. Kuzey Kore lideri, Hwang Chang Yop 1997 Şubat'ında Beijing'i ziyareti esnasında Çin'in iki Kore politikasını eleştirmiştir (Lee, 2001: 321).

ÇHC, ABD'nin adadaki bu statükoyu koruduğu süreçte yarımada pasif davranmaya devam edebilir. Çünkü ÇHC Dışişleri Bakanı, Soğuk Savaş sonrasında Çin'in kendisini ilk defa güvenli hissettiğini belirtmiştir. ÇHC ve Rusya arasında bulunan 39 yıllık dostluk antlaşması ve Çin'in Güney Kore ve Kuzey Kore ilişkilerini geliştirmesi, kendisini güvenli hissetmesini sağlamıştır. Bu bağlamda Çin, Deng döneminde dış politika prensibi olarak, büyük güçlerle doğrudan ada üzerinde karşı karşıya gelmemeye özen göstermektedir (Wang, 1999: 172).

ÇHC, Tienman olayları sebebiyle dış dünya ile olan ilişkileri kopma noktasına gelmiş, sonraki süreçte ise, dış politikasını dış dünyaya açmak zorunda kalmıştır. Çin yarımada oluşturduğu bölgesel güvenlik sistemi, Tienman olayları esnasında çökmüştür. ÇHC, bölgesel güvenlik sistemini sınırındaki ülkelere göre oluşturmuştur. ÇHC'ye karşı Tienanmen olayları sebebiyle kendi bölgesinde Japonya dışında tepki gösteren ülke olmamıştır (Shambaugh, 2004-2005: 71). ÇHC, bu tarihten itibaren dış politikada açık kapı politikası uygulamaya başlamıştır (Dassu ve Saich, 1992: 164).

ÇHC, dış politikada kendini dış dünyaya açmadan önce Kuzey Kore'yi kendine muhtaç bir ülke olarak görmüştür. Bu bakış açısı, Kuzey Kore'de ÇHC'nin Soğuk Savaş sonrasında bölgede etkisini kaybedeceği korkusu uyandırmıştır. Soğuk Savaş'ın bitişi ile ABD tek süper güç olarak Kuzey Kore ile yoğun ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bu süreç ÇHC'yi endişelendirmiş ve bölgede istikrarın bozulacağı korkusu ortaya çıkmıştır (Garret ve Glaser, 1995: 542). ÇHC, ideolojik çatışmanın bittiğini ve yenedünya düzenin kurulmakta olduğunu anlayınca, Kuzey Kore'ye yönelik dış politikasını da değiştirmiştir. Nitekim Kuzey Kore ile Çin'in kan bağı olmasına rağmen ÇHC, Kuzey Kore ile ilişkilerinde fayda-maliyet analizine dayalı bir dış politika izleme gayreti içinde olmuştur (Garret ve Glaser, 1995: 544). Çin-Kuzey Kore ilişkilerinde ÇHC için ideolojinin etkisi devam etmekle birlikte Soğuk Savaş dönemindeki kadar etkili konumda olmamıştır. Bölge ülkeleri için Kore yarımadası sıradan bir toprak parçası değildir. Çünkü Kore yarımadasını önemli yapan buradaki ekonomik ve fiziksel özellikler değildir, büyük ölçüde yarımada önemi ideolojiler tarafından belirlenmektedir.

ÇHC, 1997-2001 yılları arasında bölgesel güvenliğe çok önem vermiştir. ÇHC, bölgesel güvenliğe katkıda bulunurken çoklu işbirliğini benimsemiş, bölgedeki ülkelerle

ilişkilerini geliştirmeye önem göstermiştir. ÇHC, bölgesel güvenliğe şu şekilde katkıda bulunmaya çalışmıştır (Shambaugh, 2004-2005: 72): i) Bölgesel organizasyonlara katkıda bulunmak, ii) Stratejik ortaklık kurmak ve ikili ilişkiler geliştirmek, iii) Bölgedeki diğer ülkeler ile ekonomik bağları geliştirmek, iv) Bölgesinde kendini güvende hissetmek.

ÇHC'nin Kuzey Kore ile ilişkisi Çin'in Kore yarımadasına dair geçmişten gelen emperyalist emellerinden ziyade kendi sınır güvenliği çerçevesinde uluslar arası konjunktur dahilinde dönüşüme uğramıştır. Çin, Kore yarımadasına güvenlik endeksli bakmaktadır. Bu bağlamda ÇHC, Kuzey Kore'nin nükleer silah elde etme programını önlemeye yönelik uluslararası adımları desteklemiştir. Çin, Kuzey Kore'nin silah elde etmesi halinde bölgede istikrarın kaybolacağını iddia etmiştir (Garret ve Glaser, 1995: 528). Çinli uzmanlar, Kuzey Kore'nin Soğuk Savaş dönemindeki dostlarının yok olduğunu, şimdi Güney Kore'nin yükselişine karşı, Kuzey Kore'nin yeni bir dostluk modeli oluşturması gerektiğini belirtmiştir. Çinli uzmanlar, Kore'nin ekonomik reform yapmalarının şart olduğunu vurgulamışlar ve Kore'nin kendi tecrübelerinden yararlanabileceklerini belirtmiştir. Çinli uzmanlar, Kuzey Kore'nin kapitalist modele geçerken Çin'deki kapitalist modelin kopyasını almak yerine, Kuzey Kore karakterini taşıyacak şekilde bu tecrübeden yararlanabileceklerini vurgulamışlardır (Garret ve Glaser, 1995: 534).

ÇHC ve Kuzey Kore arasındaki dış politika sürecini analizi hususunda üç nokta önem arz etmektedir. İlk olarak, bu iki ülke arasındaki politik bağın (Komünizm) hala etkin mi yoksa etkin değil mi bunun bilinmesi gerekmektedir. İkinci olarak bu iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin bağımlılığa mı dönüştüğü hususudur. Son olarak bu iki ülke arasındaki karşılıklı toplumsal ilişkinin devam edip etmediği hususudur (Ahn, 2002: 47).

Kuzey Kore komünist rejimi benimsedikten sonra, komünist rejime sahip Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve ÇHC ile yoğun ilişkiler içine girmiştir. Kuzey Kore, SSCB ve ÇHC'yi ideolojik dostluğun dışında ekonomik bir nefes borusu olarak görmüştür. 1984 yılında SSCB'nin Kuzey Kore'ye ekonomik yardımı kesmesi sonucu Kuzey Kore büyük ekonomik sıkıntılar çekmeye başlamıştır. Kuzey Kore'nin ekonomisi 1990 yılında % 13, 1991 yılında % 5.2, 1992 yılında % 7.6, 1993 yılında % 4.3 küçülmüştür (Kim, 1996: 64). Soğuk Savaşın bitmesi, Kuzey Kore ekonomisini olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Bu süreç, Kuzey Kore'nin bölgede ekonomik ve "stratejik ortak" araması sonucunu getirmiştir denebilir.

Rusya'nın Soğuk Savaş sonrasında Güney Kore ile ilişkilerini geliştirmesi Kuzey Kore cephesi tarafından tepki ile karşılanmıştır. Rusya'nın 1995 yılında Kuzey Kore'den borçlarını ödemesini istemesi iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da gerginleşmesini sağlamıştır. Bu dönemde Kuzey Kore ile Rusya arasındaki ticari ilişkiler bir önceki yıla göre 30 milyar dolar azalmıştır. Aynı dönemde Çin ve Kuzey Kore arasındaki ilişkiler ise, ÇHC Cumhurbaşkanı Jiang Zemin'in Kasım 1995 yılında Güney Kore'ye yaptığı ziyaret sebebiyle kopma noktasına gelmiştir. Kuzey Kore ile ÇHC arasındaki ticaret hacmi bir önceki yıla göre % 19 azalmıştır (Kim, 1996: 69-70). Kuzey Kore eski ideolojik dostları ile ekonomik ilişkilerini azaltması Kuzey Kore'yi başka devletler ile ilişki kurmaya zorlamıştır. 1995 yılından

İtibaren Kuzey Kore, SSCB ve ÇHC ile ekonomik ilişkilerinin zayıflamasına karşı, ABD ve Japonya ile ekonomik ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Bunun ile birlikte, Kuzey Kore'nin ekonomisinin gittikçe kötüleşmesi Kuzey Kore'nin uluslararası örgütler ile işbirliğine gitmesi sonucu getirmiştir. Kuzey Kore 1995 yılı itibarıyla, on beş Avrupa Birliği üyesinin on üçü ile iyi ilişkiler kurmuştur. Kuzey Kore bu adımı ile dış dünya ile ilişkilerini normalleştirmek istediğini göstermiştir.

Kuzey Kore'nin ekonomik sıkıntı yaşaması Kuzey Kore halkını açlık sıkıntısı ile karşı karşıya getirmiştir. Bu süreç Kuzey Kore'nin iç istikrarını olumsuz etkilemiştir. Berlin Duvarının yıkılmasıyla Kuzey Kore'nin geliri yüzde otuz azalmıştır. Doğu Almanya'nın Batı Almanya'nın ekonomik refahına yenilmesi, Kuzey Kore'nin Güney Kore ile birleşeceği beklentisini yaratmıştır. Bu minvalde Kuzey Kore'nin iç istikrarsızlığı, Kuzey Kore'nin Güney Kore'nin hâkimiyeti altına girer korkusu Çin'i endişelendirmiş ve Kuzey Kore'nin çöküşüne, Çin'in izin vermeyeceği dillendirilmiştir (Garret ve Glaser, 1995: 539). Çin'in bu şekilde duyarlı davranmasının en önemli sebebi Çin çatışma yönetim stratejisinde aranması gerekmektedir. Çin çatışma yönetimi stratejisinde en önemli unsurlardan birisi de toplumun bir aile olarak görülmesidir. Çin Kore yarım adası ile birlikte bu bölgenin insanlarını aynı ailenin bireyleri olarak görmekte ve bu ailenin en büyük bireyi olarak kendisine saygı duyulmasını ve otoritesinin kabul edilmesini istemektedir.

Kuzey Kore'nin toplumsal yapısı, Çin toplumsal yapısı ile benzerlikleri barındırmaktadır. Kuzey Kore'de toplumsal yapı, feodaliteye dayalıdır. Bu feodal yapı Kuzey Kore Komünist rejiminin dayanak noktası konumundadır. 1997 yılında Kuzey Kore'nin yaşamış olduğu açlık krizi, Kuzey Kore'nin çökeceği endişesini daha da arttırmıştır. Kuzey Koreliler, Çinlileri akraba olarak görmeye devam etmiştir. Birçok Kuzey Koreli, 1997 yılında Çin'de yaşayan akrabalarından yiyecek yardımı almıştır. Çin'de yaklaşık 2 milyon Koreli yaşamaktadır. Bu bağ Çinliler ve Koreliler arasındaki bağı güçlendirmiştir (Zhao, 1996: 17). Kültürel yakınlık ÇHC ve Kuzey Kore arasındaki ilişkilerin toplumlar arası iletişim kanallarının açık kalmasını sağlamıştır. Öyle ki kültürel benzerlik Çin'in çatışma yönetim stratejisini güçlendirmiş, her iki toplumun kriz durumunda aynı şekilde düşünmesini sağlamış, Çin halkının Kuzey Kore halkına el uzatmasını tetiklemiştir. Çin çatışma yönetim stratejisinin kaçınma ilkesi Çin dış politikasının Kuzey Kore rejiminin devam etmesini öngörmektedir (Zhao, 1996: 27). Özellikle Kuzey Kore rejiminin çökmesi halinde milyonlarca Korelinin Çin'e göç edeceği ihtimali Çin'in Kuzey Kore rejiminin düşürülmesine yönelik eylemlerden kaçınmasına sebep olmaktadır.

Kuzey Kore vatandaşları, yönetimin baskısı altında kalmıştır. Kuzey Kore, ÇHC'nin Tianenmen olaylarından ders almıştır. Çünkü Tianenmen meydanında olaylarından önce Çin'de enflasyon % 30 seviyesinde seyretmiş, Çin toplum ekonomik hoşnutsuzluğunu Tianenmen meydanında dile getirmiştir (Shi, 1990: 1192). Kuzey Kore, ideolojik baskılarını artırarak, Kuzey Kore halkının, gıda yetersizliğinden dolayı isyan etmesini önlemek istemiştir. İki toplumun birbirine akraba toplumlar olması birbirlerine ılımlı siyasi tavırlar sergilemesini sağlamıştır. ÇHC, Kuzey sınırında yaşanan gıda hareketine müdahale etmemiştir

(Snyder, 2000-2001: 527). Çünkü Çin, Kuzey Kore'nin çökmesi halinde yarım adadaki istikrarsızlığın, Çin bölgesel güvenlik sistemini olumsuz etkileyeceğini öngörmüştür. Kuzey Kore için, Soğuk Savaş sonrasında Çin, ideolojik dostluktan öte istikrar unsuru olarak algılanmıştır. Çin ve Kuzey Kore siyasi yetkilileri, 1990'larda birbirlerine yönelik ziyaretlerde bulunmuşlardır. Özellikle Çin, 1998'de Kuzey Kore'nin enerji ve gıda sıkıntısı çektiğini görmüş ve Kuzey Kore'ye 2000 ton gıda 30.000 ton motorin yardımında bulunmuştur (Ahn, 2002: 52). Kuzey Kore bu bağlamda Çin ile dostluk ilişkilerini geliştirmeye dönemde daha ağırlık vermiştir (Scalapino, 1963: 48). Bu süreç Çin çatışma yönetimi stratejisine göre bir bağımlılıktan daha çok imaj anlamına gelmekte bir bakıma Çin, kendi yumuşak gücünü Kuzey Kore üzerinde arttırmaya çabalamıştır (Sweda, 2003-2004: 36).

Kuzey Kore, askeri alana çok fazla kaynak ayırmıştır. Yaklaşık olarak 1992 yılı itibarıyla bir milyar iki yüz milyon nüfuslu Çin, iki milyon askere sahipken otuz milyonluk Kuzey Kore, dokuz yüz otuz bin kişilik askere sahip olmuştur (Faust, Kornberg, 1995: 171). Bu dönemde, Kuzey Kore bölgesel istikrarı da olumsuz etkileyecek biyolojik silah ve kimyasal silah üretmiştir (Horward, 2004: 807). Kuzey Kore nükleer silah yapımına 1980'li yıllarda başlamıştır. Çin'in nükleer silahı 1964 yılında elde etmesi, Kuzey Kore'nin de nükleer silah yapımına Çin yardımı ile 1964 sonrasında yoğunlaşmasına neden olmuştur. Güney Kore'nin ekonomik olarak güçlenmesi karşısında Kuzey Kore bölgede kendisinin yalnız kalacağı korkusuna kapılmıştır. Başka bir deyişle Kuzey Kore nükleer silaha güvenlik sebebi ile yönelmiştir. Buna karşılık, Kuzey Kore'nin nükleer silahı Güney'i işgal etmek için geliştirdiği de iddia edilmektedir (Kang, 1995: 267). ABD, 1994 yılında Kuzey Kore'nin elde ettiği plütonyumu almak istemiş fakat Kuzey Kore bu öneriye sıcak bakmamıştır (Oh ve Ralf, 1999: 294). Kuzey Kore bölgede Çin ile dostluğuna daha fazla önem vermektedir. Bu süreçte ÇHC, 21. yüzyıla girerken nükleer güce sahip bir Kuzey Kore'yi tehdit olarak görmemiştir. (Yavaş, 2017: 198).

Çin-Kuzey Kore ilişkilerinde 1990 sonrasında, Soğuk Savaş döneminin getirmiş olduğu alışılmış davranış biçimleri, terk edilmeye başlanmıştır. Çin, 1980'lerin Taoist dış politika anlayışını terk etmiş, uluslararası toplumla bütünleşme seçeneğini tercih etmiştir. Kuzey Kore ve ÇHC ilişkisi tamamen pragmatizme dayalı olarak evrilmiştir. Çünkü iki ülkenin de pasifikte çıkarları farklılık göstermektedir. Buna karşılık Güney Kore, Çin'in yapıcı politikasına ihtiyaç duymaktadır. Başka bir ifade ile bölgesel işbirliği çatışmaların sonlandırılmasında çok önemli bir role sahiptir. Fakat bu işbirliğinin niteliği çatışmanın dönüşümünü olumlu veya olumsuz etkileyebilmektedir (Deutsch, Coleman & Marcus, 2006: 24). ÇHC'nin Kuzey Kore politikası karşılıklı dış politik hedeflerden ziyade Çin'in belirlediği hedefler doğrultusunda ilerlemektedir. Bu bağlamda ÇHC'nin Kuzey Kore dış politikası negatif işbirliği örneği konumundadır denebilir.

## 5. Sonuç

Çin çatışma yönetimi stratejisi geçmişten gelen tarihsel birikimin sonucu şekillenmiştir. Mao döneminde çatışma yönetimi stratejisi dış politikada daha az etkili olmuştur. Bu dönemde ÇHC'nin dış politikası güvenlik endeksli olmuş bir

nevi çatışmanın asil unsuru kendisi olmuştur. Mao döneminde Çin stratejik kültürü, güvenlik paradigması çerçevesinde dış politikayı etkilemiştir. Parabellum strateji, Çin stratejik kültürünün çekirdek unsurları arasındadır. Çin'in parabellum stratejisi Kore yarımadasının ikiye bölünmesinde etkili olmuştur. Parabellum stratejisi Mao dönemi dış politikasının en etkili öznesi konumundadır. Komünist ülkelere lider olma isteği, Çin'in Mao döneminde sınır güvenliğine daha fazla önem vermesi sonucunu getirmiştir. Mao döneminde saldırgan bir dış politika izlemek, Çin'in kendisini güvende hissetme yöntemi olmuştur. Bu dönemde Kuzey Kore ile kurulan ilişkiler ideoloji çerçevesinde şekillenmiştir. Parabellum stratejisi, Soğuk Savaş sonrasında Çin'in uluslararası ortamdan soyutlanması gerçeği ile yüzleşmesine sebep olmuştur.

Konfüçyus-Mencian stratejik kültürü ise, ÇHC'nin Soğuk Savaş sonrası dış politikasında kendini daha fazla belli etmeye başlamıştır. Konfüçyus anlayışının yaratmış olduğu uzlaşmacı olmak, komşularla iyi geçinmek stratejileri Soğuk Savaş sonrasında Çin dış politikasında daha çok uygulama alanı bulmuştur. Özellikle Kore yarımadasına yönelik Çin dış politikasında bu etkiler gözlenmektedir. ÇHC'nin 1992 yılında Güney Kore ile ilişkileri geliştirmesi, Konfüçyus-Mencian stratejik kültürünün dış politikaya etkisini göstermesi bağlamında en bariz örneği konumundadır. Bununla birlikte Kuzey Kore ile ilişkilerin Komünist ideoloji perspektifinden çıkmış olduğu gözlenmektedir. Kuzey Kore'de çekilen açlık sıkıntısı Çin'in Kuzey Kore'ye gıda yardımı yapmasını sağlamıştır. Çin'in bu şekilde davranması Konfüçyus-Mencian stratejik kültürünün Çin-Kuzey Kore dış politikasına yansımaları göstermektedir. Çünkü çatışma yönetim stratejilerinin kurumsallaşması daha doğrusu toplum tarafından kabul edilmesi; toplumsal gelenekler, toplumsal ön kabuller tarafından desteklenmesi ile mümkündür (Jeon, 2008: 8). Konfüçyus-Mencian stratejik kültürü Çin çatışma yönetimi stratejisinin de temelini oluşturmuştur (Chen, Starosta, 1997-1998: 3).

Çin çatışma yönetimi stratejisinin toplumsal gelişmeler neticesinde ortaya çıkması, Çin çatışma yönetimi stratejisinin Çin toplumu tarafından da içselleştirilmesini sağlamıştır. Bu bağlamda Çin çatışma yönetimi stratejisi, Çin toplumu tarafından kabul edilmiş ilkeler çerçevesinde oluşmuştur. Bundan dolayıdır ki, ÇHC'nin Kuzey Kore'ye yönelik dış politikası 1990 sonrasında Çin çatışma yönetimi stratejisinden etkilenmiş ve kırılmalı bir dış politikadan ziyade daha esnek bir şekilde bürünmüştür. Buna karşılık toplumsal değerleri dikkate almayan çatışma yönetimi stratejileri Yugoslavya ve Irak örneğinde olduğu gibi felaketlerle sonuçlanabilmektedir (Ober, 2007: 64).

Çin stratejik kültürünün iki temel parçası olan Parabellum ve Çin çatışma yönetim stratejisi Çin'in Kuzey Kore'ye yönelik dış politikasında dönem dönem çelişkili durumları da beraberinde getirmiştir. Kuzey Kore'nin silahlanması veya nükleer silah elde etme çabası, Çin'in güvenliğini tehdit eden bir unsur olarak algılanmazken, Kuzey Kore'nin ekonomik kriz ve gıda yetersizliği sebebi ile çökmesi yarımada istikrarı bozacağı sebebi ile Çin'in güvenliğini tehdit eden bir unsur olarak görülmesine sebep olabilmektedir. Bu dış politik görünüm çelişkili bir görünüm arz etse de Çin çatışma yönetimi stratejisi bağlamında istikrarın yani uyumun devam edeceği öngörülmüştür.

Sonuç olarak, Çin'in Kuzey Kore'ye yönelik dış politikası, Çin'in bölgedeki güvenlik hislerine göre şekillenmektedir. Bununla birlikte Çin'in çatışma yönetimi stratejisi 1990-2000 yılları arasında Çin-Kuzey Kore ile ilişkilerinde oldukça etkili bir konumdadır. Bunun içindir ki Çin, uluslararası toplum ile bütünleşmeyi reddetmemekte ve bölgede meydana gelebilecek Kuzey Kore ve Güney Kore çatışmasını uyumu bozacak en önemli sebep olarak görmektedir. Üstelik Soğuk Savaş'ın yeni bittiği bu dönemde Çin Komünizmin lideri gibi davranmamakta aksine Kuzey Kore ile kurulan ilişkiler Çin'in sınır güvenliğini garanti etmektedir. Ayrıca Çin Kuzey Kore ile kurulan ilişkilerde kendine güvenmekte ve bölge istikrarının korunmasında katkı yapmayı amaçlamaktadır. Yeni dönemde Çin'in saldırgan bir dış politika izlememesi veya ideolojisini yayma gibi bir emelinin olmaması başka bir deyişle yapıcı davranması, Çin çatışma yönetimi stratejisinin Çin dış politikasındaki etkisini göstermektedir.

ÇHC bölgesinde uyuma ve istikrara önem vermektedir bu bağlamda ilerleyen süreçte Kuzey Kore ile Güney Kore arasında yaşanacak bir gerilimde Çin arabulucu olarak rol alabilir. Bunun yanında Çin'in hem Kuzey Kore hem de Güney Kore ile iletişim kanallarını açık tutması ve her fırsatta birleşik bir Kore'den yana olduğunu belirtmesi Çin'in imajına olumlu katkı yapmakta ve bölgede kendisine duyulan güveni arttırmaktadır. Dış Politika'da Çin'in çatışma yönetimi stratejisi Çin'e Kuzey Kore ve Güney Kore arasında bir denge çerçevesinde ilişkilerini kurmasını sağlamıştır. İlerleyen dönemde Çin'in yumuşak karnı olmaya aday konu bu dengelin bozulması ihtimalidir.

## Notlar

<sup>1</sup> Jiu Fen: İhtilaf, wenti: problem, chog tu: çatışma, fen gi: fikir ayrılığı anlamında kullanılmaktadır.

<sup>2</sup> 2016 yılı verilerine göre Çin'in nüfusu 1,373,541,278'dir, Çin'in 2016 yılı gayri safi yurtiçi hasılası 11.39 trilyon dolardır.

## Kaynakça

- Ahn, Y. (2002). North Korea in 2001: At A Crossroads. *Asian Survey*, 42(1), 192-197.
- Akçadağ, E. (2013). *AB Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasının Oluşumunda Stratejik Kültürün Etkisi*. (Erişim: 17.07.2013), <http://www.bilgesam.org/incele/65/-ab-ortak-guvenlik-ve-savunma-politikasi'nin-olusumunda-stratejik-kulturun-onemi/>
- Akman, H. (2015). Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Oluşumunda Rusya-Çin ilişkileri ve İlişkilerin Problemleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(37), 311-326.
- Akyeşilmen, N. (2013). Çatışma Yönetimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Analiz. İçinde: Haz. Nezir Akyeşilmen, *Barışı Konuşmak*. Ankara: ODTÜ Yayınevi.
- Burchill, S. (2009). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. (çev. Ali Aslan, Muhammed Ali Ağcan). İstanbul: Küre Yayınları.
- Chen, G. M., & Starosta, W. J. (1997). Chinese conflict management and resolution: Overview and implications. *Intercultural Communication Studies*, 7, 1-16.

- Cheng, J. Y. S., & Zhan, F. W. (2009). Chinese foreign relation strategies under Mao and Deng: a systematic and comparative analysis. *Kasarinlan: Philippine Journal of Third World Studies*, 14(3), 91-114.
- CIA (2017). *The World Factbook: China*. (Erişim: 22.05.2017), <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ch.html>
- Çınar, Y. (2016). Çatışma Sürecinden Devlet İnşasına: Doğu Timor. *Bilge Strateji*, 8(15), 85-112.
- Dassu, M., & Tony S. (1992). *The Reform decade in China*. USA: Routledge Chapman&Hall Inc.
- Dellios, R. (1994). *Chinese Strategic Culture: Part 1 – The Heritage from the Past*. CEWCES Research Papers. (Erişim: 16.05.2017), [http://epublications.bond.edu.au/cewcres\\_papers/1](http://epublications.bond.edu.au/cewcres_papers/1)
- Deutsch M. & Coleman P.T., & Marcus E. C. (2006). *The Handbook of Conflict Resolution Theory and Practice*. USA: Jossey Bass.
- Faust, J. R., & Judith F. (1995). *China in World Politics*. USA: Faust&Kornberg.
- Galtung, J. (2007). Peace by Peaceful Conflict Transformation – the TRANSCEND Approach. Haz. Charles W. Johan G. *Handbook of Peace and Conflict Studies*, USA: Routledge.
- Garret, B. & Glaser, B. (1995). Chinese Assesments of North Korea. *Asian Survey*, 35(6), 528-525.
- Horward, P. (2004). Why Not Invade North Korea? Threats Language Games and US: Foreign Policy. *International Studies Quarterly*, 48(4), 805-828.
- Jeon, H. W. (2008). *Understanding Conflict and Conflict Analysis*. California: Sage Publications.
- Johnston, A. I. (1998). *Cultural Realism Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History*. USA: Princeton.
- Kang, D. C. (1995). Rethinking North Korea. *Asian Survey*, 35(3), 253–267.
- Kennedy, A. (2012). *The International Ambitions of Mao and Nehru National Efficacy Beliefs and the Making of Foreign Policy*. UK: Cambridge Pub.
- Kim, H. (2017). *On China's Internal Stability*. (Erişim: 25.01.2017), [https://www.swpberlin.org/fileadmin/contents/products/projekt\\_papier/Kim\\_ks.pdf](https://www.swpberlin.org/fileadmin/contents/products/projekt_papier/Kim_ks.pdf)
- Kim, S. S. (1996). North Korea in 1995, the Crucible of Our Style Socialism. *Asian Survey A Survey of Asia in 1995: Part I*, 36(1), 1-24.
- Ko, C. Y., Koyama, M., & Sng, T. H. (2018). Unified china and divided Europe. *International Economic Review*, 59(1), 285-327.
- Lee, C. J., & Hsieh, S. (2001). China's Two-Korea Policy at Trial: The Hwang Chang Yop Crisis. *Pacific Affairs*, 74(3), 321-341.
- Locke, C. A. (2007). *Chinese Methods of Interpersonal Conflict Management*. Master Thesis. Kansas: School of Advanced Military Studies.
- Narayanan, R. (2006). The Politics of Reform in China: Deng, Jiang and Hu. *Strategic Analysis*, 30(2), 329-353.
- Ober, J. (2007). Former Yugoslavia and Iraq: a Comparative Analysis of International Conflict ismanagement. In: Charles Webel & Johan Galtung (Eds.), *Handbook of Peace and Conflict Studies*. USA: Routledge.
- Oetzel, J. G., & Ting-Toomey S. (2006). *The SAGE handbook of Conflict Communication: Integrating theory, Research and Practice*. UK: Sage Pub.
- Oh, K., & Ralf, H. (1999). North Korea between Collapse and Reform. *Asian Survey*, 39(2), 287-309.
- Rockhill, W. W. (1889). Korea in Its Relations with China. *Journal of American Oriental Society*, 13, 1-33.
- Scalapino, R. A. (1963). The Foreign Policy of North Korea. *The China Quarterly*, 14, 30-50.
- Segal, G. (1985). Strategic and Ethnic-chic. *International Affairs*, 60(1), 15-30.
- Shambaugh, D. (2004/2005). China Engages Asia: Reshaping The Regional Order. *International Security*, 29(3), 64-99.
- Shi, T. (1990). The Democratic Movement in China in 1989 Dynamics and Failure. *Asian Survey*, 30(12), 414-430.
- Snyder, S. (2000-2001). North Korea's Challenge of Regime Survival: Internal Problems and Implications for the Future. *Pacific Affairs*, 73(4), Special Issue: Korea Influx, 517-533.
- Sun-Tzu, (2016). *Savaş Sanatı*. İstanbul: Anahtar Kitap,
- Sweda, J. C. (2018). *Chinese-North Korean Discourse: Pathways to the Future. The Fletcher School: 2004, thesis Dostupnéna*. (Erişim: 12.03.2018), <http://fletcher.tufts.edu/research/2004/Sweda-John.pdf>
- Swope, K. M. A. (2016). *Dragon's Head and a Serpent's Tail: Ming China and the First Great East Asian War, 1592–1598*, USA: University of Oklahoma Press.
- Tekin, S. (2013). Çatışma Dili: Bir Söylem Analizi. İçinde: (Haz. Nezir Akyeşilmen), *Barişu Konuşmak*, Ankara: ODTÜ Yayınevi.
- The 14th National Congress (2016). *The First Plenum of the 14th CPC Central Committee*. (Erişim: 22.05.2016), [www.bjreview.com.cn/90th/2011-03/30/content\\_357540.htm](http://www.bjreview.com.cn/90th/2011-03/30/content_357540.htm)
- Unesco Constitution. (2012). (Erişim: 29.01.2012), [http://www.unesco.org/education/nfsunesco/pdf/UNESCO\\_E.PDF](http://www.unesco.org/education/nfsunesco/pdf/UNESCO_E.PDF).
- Varrall, M. (2015). *Chinese Worldviews and China's Foreign Policy*, Lowy Institute for International Policy, Australia.
- Wang, F. L. (1999). Joining The Major Powers For The Status Quo: China's Views and Policy on Korean. *Pacific Affairs*, 72(2), 167-185.



- Xie, Z. (2011). The Rise of China and Its Growing Role in International Organizations. *ICCS Journal of Modern Chinese Studies*, 4(1), 85-96.
- Yavaş, A. (2017). *Kore Sorunu ve Uzak Doğu'da İstikrar Arayışı: Altılı Görüşmeler*. (Erişim: 02.06.2017), [www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-271-2014062522asya\\_bol7.pdf](http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-271-2014062522asya_bol7.pdf).
- Zhao, Q. (1996). *Chinese Foreign Policy*. New York: Oxford University Press.
- Zhao, Q. (2006). *China's New Approach to Conflict Management: The Cases of North Korea and Taiwan*. China: Silk Road Paper.





## Araştırma Makalesi • Research Article

# Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi Öz Güven Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi\*

## Investigating Science Teachers' Self-Confidence Perceptions of Technological Pedagogical Content Knowledge in Terms of Some Variables

Turgay Avcı,<sup>a</sup> Özlem Ateş<sup>b,\*\*</sup>

<sup>a</sup> Öğrt., Millî Eğitim Bakanlığı, Sancaklı İğdecik Hayrullah Divrik Ortaokulu, 45000, Manisa/Türkiye.  
ORCID: 0000-0001-8099-3281

<sup>b</sup> Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, 45900, Manisa/Türkiye.  
ORCID: 0000-0001-9446-2940

### MAKALE BİLGİSİ

#### Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 02 Ocak 2018

Düzeltilme tarihi: 19 Şubat 2018

Kabul tarihi: 27 Şubat 2018

#### Anahtar Kelimeler:

Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi

Öz Güven

Fen Bilimleri Öğretmenleri

### ÖZ

Bu çalışmanın amacı, fen bilimleri öğretmenlerinin teknolojik pedagojik alan bilgisi öz güven algılarının belirlenmesi ve bu algıların çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir. Çalışmaya 332 fen bilimleri öğretmeni katılmıştır. Veri toplama araçları olarak “Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi Öz Güven Ölçeği” ve “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Öğretmenlerin teknolojik pedagojik alan bilgisine yönelik tüm alt boyutlarda (Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi, Teknolojik Pedagojik Bilgi, Teknolojik Alan Bilgisi ve Teknolojik Bilgi) orta düzeyin üzerinde öz güven algısına sahip oldukları belirlenmiştir. Ayrıca, öğretmenlerin teknolojik pedagojik alan bilgisi öz güven algıları; “teknoloji bilgisi” ve “teknolojik alan bilgisi” alt boyutlarında erkek öğretmenlerin, “teknoloji bilgisi” alt boyutunda fen bilgisi öğretmenliği mezunlarının, tüm alt boyutlarda ise düşük kıdem yılına sahip olan ve eğitim-öğretim amaçlı bilgisayar kullanma süresi fazla olan öğretmenlerin lehine anlamlı farklılıklar göstermektedir.

### ARTICLE INFO

#### Article history:

Received 02 January 2018

Received in revised form 19 February 2018

Accepted 27 February 2018

#### Keywords:

Technological Pedagogical Content Knowledge

Self-Confidence

Science Teachers

### ABSTRACT

This study aims to investigate science teachers' self-confidence perceptions of technological pedagogical content knowledge in terms of some variables. 332 science teachers contributed to this study. "Technological Pedagogical Content Knowledge Self-Confidence Scale" and "Personal Information Form" were used as data collection tools. According to the results, teachers' self-confidence was above the middle level for all the dimensions (Technological Pedagogical Content Knowledge, Technological Pedagogical Knowledge, Technological Content Knowledge, and Technological Knowledge). Moreover, there were significant differences in favor of teachers having low seniority and using computers for educational purposes more frequently for all dimensions; in favor of male teachers for the “technological content knowledge” and “technology knowledge” dimensions; and in favor of teachers graduated from science teaching departments for the “technological knowledge” dimension.

## 1. Giriş

Teknolojinin, eğitim ve öğretim alanında etkin bir şekilde kullanılması kaçınılmaz olduğu için öğrencilerin teknolojik becerilerinin artırılması ve öğretimin tasarlanmasında teknoloji temelli süreçlerin kullanılması son yıllarda çok

vurgulanan ve geliştirilmek istenen konular haline gelmiştir (Yanpar-Yelken vd., 2013). Bu nedenle, dünyada ve ülkemizde hazırlanan öğretim programları bu yöndeki değişimleri ve yenilenmeleri yansıtmaktadır. Ülkemizde Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından 2004 yılında ilköğretim Fen ve Teknoloji Dersi Öğretim Programında

\* Bu çalışma, 2014 yılında Celal Bayar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü tarafından kabul edilen “Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi ve Öz Güven Düzeylerinin Belirlenmesi” adlı Yüksek Lisans tezinden türetilmiş ve 31 Mayıs - 3 Haziran 2016 tarihlerinde Muğla’da düzenlenen 3. Uluslararası Avrasya Eğitim Araştırmaları Kongresi’nde bildiri olarak sunulmuştur.

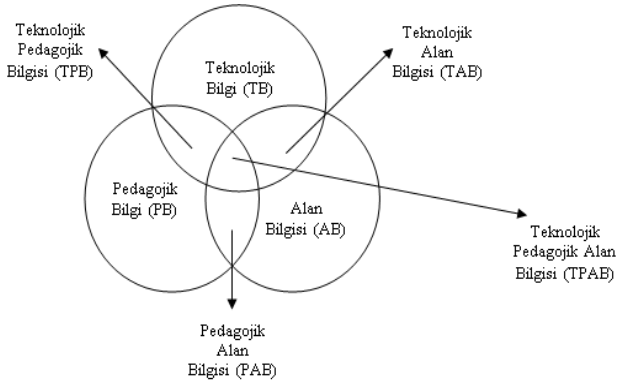
\*\* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: hozlem@gmail.com

yapılan reform çalışmaları sonucunda “Fen Bilgisi” dersinin adı “Fen ve Teknoloji” dersi şeklinde değiştirilmiştir (MEB, 2005). Ayrıca “Teknoloji” kelimesi sadece dersin adına eklenmekle kalmamış, dersin hedef davranışlarına, öğretim yöntem ve tekniklerine, öğretim programının amacına ve vizyonuna da eklenmiştir. MEB (2005), Fen ve Teknoloji Dersi Öğretim Programının vizyonunu; “bireysel farklılıkları ne olursa olsun bütün öğrencilerin fen ve teknoloji okuryazarı olarak yetişmesidir” şeklinde tanımlamıştır. Zorunlu eğitimi 12 yıla çıkaran kanunla birlikte öğretim programı güncellenerek dersin adı “Fen Bilimleri Dersi” olarak yenilenmiştir ve bu ders üçüncü sınıf itibarıyla okutulmaya başlanmıştır (MEB, 2012). Dersin ismindeki teknoloji ifadesinin kaldırılmasına yönelik olarak programda bir açıklama yer almazken, önceki programda da olduğu gibi “fen, teknoloji, toplum ve çevre etkileşimine ilişkin farkındalık geliştirme” öğretim programının amaçları arasında yer almıştır (MEB, 2013). Ayrıca bu programda ve “öğrenme öğretme teorisine ve yaklaşımlarındaki yenilik ve gelişmeler doğrultusunda çağın gerekliliklerini, ferdin ve toplumun değişen ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde” yenilediği açıklanan 2017 programında (MEB, 2017b, 4), programın uygulanma ve öğrencilerin öğrenme, performanslarını izleme ve değerlendirilme süreçlerindeki teknoloji entegrasyonunun önemi vurgulanmıştır (MEB, 2013, 2017a).

Öğretmenlerin, öğrencilerin performansı üzerinde önemli etkileri olduğu düşünüldüğünde (Coladarcı, 1992; Gibson ve Dembo, 1984), öğretim sürecinin amaçlanan şekilde yürütülebilmesi için teknolojinin öğretimde kullanımı ile ilgili bilgi ve becerilere sahip olması gerekmektedir (Öztürk ve Horzum, 2011). Bu gereklilik teknoloji ve pedagoji bilgileri ile alan bilgisini birlikte kullanabilme yeterliğini gerektiren “Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi (TPAB)” çerçevesinin önem ve popülerlik kazanmasını sağlamıştır (Yanpar-Yelken vd., 2013). Mishra ve Koehler (2006), TPAB için; Shulman (1986) tarafından geliştirilmiş olan pedagojik alan bilgisine teknoloji boyutunun eklenmesi ile ortaya çıkan ve teknoloji, pedagoji ve içerik bilgilerinin birleşiminin ötesinde bir boyut taşıyan bilgi tanımlamasını yapmıştır. Bu modele ait şema Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi



Kaynak: Koehler ve Mishra (2009: 63)

Şekil 1’de görülen bilgi türleri aşağıdaki gibi tanımlanabilir:

- Alan Bilgisi (AB): Öğretmenin kendi alanıyla ilgili öğrettiği ya da öğreteceği bilgi ve becerilerdir (Mishra ve Koehler, 2006).

- Pedagojik Bilgi (PB): Öğretmenin “ne” öğrettiği ile ilgili değil “nasıl” (hangi yöntem, teknik ya da stratejilerle) öğrettiği ile ilgili bilgiyi ifade eder (Cavin, 2007)
- Teknolojik Bilgi (TB): Powerpoint, multimedya, interaktif beyaz tahtalar ve internet gibi dijital teknolojiler ile daha gelişmiş teknolojilerin tümü hakkındaki bilgidir (Jang ve Tsai, 2013).
- Pedagojik Alan Bilgisi (PAB): İçeriğe hangi öğretim yaklaşımlarının uygun olacağını ve bu unsurların daha iyi bir öğretim için nasıl düzenlenmesi gerektiğini bilmeyi ifade eder (Mishra ve Koehler, 2006).
- Teknolojik Alan Bilgisi (TAB): Hangi teknolojinin hangi konuyu öğretirken kullanılabilirliği ve bu teknolojinin hangi imkân ve sınırlılıklara yol açabileceğini bilmeyi ifade eder (Mishra ve Koehler, 2006).
- Teknolojik Pedagoji Bilgisi (TPB): Öğrenme-öğretme ortamlarında kullanılan farklı teknolojilerin varlığını bilmeyi ve öğretim yöntem tekniklerine uygun teknolojilerin kullanımını sonucunda öğretimin nasıl değişebileceği bilgisini ifade eder (Mishra ve Koehler, 2006).
- Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi (TPAB): Pedagojik alan bilgisinin (PAB) bir uzantısıdır ve bir konunun içeriğinin öğretimde teknoloji ile pedagojik stratejilerin nasıl bütünleştirileceği, teknolojik araçların ve sunumların öğrencilerin anlamasını nasıl etkileyeceği ile ilgili bilgidir (Graham vd., 2009).
- TPAB; içerik, pedagoji ve teknoloji bileşenlerinin öğrenme-öğretme ortamlarında tek tek ve bir arada kullanılması için bir çerçeve sunmaktadır. Teknoloji ile başarılı bir şekilde öğretim yapabilmek için bütün bu içerik, pedagoji ve teknoloji bileşenleri arasında dinamik bir denge oluşturmak, bu dengeyi sürdürülebilmek ve gerektiğinde bu dengeyi yeniden kurabilmek önemlidir (Koehler ve Mishra, 2009).

Alanyazın incelendiğinde; öğretmenlerin TPAB düzeylerinin belirlenmesi (Archambault ve Crippen, 2009; Avcı, 2014; Bilici ve Güler 2016; Jang ve Tsai, 2012; Jordan, 2011; Karadeniz ve Vatanartıran, 2015; Karakaya, 2013; Karataş, 2014; Mutluoğlu, 2012; Özbek 2014; Şad vd., 2015; Timur ve İmer-Çetin, 2014) ya da öğretmen adaylarının TPAB düzeylerinin gelişiminin incelenmesi (Akkaya, 2009; Canbazoglu-Bilici, 2012; Niess, 2005; Timur, 2011) ile ilgili çalışmalara rastlamak mümkündür.

TPAB’ı, öğretmen adaylarının öz güven algıları (Kaya vd., 2010; Sarıkaya vd., 2012; Savaş vd., 2010; Sancar-Tokmak vd., 2013) ya da öğretmenlerin/öğretmen adaylarının öz yeterlilik algıları (Abbitt, 2011; Kaya vd., 2011; Lee ve Tsai, 2010) çerçevesinde inceleyen araştırmalar da mevcuttur. Bireylerin belirli bir performansı gösterebilmek için gerekli olan bir takım etkinlikleri organize etme ve gerçekleştirme kapasitelerine yönelik inançları öz yeterlik olarak tanımlanmaktadır (Bandura, 1997’den aktaran: Hoy ve Spero, 2005: 344). Dolayısıyla öz yeterlik, bireylerin yapacakları seçimlerde etkilidir (Bandura, 1977). Öz güven ise, öz yeterlik kavramının ölçütlerinden birisi olarak kabul edilmektedir (Shell vd., 1989). Öğretmenlerin öğretim süreçlerine teknolojiyi başarılı bir şekilde entegre edebilmelerinde ve dolayısıyla öğrenme öğretme ortamlarının düzenlenmesinde öz güven düzeylerinin önemli bir rolü vardır (Bitner ve Bitner, 2002). Alanyazında, TPAB öz yeterlik ya da öz güven algılarının belirlenmesine yönelik yapılan bu çalışmaların çoğunda öğretmenlerin, özellikle de

öğretmen adaylarının bu algılarının yaş, cinsiyet, deneyim, bölüm, branş, teknolojiyi kullanma sıklığı vb. özellikleri açısından farklılaşma durumları da incelenmiştir.

Türkiye’de 2008-2014 yılları arasında TPAB’la ilgili yapılmış 59 çalışmayı meta-sentez yöntemiyle analiz eden Kaleli-Yılmaz (2015), yapılan çalışmaların 45 tanesinin öğretmen adaylarını içerdiğini belirtmiştir. Çalışmada öğretmen adaylarının TPAB yeterliliklerinin, öz güven düzeylerinin ya da TPAB’a yönelik öz yeterlik algılarının yüksek olduğunu vurgulayan araştırmalardan bahsedilmiştir. Araştırma genelinde öğretmenlerle yürütülmüş olan toplam sekiz çalışma bulunmaktadır ve bu çalışmaların dört tanesinde, teknoloji bilgisine ve daha az kıdem yılına sahip olan öğretmenlerin TPAB’a yönelik olarak kendilerini daha yeterli gördükleri ifade edilmiştir (Kaleli-Yılmaz, 2015).

Öğretmenlerin ya da öğretmen adaylarının teknolojiye yönelik yeterlik algıları (Gömlüksiz ve Fidan, 2011; Lee ve Tsai, 2010) ve kendilerine güven düzeyleri (Akgün, 2013; Christanse, 2002), teknolojinin eğitimde kullanımında ve derslerin niteliğinin artmasında etkilidir. Dolayısıyla, teknolojinin öğretim sürecine etkili bir şekilde entegre edilmesinin sağlanmasında öğretmenlerin ya da öğretmen adaylarının TPAB’a yönelik öz güven düzeylerinin belirlenmesi önemli bir adımdır (Sancar-Tokmak vd., 2013). Ülkemizde TPAB’a yönelik olarak farklı branşlardaki öğretmen adaylarıyla yapılmış birçok çalışma olmasına rağmen öğretmenler ile yürütülmüş çalışmalar oldukça sınırlıdır. Fen ve teknolojinin ilişkili kavramlar olması ve teknoloji entegrasyonunun öğretim programlarında sıklıkla vurgulanması, fen bilimleri öğretmenlerine yönelik çalışmalar yapılmasının önemini arttırmaktadır. İlgili araştırmalar incelendiğinde, fen branşlarındaki (fizik, kimya, biyoloji, fen bilimleri) öğretmenlerden oluşan bir çalışma grubuyla yürütülmüş ve öğretmenlerin TPAB öz güven algılarının incelendiği sadece bir çalışmaya (Karakaya ve Avgın, 2016) rastlanmaktadır. Dolayısıyla fen bilimleri öğretmenlerinin TPAB’a yönelik algılarının, öz güven düzeylerinin ve bu düzeylere etki eden faktörlerin incelenmesi ile ilgili uygun örneklem büyüklüklerini içeren farklı çalışmaların da yapılması önemlidir.

Bu çalışmada; Manisa ilindeki fen bilimleri öğretmenlerinin TPAB öz güvenlerine yönelik algılarının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın diğer amacı ise bu düzeylerin cinsiyet, kıdem, mezun olunan bölüm ve günlük ortalama bilgisayar kullanma süresi değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesidir. Bu çalışma sonuçlarının ilgili alanyazına ve hizmet içi eğitim alanına yönelik planlamalara katkı sağlaması beklenmektedir.

## 2. Yöntem

Fen bilimleri öğretmenlerinin TPAB öz güvenlerine yönelik algı düzeylerinin belirlenmesinin ve bu algılarının çeşitli değişkenlere (cinsiyet, mezun olunan bölüm, kıdem, günlük ortalama bilgisayar kullanma süresi) göre farklılık gösterip göstermediğinin araştırıldığı bu çalışmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modelleri, “iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir” (Karasar, 2002: 81).

### 2.1. Evren ve Örneklem

Çalışmanın ulaşılabilir evreni 2013-2014 eğitim öğretim yılında Manisa’da görev yapan 561 fen bilimleri öğretmeninden oluşmaktadır. Çalışmada seçkisiz olmayan amaçsal örnekleme türlerinden tabakalı amaçsal örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, “ilgilenilen belli alt grupların özelliklerini göstermek, betimlemek ve bunlar arasındaki karşılaştırmalara olanak tanımak amacıyla tercih edilir (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2010: 90). Çalışmada, Manisa il merkezi ve ilçeleri ölçüt olarak ele alınmıştır ve çalışma, her bir birimde (merkez okullarında ve tüm ilçelerde) görev yapmakta olan öğretmenlerden formu eksiksiz olarak dolduran toplam 332 fen bilimleri öğretmeni ile yürütülmüştür. Çalışmaya katılan öğretmenlerin demografik özelliklerine ait ayrıntılı bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

**Tablo 1.** Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Demografik Özellikleri

Değişkenler	Alt boyutlar	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	175	52.7
	Erkek	157	47.3
Kıdem	1-5 yıl	109	32.8
	6-10 yıl	82	24.7
	11-15 yıl	56	16.9
	16-20 yıl	35	10.5
	21-25 yıl	34	10.2
	26 yıl ve daha fazla	16	4.8
Mezun Olunan Bölüm	Fen Bilgisi Öğrt.	242	72.9
	Fizik Öğrt.	18	5.4
	Kimya Öğrt.	10	3.0
	Biyoloji Öğrt.	17	5.1
	Fizik Bölümü	10	3.0
	Kimya Bölümü	12	3.6
	Biyoloji Bölümü	16	4.8
Bilgisayar Kullanma Süresi	Eğitim Enstitüsü	5	1.5
	Sınıf Öğrt.	2	0.6
	Günlük 1 saatten az	80	24.1
Bilgisayar Kullanma Süresi	Günlük 1-3 saat	216	65.1
	Günlük 4 saat ve daha fazla	36	10.8

### 2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada, fen bilimleri öğretmenlerinin TPAB öz güven düzeylerini belirlemek için “TPAB Öz Güven Ölçeği” ve öğretmenlerin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır.

#### 2.2.1. Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi Öz Güven Ölçeği

TPAB Öz Güven Ölçeği; Graham vd. (2009) tarafından geliştirilmiş ve Timur ve Taşar (2011) tarafından Türkçe’ye uyarlanmıştır. Orijinali 6’lı Likert şeklinde olan ölçek 5’li Likert tipinde düzenlenmiştir ve (1) “hiç güvenmiyorum”, (2) “az güveniyorum”, (3) “orta derecede güveniyorum”, (4) “çokça güveniyorum”, (5) “tamamen güveniyorum” ve (0) “bu türden teknolojileri bilmiyorum” şeklinde sıralanmıştır. “0” seçeneği sadece TAB’a yönelik tüm maddeler için geçerli olup öğretmenlerin “farklı dijital teknolojilerin kullanımı” ile ilgili güven algılarını belirlemek için dâhil edilmiştir. Ölçek 31 maddeden ve 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Bu alt boyutlar; 8 maddeden oluşan TPAB, 7 maddeden oluşan Teknolojik Pedagojik Bilgi (TPB), 5 maddeden oluşan Teknolojik Alan Bilgisi (TAB) ve 11

maddeden oluşan Teknolojik Bilgi (TB) olarak adlandırılmıştır (Timur ve Taşar, 2011).

Graham vd. (2009) tarafından geliştirilen ölçeğin alt boyutlarına ilişkin Cronbach Alfa değerleri 0.95 (TPAB), 0.91 (TPB), 0.97 (TAB) ve 0.92 (TB)'dir. Timur ve Taşar (2011) bu değerleri 0.89 (TPAB), 0.87 (TPB), 0.89 (TAB) ve 0.86 (TB) olarak bulmuştur. Bu çalışmada ise, ölçeğin uygulandığı 332 fen bilimleri öğretmeninden elde edilen veriler doğrultusunda ölçeğin alt boyutlarının güvenilirlik katsayıları 0.92 (TPAB), 0.92 (TPB), 0.96 (TAB) ve 0.92 (TB) olarak bulunmuştur.

Ölçekte yer alan her boyuta ait birer madde örneği “Bilimsel verileri düzenlemek ve verilerdeki desenleri (anlamları) ortaya çıkarmak için öğrencilerin dijital teknolojileri kullanmalarına yardımcı olmak” (TPAB), “Öğrencilere daha iyi bilgi sunumu yapmak için dijital teknolojileri kullanmak” (TPB), “Bilim insanlarına, verileri düzenleme ve verilerindeki başka türlü görülmesi zor desenleri görme imkanı sağlayan dijital teknolojileri kullanmak” (TAB) ve “Web 2.0 teknolojilerini (bloglar, sosyal iletişim platformları, podcastlar, vb.) kullanmak” (TB) olarak verilebilir (Timur ve Taşar, 2011).

### 2.2.2. Kişisel Bilgi Formu

Fen bilimleri öğretmenlerinin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik hazırlanan kişisel bilgi formunda öğretmenlere; cinsiyet, mezun olunan bölüm, kıdem ve eğitim öğretim faaliyetleri için günlük ortalama bilgisayar kullanma süresine yönelik sorular yöneltilmiştir. Öğretmenlerin kıdemlerine yönelik aralıklar belirlenirken ilgili araştırmalardaki aralıklar göz önünde bulundurulmuştur. Öğretmenlerin eğitim öğretim faaliyetleri için bilgisayar kullanma sürelerine yönelik olarak oluşturulan kategorilere ise fen bilimleri öğretmenlerinin görüşleri alınarak karar verilmiştir.

### 2.3. Verilerin Analizi

Çalışmaya ait verilerin analizinde öğretmenlerin cinsiyet, mezun olunan bölüm, kıdem ve günlük ortalama bilgisayar kullanma süresi değişkenleri ile ilgili demografik bilgilerini göstermek amacıyla betimsel analiz yapılarak yüzde ve frekans değerleri incelenmiştir. Öğretmenlerin TPAB öz güvenlerine yönelik algılarının belirlenmesi için ise ortalama puanlar incelenmiştir.

Öğretmenlerden elde edilen verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini değerlendirmek için Kolmogorov-Smirnov normallik testinden yararlanılmıştır. Parametrik test varsayımlarının sağlandığı cinsiyet ve bilgisayar kullanma sıklığı değişkenlerinde parametrik testler, bu varsayımların sağlanmadığı ve alt gruplarında 30'un altında örneklem bulunan değişkenler (kıdem ve mezun olunan bölüm) için ise non-parametrik testler kullanılmıştır. Bu durumda, cinsiyete göre yapılan karşılaştırmalarda ilişkisiz t-testi, günlük ortalama bilgisayar kullanma süresine göre yapılan karşılaştırmalarda tek yönlü varyans analizi (ANOVA), mezun olunan bölüm ve kıdem değişkenleri için ise Kruskal Wallis H-testi kullanılmıştır. Yapılan testler sonucunda bulunan farklılığın hangi grup ya da gruplardan kaynaklandığını tespit etmek için Mann Whitney U ve Scheffe testlerinden yararlanılmıştır.

### 3. Bulgular

Fen bilimleri öğretmenlerinin TPAB öz güvenlerine ilişkin algılarının belirlenmesi amacıyla ölçeğin alt boyutlarına ait madde sayısı, aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 2'de verilmiştir.

**Tablo 2.** Fen Bilimleri Öğretmenlerinin TPAB Öz Güven Algıları

	Madde Sayısı	Min.	Maks.	$\bar{x}$	Madde Ort.
TPAB	8	15	40.00	29.04	3.63
TPB	7	14	35.00	26.73	3.82
TAB	5	0	25.00	16.48	3.30
TB	11	15	55.00	38.36	3.49

TPAB öz güven ölçeğinden elde edilen ortalama puanlar ve madde ortalamaları incelendiğinde; fen bilimleri öğretmenlerinin tüm alt boyutlarda orta düzeyin üzerinde öz güven algısına sahip oldukları tespit edilmiştir. TPAB öz güven ölçeğinin tüm boyutları içinde en yüksek madde ortalaması TPB boyutunda, en düşük madde ortalaması ise TAB boyutundadır. Bu durum, fen bilimleri öğretmenlerinin çeşitli teknolojik araçların eğitim öğretimde nasıl kullanılacağı ve teknoloji kullanımının öğretim sürecini nasıl etkilediği konularındaki öz güven algılarının yüksek olduğunu göstermektedir. Öğretmenlerin öğretecekleri konuya uygun olan teknolojiyi seçme ya da kullanılan teknolojinin konunun öğretilmesi sürecindeki imkân ve sınırlılıkları konusunda ise diğerlerine nazaran daha düşük öz güven algısına sahip oldukları saptanmıştır.

Fen bilimleri öğretmenlerinin TPAB öz güven algılarının cinsiyet değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

**Tablo 3.** Fen Bilimleri Öğretmenlerinin TPAB Öz Güven Algılarının Cinsiyet Değişkeni Açısından Analiz Sonuçları

	Cinsiyet	N	$\bar{x}$	SS	Sd	t	p
TPAB	Kadın	175	28.64	5.05	330	-1.446	0.149
	Erkek	157	29.47	5.35			
TPB	Kadın	175	26.39	4.54	330	-1.378	0.169
	Erkek	157	27.11	4.97			
TAB	Kadın	175	15.61	6.03	330	-3.046	0.003*
	Erkek	157	17.44	4.74			
TB	Kadın	175	37.40	8.58	330	-2.087	0.038*
	Erkek	157	39.43	9.11			

\*p<.05

Tablo 3 incelendiğinde, fen bilimleri öğretmenlerinin TPAB öz güven algıları, TAB  $t(330)=-3.046$ ,  $p<.05$  ve TB alt boyutlarında  $t(330)=-2.087$ ,  $p<.05$  cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermektedir. Cinsiyetler arası farkın hangi gruplar arasında olduğuna bakıldığında, erkek öğretmenlerin TAB ( $\bar{x}=17.44$ ) ve TB ( $\bar{x}=39.43$ ) alt boyutlarından elde ettikleri puan ortalamalarının kadınlara oranla [TAB ( $\bar{x}=15.61$ ) ve TB ( $\bar{x}=37.40$ )] daha yüksek olduğu görülmektedir. Ölçeğin, TPAB ve TPB alt boyutlarından elde edilen puanlar ile öğretmenlerin cinsiyetleri arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

**Tablo 4.** Fen Bilimleri Öğretmenlerinin TPAB Öz Güven Algılarının Kıdem Değişkeni Açısından Analiz Sonuçları

		n	Sıra Ort.	Sd	X <sup>2</sup>	p	Anlamlı Fark
TPAB	1-5 yıl (1)	109	164.13	5	18.82	0.002*	1>6
	6-10 yıl (2)	82	197.65				2>1
	11-15 yıl (3)	56	170.69				2>4
	16-20 yıl (4)	35	150.61				2>5
	21-25 yıl (5)	34	133.53				2>6
	26 yıl - (6)	16	113.19				3>6
TPB	1-5 yıl (1)	109	174.24	5	11.61	0.041*	1>5
	6-10 yıl (2)	82	178.15				1>6
	11-15 yıl (3)	56	173.67				2>5
	16-20 yıl (4)	35	160.70				2>6
	21-25 yıl (5)	34	132.99				3>6
	26 yıl - (6)	16	112.84				
TAB	1-5 yıl (1)	109	173.94	5	11.38	0.044*	1>5
	6-10 yıl (2)	82	173.58				1>6
	11-15 yıl (3)	56	179.39				2>5
	16-20 yıl (4)	35	164.37				3>5
	21-25 yıl (5)	34	127.49				3>6
	26 yıl - (6)	16	122.00				
TB	1-5 yıl (1)	109	185.82	5	26.03	0.000*	1>4, 1>5
	6-10 yıl (2)	82	184.81				1>6, 2>4
	11-15 yıl (3)	56	166.43				2>5, 2>6
	16-20 yıl (4)	35	140.04				3>5, 3>6
	21-25 yıl (5)	34	118.57				
	26 yıl - (6)	16	101.03				

\*p&lt;.05

**Tablo 5.** Fen Bilimleri Öğretmenlerinin TPAB Öz Güven Algılarının Mezun Olunan Bölüm Değişkeni Açısından Analiz Sonuçları

		n	Sıra Ort.	Sd	χ <sup>2</sup>	p	Anlamlı Fark
TPAB	Fen Bil.Öğr. (1)	242	174.39	8	6.84	0.555	
	Fizik Öğr. (2)	18	142.72				
	Kimya Öğr. (3)	10	155.75				
	Biyoloji Öğr. (4)	17	149.97				
	Fizik Bölm. (5)	10	158.15				
	Kimya Bölm. (6)	12	138.13				
	Biyoloji Bölm. (7)	16	138.97				
	Eğitim Enst. (8)	5	143.10				
	Sınıf Öğr. (9)	2	110.25				
TPB	Fen Bil.Öğr. (1)	242	175.00	8	10.20	0.251	
	Fizik Öğr. (2)	18	135.56				
	Kimya Öğr. (3)	10	161.50				
	Biyoloji Öğr. (4)	17	115.56				
	Fizik Bölm. (5)	10	156.50				
	Kimya Bölm. (6)	12	135.58				
	Biyoloji Bölm. (7)	16	158.34				
	Eğitim Enst. (8)	5	174.10				
	Sınıf Öğr. (9)	2	156.00				
TAB	Fen Bil.Öğr. (1)	242	173.23	8	14.83	0.063	
	Fizik Öğr. (2)	18	123.53				
	Kimya Öğr. (3)	10	148.95				
	Biyoloji Öğr. (4)	17	170.65				
	Fizik Bölm. (5)	10	217.25				
	Kimya Bölm. (6)	12	112.96				
	Biyoloji Bölm. (7)	16	129.31				
	Eğitim Enst. (8)	5	147.80				
	Sınıf Öğr. (9)	2	203.50				
TB	Fen Bil.Öğr. (1)	242	179.17	8	17.78	0.023*	1>4
	Fizik Öğr. (2)	18	140.03				1>6
	Kimya Öğr. (3)	10	148.40				
	Biyoloji Öğr. (4)	17	122.03				
	Fizik Bölm. (5)	10	137.90				
	Kimya Bölm. (6)	12	101.17				
	Biyoloji Bölm. (7)	16	138.75				
	Eğitim Enst. (8)	5	140.10				
	Sınıf Öğr. (9)	2	163.75				

\*p&lt;.05

Fen bilimleri öğretmenlerinin TPAB öz güven algılarının kıdem değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-testi sonuçları Tablo 4'te verilmiştir. Kruskal Wallis H-testi sonucuna göre TPAB öz güven ölçeğinin; TPAB [ $X^2(5)=18.82$ ,  $p<.05$ ], TPB [ $X^2(5)=11.61$ ,  $p<.05$ ], TAB [ $X^2(5)=11.38$ ,  $p<.05$ ] ve TB [ $X^2(5)=26.03$ ,  $p<.05$ ] olmak üzere tüm alt boyutlarında öğretmenlerin kıdemlerine göre anlamlı farklılık ortaya çıkmıştır. Farklılığın hangi bölümler arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Mann Whitney U-testi sonucuna göre, kıdem yılı az olan öğretmenlerin (özellikle 1-5 yıl ve 6-10 yıl) sıra ortalamalarının kıdem yılı fazla olan öğretmenlerin (özellikle 21-25 yıl ve 26 yıl ve daha üzeri) ortalamalarından anlamlı bir şekilde yüksek olduğu ifade edilebilir.

Fen bilimleri öğretmenlerinin TPAB öz güven algılarının mezun olunan bölüm değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H- Testi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir. Kruskal Wallis H-testi sonucuna göre TPAB öz güven ölçeğinin TB alt boyutunda öğretmenlerin mezun oldukları bölüme göre anlamlı bir farklılık [ $X^2(8)=17.78$ ,  $p<.05$ ] ortaya çıkmıştır. Farklılığın hangi bölümler arasında olduğunu bulmak amacıyla Mann Whitney U-testi kullanılarak gruplar ikili karşılaştırılmış ve fen bilgisi öğretmenliği mezunu olan öğretmenlerin ölçeğin TB alt boyutundaki sıra ortalamalarının ( $\bar{x} = 179.17$ ); biyoloji öğretmenliği ( $\bar{x} = 122,03$ ) ve kimya bölümü mezunu ( $\bar{x} = 101,17$ ) olan öğretmenlerin ortalamalarından anlamlı bir şekilde yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin, TPAB, TPB ve TAB alt boyutlarından elde edilen puanlar ile öğretmenlerin mezun oldukları bölüm arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Fen bilimleri öğretmenlerinin TPAB öz güven algılarının günlük ortalama bilgisayar kullanma (eğitim öğretim faaliyetleri için) süresine göre betimsel istatistik sonuçları Tablo 6'da yer almaktadır.

**Tablo 6.** Fen Bilimleri Öğretmenlerinin TPAB Öz Güven Algılarının Günlük Ortalama Bilgisayar Kullanma Süresi Değişkenine Göre Betimsel Analiz Sonuçları

Faktörler	Değişkenler	n	$\bar{x}$	ss
TPAB	1 saatten az (1)	80	27.07	4.99
	1-3 saat (2)	216	29.39	5.12
	4 ve üzeri (3)	36	31.25	4.88
TPB	1 saatten az (1)	80	24.77	4.65
	1-3 saat (2)	216	26.91	4.57
	4 ve üzeri (3)	36	30.00	4.14
TAB	1 saatten az (1)	80	14.09	6.44
	1-3 saat (2)	216	17.21	4.74
	4 ve üzeri (3)	36	17.36	6.34
TB	1 saatten az (1)	80	34.52	8.32
	1-3 saat (2)	216	39.04	8.58
	4 ve üzeri (3)	36	42.83	8.96

Fen bilimleri öğretmenlerinin TPAB öz güven algılarının günlük ortalama bilgisayar kullanma süresine ilişkin ANOVA sonuçları Tablo 7'de verilmiştir. Tablo 7 incelendiğinde TPAB öz güven ölçeğinin; TPAB [ $F_{(2;329)}=9.962$ ,  $p<.05$ ], TPB [ $F_{(2;329)}= 16.888$ ,  $p<.05$ ], TAB [ $F_{(2;329)}= 10.408$ ,  $p<.05$ ] ve TB [ $F_{(2;329)}= 13.622$ ,  $p<.05$ ] olmak üzere tüm alt boyutlarında öğretmenlerin günlük ortalama bilgisayar kullanma sürelerine göre anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Farklılığın hangi süreler arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Scheffe testinin sonuçlarına göre ölçeğin TPAB ve TAB alt boyutlarında; bilgisayarı eğitim öğretim amaçlı olarak günlük 4 saat ve daha fazla [TPAB ( $\bar{x} =31.25$ ) ve TAB ( $\bar{x} =17.36$ )] ve 1-3 saat [TPAB ( $\bar{x} = 29.39$ ) ve TAB ( $\bar{x} = 17.21$ )] süreyle kullanan öğretmenlerin algıladıkları öz güven puanlarının bilgisayarı 1 saatten az [TPAB ( $\bar{x} = 27.07$ ) ve TAB ( $\bar{x} = 14.09$ )] süreyle kullanan öğretmenlerin puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulunmuştur. TPB ve TB alt boyutlarında ise bütün süreler arasında bilgisayarı eğitim öğretim amaçlı olarak daha fazla kullanan öğretmenlerin lehine anlamlı bir farklılık görülmektedir.

**Tablo 7.** Fen Bilimleri Öğretmenlerinin TPAB Öz Güven Algılarının Günlük Ortalama Bilgisayar Kullanma Süresine Göre Analiz Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p	Anlamlı Fark
TPAB	Gruplararası	511.715	2	255.858	9.962	0.000*	1-2
	Gruplarıçi	8449.851	329	25.683			1-3
	Toplam	8961.566	331				
TPB	Gruplararası	697.504	2	348.752	16.888	0.000*	1-2
	Gruplarıçi	6794.098	329	20.651			1-3
	Toplam	7491.602	331				2-3
TAB	Gruplararası	601.910	2	300.955	10.408	0.000*	1-2
	Gruplarıçi	9512.897	329	28.915			1-3
	Toplam	10114.807	331				
TB	Gruplararası	1997.326	2	998.663	13.622	0.000*	1-2
	Gruplarıçi	24119.575	329	73.312			1-3
	Toplam	26116.901	331				2-3

\* $p<.05$

#### 4. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada Manisa ilinde görev yapmakta olan fen bilimleri öğretmenlerinin TPAB öz güvenlerine yönelik algılarının belirlenmesi amaçlanmış ve bu algılarının çeşitli değişkenlere göre (cinsiyet, mezun olunan bölüm, kıdem, günlük ortalama bilgisayar kullanma süresi) farklılık

gösterip göstermediği incelenmiştir. Çalışma sonuçlarına göre fen bilimleri öğretmenlerinin TPAB öz güven ölçeğinin tüm alt boyutlarında orta düzeyin üzerinde öz güven algısına sahip oldukları tespit edilmiştir. Alan yazında öğretmenlerin (Karakaya ve Avgın, 2016) TPAB öz güven algılarının ya da TPAB yeterliliklerinin incelendiği (Avcı, 2014; Jordan,



2011; Özbek, 2014) çalışmalarda da benzer sonuçlara rastlanmaktadır.

TPAB öz güven ölçeğinin tüm alt boyutlarındaki puan ortalamaları kıyaslandığında, fen bilimleri öğretmenlerinin TAB ve TB alt boyutlarındaki öz güven algılarının diğer alt boyutlara nazaran daha düşük olduğu gözlenmektedir. Bu bulgu Karakaya ve Avgın'ın (2016) fen branşlarındaki öğretmenlerle yürüttükleri çalışmada da saptanmıştır. Bu durum, öğretmenlerin gelişmiş teknolojileri bilme, uygun olanı seçme, kullanma ya da bu teknolojilere ulaşma gibi konulardaki yeterliliklerine daha az güvenmelerinden kaynaklanıyor olabilir. Öğretmenlerin TPAB yeterlilikleri ile ilgili TB boyutundaki öz güven algılarının diğerlerinden daha düşük olduğu (Archambault ve Crippen, 2009) ya da kendilerini orta düzeyde gördükleri (Karataş, 2014) sonucuna ulaşan çalışmalar da bu sonucu desteklemektedir.

Fen bilimleri öğretmenlerinin TPAB öz güven algıları cinsiyete göre incelendiğinde, TAB ve TB boyutlarında erkek öğretmenlerin lehine anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, TPAB öz güven alt boyutlarının tamamında (TPAB, TPB, TAB ve TB) erkek öğretmenlerin ortalama puanlarının, kadın öğretmenlerin ortalama puanlarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu farklılığın, erkek öğretmenlerin teknolojiye olan ilgisinin ve teknolojik gelişmeleri takip etme isteğinin daha fazla olmasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Alan yazında sonuçları bakımından bu çalışma sonuçlarını desteklemeyen çalışmalar mevcuttur. Karakaya ve Avgın (2016), fen alanında çalışan kadın ve erkek öğretmenlerin algıladıkları TPAB öz güven düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklı olmadığını tespit etmiştir. Öğretmen adaylarıyla yapılan çalışmalarda (Meriç, 2014; Kaya vd., 2010) da öğretmen adaylarının TPAB öz güven algılarında cinsiyete göre anlamlı bir farklılaşma olmadığı saptanmıştır. Sancar-Tokmak vd. (2013) ise okul öncesi öğretmen adaylarıyla yürüttükleri çalışmalarında erkeklerin aksine kadın öğretmen adaylarının TB özgüvenine ilişkin algılarının anlamlı bir şekilde yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Çalışma sonuçlarındaki bu farklılıkların; çalışmalarda seçilen örneklem, çalışma grubu ya da örnekleme yöntemlerinin, kullanılan ölçüm araçlarının ya da değişkenlerin farklılıklarından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Fen bilimleri öğretmenlerinin TPAB öz güven algıları mezun olunan bölüme göre irdelendiğinde, TB alt boyutunda fen bilgisi öğretmenliği bölümü mezunlarının lehine anlamlı bir farklılaşma olduğu tespit edilmiştir. Alan yazında öğretmenlerin TPAB yeterliliklerinin mezun olunan bölüme göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşan çalışmalar (Bilici ve Güler, 2016; Karataş, 2014) mevcut olmakla birlikte bu çalışmalar farklı branşlara sahip olan ve ortaöğretim ve liselerde görev yapan öğretmenlerle yürütülmüş çalışmalardır.

Fen bilimleri öğretmenlerinin TPAB öz güven algıları kıdeme göre incelendiğinde, ölçeğin tüm alt boyutlarında; kıdem yılı az olan öğretmenler (özellikle 1-5 yıl ve 6-10 yıl) ile kıdem yılı fazla olan öğretmenlerin (özellikle 21-15 yıl ve 26 yıl ve daha fazla) ortalamalarında, kıdem yılı az olan öğretmenler lehine anlamlı farklılaştığı düzeyler olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla, öğretmenlerin TPAB öz güven algılarındaki farklılığın, genel olarak birbirine uzak kıdemler arasında olduğu ifade edilebilir. Alan yazında sonuçları

bakımından bu çalışma sonuçlarını destekleyen araştırmalar bulunmaktadır. Karakaya ve Avgın (2016), fen alanında çalışan öğretmenlerin kıdemlerini dört düzeyde (0-5 yıl; 6-10 yıl; 11-15 yıl; 16 yıl ve daha fazla) incelemiştir. Çalışmanın sonucuna göre; TAB boyutunda 0-5 yıl ve 6-10 ile 16 yıl ve daha fazla kıdem yılına sahip öğretmenler arasında, TB boyutunda ise 0-5 yıl ile 16 yıl ve daha fazla kıdeme sahip öğretmenler arasında kıdem yılı düşük öğretmenler lehine anlamlı farklılık tespit etmişlerdir. Öğretmenlerin TPAB düzeylerinin ya da yeterlilik algılarının incelendiği çalışmalarda da; TPAB, TAB, TPB ve TB (Karakaya, 2013), TPAB, TB ve PB (Bal ve Karademir, 2013), TAB, TPB ve TB (Karataş, 2014) boyutlarında kıdem yılı az olan öğretmenlerin kendilerini daha yeterli gördükleri sonucuna ulaşılmıştır. Son sınıf öğretmen adaylarıyla yapılan çalışmalarda (Şad vd., 2015; Yavuz-Konokman vd., 2013) da öğretmen adaylarının TPAB düzeylerinin ya da yeterlilik algılarının yüksek olduğu tespit edilmiş ve bu durumun; alan, pedagoji ve teknoloji derslerinin çoğunun lisans programlarının son yılında alınmış olmasıyla ilişkili olabileceği açıklanmıştır.

Bu çalışmada yer alan fen bilimleri öğretmenlerinin orta seviyenin üzerinde TPAB öz güven algısına sahip olduğu, büyük çoğunluğunun (%73) fen bilgisi öğretmenliği mezunu olduğu ve yarısından çoğunun (%58) düşük kıdem yılına (1-10 yıl) sahip genç öğretmenlerden oluştuğu düşünüldüğünde çalışma sonuçlarının birbirini destekler nitelikte olduğu söylenebilir. Kıdem yılı az olan fen bilgisi öğretmenliği mezunu öğretmenlerin yaşları gereği teknoloji ile tanışma fırsatının diğerlerine nazaran daha erken dönemlerde olması ve öğretim programları gereği "Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı", "Bilgisayar Destekli Öğretim" dersleri gibi teknoloji kullanımını içeren daha fazla ders almış olmaları TPAB'a yönelik öz güven algılarının yüksek çıkmasında etkili olabilir.

Fen bilimleri öğretmenlerinin TPAB öz güven algıları, eğitim öğretim amaçlı olarak günlük ortalama bilgisayar kullanma süresine göre incelendiğinde, TPB ve TB alt boyutlarında bütün süreler arasında bilgisayarı eğitim öğretim amaçlı olarak daha fazla kullanan öğretmenlerin lehine anlamlı bir farklılaşma olduğu belirlenmiştir. TPAB ve TAB alt boyutlarında ise bilgisayarı günlük 4 saat ve üzeri süre ile 1-3 saat süreyle kullanan öğretmenlerin algıladıkları öz güven puanlarının bilgisayarı 1 saatten az süreyle kullanan öğretmenlerin puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu saptanmıştır. Alanyazında fen bilimleri öğretmenlerinin eğitim öğretim amaçlı bilgisayar kullanma sıklığı ile TPAB öz güven algılarını karşılaştıran bir çalışmaya rastlanamamıştır ancak bilgisayarı her gün kullanan öğretmen adaylarının TPAB öz güven algılarının (Uçar vd., 2014) ya da teknolojiyi kullanma düzeyi yüksek olan öğretmen adaylarının (Yavuz-Konokman vd., 2013) TPAB düzeylerinin daha yüksek olduğunu belirten çalışmalar mevcuttur. Ayrıca, öğretmenlerin TPAB yeterlilikleri açısından; eğitsel amaçlı bilgisayar ve internet kullanımının etkili olduğu (Karataş, 2014; Özbek, 2014) ve etkileşimli tahta ile öğretim teknolojilerini sıklıkla kullanan öğretmenler lehine anlamlı farklılıklar ortaya çıktığı (Bilici ve Güler, 2016) sonucuna ulaşan çalışmalara da rastlanmaktadır.

Çalışma sonuçları doğrultusunda, araştırmacılara ve uygulayıcılara bir takım öneriler sunulabilir. Fen bilimleri

öğretmenlerinin TPAB öz güven algıları tüm boyutlarda orta seviyenin üzerinde olmakla birlikte, TAB boyutunda diğer boyutlara nazaran daha düşük seviyededir. Bu durumda öğretmenlerin, öğretecekleri konuya uygun teknolojileri seçme ve kullanılan teknolojinin hangi imkân ve sınırlılıklara yol açabileceği ile ilgili konularda daha fazla bilgi ve deneyim sahibi olmaları sağlanabilir. Teknolojiyi daha aktif olarak kullanabilmeleri, öğretim süreçlerine teknolojiyi daha etkin bir şekilde entegre edebilmeleri ve TPAB yeterliliklerini daha yüksek seviyelere çıkartılabilmeleri için öğretmenlere gerekli hizmet içi eğitimlerin verilmesi önemlidir. Alanyazında TPAB ile ilgili hizmet içi eğitim programlarının ya da kursların öğretmenlerin/öğretmen adaylarının TPAB öz güven düzeylerinde (Graham vd., 2009) ve TPAB düzeylerinde (Chai vd., 2010; Guzey ve Roehring, 2009; Karadeniz ve Vatankıran, 2015) önemli gelişmelere neden olduğunu vurgulayan çalışmalar bulunmaktadır. Bekmezci ve Ateş (2017), Manisa ili genelindeki fen bilimleri dersini yürütmekte olan öğretmenlerle yaptıkları çalışmada, öğretmenlerin yarıya yakınının eğitimde teknoloji kullanımı ile ilgili hizmet içi eğitim verilmesi gerektiği görüşünde olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla, TPAB bileşenlerini gözetken ve öğretmenlerin öz güvenlerini arttırmaya yönelik uygun hizmet içi eğitim programları tasarlanabilir. Bu eğitimler öğretmenlerin kıdemleri göz önünde bulundurulacak şekilde ve TPAB öz güven alt boyutlarının her birini ayrı ayrı geliştirecek şekilde düzenlenebilir. Ayrıca, kadın öğretmenlerin erkeklere nazaran daha düşük TPAB öz güven algı düzeyine sahip olmalarının nedenleri araştırılabilir. Planlanan hizmet içi eğitimler ve çalışmalar bu araştırma sonuçları doğrultusunda sürdürülebilir. Son olarak bu gibi çalışmalarda elde edilen bulguların sebepleri nitel analizler yoluyla araştırılabilir ve her bir duruma uygun önlemler alınabilir.

## Kaynakça

- Abbitt, J. T. (2011). An investigation of the relationship between self-efficacy beliefs about technology integration and technological pedagogical content knowledge (tpack) among preservice teachers. *Journal of Digital Learning in Teacher Education*, 27(4), 134-143.
- Akgün, F. (2013). Öğretmen adaylarının web pedagojik içerik bilgileri ve öğretmen öz-yeterlilik algıları ile ilişkisi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 48-58.
- Akkaya, E. (2009). *Matematik öğretmen adaylarının türev kavramına ilişkin teknolojik pedagojik alan bilgilerinin öğrenci zorlukları bağlamında incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Archambault, L., & Crippen, K. (2009). Examining tpack among K-12 online distance educators in the United States. *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*, 9(1), 71-88.
- Avcı, T. (2014). *Fen bilimleri öğretmenlerinin teknolojik pedagojik alan bilgisi ve öz güven düzeylerinin belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi.
- Bal, M. S., & Karademir, N. (2013). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin teknolojik pedagojik alan bilgisi konusunda öz değerlendirme seviyelerinin belirlenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(2), 15-32.
- Bekmezci, M. S., & Ateş, Ö. (2017). Science curriculum from the perspectives of Turkish teachers: Problems encountered and suggestions for solutions. *European Journal of Education Studies*, 3(10), 137-158.
- Bilici, S., & Güler, Ç. (2016). Ortaöğretim öğretmenlerinin tpab düzeylerinin öğretim teknolojilerini kullanma durumlarına göre incelenmesi. *İlköğretim Online*, 15(3), 898-921.
- Bitner, N., & Bitner, J. (2002). Integrating technology into the classroom: Eight keys to success. *Journal of Technology and Teacher Education*, 10(1), 95-100.
- Büyükoztürk, Ş., Kılıç-Çakmak E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Canbazoglu-Bilici, S. (2012). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının teknolojik pedagojik alan bilgisi ve öz yeterlikleri*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Cavin, R. M. (2007). *Developing technological pedagogical content knowledge in preservice teachers through microteaching lesson study*. Doctoral Dissertation. Florida: The Florida State University.
- Chai, C. S., Koh, J. H. L., & Tsai, C. C. (2010). Facilitating preservice teachers' development of technological, pedagogical, and content knowledge (tpack). *Educational Technology & Society*, 13(4), 63-73.
- Christanse, R. (2002). Effects of technology integration education on the attitudes of teachers and students. *Journal of Research on Technology in Education*, 34(4) 411-433.
- Coladarci, T. (1992). Teachers' sense of efficacy and commitment to teaching. *Journal of Experimental Education*, 60(4), 323-337.
- Gibson, S., & Dembo, M. H. (1984). Teacher efficacy: A construct validation. *Journal of Educational Psychology*, 76(4), 569-582.
- Gömleksiz, M. N., & Fidan, E. K. (2011). Pedagojik formasyon programı öğrencilerinin web pedagojik içerik bilgisine ilişkin öz-yeterlilik algı düzeyleri. *Turkish Studies*, 6(4), 593-620.
- Graham, C. R., Burgoyne, N., Cantrell, P., Smith, L., St. Clair, L., & Harris, R. (2009). TPACK development in science teaching: Measuring the tpack confidence of inservice science teachers. *TechTrends, Special Issue on TPACK*, 53(5), 70-79.
- Guzey, S. S., & Roehrig, G. H. (2009). Teaching science with technology: Case studies of science teachers' development of technology, pedagogy, and content knowledge. *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*, 9(1), 25-45.
- Hoy, A. W., & Spero, R. B. (2005). Changes in teacher efficacy during the early years of teaching a comparison of four measures. *Teaching and Teacher Education*, 21(4), 343-356.

- Jang, S. Y., & Tsai, M. F. (2013). Exploring the tpack of Taiwanese secondary school science teachers using a new contextualized tpack model. *Australasian Journal of Educational Technology*, 29(4), 566-580.
- Jordan, K. (2011). Beginning teacher knowledge: Results from a self-assessed tpack survey. *Australian Educational Computing*, 26(1), 16-26.
- Kaleli-Yılmaz, G. (2015). Türkiye'deki teknolojik pedagojik alan bilgisi çalışmalarının analizi: Bir meta-sentez çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 40(178), 103-122.
- Karadeniz, Ş., & Vatanartıran, S. (2015). Sınıf öğretmenlerinin teknolojik pedagojik alan bilgilerinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 14(2), 1017-1028.
- Karakaya, Ç. (2013). *Fatih projesi kapsamında pilot okul olarak belirlenen ortaöğretim kurumlarında çalışan kimya öğretmenlerinin teknolojik pedagojik alan bilgisi yeterlikleri*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Karakaya, F., & Avgın, S. (2016). Investigation of teacher science discipline self-confidence about their technological pedagogical content knowledge (tpack). *European Journal of Education Studies*, 2(9), 1-20.
- Karasar, N. (2002). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel yayıncılık.
- Karataş, A. (2014). *Lise öğretmenlerinin Fatih Projesi'ni uygulamaya yönelik teknolojik pedagojik alan bilgisi yeterliliklerinin incelenmesi: Adıyaman ili örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Kaya, Z., Emre, İ., & Kaya, O. N. (2010). Sınıf öğretmeni adaylarının teknolojik pedagojik alan bilgisi (tpab) açısından öz güven seviyelerinin belirlenmesi. *9. Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu Özet Kitapçığı*, Elazığ, 643-651.
- Kaya, Z., Özdemir, T. Y., Emre, G., & Kaya, O. N. (2011). Bilişim teknolojileri öğretmen adaylarının teknolojik pedagojik alan bilgisi öz yeterlilik seviyelerinin belirlenmesi. *International Computer & Instructional Technologies Symposium*, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Koehler, M. J., & Mishra, P. (2009). What is technological pedagogical content knowledge? *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*, 9(1), 60-70.
- Lee, M. H., & Tsai, C. C. (2010). Exploring teachers' perceived self efficacy and technological pedagogical content knowledge with respect to educational use of the world wide web. *Instructional Science: An International Journal of the Learning Sciences*, 38(1), 1-21.
- MEB (2005). *İlköğretim fen ve teknoloji dersi (4 ve 5. sınıflar) öğretim programı*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- MEB (2012). *12 yıl zorunlu eğitim sorular-cevaplar*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı. (Erişim: 10.09.2017), [http://www.meb.gov.tr/duyurular/duyurular2012/12Yil\\_Soru\\_Cevaplar.pdf](http://www.meb.gov.tr/duyurular/duyurular2012/12Yil_Soru_Cevaplar.pdf)
- MEB (2013). *İlköğretim fen ve teknoloji dersi (3-8. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- MEB (2017a). *Fen bilimleri dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- MEB (2017b). *Müfredatta yenileme ve değişiklik çalışmalarımız üzerine*. Ankara: Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı. (Erişim: 18.09.2017), [https://ttkb.meb.gov.tr/meb\\_iys\\_dosyalar/2017\\_07/18160003\\_basin\\_aciklamasi-program.pdf](https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/18160003_basin_aciklamasi-program.pdf)
- Meriç, G. (2014). Fen ve teknoloji öğretmen adaylarının teknolojik pedagojik alan bilgisi konusunda öz güven seviyelerinin belirlenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 10(2), 352-367.
- Mishra, P., & Koehler, M. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for integrating technology in teacher knowledge. *Teachers College Record*, 108(6), 1017-1054.
- Mutluoğlu, A. (2012). *İlköğretim matematik öğretmenlerinin öğretim stili tercihlerine göre teknolojik pedagojik alan bilgilerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Niess, M. L. (2005). Preparing teachers to teach science and mathematics with technology: developing a technology pedagogical content knowledge. *Teaching and Teacher Education*, 21, 509 -523.
- Özbek A. (2014). *Öğretmenlerin yenilikçilik düzeylerinin tpab yeterlikleri üzerindeki etkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Öztürk, E., & Horzum, M. B., (2011). Teknolojik pedagojik içerik bilgisi ölçeğinin Türkçe' ye uyarlaması. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(3), 255-278.
- Şad, S. N., Açıkgül, K., & Delican, K. (2015). Eğitim fakültesi son sınıf öğrencilerinin teknolojik pedagojik alan bilgilerine (tpab) ilişkin yeterlilik algıları. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 8(2), 204-235.
- Sancar-Tokmak, H., Yavuz-Konokman, G., & Yanpar-Yelken, T. (2013). Okul öncesi öğretmen adaylarının teknolojik pedagojik alan bilgisi öz güven algılarının incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 35-51.
- Sarıkaya, M., Kaya, V. H., Akdağ, G., Ay, İ., & Doğan, A. (2012). Öğretmen adaylarının teknolojik pedagojik alan bilgilerine ilişkin öz güvenlerinin belirlenmesi. *X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi Özet kitapçığı*, Niğde, s. 124.
- Savaş, M., Öztürk, N., & Tüzün, Y. Ö. (2010). Fen bilgisi öğretmen adaylarının fen eğitiminde teknoloji kullanımı ile ilgili görüşleri ile ilişkili olan faktörlerin belirlenmesi. *IX Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi*, İzmir: Güler Matbaacılık.
- Shell, D. E., Murphy, C. C., & Bruning, R. H. (1989). Self-efficacy and outcome expectancy mechanisms in reading and writing achievement. *Journal of Educational Psychology*, 81, 91-100.
- Shulman, L. (1986). Those who understand: Knowledge growth in teaching. *Educational Researcher*, 15(2), 4-14.

- Timur, B. (2011). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının kuvvet hareket konusundaki teknolojik pedagojik alan bilgilerinin gelişimi*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Timur, B., & İmer-Çetin, N. (2014). Fen ve teknoloji öğretmenlerinin teknolojik pedagojik alan bilgi düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *1. Avrasya Eğitim Araştırmaları Kongresi*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Timur, B., & Taşar, M. F. (2011). Teknolojik pedagojik alan bilgisi öz güven ölçeğinin (tpabögö) Türkçe 'ye uyarlanması. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 839-856.
- Uçar, M. B., Demir, C., & Hiğde, E. (2014). Exploring the self-confidence of preservice science and physics teachers towards technological pedagogical content knowledge. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 116, 3381-3384.
- Yanpar Yelken, T., Sancar Tokmak, H., Özgelen, S., & İncikabı, L. (Ed.). (2013). *Fen ve matematik eğitiminde teknolojik pedagojik alan bilgisi temelli öğretim tasarımları*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yavuz Konokman, G, Yanpar Yelken, T., & Sancar Tokmak, H. (2013). Sınıf öğretmeni adaylarının tpab'lerine ilişkin algılarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi: Mersin Üniversitesi örneği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(2), 665-684.



## Araştırma Makalesi • Research Article

### A Bard in Search of The Lost Time: The Time and Memory Perception in Thomas Wolfe's *The Lost Boy*\*

*Yitik Zaman Peşinde Bir Ozan: Thomas Wolfe'un The Lost Boy Adlı Eserinde Zaman ve Anı Algısı*

Mahmut Akar<sup>a,\*\*</sup>

<sup>a</sup> Öğr. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Rektörlük, 49250, Muş/Türkiye.  
ORCID: 0000-0002-2550-3793

#### MAKALE BİLGİSİ

*Makale Geçmişi:*

Başvuru tarihi: 02 Aralık 2017

Düzeltilme tarihi: 10 Ocak 2018

Kabul tarihi: 01 Şubat 2018

Anahtar Kelimeler:

Geçmiş Zaman ve Şimdi

Yitik Çocuk

Yitiklik

Anı

Bilinçaltı

#### ARTICLE INFO

*Article history:*

Received 02 December 2017

Received in revised form 10 January 2018

Accepted 01 February 2018

Keywords:

Time Past-Present

The Lost Boy

Loss

Memory

Subconscious

#### ÖZ

Thomas Wolfe eserlerinde otobiyografik öğeleri ustaca kullanan Amerikalı bir yazardır. Thomas Wolfe, "The Lost Boy" adlı kısa hikâyesinde kendisini de karakterize eden Eugene Gant'in öz arayışını incelemektedir. Eser dört bölümünden oluşmaktadır. Her bölüm farklı bir aile bireyinin geçmiş zaman ve anılarına dair anlatımını içermektedir. Eugene Gant, öz arayışı esnasında; anılarını canlandıran aile fotoğraflarından, yaşanan mekânlardan ve hatta en ufak anı kırıntılarında bile yararlanır. Aile bireylerinin anlatımlarından yararlanarak bilinçaltına itilen anıları gün yüzüne çıkarmaya çalışır. Ana temasını yitiklik, yalnızlık, zamanın akıp gitmesi gibi unsurların şekillendirdiği bu hikâyede zaman; anıları bilinçaltına iten, unutturan ve silip yok eden bir unsurdur. Zaman, aynı zamanda, farklı etmenler aracılığı ile anıların canlanmasını sağlayan bir unsurdur. Bu çalışmada, Eugene Gant'in geçmiş zaman ve şimdiyi bir birine bağlayarak anıları tekrardan canlandırması incelenecektir.

#### ABSTRACT

Thomas Wolfe is an American writer who uses autobiographical elements artfully in his works. Wolfe writes about the self-searching of Eugene Gant, the main character in *The Lost Boy*, who characterizes himself, Thomas Wolfe. The book consists of four parts. Each part contains a different family member's narration about past and memories. During self-searching Eugene Gant benefits from family photos, living spaces and even the slightest crumbs that animate memories. He tries to bring to light the memories, which were pushed into subconscious, benefiting from narratives of family members. Time is a factor which pushes the memories into subconscious, makes them forget in this story where elements such as loss, loneliness, time flies, shape the leitmotif. Time is also a factor bringing memories alive through different elements. In this study Eugene Gant's reanimating of the memories by linking past to present will be examined.

## 1. Giriş

Thomas Wolfe, notable for a member of lost generation, is one of the most important writers of American literature. One of his distinctive short story, *The Lost Boy* deals with Eugene Gant's [aka Thomas Wolfe's] search for the past and for his older brother Grover, who died at the age of eleven. The lost boy Grover's story is recounted from four different

perspectives. Sullivan (2002: 68) emphasizes that their haunting sense of loss, isolation, and the passage of time forms this story. The first narrator is Grover himself. In the first part, Wolfe wants to touch the close relation between Grover and his father. Here, writer fictionalizes all events based on his own memories. Grover tells the reader about the relationship between him and his father. Grover is a young boy who delivers newspapers. On his way he sees the

\* Bu çalışma, 4-6 Ekim 2017 tarihlerinde Sivas'ta düzenlenen 5. Uluslararası Batı Kültürü ve Edebiyatları Araştırmaları Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

\*\* Sorumlu yazar/Corresponding author.  
e-posta: m.akar@alparslan.edu.tr

Crokers' candy shop. He wants to buy some, but there isn't enough money on him. So, he proposes Mr. Croker to pay the bill with stamps. After payment, Grover notices that he has given three more stamps to Croker. When he wants them back, old shopkeeper does not give. Resignedly, he leaves there. Grover goes to his father's masonry shop. Actually, while leaving from candy shop, Grover decides not to tell about the incident, but when his father, Mr. Gant asks the reason of his unhappiness, he starts to talk. Grover's father, gets angry with Croker and insults him as lame, stingy etc. Croker gives the stamps back to Grover and they turn back to his father's shop.

The second part of the story is told by Grover's mother. She recounts the story to his younger son, Eugene. The story starts at Indiana. They are on a train and Grover asks questions to a stranger man in their compartment. His mother warns him not to disturb the man, but the stranger says that Grover is a blushing boy, Grover does not annoy him. And the conversation between Grover and the stranger goes on. According to his mother, Grover is a respectful and quiet boy. He is a mother apple of mother's eye.

Grover's sister tells the third part of the story. The main point of this part is an old family picture Eugene does not take part in. Grover's sister wonders about if everybody misses their past or not. Their longing to past makes their memory bright. They remember every corner of their hometown.

And, at the last part of the story we see Eugene Gant who looks for his past via memories, pictures, and every detail that brings his memory back in the stream of time river. All protagonists are haunted by longing for past and their lost lives. Mother looks for her beloved son, sister looks for her clever and genius brother and, Eugene looks for his elder brother and himself.

Eugene's nostalgic search, in time river via memories, has deep psychological factors. Freud says:

*"Memories are curious things. Sometimes they masquerade as thoughts, feelings, or images, without revealing themselves as memories. Sometimes they come to mind and seem relatively meaningless, other times they overwhelm consciousness and cast us back into a vividly remembered past"* (Conway, 2006:548).

Eugene gathers all the events about his lost brother. Eugene's vivid mind can find out hidden memories. This feature is a gift by God. In a letter written by Wolfe, he writes to his payer that he possesses a good memory and he doesn't forget anything (Nowell, 1956: 529).

The memories which are frozen in time river can be unearthed by Eugene without any loss. Reader does not care about the lack of plot in *The Lost Boy*, because the purpose of reading this story can only be for the psychological profundity. Edel (1959: 24) states that, *"in the modern psychological novel there is no 'story' in the old sense, and there is only one character (at a time) with which to identify oneself."* Eugene aims to identify himself in *The Lost Boy*, and puts himself to the center of the narration without integrity between narrations.

## 2. The Lost Bard: Thomas Wolfe

The modern American writer Thomas Wolfe is known for his sizable autobiographical books. Although he lived a short

life of thirty eight years, he penned many literary works. He is received as one of the members of Lost Generation. However, he does not regard himself as a lost person. At the beginning of the twentieth century, many American writers like Ernest Hemingway, F. Scott Fitzgerald, John Dos Passos, E.E. Cummings, Archibald MacLeish, and Hart Crane moved to Europe, especially to Paris. They stated that America was not so free as Europe for writing everything uncensored and it was not a suitable place for inspiring writers to produce artful products. Wolfe (1964: 646) indicates that:

*"I don't feel that I belong to a Lost Generation, and I have never felt so. Indeed I doubt very much the existence of a Lost Generation, except insofar as every generation, groping, must be lost. Recently, however, it has occurred to me that if there is such a thing as a Lost Generation in this country, it is probably made up of those men of advanced middle age who still speak the language that was spoken before 1929, and who know no other. These men indubitably are lost. But I am not one of them."*

Although, he rejects being one of the members of lost generation, he confesses that he is, personally, lost (1964:646). He is lost because he cannot find his real soul he is in search of. We can state that Wolfe presents himself as an exile, but his exile concept is so different. Reader can observe in Wolfe's novels and short stories that he approves the earth as a detention colony, and according to Wolfe, real living space of human being is their mother's womb and birth is the gate of exile. Wolfe (1929: 132) expresses this idea with this sentence, *"Naked and alone we came into exile. In her dark womb we did not know our mother's face; from the prison of her flesh have we come into the unspeakable and incommunicable prison of this earth."* This situation is related with one of the most important psychoanalyst Otto Rank. He claims that the reason of anxiety, the first trauma and primary repression starts at the time of child's birth (Kalay, 2016:40). Wolfe seems very close to Rank's assertion. In this regard, Kennedy (1962: 132) states that Wolfe writes for declaring the problem of human isolation: *"that man is lost in this world, alone and unable to communicate with his neighbor or with his dearest loved ones. They are akin to him in flesh only."* Wolfe, in the course of his life, isolates himself from society. He devotes himself to explore the unseen side of the life.

Thomas Wolfe's novels and short stories have a lack of attraction based on devoid of plot. Bernard Devoto, who was one of the most important critics of that era, criticizes Wolfe for not being a matured writer based upon some reasons like lack of plot, technique, meaningful cohesion etc. Devote castigates Wolfe hard. According to Bernard Devoto (1953: 143) *"the truth shows up in two much simpler facts: that Mr. Wolfe is still astonishingly immature, and that he has mastered neither the psychic material out of which a novel is made nor the technique of writing fiction."* Indeed, when Devote criticized Wolfe for the factors mentioned above, it was so mundane to write autobiographical stories or novels in America.

Wolfe writes his own experiences. According to Wolfe, an artist's interest must be the life itself. He keens on exploring the inner side of the character who has been sent to the world, the exile, unwillingly. Wolfe is interested in psychological side of life. It can be said that Wolfe's novels and short

stories are psychological products because, in psychological products, artists try to find their own reality. The narration transforms from external reality to internal reality. In psychological novel, author wants reader to reach a conclusion by compounding the clues given. Wolfe doesn't reject the autobiographical side of his works. Wolfe (1953: 6) states that:

*"It has been said of much that I have written thus far that it was autobiographical. I cannot answer such a debatable and complicated word in the short space that is allotted here and I shall not attempt to. I can only say that it seems to me that very creative act is in one way or another autobiographical."*

Freud believes that an artist takes the power and support from his own life. It is a kind of dynamo that provides sources for producing. The life of an artist is the core of his works. Within this context, Freud supports this way of writing. He thinks that artist can have a close relation with his past. To him, the autobiographical interest is a right. It is known that Freud, many times, applied to the detailed examinations and investigated them in relation to the concrete persons, for example Michelangelo and his famous sculpture Moses. Furthermore, Wolfe can be said to use free association method in the novel. Free association method was applied to neurotics by Freud, first. In free association method, the neurotic shares whatever he/she thinks in the course of session with psychiatrist. In this context, he wrote everything he remembered without concern of plot. A clean paper represents a psychiatrist to whom the neurotic person/artist tells his/her problem with free association method. A patient tells his problem to psychiatrist and he feels better, suchlike, the artist writes his problems on empty papers and he/she feels good. Wolfe's purpose of writing non-stop is to get the ideas out of his head to relax. He surmises that he talks to a loyal listener in a domestic environment such a patient talking to a therapist.

### 3. Thomas Wolfe's Perception of Time and Memory

It is important to have an idea about Wolfe's perception of time for analyzing *The Lost Boy*. As aforementioned, time is psychological time. It is not measured by seconds or hours, it is measured by durations. Wolfe's perception of time is similar to Bergson's. Childs (2002: 49) says, "*Bergson argued that psychological time was measured by duration, defined as the varying speed at which the mind apprehends the length of experience according to their different intensities, contents and meanings for each individual.*" Each individual has a different psychological background, so a different perception of time. Bergson distinguishes the time as duration and chronological time. Childs (2002: 49) states that, "*... chronological time is the time of history (hours, minutes and seconds) while duration encompasses those times in a life which are significant to an individual, and which are necessarily different for each individual.*" When we ask a person to tell about his experiences, we want him to talk about the events he remembers. So, that person feels good or bad in the course of narration. Sometimes he smiles, sometimes grieves, because he relives that moment in the past. Namely time is not limited to the past.

Wolfe (1947: 381) says that, "*people hang time up in great bells in tower, they keep time ticking in a delicate pulse upon*

*their wrists, they imprison time within the small, coiled wafer of a watch, and each man has his own separate time.*" Everybody has a different perception of time because everybody has their own memories. Time is not only a notion which can be measured by a mechanical device, time is also the duration which made you good or bad, happy or unhappy, etc. in your past and memory, time is what you lived "*several significant moment in your life which matter to you and the backdrop of clock-time is irrelevant*" (Childs, 2002:49). In another section, Wolfe (1947: 578) explains time as fable and a mystery: to him, "*it has ten thousand visages, it broods on all the images of the earth, and it transmutes them with a strange, unearthly glow. Time is collected in great clocks and hung in towers...*" So, there is not a unique definition of time to the author. Nothing is forgotten, every experience is stored in the mind. Childs (2002: 50) expresses that:

*"... it is the clock, which regulates and parcels out time, that is to blame for the tyranny of space over the psychological flow of time in the mind. It is of course only in the mind that the past is preserved, and Bergson, like many others, argued that nothing was forgotten: all was stored in the mind even if it was not brought to the surface."*

Thomas Wolfe uses different leitmotifs to symbolize the time in his novels and stories. The most prominent metaphors are river, railway and square. In *The Lost Boy*, Wolfe uses square for depicting the time. W. P. Albrecht (1953: 239) states that,

*"In Wolfe's works, 'time becomes a rushing, all erosive river, which, nevertheless, may be arrested or turned back by the memory. ... Wolfe seeks to recapture the past through memory, including unconscious memory, and to show the sensations and moods that recollections of the past evoke in the present. ... he opposes a linear concept of time with a cyclical one, wherein the eternal is repeated through apparent change."*

Eugene Gant seeks himself in memories. He walks around the town they lived in once for recapturing the past via present time. Wolfe states that time is not limited to present. Past time can be relived again. Bergson (2016: 100) expresses that, "*time forms both the past and the present states into an organic whole, as happens when we recall the notes of a tune, melting, so to speak, into one another.*" Wolfe (1943: 10) writes, "*Here is the Square, and here is the permanence, and here is Time- and all of it the same as it has always been.*" Wolfe's perception of time is so amazing. Eugene has a very vivid memory. When he sees an avocatory thing about an old event he can remember everything. Indeed this is not a kind of remembering. It is reliving that moment again. Eugene lives time in time, intrinsically, it can be called an anachrony. He can go to past and come back again in a moment. He can remember, also, the time of his ancestors. Eugene remembers the old events as if he took part in them and lived in that time. "*His mind was filled with memories which he now viewed afresh; from his new position of clarity and certainty, he saw his past as a whole*" (Wolfe, 1962: 113) as if a recorded film. Conway defines memories as intrinsic part of us, he states that they are the database or the content of the self (2006: 548). Eugene's memory was the data base of his and his ancestors' whole life.

In *The Lost Boy* the old events can be remembered by the narrators as if the events happened in the recent past. Wolfe

(1943: 22) states that although the incident happened so long ago, Eugene can remember when he thinks of it, it all comes back, as if it had happened yesterday. Wolfe uses the coming of light as a metaphor for remembering the past, and blacking out of light as the oblivion of past in *The Lost Boy*. This paragraph from *The Lost Boy* shows to reader the rightness of the metaphors mentioned. Wolfe (1943: 14) writes:

*"And light came and went and came again- but now not quite the same as it had done before. The boy saw the pattern of familiar shapes and knew that they were just the same as they had always been. But something had gone out of day, and something had come in again. Out of the vision of those quiet eyes some brightness has gone, and into their vision had come some deeper color. He could not say, he did not know through what transforming shadows life had passed within that quarter hour. He only knew that something had been lost- something forever gained."*

The new day and light bring something in mind, and at the same time make something loss. Eugene's perception of time and memory is a kind of watching a recorded scene. Eugene sits on a stone at corner and watches the moment that he wants to relieve. Sometimes he grieves because of the thing that cannot be brought back.

Eugene tries to find an open door to enter into his past. He wants to live all the past again as in his father's time. Indeed, while he seeks for his brother Grover's past, he looks for his own past. Kennedy asserts that Grover visits every corner of the places that they lived. In order to articulate his ideas, he gathered memories from various blocks of his life- thoughts about the strangeness of circumstance, impression of train journeys, sights of the movement in crowded streets (1962: 154). And he remembers past events as a flashing light. He feels as if memories are streaming on a screen. The square is an important symbol of immutability both for time past and present. When Eugene reaches to the square, Wolfe (1943:10) writes, *"He stood there blindly, in the watches of the sun, feeling this was Time, this was the center of the universe, the granite core of the changelessness, and feeling, this is Grover, this the Square, this is Now."* Time past and time present, memories and now are connected to each other.

Eugene visits the house where Grover passed away. The street and around have changed but the house is the same. The proprietor lets him to look inside the house. Eugene feels so strange. Here is the house they lived in and here is Grover. The house, and also the square are coalesced with Grover. He sits there and watches his past via memory again; his memories pass like a storyboard in front of his eyes. At last, for a short time, he finds himself in the house, because the light comes again. He manages to find that open door for a while for passing the past side of life. But he never can find the eternal happiness. For a moment, Eugene stands in the house, waiting for a word, and for a door to enter in. Yet, unfortunately no one comes.

#### 4. Conclusion

Thomas Wolfe was received as a genius by some critics, novelists and editors of his era. On the other hand he was criticized a lot by some others, too. He was received as genius because he had a talent to write non-stop, also he had a very bright and vivid memory. He could remember everything of his past. He had a nostalgic longing to his past. He wanted to relive everything he missed. Sometimes he

achieved it by remembering every detail about his past but sometimes he forgot them. On the other hand he was criticized because of the lack of plot in his all works. Wolfe wanted to explore the inner reality of the characters of real life.

Wolfe's vivid mind gave him too much opportunity to write about his own experiences without any loss. Wolfe, in *The Lost Boy*, looked for her own reality. His parents lived together till Wolfe was seven years old. Then, his mother decided to open a pension far from their house. His mother was interested in real estate. Wolfe started to live with his mother. The other children lived with their father. Wolfe felt this separation's grief till the end of his life. He felt an absence of parental love and isolated himself from his family. He tried to find this warmth from the books, and his self-search started.

Contrary to his contemporary writers, he paid attention to psychological side of life. His longing for a happy family life compelled him to a nostalgic search. He imprisoned important moments of his life in his mind to relive them again. His perception of time is similar to Bergson's. Both of them supported that time was not chronological. Wolfe visited every corner of his homeland for finding the durations which he devoted himself to find and getting through his isolation. He looked for an open door which would take him to paradise he was looking for. In *The Lost Boy* we can witness his fathomless psychological search. Some time he found the door, and some time he lost it.

#### References

- Albrecht, W.P. (1953). Time as Unity in Thomas Wolfe. In: *The Enigma of Thomas Wolfe* (pp. 239-248). USA: Harvard University Press.
- Bergson, H. (2016). *Time and Free Will*. New York: Dover Publications.
- Childs, P. (2002). *Modernism*. London and New York: Taylor and Francis e-Library.
- Conway, M.A. (2006,). Memory and desire: Reading Freud. *The Psychologist*, 19(9), 548-550.
- DeVoto, B. (1953). Genius is not Enough. In: Walser, R. (Ed.), *The enigma of Thomas Wolfe* (pp. 140-148). USA: Harvard University Press.
- Edel, L. (1959). *The Modern Psychological Novel*. USA: Grove Press.
- Freud, S. (2013). *Yaşamım ve Psikanalizm*. K. Şipal (Trans.). İstanbul: Say Yayınları.
- Kalay, F. (2016). *Şu Philip Roth Ne İster*. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Kennedy, R. S. (1962). *The Window of Memory: The Literary Career of Thomas Wolfe*. USA: The University of North Carolina Press.
- Nowell, E. (Ed.). (1956). *The Letters of Thomas Wolfe*. New York: Charles Scribner's Sons.
- Sullivan, E. (2002). Recovering the Past: Models of Time in Thomas Wolfe's *The Lost Boy*. In: Zahlan, A. R. (Ed.), *The Thomas Wolfe review* (pp. 68-75). USA: Thomas Wolfe Society.



- Wolfe, T. (1929). *Look Homeward Angel*. New York: Charles Scribner's Sons.
- Wolfe, T. (1943). The Lost Boy. In: *The Hills Beyond* (pp.1-42). USA: The Sun Dial Press.
- Wolfe, T. (1947). *The Web and The Rock*. London: William Heinemann.
- Wolfe, T. (1953). Something of My Life. In: *The Enigma of Thomas Wolfe* (pp. 3-7). USA: Harvard University Press.
- Wolfe, T. (1964). *You Can't Go Home Again*. New York: Dell Publishing.





## Araştırma Makalesi • Research Article

### Kromit ve Manyetit Cevherlerinin Sanatsal Camlarda Kullanımı

#### Using of Chromite and Magnetite Ores in Artistic Glasses

Emir Özkaya,<sup>a</sup> Selvin Yeşilay<sup>b,\*</sup>

<sup>a</sup> Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Cam Bölümü, 26470, Eskişehir/Türkiye.  
ORCID: 0000-0003-3522-5851

<sup>b</sup> Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Cam Bölümü, 26470, Eskişehir/Türkiye.  
ORCID: 0000-0002-8217-3874

#### MAKALE BİLGİSİ

##### Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 20 Aralık 2017  
Düzeltilme tarihi: 04 Şubat 2018  
Kabul tarihi: 12 Şubat 2018

##### Anahtar Kelimeler:

Cam Sanatı  
Plastik Sanatlar  
Dekorasyon  
Manyetit  
Kromit

#### ARTICLE INFO

##### Article history:

Received 20 December 2017  
Received in revised form 04 February 2018  
Accepted 12 February 2018

##### Keywords:

Glass Art  
Plastic Arts  
Decoration  
Magnetite  
Chromite

#### ÖZ

Hem estetik hem dekoratif bir malzeme olan cam özellikle sanatsal ifade için eşsiz bir seçenektir. Cam sanatçıları eserlerinin estetik değerini geliştirmek için üretim aşamasında veya nihai ürün üzerinde çeşitli dekorlama teknikleri kullanmaktadırlar. Camların renklendirme ve dekorasyonunda kullanılan ticari pigmentler yüksek sıcaklıklara dayanıklı olmak zorundadırlar, bu nedenle üretim maliyetleri yüksektir. Bu çalışmada, renklendirici saf oksit ve bileşiklere kıyasla maliyeti daha düşük olan seramik hammaddeler kullanılmış, sanatsal camlardaki renk ve doku etkileri araştırılmıştır. Bu tür farklı dekoratif çalışmalar özgün bireysel tasarımların yolunu açmaktadır. Bu doğrultuda manyetit ve kromit cevherleri belli bir tane boyutuna getirilmiş ve daha sonra sanatsal camlardaki etkileri incelenmiştir. Manyetit ve kromit kullanımı sıcak cam yüzeylerine dereceli renk tonları ve homojen dağılım etkisi kazandırmıştır.

#### ABSTRACT

Glass, both aesthetic and decorative, is a unique choice for artistic expression. Glass artists use various decorating techniques on the production stage or the final product to improve the aesthetic value of their works. The production cost of commercial pigments for coloring and decoration purposes in glass is an important part of glass production. These pigments must be able to withstand high temperatures, which leads to high production costs. In this study, ceramic raw materials with lower cost compared to colorant pure oxide and compounds in hot glass blowing technique were used and color and texture effects on art glass were investigated. Such different decorative works open the way to individual designs. In this direction, the magnetite and chromite ores were milled to a certain grain size and then their effects in different artistic glass designs were examined. The results show that magnetite and chromite can be used in the production of individual artistic glass due to their ability to provide graded color shades on the hot glass surfaces and to provide a homogeneous distribution effect.

## 1. Giriş

Malzeme ile keşfetme yaklaşımı, genellikle, sanatçının doğru diye bildiklerimize meydan okuyan sanat eserlerinin bünyesine veya yüzeyine yaklaşabilmek için malzemenin nüansını ve mizacını araştırdığı deneysel ve uygulamaya yönelik tasarım yaklaşımını içerebilir. Bir sanat eseri malzemelerin doğasını ve özelliklerini anlamamıza yardım eder (Abidin, 2015: 174).

Günlük yaşantımızda camdan yapılmış nesnelere çevriliyiz, örneğin; bir tabak, bardak, pencere, ayna, mercek, araba camı, damlalık, duş kabini, test tüpü, kolye, avize ve sürahi gibi. Hayatımızın büyük bir parçası haline geldiği halde, camın ne olduğunu veya aldığı şekle nasıl geldiğini düşünmek nerdeyse hiç aklımıza gelmemiştir. Çoğu kimse cam yapımının yaklaşık üç bin yıl önce başladığını ya da iki bin yıl önce camı göze hoş gelen ve kullanışlı formlara

\* Sorumlu yazar/Corresponding author.  
e-posta: syesilay@anadolu.edu.tr

dönüştürmek için geliştirilen tekniklerin bugün cam sanatçıları tarafından hala kullanılmakta olduğunu bilmemektedir. Cam tıpkı taş, taş kesme veya kile benzer olarak modern toplumda her zaman kendine kullanılacak bir yer bulmuştur (Wight, 2011: 1).

Camlar, spektrumun görünür bölgesindeki ışığı ileten az sayıdaki katı maddeler arasındadır. Evlerimizde pencereler ve elektrik lambaları vasıtasıyla ışık sağlarlar. Camlar hemen hemen optik aletlerin tüm temel öğelerini kendi içlerinde barındırırlar. Dünya çapındaki telekomünikasyon sistemi, optik dalga kılavuzları yoluyla ışığın iletilmesine dayanır. Estetik albenisi yüksek olan camların ve kristal avizelerin estetik çekiciliği, kurşun oksidin sağladığı yüksek refraktif indeks ve çift kırılmadan kaynaklanırken, birçok katedralin büyüleyici pencereleri sadece camlarda elde edilebilen parlak renkler nedeniyle hayatımızda yer alabilmektedir.

Camların optik özellikleri üç kategoriye ayrılabilir. İlk camların birçok uygulaması kırılma indisi ve optik dağılım gibi hacimsel (bulk) optik özelliklere dayanmaktadır. İkincisi renk de dâhil olmak üzere diğer özelliklerdir ve bunlar dalga boyunun güçlü fonksiyonları olan optik etkileri temel alır. Sonuncusu ise modern cam teknolojisinde giderek artan bir şekilde kullanılan ışığa duyarlılık, ışıkla renk değiştirme, ışık saçılımı ve Faraday rotasyonu gibi geleneksel olmayan optik etkiler olarak sınıflandırılır (Shelby, 2015: 1).

Cam, malzeme ve kullanım olarak kayıtlı tarihten çok öncesine dayanır. Doğal cam üretilmeye başlanmasından çok daha önce ilk kabileler tarafından keşfedilmiş ve şekillendirilmiştir. Obsidiyen olarak adlandırılan bu koyu renkli volkanik cam, volkanik lavların hızlı soğumasıyla doğal olarak oluşan silika esaslı bir malzemedir. Obsidiyen, silisce zengin kayaların volkanik patlamalar sonucu ergimeye uğradığı birçok bölgede bulunabilir ve bu tür tortular keskin bıçak veya ok başı üretmek üzere kırılabilirlikleri için tarih öncesi kabileler tarafından değerli sayılmışlardır (Seth, 2012: 1). Neredeyse tamamen camdan oluşsa da, obsidiyen bazı kristal fazlar (% 15'den az) ve gaz kabarcıkları içerebilir. Bileşimindeki büyük, küçük veya eser miktardaki elementler obsidiyenin jeolojik geçmişi hakkında bilgi verir (Koen, 2013: 312). Dekoratif kaplamalar cam ürünler üzerine estetik parametrelerinin iyileştirilmesi için uygulanırlar. Dekoratif bir kaplama cam malzeme üzerinde çıkartma, boyama, çizme teknikleri veya silikat esaslı boyalar, bileşikler ve metallerin kaplanması (kısmi veya sürekli) ile elde edilebilir (Bessmertnyi, 2003: 364).

Cam dekorasyon yöntemleri genel olarak üç kategoriye ayrılmaktadır. Birincisi, camın yüzeyini bir şekilde örneğin gravür veya kesme ile işlemeyi, ikincisi resim sanatında olduğu gibi bir yüzey dekorasyonunun uygulanmasını içerir. Üçüncüsü, örneğin mozaik eserinde olduğu gibi, camın diğer cam parçaları ile süslemesine dayanır. Geçmişte en çekici ve başarılı dekorasyonlardan bazıları imalat sırasında uygulanmıştır, ancak çok geniş yelpazedeki teknikler de cam kaplarda üretimlerinden sonra kullanılmıştır (Norman, 2012: 37).

Başlangıçta cam imalatı oldukça yavaş ve masraflıydı. Cam lüks bir üründü ve ulaşılabilirliği azdı. Birinci yüzyılın sonlarında yeni bir teknik olan cam üfleminin icadı cam yapımı tarihinde devrim niteliğinde olmuştur. Bu buluş Suriyeli esnafa atfedilmiştir. Cam üfleme tekniği cam

üretimini daha kolay, daha hızlı ve daha ucuz hale getirmiş ve cam ilk kez sıradan vatandaşlara sunulmuştur. Cam üfleme araç ve teknikleri yüzyıllar boyunca çok az değişmiştir. Cam imalatı, Roma İmparatorluğu'nda gelişip Batı Avrupa'ya ve Akdeniz'e yayılmıştır. Cam, Roma İmparatorluğu sınırlarının ötesinde en önemli ticaret kalemlerinden biri olmuştur. Almanya ve diğer kuzey Avrupa ülkelerinde cam imalatı, 1400'lerin sonları ve 1500'lerin başında önem kazanmıştır. Özellikle 1500'lü yıllarda İngiltere'de üretim artmıştır. İngiliz bir cam yapımcısı olan George Ravenscroft (1618-1681) cam tarihinde önemli bir atılım olan kurşunlu camı icat etmiştir. Seri üretim teknolojisi, 1903'te Michael Owens'in gerçekleştirdiği saatte 2500 şişe üretebilen otomatik şişe üfleme makinesinin icadı ile Endüstriyel Devrim'in sonraki evrelerinde başlamıştır. 1950 yılının sonlarında Sir Alastair Pilkington, bugün düz camın % 90'ının halen üretildiği float cam üretim yöntemini uygulamaya koymuştur. 1890'dan sonra camın gelişimi, üretimi ve kullanımını hızla artmıştır. Cam teknolojinin ilerlemesi ile gelişmektedir ve teknolojik evrim doğal bir süreç olarak devam etmektedir (The Robinson Library, 2017; Carter, 2007).

1980'li ve 1990'lı yıllarda preslenmiş ve üfleme cam eşyaların otomatik olarak üretilmesinde kullanılmak üzere soğuk pigmentlere olan ilgi artmıştır. Kristalden yapılmış cam ürünlerde sonradan yüzey dekorasyonuna ihtiyaç duyulmuştur, çünkü tüketiciler hem kristal hem de renkli camlara ilgi göstermişlerdir. Bu nedenle, yeni mat renkler geliştirilmiştir (Langhamer, 2003: 272).

Cam renklendirmede kullanılan pigmentlerin üretiminde genellikle maliyeti yüksek saf oksitler bileşimde yer alırlar. Bu durum elde edilen cam ürünün nihai maliyetini de etkiler (Lynn, 2004: 16).

Spinellerin iyi bilinen örnekleri, renkleri siyah olan  $FeO.Fe_2O_3$  ya da  $Fe_3O_4$  formülündeki manyetit ve  $FeO.Cr_2O_3$  formülündeki kromittir. Demir bileşikleri, alüminyum silikatlarda ve diğer seramik malzemelerde az veya çok miktarda yer alırlar. Demirin bileşik şeklinde yer aldığı minerallerin sayısı çok fazladır ve birçok mineral az ya da çok demir içerir. Manyetit ve hematit demir oksitleri, limonit hidroksiti, pirit ve markazit ise demirin sülfatlarıdır. Kromit ve manyetit yaygın biçimde kullanılan demirli siyah boyalardır. Basit demir krom sisteminden mükemmel siyah ve gri boyalar üretilmektedir (Ünlütürk, 2005: 16). Elde edilen boyalar oldukça kararlıdır ve metalik leke, iğne deliği, yumurta kabuğu etkisi gibi kusurlar minimumdur. Kromun elde edildiği tek mineral kromittir. Doğada  $Fe_2O_3.Cr_2O_3$  halinde bulunan kromit endüstriyel boyutta faydalı olabilmesi için kalsine edilerek boya haline getirilmelidir (Ünlütürk, 2005: 18).

Bu çalışmada sıcak cam üfleme tekniği ile üretilen camlarda, özgün renk ve dokuya sahip, sanatsal etkileri kuvvetlendirebilecek yüzeyler oluşturmak amacıyla ticari pigment kullanımı yerine maliyeti daha düşük olan manyetit ve kromit hammaddeleri kullanılmıştır.

Cam eşyaların yüzeylerinin renk ve doku etkisi elde etmek amacı ile dekorlanması antik çağa kadar uzanır ve Mısır ve Roma zamanlarında yaygın şekilde kullanılmıştır. Günümüzde teknolojinin ilerlemesi ile malzemelerin özelliklerinin daha iyi kavranması sonucunda özellikle plastik sanatlar alanında kullanılan malzeme çeşitliliği de

artmıştır. Cam doğası gereği birçok malzeme ile uyum sağlayabildiği için gerçekleştirilen bu çalışmada yenilikçi bir uygulama olarak cam yüzeyinde seramik hammaddelerin kullanım etkileri araştırılmıştır.

Bu amaçla sıcak cam üfleme tekniği ile elde edilen camların yüzeylerine sarma yöntemi ile belli bir tane boyutuna sahip olan manyetit ve kromit tozları uygulanmıştır. Uygulamalar hem şeffaf hem de renkli cam yüzeylerinde gerçekleştirilmiştir. Tozlar yüzeye alındıktan sonra gerçekleştirilen tasarıma göre üstüne bir katman daha cam alınmadan en son katman olarak ve üzerine cam alınarak cam katmanları arasında kalacak şekilde üretimler yapılmıştır.

## 2. Stüdyo Çalışmaları ve Testler

İlk olarak çalışmada kullanılacak kromit ve manyetit kimyasal analizleri yapılarak bileşimleri belirlenmiştir. Daha sonra kromit ve manyetit % 50 su ilavesiyle alümina bilyeli değirmenlerde 8 saat süre ile öğütülmüş ve 100 mesh'lik elekten süzülmüştür. 105 °C'de etüvde 1 gün süre ile kurutulmuştur. Kurutma işleminin ardından tozların tane boyutu ölçümleri yapılmıştır. Manyetit ve kromit karışımları ham halde, kalsine edilmeden cam yüzeylerinde kullanılmıştır.

Şekil 1. Sıcak Cam Üfleme Üretim Aşamaları



Sıcak cam uygulamalarında manyetit ve kromit tozları metal zemin üzerine dökülmüştür. Ardından ergitme fırından alınan ve fiska olarak adlandırılan cam metal piponun ucuna sarılmıştır (Şekil 1). Üfleme yoluyla istenilen büyüklükte cam elde edilmesinden sonra cam yüzeyine manyetit ve kromit tozları sarılmış ve ardından trommelde bekletilerek tozların cam bünye ile bütünleşmesi sağlanmıştır. Bu işlem arka arkaya 3 defa tekrarlanmıştır. Uygulama sürecinde malzemenin yüzeye tam kaynaşmadığı görülünce pürmüz (Şaloma) yardımı ile yüksek ısı transferi sağlanıp ardından cam tekrar trommelde ısıtılmıştır. Uzun bir ısıtma sürecinden sonra yüzey koyu metalik gri renk almış ve kullanılan tozlar cam yüzeyine tamamen yayılmıştır. Elde edilen çekirdek olarak tabir ettiğimiz camın biraz soğumasından sonra ergitme fırından bir katman daha cam sarılarak cam kütlesi büyütülmüştür. Planlanan tasarıma göre üfleme ve şekillendirme uygulamaları yapılmıştır. Şekillendirme işleminin ardından cam 1 gün süreyle tavlama fırınında

tutulduktan sonra kesme rodajlama işlemleri ile nihai formuna getirilmiştir.

Sıcak cam uygulamalarının ikinci aşamasında ise manyetit ve kromit uygulamaları renkli cam zemine uygulanarak işlemler aynı sırada gerçekleştirilmiştir.

## 3. Bulgular

Manyetit ve kromit tozlarına ait kimyasal bileşim analizi sonucu Tablo 1'de sunulmuştur.

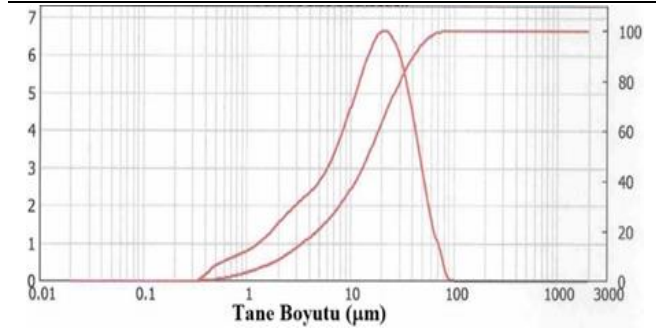
Tablo 1. Manyetit ve Kromit Cevherlerinin Oksit Bileşimleri

Hammadde	Kromit	Manyetit
Cr <sub>2</sub> O <sub>3</sub>	42,12	0,62
Fe <sub>2</sub> O <sub>3</sub>	24,34	90,19
MgO	16,39	3,40
SiO <sub>2</sub>	6,49	3,12
Al <sub>2</sub> O <sub>3</sub>	10,11	1,10
CaO	0,22	1,47
ZnO	0,17	-
TiO <sub>2</sub>	0,16	-
MnO	-	0,06
K <sub>2</sub> O	-	0,03

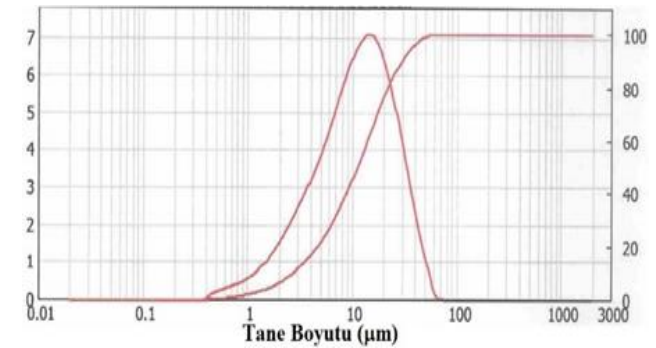
Tozların oksit bileşimini belirlemek için yapılan XRF (X Işınları Floresansı) analizi sonuçlarına göre kromit ve manyetit yüksek oranda Fe<sub>2</sub>O<sub>3</sub> (demir oksit) içerdikleri görülmektedir.

Tozlara ait tane boyutu ölçüm sonuçları Şekil 2'de görülmektedir.

Şekil 2. Tozlara Ait Tane Boyutu Dağılım Eğrileri



a) Kromit



b) Manyetit

Sonuçlara göre kromit cevherinin ortalama tane boyutu 14.84 µm, manyetit ise 11.276 µm olarak saptanmıştır.

Sıcak cam üfleme tekniğinde kromit ve manyetit cam yüzeylerinde uygulanması sonucunda elde edilen sanatsal camların görüntüleri Şekil 3-7'de verilmiştir.

**Şekil 3.** Şeffaf Cam Üzerine Uygulanan Manyetit ve Beyaz Toz İle Renklendirilmiş Cam Gövde Üzerine Uygulanan Kromit İle Yapılan Tasarımlar



Şekil 3'te şeffaf cam üzerine uygulanan manyetit ve beyaz toz ile renklendirilmiş cam gövde üzerine uygulanan kromit ile yapılan tasarımlarda farklı doku etkileri elde edilmiştir.

**Şekil 4.** Şeffaf Cam Bünyeler Üzerinde Kromitin Kullanılmasıyla Üretilen Tasarımlar



Şekil 4'te görülen şeffaf cam bünyeler üzerinde kromitin kullanılmasıyla üretilen tasarımlarda kromitin yoğun bir şekilde yüzeye uygulanması sonucunda metalik bir etki elde edilmiştir.

Şekil 5'de görülen uygulamada şeffaf cam üzerine sarı renk uygulanmıştır ve ardından yüzeyde manyetit tozları kullanılmıştır. Nihai aşamada yüzeye bir katman cam daha alınarak manyetit tozlarının cam katmanları arasında kalması sağlanmış ve form elde edilmiştir. Yüzeyde elde edilen renk geçiş etkili ve metalik dokuya sahiptir.

**Şekil 5.** Şeffaf Cam Üzerinde Öncelikle Sarı Renk ve Ardından Yüzeyde Manyetit Tozları Kullanılarak Üretilen Cam



Şekil 6'da görülen tasarımda mavi tabanlı renk üzerine alınmış manyetit tozları oldukça homojen bir şekilde cam yüzeyinde dağılmıştır. Manyetit kullanımı yüzeydeki mavi rengin tonunu daha da zenginleştirerek krater benzeyen bir etki yaratmıştır.

**Şekil 6.** Mavi Tabanlı Renk Üzerine Alınmış Manyetit Kullanılarak Üretilen Cam



Şekil 7'de görülen uygulamada opak sarı renk üzerine manyetit tozları alındıktan sonra en dışa bir katman daha cam sarılmıştır. Yüzeyde homojen dağılıma sahip krater benzeri bir etki yaratmıştır. Formun üst kısmında manyetit tozları şeffaf mavi renk üzerine alınmış ve tekrar bir katman cam alınmamıştır. Sarı renkli camdakine göre daha az etki meydana gelmiştir.

**Şekil 7.** Opak Sarı ve Mavi Renkli Cam Yüzeyinde Manyetit Kullanımıyla Elde Edilen Tasarım



#### 4. Sonuç ve Değerlendirme

Dekorasyon sürecinde cam doğası gereği ışıkla olan etkileşimi, sanatsal ve estetik değeri ve mekanik dayanımı açısından avantaj sağlayan, fonksiyonel ve oldukça yaygın kullanılan bir malzemedir. Farklı dekorasyon stilleri için de daha geniş sanatsal tasarım olanakları sağlar. Aynı zamanda cam başka birçok malzeme ile birlikte kullanılabilme özelliğinden dolayı da farklı disiplinleri bir araya getirme potansiyeline sahiptir. Antik çağlardan günümüze kadar araştırmacılar, cam sanatında farklı ve özgün çalışmalar yapmakta ve yeni malzemelerle camın etkileşimlerini araştırmaktadırlar.

Bu çalışmada endüstriyel pigmentler yerine cam yüzeyinde renk ve farklı sanatsal etkiler elde etmek amacıyla manyetit ve kromit cevherleri sıcak camlarda uygulanarak etkileri incelenmiştir. Üretilen sıcak cam formlarında bu cevherlerin cam yüzeylerine ayrı ayrı kullanıldığında açık kahverenginden siyah renk tonlarına kadar değişen bir renk aralığı verdiği gözlenmiştir.

Üretim sürecindeki en önemli parametrelerden biri, yüzeyde kullanılacak malzemenin cam bünyesiyle uyumlu olması ve cam yüzeyinde topaklanma olmadan homojen olarak dağılım gösterebilmesidir. Bu çalışmada kromit ve manyetitin camın şekillendirme olanaklarını kısıtlamamış olması elde edilen formların çeşitliliği ve zenginliği açısından avantaj sağlamıştır. Ayrıca malzemelerin cam formla olan uyumu üretimin seri olmasını sağlamış ve birçok kez deneme yapma olanağı sunmuştur. Burada önemli parametrelerden biri de renk verici tozların tane boyutlarının çok düşük olmasıdır. Düşük tane boyutundan dolayı manyetit ve kromitin cam yüzeyiyle bütünleşme özelliklerinin arttığı düşünülmektedir. Tozların cam yüzeyiyle bütünleşebilmesi için yüksek sıcaklıkta ekstra işlem görmesi çalışmanın gelişmeye açık yönü olarak değerlendirilebilir. Cam yüzeyi ile bütünleşmeyi arttırarak enerji maliyetini düşük tutmak için gelecek çalışmalarda tozların tane boyutu daha da düşürülebilir ya da tozlar düşük ergime sıcaklığına sahip şeffaf bir firit ile karıştırılabilir. Böylece firitin düşük sıcaklıkta yumuşaması

ile tozlar ilave ısı işleme gerek kalmadan yüzeye daha kolay tutunabilecektir.

Her sanatçı bir ifade biçimi olarak kendi tekniğini, formunu, kullanır. Burada kullanılan manyetit ve kromitin cam yüzeyine verdiği dereceli renk tonları ve homojen dağılım etkisi sınırlı sayıda malzeme ile sağlanabildiği için süreci daha özgün kılmaktadır.

Ülkemizde cam sanatının kabul gören sanat dallarından birisi haline gelmesi ve üniversite düzeyinde cam eğitimine verilen önemin gün geçtikçe artması ile bu alandaki literatür araştırmalarının da ivme kazandığı düşünülmektedir. Çalışmada elde edilen bulguların cam alanında öğrencilere, akademisyenlere ve sanatçılara katkı sağlayacağı ön görülmektedir.

#### Kaynakça

- Abidin, S. Z., Legino, R., Noor, H. M., Vermol, V. V., Anwar, R., & Kamaruzaman, M. F. (Eds.). (2016). *Proceedings of the 2nd International Colloquium of Art and Design Education Research (i-CADER 2015)*. Singapore: Springer.
- Bessmertnyi, V. S., Min'ko, N. I., Krokhin, V. P., Semenenko, S. V., & Osykov, A. I. (2003). Trends in Contemporary Methods for Decoration of Glass and Glass Articles (A Review). *Glass and Ceramics*, 60(11), 364-366.
- Carter, C. B., & Norton, M. G. (2007). *Ceramic materials: science and engineering*. USA: Springer Science & Business Media.
- Janssens, K. H. (Ed.). (2013). *Modern Methods for Analysing Archaeological and Historical Glass*. UK: John Wiley & Sons.
- Langhamer, A. (2003). *The Legend of Bohemian Glass: A Thousand Years of Glassmaking in the Heart of Europe*. Tigris: Spol.S.R.O.
- Lynn, M. D. (2004). *American Studio Glass, 1960-1990*. USA: Hudson Hills.
- Norman, B. (2012). *Engraving and Decorating Glass: Methods and Techniques*. Canada: Courier Corporation.
- Rasmussen, S. C. (2012). *How Glass Changed the World: The History and Chemistry of Glass from Antiquity to the 13th Century*. USA: Springer Science & Business Media.
- Shelby, J. E. (2005). *Introduction to Glass Science and Technology*. UK: Royal Society of Chemistry.
- The Robinson Library (2017). A Brief History of Glass and Glassmaking. (Erişim: 24.09.2017), <http://www.robinsonlibrary.com/technology/chemical/clay/glasshistory.htm>
- Ünlütürk, G. (2005). *Elektroporselenlerde Kullanılan Kahverengi Pigmentin Endüstriyel Atıklardan ve Doğal Hammaddelerden Üretimi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Wight, K. (2011). *Molten Color: Glassmaking in Antiquity*. Los Angeles: J. Paul Getty Museum.







## Araştırma Makalesi • Research Article

### Ülkelerin Kalkınmasında ve İşbirliğinde Eğitimin Rolü: Türkiye ve Polonya Örneği

#### *The Role of Education in Economic Development and Cooperation in Countries: The Case of Turkey and Poland*

Ali Yılmaz Gündüz<sup>a,\*</sup>

<sup>a</sup> Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, 44280, Malatya/Türkiye.  
ORCID: 0000-0002-1420-347X

#### MAKALE BİLGİSİ

##### Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 10 Mart 2017

Düzeltilme tarihi: 19 Ekim 2017

Kabul tarihi: 25 Ekim 2017

##### Anahtar Kelimeler:

Ekonomik Kalkınma

Eğitim

Uluslararası İlişkiler

#### ARTICLE INFO

##### Article history:

Received 10 March 2017

Received in revised form 19 October 2017

Accepted 25 October 2017

##### Keywords:

Economic Development

Education

International Relationship

#### ÖZ

Eğitim, ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmişlik düzeylerini belirleyen en önemli faktörlerden biridir. Eğitimin amacı bilgi üretmektir. Eğitim bireylere sağladığı özel yararlar yanında toplumsal açıdan ortaya koyduğu dışsallıklar nedeniyle de ülkelerin ekonomik kalkınmalarında ciddi rol oynamaktadır. Bireylerin eğitim seviyesi yükseldikçe nitelikli iş gücü dar boğazı aşılma, bilimsel ve teknolojik yenilikler hız kazanmaktadır. Eğitim sayesinde emeğin verimliliğinin artması sonucu olarak milli gelir düzeyi hızla artmaktadır. Eğitim düzeyi yüksek toplumlarda veya ülkelerde yönetim daha demokratik bir nitelik kazandığı, ekonomik ve siyasal istikrarı sağlamak kolaylaştığı ve suç unsurları düştüğü için eğitime yapılan yatırımların geri dönüş hızı fiziksel sermaye yatırımlarından daha yüksek olmaktadır. Bu çalışmada, ülkeler için ekonomik açıdan eğitimin ve eğitim yatırımlarının niçin önem taşıdığı üzerinde durulacak ve eğitimin iktisadi kalkınmadaki rolü analiz edilecektir.

#### ABSTRACT

Education is one of the most important factors which determines economic, social and political development level of countries. The purpose of education is to produce information. In addition to providing special benefits to people, education has an important role in economic development of countries since it puts forward externalities from the point of social aspect. Poverty of skilled labor is overcome and scientific and technological innovations gain speed when training level of people goes up. As the result of labor productivity raises, level of national income increases rapidly and created income is distributed more fairly. The return speed of investment in education is higher than the return speed of investment in physical capital, because administration becomes more democratic, providing economic and political stability gets easier and criminal rates decrease in communities having a high level of education. In this study, it will be focused on why education and educational investments are economically important for countries and the role of education in economic development will be analyzed.

## 1. Giriş

Toplum bireylerinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan eğitim kurumu, ülkenin eğitilmiş nitelikli insan gücünü hazırlayan önemli bir araçtır. Hem bireyin hem de toplumun refah ve mutluluğunun sağlanmasında önemli bir yere sahiptir.

Bugün bilgi toplumunun temelini oluşturan eğitim, yeni bir güç ve değer kazanmıştır. İçinde bulunduğumuz bilgi ve teknoloji çağında doğal olarak bir toplumun insanların sahip olduğu eğitimin niteliği, o ülkenin gelişmişlik düzeyini belirleyen ölçüt olmuştur. Bunun için günümüzde bilgi ve

eğitim; kalkınmanın, gelişmenin ve işbirliğinin en etkili aracı olarak görülmektedir. Bu amaçla eğitim harcamaları toplumun insana, insan gücü kaynaklarına yapılan en değerli yatırım olarak nitelendirilmektedir (Sevük, 1992: 8).

Eğitim; siyasal ve demokratik toplum bilincini geliştirme, karmaşık sorunların anlaşılmasını sağlama, teknolojik ilerlemeye yardımcı olma ve kültürel yetenekleri keşfetme gibi çok yönlü etkilere sahiptir (Bowen, 1977).

Günümüzde gerek hizmet ve gerekse mal üretim tekniklerinde yaşanan hızlı değişim daha fazla eğitime önem verme, daha fazla bilgiye ve gelişmeye yatırım yapma

\* Sorumlu yazar/Corresponding author.  
e-posta: [ali.gunduz@inonu.edu.tr](mailto:ali.gunduz@inonu.edu.tr)

ihtiyaçlarını ön plana çıkarmıştır. Gelişmiş ülkelerin bütçelerinin en büyük payını eğitim ve eğitim araştırmalarını ayırmaları da bunun bir göstergesidir. Eğitim sisteminin en üst kademesini oluşturan üniversitelerle ülkenin gelişmesi ve kalkınmasında öncülük eden; kültürel, ekonomik, siyasal ve bilimsel hayatta en etkin rol oynayan kültürel iletişim merkezleri olma hüviyetine sahiptir. Üniversitelerin bilim üretme ve yayma işlevi yanında bir diğer görevi de çağa uygun değişen koşullarda uyumlu ve her alanda rekabete açık üstün nitelikli insan gücünü yetiştirmektir.

Ekonomide verimliliğin artırılması nitelikli iş gücü ile mümkündür. Eğitim kurumlarında çağdaş teknolojiye uygun bilgi ve becerilerle donatılan bireyler, iktisadi kalkınmanın gerektirdiği nitelikli iş gücünü oluşturarak üretim düzeyinin artmasını ve ekonominin hızla kalkınmasını sağlamaktadır. Ayrıca, eğitim düzeyi yüksek toplumlarda suç işleme oranları hızla düşmekte, yönetim daha demokratik bir nitelik kazanmakta, ekonomik ve siyasal istikrarı sağlamakta kolaylaşmaktadır (Kruger ve Lindahl, 2001: 110).

## 2. Eğitimin Önemi ve İşlevi

Eğitim içinde bulunduğumuz yüzyılda kalkınma çabalarında veya daha zengin ve müreffeh ülke olma hedefine varmak için sürdürülen uğraşlarda çok önemli ve işlevsel bir araç haline gelmiştir. Eğitim uzun vadede ürün vermekte ama bir ülkenin sosyal ve ekonomik kalkınmasını sağlayan insan gücünü hazırlayan araç olarak gün geçtikçe ekonominin temel yatırımı haline gelmektedir (DİE, 2005).

Eğitimin kalkınmadaki işlevi Platon zamanından buyana bilinmektedir. Platon, eğitimin insanı rasyonel kılması nedeniyle toplumun refahı için zaruri olduğuna inanmıştır. Yine o, eğitimin yüksek bir ekonomik değere sahip olduğundan toplumun kaynaklarının önemli bir bölümünün eğitime yatırılması gerektiğini savunmuştur (Harbison ve Myers, 1964).

Okul dışı ve okul içi olmak üzere iki türlü eğitim vardır. Okul dışı eğitim, yani yaygın eğitim bireylere temel bilgiler vermek, yeteneklerini geliştirmek ve belli nitelikler kazandırmak amacıyla verilen eğitimidir. Okul içi yani örgün eğitim, bir program dâhilinde belli bir sürede ve okulda gerçekleşen eğitimidir. Sanayiye ara insan gücü elemanı yetiştiren ve eğitimin bir çeşidi olan mesleki ve teknik eğitim ise orta derecede teknik insan gücünü nitel ve nicel yönden yetişmesini hedefler (Türkmen, 2002).

## 3. Eğitim ve Kalkınma İlişkisi

Eğitim bireye bilgi, beceri kazandırma bireyin topluma uyumunu sağlama sürecidir. İnsanların bilgilerini, davranışlarını, ahlaki, fikri yeteneklerini, düşünme, problem çözüme, karar verme ve uygulama güçlerini oluşturmak ve geliştirmek için yapılan çalışmaların tümü eğitim adını almaktadır. Eğitim geniş anlamda her çeşit öğrenim ve eğitim şeklini, dar anlamda ise okullarda verilen bilgileri içerir. Eğitimin iktisadi önemi, eğitimsel niteliklerin üretim sürecinde nasıl kullanıldığı ve ne işe yaradığını ifade etmesi açısından önem taşımaktadır. T. W. Schultz' a (1971: 3) göre eğitim kurumları bütünüyle bir sanayiden ibarettir.

Fransız düşünür ve iktisatçı Saint Simon eğitimin ülke kalkınmasındaki önemini şu cümlelerle ifade etmektedir: "Fransa'nın tüm tıbbi araçları bir gece de tahrip edilse aynı

düzeğe altı ay içinde yeniden kurabilir ama tüm doktorları bir anda ortadan kaybolursa ancak yüz yıl sonra bugünkü düzeğe ulaşabilir". Aynı görüş yüz yıl sonra ünlü Amerikalı iş adamı H. Ford tarafından şöyle dile getirilmektedir: "Fabrikalarımı ve makinelerimi tahrip edin ama adamlarımı bana bırakın. En kısa sürede eski servetime yeniden sahip olurum" (Adem, 1993: 39).

Günümüzde gelişmiş ve sanayileşmesini tamamlamış toplumlar ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki en önemli ayrıcalık eğitim ve bilgi olmaktır; bilgi, üretim faktörleri olarak sayılan sermaye, emek, doğal kaynaklar ve teknoloji yanında beşinci faktör olarak görülmektedir (Tekeli, 1993: 209).

Kalkınma bireyin refah düzeyini artırmak amacıyla siyasal iktidarın belli ekonomik politikaları izleyerek toplumun yapısını değiştirme girişimidir. Bu yönüyle kalkınma hem ekonomik hem de toplumsal bir süreçtir. Bir ülkenin kalkınmasında rol oynayan üç temel unsur; toprak, sermaye ve emektir. Bu üç faktörün içinde kalkınmada rol oynayan en önemli faktör emektir. Bazı ülkeler, bol toprak ve sermayeye sahip olmalarına karşın kalkınmamışlardır. Bir ülkenin geri kalmasının asıl nedeni de nüfusun eğitim düzeyinin çok düşük olmasıdır. Ayrıca bu durumun yeterli sermayesi olan bir ülkenin fabrika kurabileceğini, baraj yapabileceğini ancak fabrikayı çalıştıracak, işletecek ve elde edilen ürünü pazarlayacak olanın insan unsuru olduğunu belirterek açıklamıştır. Buna örnek olarak okuryazar oranı düşük petrol zengini ülkeler ve okuryazar oranı yüksek Güney Kore ve Vietnam gösterilebilir (Hicks, 1994: 54). Eğitim kalkınma ilişkisine anlamlı bir örnekte Japonya'dır. Japonya'da 1960'larda kişi başına düşen milli gelir dünya ortalamasındayken, 1990 yılında dünya ortalamasının yaklaşık %120 üstüne çıkmıştır (Mahmut, 1993: 36).

Özellikle kalkınmamış ve kalkınmakta olan ülkelerde kadınların okullaşma oranlarının erkeklerden daha düşük olduğu bilinmektedir. Kadının düşük eğitim düzeyine sahip olmasının ekonomik olarak kalkınmamayı ve toplumsal dengesizliği beslediği bilinmektedir (Barış, 1988: 19).

## 4. Uluslararası İlişkilerin Önemi

Uluslararası ilişkiler genel olarak; devletlerin yönetim sistemi, devletlerarası ekonomik ilişkiler ve devletlerarası savaşlar olarak adlandırılır. Uluslararası ilişkilerde asıl olan devletlerarası bağların incelenmesi, birbirleriyle olan ilişkilerinde birbirlerini etkileme ve birbirlerinden etkilenme fonksiyonlarının analiz edilmeleridir. Uluslararası ilişkiler en geniş anlamıyla bağımsız politik birimler arasındaki ilişkileri ifade eder. Bu bağımsız birimler milletlerdir. Burada söz konusu olan millet ortak kimliği, ortak mirası paylaşan ve aynı duygu atmosferinde yaşayan insanlar gurubunu anlatır.

İnsanlık var olduğu günden beri insanlar yakın ve uzak çevreleriyle daima ilişki içinde olmuşlardır. İlk zamanlarda uzak çevrelerini hep öteki olarak bazen de düşman olarak görmüşler ve ona göre tavır almışlardır. Bu tavrın derecesine göre komşularıyla ya iyi geçinmişler ya da boyutları değişen kavga ve savaşlara girmişlerdir. Asırlarca devam eden bu anlaşmazlıklar ve savaşlar neticesinde birçok medeniyet ve insanlık yok olmuştur. Ayrıca bunların yan etkileri yıllarca sürecek düşmanlıklara yol açmıştır. Her defasında yaralar sarılmış ancak uzun süreli olmayan barış dönemleri yerlerini

yine savaflara bırakmıştır. I. ve II. Dünya savafları dünyada çok acılar çekirmiştir. Bu iki savaştan sonra ülkeler uluslararası birliklilikler kurarak anlaşmazlıkları savaflar yerine görüşmelerle çözmeye çalışmışlardır. Ama maalesef savaflar yine devam etmiş ve halen de devam etmektedir (Beriş, 2008).

Türkçede bir atasözü vardır: “Koçlar vuruşa vuruşa insanlarda konuşa konuşa anlaşılır” diye. Ama maalesef bu atasözünün hep tersi yapılmış ve halende yapılmaktadır. Asırlar önce söylenmiş olan bu söz eğer yerine getirilebilmiş olsaydı, belki bugünkü dünya daha farklı olurdu. En azından düşmanlıklar yok olurdu. Düşmanlıkları yok etmenin nedeni diyalog kültürünü geliştirmekle mümkündür. Diyalog bir yandan iyi öğretilmeli, her seviyede eğitim kurumlarında ele alınmalı ve yaşanması gereken bir hayat tarzı olmalıdır. “İnsan tanımadığının düşmanıdır”, “yüz yüzdenden utanır” atasözlerince karşılıklı temaslar, görüşmeler, şahsi dostluk kurmalar bu daireleri genişleterek herkesi kendi konumunda kabul etme prensipleri uygulandığında ne kadar güzel neticeler elde edilebileceği bir gerçektir ve herkesin malumudur. Acılar yerine dostluklar kurulsaydı, I. ve II. Dünya savaşı yaşanmazdı. Böylece bugünün dünyası çok farklı olabilirdi (Beriş, 2008).

İnsanlar düşmanlıklar, kavgalar ve savaflarla ilgilenmek, kafa yormak, planlar yapmak, modern silahlar üretmek yerine, kendilerine ve dünyaya daha fazla fayda sağlayacak işlerle ilgileniyor olabilirlerdi. Bu fırsat hiçbir zaman kaçmış değildir. İnsanlık halen bu şekildeki ciddi, samimi gayretleri beklemektedir. Madem kıyamet kopmadı, demek ki bundan sonra bu tür çalışmalara şiddetle ihtiyaç duyulacaktır. Bundan dolayı da savaş yerine barışı tesis edecek başta akademisyenler olmak üzere bizim tabirimizce “sazı sözü dinlenilir” insanların öncelikle kendi çevrelerinde, sonra ülkelerinde daha sonra da bütün dünyada insanlığın saadeti ve huzuru için bunları yapmaları gerekmektedir (Beriş, 2008).

## 5. Uluslararası İşbirliğinin Önemi

Uluslararası işbirliği kavramı ilk defa 18. Yüzyılın sonlarına doğru kullanılmaya başlanmıştır. İlk başlarda egemen devletlerin kendi aralarındaki ilişkileri ifade etmek için kullanılmaktaydı. 20. Yüzyılın başından itibaren, hükümetler veya çeşitli gruplar arasında artarak devam eden ilişkiler ticaret, tarım, turizm, sağlık, eğitim, spor, bilim, sanat vb. gibi alanlarda giderek genişlemiştir (Aydın, 2014: 82).

Ülkelerarasındaki işbirliği, kalkınma sürecinde sermaye ve yatırımların ulusal ekonomilere aktarılmasında önemli işlevi olduğu ve bu amaçla işbirliği yapan ülkelerde yoksulluğun azaltılması, kişi başına düşen gelirin artırılması ve demokratikleşme açısından büyük önem taşımaktadır. İşbirliği sayesinde önyargı ve yanlış anlamaların giderilmesi, terörün her türlüüne karşı savaşımında etkin ve sonuç alıcı işbirliği, evrensel değerlerle uyumlu, iyi yönetime yönelik düzenlemelerin desteklenmesi aynı zamanda dünya ülkelerinin menfaatine katkı sağlayacaktır. İşbirliği ülkelerarasında uygarlıkları ve kültürleri ayıran değil, köprü kurabilen ve birbirlerine yaklaştıran bir işlev kazandırmaktadır. İşbirliği ülkeler arasında ekonomik, sosyal ve siyasi perspektifler sunan ve ticaret hacminin artmasına da uzun dönemli stratejiler ve ekonomik

dinamikleri de göz önünde bulundurarak ekonomik sorunlarına çözüm bulma açısından oldukça önemlidir. II. Dünya savaştan sonra uluslararası sistem henüz tamamlanmamış olan bir değişme sürecine girmiştir. Bir yandan küreselleşme süreci hızla yaşanırken diğer yandan da yine aynı hızla bölgesel bütünleşmeler ve işbirliği arayışları da devam etmektedir (Karluk, 2002).

Ülkelerarasındaki ekonomik bütünleşmeler bölgesel olan ve bölgesel olmayan şeklinde iki ana gruba ayrılır. Bölgesel olan, belirli bir coğrafi bölgede birbirine yakın ülkelerin oluşturduğu bütünleşme çabaları olarak bilinmektedir. Avrupa Birliği (AB), Avrupa Serbest Ticaret Antlaşması (EFTA), Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EKİT), belirli bir coğrafya da yer alan ülkelerden oluştuğu için bölgesel esaslı işbirliği çabalarını oluşturmaktadır (Balkır ve Demirci, 1989).

Belirli bir coğrafi esasa dayanmayan, birbirinden farklı ve uzak bölgelerde bulunan ülkeler arasındaki bütünleşme çabaları ise bölgesel olmayan bütünleşme hareketleri olarak tanımlanmaktadır. İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ve D.8, coğrafi olarak birbirine yakın/komşu ülkeler olduğu kadar farklı coğrafyadan ülkelerin de üye olduğu organizasyonlar olduğundan “Bölgesel Olmayan İşbirliğine” örnek verilebilir (Ertürk, 1993).

## 6. Ülkeler Arasında Ekonomik İşbirliği İçin Fırsatlar ve Engeller

Küreselleşmenin bir sonucu olarak rekabetin yoğunlaşması ve küresel ekonomik kriz nedeniyle dünyada pek çok önemli değişiklikler gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler arasında geleceği şekillendireceği anlaşılan temel bir değişim ülkeler ve bölgeler arası işbirliğinin artan önemidir. Ülkeler ve bölgeler arası işbirliği genelde iki veya daha fazla sayıda ülke arasındaki uluslararası ticaret ve yatırım akışlarını sınırlandırma ve engelleri kaldıran veya azaltan bir süreci temsil eder. Bu uygulamanın ana amacı ilgili ülkelerde ekonomik büyümeyi hızlandırmak ve refahı artırmaktır. Ülkeler arasında var olan gelir dağılımı dengesizliğini gidermek, kişi başına düşen geliri artırmak, sağlıklı bir iktisadi hayat için kabul edilebilir derecede yükseltmektir. Ülkeler arasında işbirliğinin geliştirilmesi açısından sonuca giden yol birlikte çalışma isteği oluşturulmasından geçmektedir.

Bugün hemen her alanda “işbirliği” yapılması, yeni dünyanın en belirleyici trendi haline gelmiştir. Sınırları aşmak, üretimi artırmak, kendini ve rakiplerini aşmak için işbirliği yapmak temel kural olarak kabul edilmektedir. Günümüzde rekabetin “rakibi alt etmek” üzerine kurgulanmış klasik tanımı yerini stratejik ortaklara bırakmıştır (Arslan, 2009: 51).

Bu noktada ülkeler arasında kurumsal ve ürünsel bazda yaklaşımların geliştirilmesi gerekmektedir. Özellikle önemli sermaye birikimine sahip ülkelerin işbirliği yaptığı ülkede yatırımı artırmanın önemi açıktır. Bunun yanı sıra yatırım almak isteyen ülkede yatırım ortamının iyileştirilmesine ilişkin gerekli tedbirleri ivedilikle yürürlüğe koymaları gerekmektedir (Uğurel, 2004).

## 7. Ticareti ve Yatırımları Kolaylaştıran Çabaların Artırılması

Dış ticaret; değişik gümrük sistemleri ile prosedürlerinin birçok farklı düzenlemelerin ve belgenin bulunduğu bir yapıya sahiptir. Özellikle uluslararası işlemlerde siparişleri yerine getirme veya malların dağıtımını yapma yeterlilikleri üzerinde, ticaretin kolaylaştırılmasının önemli bir etkiye sahip olduğu genel kabul görmektedir. Bugün uluslararası işlemlerde çok sayıda belge gereksinimi söz konusu olup, bu belgelerde yer alan bilgilerin çoğu aynıdır. Bunun yanında ülkeler, kamu idaresi ve özel sektör arasında belgeleme sistemlerinin uyumu konusunda eksiklik bulunmaktadır. Bütün bunlar ticarete yüksek maliyetlere ve gecikmelere yol açmaktadır (Seyidoğlu, 2007).

Ticareti kolaylaştırma çabalarının temel amacı basitleştirme, uyumlaştırma ve standardizasyon çalışmaları sonucu dış ticaret işlemlerinin daha basit daha hızlı ve ekonomik şekilde gerçekleştirilmesini sağlamaktır (Ünsal, 2007). Çünkü dünya ticaret hacmindeki artışlar ve teknolojik gelişmeler sayesinde malların ülkeler arasında yer değiştirme sürecinin kısılması sonucunda ticaretin kolaylaştırılması çalışmaları, ülkeler için bir seçenek olmaktan çok gereklilik haline gelmiştir. Dış ticaretteki formalitelerin azaltılması ve prosedürlerin basitleştirilmesi, fiziksel altyapının ve hizmetlerin geliştirilmesi, uygulanan yasa ve düzenlemelerin uyumlaştırılması ile dış ticaret işlemlerinin daha hızlı ve verimli bir şekilde sonuçlandırılmasını sağlamak olmalıdır (Kalaycı, 2007).

Gümrük işlemlerinin yanı sıra uluslararası ödeme, sigorta ve taşımacılık işlemlerini etkileyen karmaşık ve gereksiz idare süreçlerin iyileştirilmesi durumunda ülkeler arasında ticaret daha etkin hale gelecektir. Zaman ve maliyet avantajları nedeniyle gerçekleştirilecek ticari kolaylaştırma düzenlemeleri sadece ticareti yapanlara değil, kamu idaresine, iş adamlarına ve tüketicilere de önemli yararlar sağlayacaktır.

Yatırım ortamının iyileştirilmesine gelince, ülkeler arasında ticarete karşılaşılan tek sorun ticaret engelleri değildir. Ticaretin artması için üye ülkelerde karşılaşılan üretim ve üretim altyapısıyla ilgili sorunlara da eğilmek gereklidir. Özellikle yabancı yatırımların teşvik edilmesi için hukuki ve ekonomik altyapının güçlendirilmesi gereklidir. Bu nedenle yatırımlar için uygun bir ortam oluşturulması, çifte vergilemeyi önleme anlaşmalarının yapılması, özel sektör yatırımlarına süreklilik kazandıracak tedbirlerin alınması, kaliteyi ve markalaşmayı öne çıkaracak stratejilerin geliştirilmesi önem arz etmektedir (SESRIK, 2008; Uğurel, 2004).

## 8. Türkiye- Polonya İlişkileri

1414 yılında diplomatik ilişki tesisi ile başlayan Türkiye-Polonya ilişkileri 600 yıllık bir geçmişe sahiptir. Geçmiş de olduğu gibi günümüzde de Türkiye-Polonya ilişkileri son derece olumlu bir düzeyde seyretmektedir. İki ülke arasında siyasi bir sorun bulunmamaktadır. Polonya'nın Türkiye'nin AB üyelik sürecini, Türkiye'nin de 1999'da gerçekleşen Polonya'nın NATO üyeliğini desteklemesi siyasi ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmuştur (Duman, 2013).

Polonya ile ikili ticaret hacmimiz 2013 yılında 5.243 milyar dolardır. Bu tutarın 2.059 milyar doları ihracat 3.184 milyar

doları da ithalattan oluşmaktadır. 2014 yılında ise 5.480 milyar dolara yükselmiştir. Yine aynı şekilde bu tutarın 2.4 milyar dolarını ihracat, 3.08 milyar dolarını da ithalat oluşturmaktadır. Polonya 'ya yaptığımız ihracatın ana kalemlerini tekstil ve hazır giyim, motorlu kara taşıtları, makine ve ev cihazları, yaş-meyve ve sebze, mücevher, tütün ve beyaz eşyadan ibarettir. Belli başlı ithal ettiğimiz kalemler ise motorlu kara taşıtları, taş kömürü, makineler, kimyasallar, kozmetik, mobilya, çikolata ve şekerlemedir.

Kültür ve eğitim konuları da Polonya ile ilişkilerimizin önemli birer veçhesini oluşturmaktadır. Polonya da Varşova Üniversitesi, Jagiellonian Üniversitesi, (Krakow) ve Poznan Adam Mickiewicz Üniversitelerinde Türkoloji Bölümleri bulunmaktadır. Öte yandan Polonya ERASMUS programı çerçevesinde Türk öğrenciler tarafından en çok tercih edilen ülkelerin başında gelmektedir. Polonya Dış İşleri Bakanlığı tarafından Eylül 2013 Tarihinde Varşova Türk Büyükelçiliğine bağlı birimi olarak tanınan Varşova Yunus Emre Türk Kültürü Merkezi de iki ülke arasındaki kültürel ilişkilerin gelişmesi için önemli katkılarda bulunmaktadır. Polonya 'da yaklaşık 7 bin Türk vatandaşı yaşamaktadır. Yine iki ülke arasında turizm sektörü de canlıdır. Yaklaşık her yıl 500 bine yakın Polonyalı Türkiye'yi ziyaret etmektedir.

Türkiye-Polonya arasındaki ilişkilerin genel niteliği tarihi süreç içerisinde askeri çatışmalar değil, uzun barış içerisinde yan yana yaşama dönemleri, ilişkilerin en başından beri mevcut olan ticaret karşılıklı kültürel ve toplumsal etkiler ve Türkler tarafından Polonya'nın bağımsızlığına verilen destek tayin etmiştir.

Osmanlı Türk kültürü uzun tarihi ilişkiler boyunca hem Polonya'ya hem de Polonya aracılığı ile Avrupa'ya yansımıştır. Osmanlı döneminde saraya ve devlet hizmetlerine giren Polonyalılar gibi Cumhuriyet Döneminde de birçok Polonyalı, Türk eğitim ve teknik kurumlarında görev yapmışlardır. Böyle bir tarihi geçmiş, Türkiye Polonya arasında bir dostluk ortamı ve iki millet arasında karşılıklı sempati yaratmıştır. Polonyalıların çok olarak yaşadıkları İstanbul'daki bir semtin adı da Polenezköy'dür.

## 9. Türkiye-Polonya Ticaret ve Yatırım İlişkisi

Yukarıda da ifade edildiği gibi iki ülke arasındaki ilişkilerin genel niteliği en başından beri savaşlar değil, mevcut olan ticaret karşılıklı kültürel ve toplumsal etkiler belirlemiştir (MFA, 2017). 1989 yılında Polonya'da Komünist rejimin son bulmasına takiben iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler, ticaret, taahhüt, yatırım, ulaştırma ve turizmden oluşan dört ana eksen üzerinde gelişmektedir. Polonya AB ülkeleri arasında en fazla ihracat yaptığımız 9. ülkedir. Polonya da faaliyet gösteren yaklaşık 60 Türk sermayeli firma bulunmakta olup ve bu firmaların gerçekleştirilen yatırım tutarı yaklaşık 37 milyon dolar seviyesindedir.

Yaklaşık 500 bine yakın Polonyalı turist Türkiye'yi ziyaret etmektedir. Polonya ekonomisinin büyüme hızı AB ortalamasından fazladır. Kalifiye iş gücüne sahip bir ülkedir.

Polonya'daki yeni yatırımlar aşağıdaki teşviklerle desteklenmektedir;

- (i) Nakit hibeler,
- (ii) Özel ekonomik bölgeler dâhilinde çalışan firmalar için kurum vergisi muafiyeti,

- (iii) Çok yıllık destek programı,
- (iv) Teknolojik kredi,

Polonya'daki özel ekonomik bölgeler, şirketlerin belirli çalışma kurallarıyla desteklendiği yerler, belirli bir süre için kurulmaktadır. Ülkede belirlenen özel ekonomik bölgenin birkaç alt bölgesi de bulunmaktadır. Bölgesel Yatırımcı Hizmetleri Merkezleri, eyaletlerin gelişiminden sorumlu ve Başkanlık Ofislerinde görevli eyalet başkanları ve Bölgesel Gelişim Ajanları ile yakın işbirliği içerisinde. Merkezlerin faaliyetlerinin temel amacı yatırımcılara eyalet seviyesinde hizmet vermeyi garanti etmektedir. Merkezler yatırım projeleri için Polonya Enformasyon ve Yabancı Yatırım Ajansı ile işbirliği yapmaktadır.

## 10. Sonuç ve Öneriler

Globalleşmenin hızlı bir şekilde yaşandığı, rekabetin yoğunlaştığı ve belirsizliklerin arttığı günümüzde ülkelerarası işbirliği önemli ve gerekli hale gelmiştir. İşbirliği bir taraftan bölgelerin verimliliğini yükseltmek suretiyle, ulusal kalkınmaya, rekabet gücüne ve istihdama katkıyı artırırken diğer taraftan da ülkelerarası gelişmişlik farkını azaltmak, farklı ülke insanların birbirlerini tanımalarına imkân tanımak temel amacına hizmet edecek ve ülkeler arası refahın yükselmesine katkı sağlayacaktır. İşbirliği ülkelerarası ticaretin, turizmin ve yatırımların artmasına ve insan hak ve özgürlüklerine saygılı, özgürlük ve güvenlik arasında hassas dengeyi gözetken, yaşam ve güvenliği sağlayan bir asayiş hizmeti sunacaktır.

Uzmanlar dünya ortalamasına göre eğitimlerini daha da artıran ülkelerin kalkınma hızlarını gittikçe yükselttiklerini, eğitim seviyesinde nispeten düşme olan ülkelerin ise kalkınmadıkları ve bunun sonucu olarak da dünya gelir dağılımında düşük gelire sahip olduklarını vurgulamaktadırlar. Bu nedenle eğitime bütçeden daha fazla pay ayrılması gerektiği belirtilmiştir. İktisatçılarda kabul ettikleri gibi eğitim çok pahalı bir girişimdir. Fakat ondan daha da pahalı olan tek bir şey vardır ki; o da cehalettir.

## Kaynakça

- Adem, M. (1993). Ulusal Eğitim Politikamız. III. İzmir İktisat Kongresi; 4-7 Haziran 1992, Sosyal Değişim ve Sosyal Gelişme Stratejileri. Ankara: DPT yayını.
- Arslan, K. (2009). Yeni Rekabet Koşullarında Stratejik Ortakların Artan Önemi. *Dış Ticarete Durum Dergisi*.
- Aydın, M. (1996). Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51(01).
- Balkır, C., & Demirci, M. (1989). *Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Topluluğu*. İstanbul: Filiz kitabevi.
- Bariş F. (1988). *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: EBF.
- Beriş, H. E. (2008). Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(01), 055-080.
- Bowen, H. R. (1977). *Investment in Learning: The Individual and Social Value of American Higher Education*. Washington.
- DİE (2005). *Milli Eğitim İstatistikleri*. Ankara.

- Duman, S. (2013). Atatürk Dönemi Türkiye-Polonya İlişkileri. *Karadeniz Araştırmaları*, (38), 89-104.
- Ertürk, E. (1993). *Ekonomik Entegrasyon Teorisi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Harbison, F. H., & Myers, C. A. (1964). *Education, manpower, and economic growth: Strategies of human resource development*. Tata McGraw-Hill Education.
- Hicks, N. L. (1994). *Eğitim Ekonomisi*. (çev. Yüksel Kavak). Ankara: Pegem Yayınları.
- Kalaycı, C. (2008). Elektronik Ticaret ve Kobi'lere Etkileri. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 1(1), 139-150.
- Karlık, R. (2002). *Küreselleşen Dünyada Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar*. İstanbul: Tütünbank Yayınları.
- Krueger, A. B., & Lindahl, M. (2001). Education for growth: Why and for whom?. *Journal of economic literature*, 39(4), 1101-1136.
- Mahmut A. (1993). *Ulusal Eğitim Politikalarımız ve Finansmanı*. Ankara: EBF Yayını.
- MFA (2017). *Türkiye-Polonya İlişkileri*. (Erişim: 17.03.2017), <http://www.mfa.gov.tr/-turkiye-polonya-siyasi-iliskileri.tr.mfa>
- Schultz, T. W. (1971). *Investment in Human Capital. The Role of Education and of Research*. New York: Free Press.
- SESSRIC (2008). *Saving Investment and Expenditure Trends in the OIC Member Countries*. Ankara: OIC Outlook.
- Sevük, S. (1992). *21 Yüzyılda Yüksek Öğretim Çağdaş eğitim, Çağdaş Üniversite*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Seyidoğlu, H. (2007). *Uluslararası İktisat Teorisi*, İstanbul.
- Tekeli, İ. (1993). *Sanayi Toplumu*, Ankara: ODTÜ Yayınları.
- Türkmen, F. (2002). *Eğitimin Ekonomik ve Sosyal Faydaları ve Türkiye'de Eğitim-Ekonomik Büyüme İlişkisinin Araştırılması*. Uzmanlık Tezi. Ankara: DPT.
- Uğürel, İ. (2004). Achievements of the COMCEC in the past twenty years and its future prospects for OIC economic and commercial cooperation. *Economic Cooperation and Development Review*, 1(1).
- Ünsal, S. (2007). *Ticareti Kolaylaştırması Bağlamında Tek Pencere Uygulaması*. Uzmanlık Tezi, Ankara: Gümrük Müsteşarlığı.





## Araştırma Makalesi • Research Article

### D-8 Ülkelerinde Biyokütle Enerjisi Tüketimi ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki\*

#### *The Relationship Between Biomass Energy Consumption and Economic Growth in D-8 Countries*

Fatma Fehime Aydın<sup>a,\*\*</sup>

<sup>a</sup> Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, 65080, Van/Türkiye.  
ORCID: 0000-0002-7026-6889

#### MAKALE BİLGİSİ

##### Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 02 Ocak 2018

Düzeltilme tarihi: 06 Şubat 2018

Kabul tarihi: 19 Şubat 2018

##### Anahtar Kelimeler:

Biyokütle

Ekonomik Büyüme

Panel Veri Analizi

#### ARTICLE INFO

##### Article history:

Received 02 January 2018

Received in revised form 06 February 2018

Accepted 19 February 2018

##### Keywords:

Biomass

Economic Growth

Panel Data Analyses

#### ÖZ

Çalışmada, 1980-2013 yılları arasında D-8 ülkeleri (Gelişen Sekiz Ülke) için biyokütle enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ele alınmaktadır. Seriler arasında uzun dönem ilişkisi olup olmadığını analiz etmek için panel birim kök, eşbütünlük ve nedensellik testleri kullanılmaktadır. Bu analizlerin sonucunda değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Ardından eşbütünlük seriler OLS, DOLS ve FMOLS tahmincileri ile tahmin edilmekte ve daha sonra etki-tepki analizi yapılmaktadır. Elde edilen analiz sonuçlarına göre, biyokütle enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, biyokütle enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu bağlamda, hükümetlerin biyokütle enerji kullanımına dönük yapılacak yatırım ve projelerinin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyeceği görülmektedir.

#### ABSTRACT

In the study, in the period of 1980-2013, the relationship between biomass energy consumption and economic growth in D-8 countries (Developing Eight Countries) is discussed. Panel unit root, cointegration and causality tests are used to analyze whether there is a long-term relationship between the series. As a result of these analyzes, it seems that there is a long-term relationship between the variables. The cointegrated series are then estimated by OLS, DOLS and FMOLS estimators and then impulse-response analysis is performed. According to the obtained analysis results, a one-way causality relationship occurs from biomass energy consumption to economic growth. In addition, there is a long-term positive and statistically significant relationship between biomass energy consumption and economic growth. In this context, it is seen that governments' investment and projects towards biomass energy use will affect economic growth positively.

## 1. Giriş

Günümüzde hemen her alanda kullanılan enerji, insanlar için adeta en temel ihtiyaçlardan biri haline gelmiştir. Artan nüfusla birlikte enerji kullanımı giderek artmakta ve buna bağlı olarak enerji kaynakları sürekli azalmaktadır. Geleneksel fosil yakıtların ya da diğer bir deyişle yenilenemeyen kaynakların tüketilmesi küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi önemli sorunlara yol açtığından ve zamanla tamamen tükenmesi söz konusu olacağından ülkeler buna bir alternatif olarak yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanmaya yönelmektedirler. Ayrıca bu kaynakların hem

miktar hem de çeşitlilik bakımından sınırlı olmasının yansısı, dünyadaki dağılımı da dengeli değildir. Dünyanın kimi bölgeleri miktar ve çeşitlilik açısından diğer bölgelere göre nispi olarak daha fazla rezerve sahiptir ve bu durum da enerjide dışa bağımlılık anlamında ciddi endişeleri gündeme getirmektedir (Aydın ve Esen, 2016).

Yenilenebilir enerji kaynakları; güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, jeotermal enerji, hidrolik enerji, deniz-dalga enerjisi ve biyokütle enerjisi olarak sayılabilir. Bu enerji kaynaklarından biri olan biyokütle enerjisi, mısır ve buğday gibi bitkilerden, otlardan, yosunlardan, denizdeki alglerden,

\* Bu çalışma, 25-26 Kasım 2017 tarihlerinde Ankara'da düzenlenen International Conference on Multidisciplinary Sciences adlı konferansta bildiri olarak sunulmuştur.

\*\* Sorumlu yazar/Corresponding author.  
e-posta: fehimegul@yahoo.com

hayvan dışkılarında, gübre ve sanayi atıklarından ve evlerden atılan tüm organik çöplerden elde edilen bir enerji türüdür (Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü, 2017).

Bu çalışmada 1980-2013 yılları arasında biyokütle enerjisi tüketimi ile GSYİH artışı arasındaki uzun dönem ilişkisi araştırılmıştır. Çalışmada zaman aralığı olarak 1980-2013 döneminin alınmasında biyokütle enerjisi ile ilgili verilerin sınırlı olması belirleyici olmuştur.

Çalışmada biyokütle enerjisi tüketimi ile GSYİH artışı arasındaki uzun dönem ilişkinin incelenmesi amacıyla Gelişmekte Olan Sekiz Ülke (D-8) üzerine çeşitli analizler uygulanmıştır. Bu ülkeler şöyle sıralanabilir: Bangladeş, Mısır, Endonezya, İran, Malezya, Nijerya, Pakistan ve Türkiye. D-8 birliği 15 Haziran 1997 tarihinde İstanbul'da yapılan Devlet/Hükümet Başkanları Zirvesi ile resmen kurulmuştur. D-8, üye ülkeler arasında ekonomik ve ticari işbirliğinin geliştirilmesine yönelik bir oluşumdur. D-8'in kuruluş amacı, gelişmekte olan ülkelerin dünya ekonomisi içindeki konumlarını iyileştirmek, ticari ilişkiler için alternatifler sunmak ve ticaret alanında üye ülkelere yeni imkânlar yaratmak, bu ülkelerin uluslararası seviyede karar verme mekanizmalarına güçlü biçimde katılımlarını sağlamak ve halklarının refah seviyesini yükseltmektir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2017).

D-8 ülkelerinde, yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar yapılmıştır. Ancak literatürde biyokütle tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar sınırlı kalmıştır. Bu nedenle çalışmanın bu ülkeleri kapsayacak biçimde yapılmasının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Global Material Flow veri tabanından elde edilen verilere göre, dünyada 1980-2013 yılları arası toplam biyokütle tüketimi 602.758.853 kiloton iken, çalışmamızda ele aldığımız ülkelerde aynı yıllarda toplam biyokütle tüketimi 59.810.833,45 kiloton kadardır. Dolayısıyla 1980-2013 yılları arasında dünyadaki biyokütle tüketiminin yaklaşık %10'u ele aldığımız ülkelerde gerçekleşmektedir.

Çalışmada kullanılan veriler biyokütle enerjisi tüketimi, eğitim süresine ve eğitimin getirisine dayalı beşeri sermaye endeksi, sermaye stoku ve harcamalar yönünden reel GSYİH'dir. Çalışmada panel nedensellik, panel birim kök, panel eş bütünleşme analizi, panel en küçük kareler (OLS) yöntemi, homojen ve heterojen dinamik en küçük kareler (DOLS) yöntemleri ile homojen ve heterojen tam modifiye edilmiş en küçük kareler (FMOLS) yöntemleri uygulanmış ve ardından etki tepki analizi yapılmıştır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümleri şu şekilde düzenlenmiştir. İkinci bölümde konuyla ilgili önceden yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde kullanılan temel model ve veri seti hakkında bilgiler verilmiştir. Dördüncü bölümde çalışmadan elde edilen ampirik bulgular sunulmuştur. Son bölümde ise ulaşılan sonuçlar özetlenmekte ve değerlendirilmektedir.

## 2. Literatür Taraması

Enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine farklı yöntemler ve farklı ülkelerin verileri kullanılarak birçok çalışma yapılmıştır. Son yıllarda enerji türlerinden biri olan yenilenebilir enerji kaynakları ile ekonomik büyüme ilişkisi üzerine de çeşitli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (Stern,

2000; Soytaş ve Sari, 2003; Altınay ve Karagöl, 2004; Apergis ve Payne, 2010; Herrerias vd., 2013; Aydın ve Esen, 2016; Menegaki ve Tugcu, 2017; Esen ve Bayrak, 2017; Aydın ve Esen, 2017). Ancak yenilenebilir enerji kaynaklarından biri olan biyokütle enerjisi tüketiminin ekonomik büyüme üzerine etkisinin incelendiği çalışmalar ise nispeten sınırlı miktardadır. Tablo 1'de, öncelikle yenilenebilir enerji kaynakları ile ekonomik büyüme ilişkisini ele alan çalışmalara, devamında ise biyokütle enerjisi tüketiminin ekonomik büyümeye etkisini ele alan çalışmalara yer verilmiştir. Biyokütle enerjisi tüketimi ile ekonomik büyüme ilişkisini ele alan ilk çalışma Payne tarafından 2011 yılında yapılmıştır. Bu çalışmanın ardından konu diğer araştırmacılar tarafından da ilgi odağı olmaya başlamış ve çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda genel olarak biyokütle enerjisi tüketimi ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

## 3. Model ve Veri Seti

Çalışmada D-8 ülkeleri (Bangladeş, Mısır, Endonezya, İran, Malezya, Nijerya, Pakistan ve Türkiye) için ekonomik büyüme ile biyokütle tüketimi arasındaki uzun dönemli ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla ele aldığımız temel üretim fonksiyonu aşağıdaki gibidir:

$$y_{it} = F(K_{it}, L_{it}, N_{it}) \quad (1)$$

Bu fonksiyonda  $y_{it}$  = GSYİH'yi;  $K_{it}$  = sermaye stokunu;  $L_{it}$  = işgücünü ve  $N_{it}$  = doğal kaynakları temsil etmektedir.

(1) nolu üretim fonksiyonundan hareketle bu çalışmada kullanılan değişkenler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- (i) Üretim fonksiyonunda bağımlı değişken olarak GSYİH alınmaktadır. Bu çalışmada da bağımlı değişken olarak GSYİH'nin doğal logaritması [satın alma gücü paritesine göre harcamalar yönünden reel GSYİH (2011 baz yılı, milyon dolar cinsinden)] alınmıştır.
- (ii) Üretim fonksiyonunda kullanılan ilk bağımsız değişken sermaye stoku değişkenidir. Bu çalışmada da bu nedenle sermaye stokunun doğal logaritması [cari satın alma gücü paritesine göre sermaye stoku (2011 baz yılı, milyon dolar cinsinden)] alınmıştır.
- (iii) Üretim fonksiyonunda kullanılan bir diğer değişken işgücü değişkenidir. Burada işgücü değişkeni olarak beşeri sermayenin doğal logaritması (eğitim süresine ve eğitimin getirisine dayalı beşeri sermaye endeksi) alınmıştır.
- (iv) Üretim fonksiyonunda kullanılan son değişken doğal kaynaklardır. Burada da doğal kaynaklardan biri olan biyokütle tüketiminin doğal logaritması (kullanılan biyokütle ekstraksiyonu) alınmıştır.

Bu değişkenler kullanılarak incelenmek istenen temel model şöyledir:

$$\ln GSYİH_{it} = \alpha + \beta_1 \ln \text{biyokütle}_{it} + \beta_2 \ln \text{sermayestoku}_{it} + \beta_3 \ln \text{beşerisermaye}_{it} + e_{it} \quad (2)$$

1980-2013 yılları arası biyokütle tüketim verileri Global Material Flow veri tabanından; çalışmada kullanılan diğer veriler ise Penn World Table veri tabanından elde edilmiştir.



**Tablo 1.** Yenilenebilir Enerji Tüketimi ile Ekonomik Büyüme Arasındaki ve Biyokütle Tüketimi ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Çalışmalar

Yazar	Ülkeler-periyot	Yöntem	Sonuç
Sadorsky (2009)	Gelişmekte olan ekonomiler (1994-2003)	Panel eşbütünleşme	Kişi başına düşen gelirdeki artışlar kişi başına yenilenebilir enerji tüketimi üzerinde olumlu ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir.
Menegaki (2011)	27 Avrupa ülkesi (1997-2007)	Panel-tesadüfi etkiler modeli	Analiz sonuçlarına göre yenilenebilir enerji tüketimi ve büyüme arasında nedensellik ilişkisi yoktur.
Aydın (2013)	G7 Ülkeleri (1991-2009)	Panel birim kök, panel eşbütünleşme, nedensellik, etki-tepki, panel OLS, sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modelleri	Yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişki yoktur. Ancak yenilenebilir enerji tüketimindeki bir artışın karbondioksit emisyonunu düşürücü etkisi vardır.
Bhattacharya vd. (2016)	En fazla yenilenebilir enerji tüketen 38 ülke	Panel birim kök, panel eşbütünleşme, OLS, DOLS, FMOLS, heterojen panel nedensellik, zaman serisi analizi	Seçilen ülkelerin %57'sinde yenilenebilir enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır.
Özşahin, Mucuk, Gerçekler (2016)	BRICS Ülkeleri ve Türkiye (2000-2013)	Panel Cusum Eşbütünleşme, Panel ARDL	Yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemde, pozitif yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir.
Payne (2011)	ABD (1949-2007)	Toda-Yamamoto nedensellik testi	Biyokütle enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi mevcuttur ve büyüme hipotezi geçerlidir.
Bildirici (2014)	Geçiş ekonomileri (1990-2011)	Panel ARDL, Pedroni eşbütünleşme, FMOLS	Biyokütle enerji tüketimi ve ekonomik büyüme eşbütünlüktedir. FMOLS analizi sonuçlarına göre biyokütle enerji tüketimi ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkiye sahiptir.
Bilgili ve Öztürk (2015)	G7 ülkeleri (1980-2009)	Panel birim kök, panel eşbütünleşme, OLS ve DOLS	Biyokütle enerjisi tüketimi ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkiye sahiptir.
Bildirici ve Özaksay (2016)	Sahra altı Afrika ülkeleri (1980-2013)	ARDL	Bazı ülkeler için biyokütle enerjisi tüketiminden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü, bazı ülkeler için ekonomik büyümeden biyokütle tüketimine doğru tek yönlü, bazı ülkeler içinse ikisi arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır
Bildirici (2016)	Avustralya, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Japonya, İngiltere, Amerika (1980-2010)	ARDL, Granger	Biyokütle enerjisi tüketimi ve ekonomik büyüme arasında, tek yönlü bir nedensellik ilişkisi mevcuttur.
Shahbaz vd. (2016)	BRICS (1991-2015)	Panel eşbütünleşme, Panel nedensellik	Biyokütle enerjisi tüketimi ekonomik büyümeyi uyarıcı etkiye sahiptir.
Aslan (2016)	ABD (1961-2011)	ARDL, nedensellik	Kısa ve uzun dönemde biyokütle enerjisi tüketimi ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkiye sahiptir. Granger nedensellik sonucuna göre, biyokütle enerjisi tüketiminden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik mevcuttur ve büyüme hipotezi geçerlidir.

#### 4. Ampirik Bulgular

Çalışmada Eviews 9.5 ekonometrik paket programı kullanılmıştır. Panel özellik gösteren veri setinde değişkenler arasında herhangi bir uzun dönemli ilişkiden bahsedebilmek için, ele alınan değişkenlere ait zaman serilerinin durağan özellikler taşıması gerekmektedir. Bu bağlamda, panel veri analizine başlamadan önce serilerin durağan olup olmadıkları ve durağan iseler hangi seviyede durağan oldukları Breitung (2000); Levin, Lin ve Chu (2002); Maddala ve Wu (1999) ve Im, Pesaran, Shin (2003) panel birim kök testleriyle incelenmiştir. Birim kök testlerinin ardından çalışmada değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığı Johansen Fisher panel eşbütünleşme testi kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada ele alınan panel eşbütünleşme analizi sonuçlarına göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunun görülmesiyle, uzun dönem katsayıların tahmininin yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda, eşbütünleşme vektörünün

katsayıları, panel OLS yöntemi, homojen ve heterojen dinamik OLS yöntemleri ile homojen ve heterojen FMOLS yöntemleri uygulanmıştır. Ayrıca değişkenlerin birinde meydana gelen rastgele bir şokun diğer değişkenler üzerindeki etkisini analiz etmek için ise etki tepki analizi yapılmıştır. Çalışmada son olarak değişkenler arasındaki ilişkilerin yönünü belirlemek amacıyla Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testine yer verilmiştir.

##### 4.1. Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Çalışmada kullanılan panel birim kök testleri Breitung (2000); Levin, Lin ve Chu (2002); Maddala ve Wu (1999) ve Im, Pesaran, Shin (2003)'tür. Bu testlerden Breitung ile Levin, vd.'nin testleri homojen, Maddala ve Wu tarafından önerilen ADF Fisher ve Im, Pesaran, Shin tarafından önerilen IPS testi heterojen yapıdadır.

**Tablo 2.** Panel Birim Kök Sonuçları

	lnGSYİH	lnBiyokütle	lnBeşerisermaye	lnSermayestoku
<b>Düzye için Homojen Testler</b>				
Breitung	0.0067 (0.5027)	0.7144 (0.7625)	4.2474 (1.0000)	1.2497 (0.8943)
Levin vd.	0.7986 (0.7877)	0.7321 (0.7680)	-1.5624 (0.0591)	-0.9923 (0.1605)
<b>Heterojen Testler</b>				
ADF Fisher	8.2146 (0.9422)	16.6561 (0.4082)	21.1146 (0.1741)	15.7945 (0.4674)
IPS	1.3113 (0.9051)	1.3223 (0.9070)	0.8858 (0.8121)	0.2085 (0.5826)
<b>Birinci Fark için Homojen Testler</b>				
Breitung	-3.8214 (0.0001)*	-4.0772 (0.0000)*	-0.9679 (0.1666)	-0.9461 (0.1721)
Levin vd.	-2.8981 (0.0019)*	-7.8440 (0.0000)*	0.13308 (0.5529)	-1.6557 (0.0489)**
<b>Heterojen Testler</b>				
ADF Fisher	33.7431 (0.0059)*	92.1245 (0.0000)*	29.6848 (0.0197)**	25.3147 (0.0645)***
IPS	-2.7515 (0.0030)*	-8.3642 (0.0000)*	-1.7156 (0.0431)**	-1.7345 (0.0414)**

Not: \* %1, \*\* % 5 ve \*\*\* %10 düzeyinde anlamlı olan test değerleridir.

Çalışmada uygulanan tüm panel birim kök testleri sabit ve trend içermektedir. Parantez içerisindeki değerler olasılık değerleridir. Ele alınan dört değişken için de düzeyde yapılan birim kök test sonuçlarına göre birim kökün sıfır hipotezi reddedilmemektedir. Birinci farklar alındığında ise GSYİH ve biyokütle değişkenleri için dört testin sonucuna göre de sıfır hipotezi reddedilmektedir. Beşeri sermaye değişkeni için Breitung ve Levin, vd. testlerine göre sıfır hipotezi reddedilmemekte ancak ADF Fisher ve IPS testlerine göre sıfır hipotezi reddedilmektedir. Sermaye stoku değişkeni için ise Breitung testi sonucuna göre sıfır hipotezi reddedilmemekteyken, diğer üç testin sonucuna göre de sıfır hipotezi reddedilmektedir. Buna göre ele alınan değişkenlerin birinci farkı alındığında durağan hale geldiği söylenebilir.

#### 4.2. Panel Eş Bütünleşme Testi Sonuçları

Çalışmada seriler arasında uzun dönemli karşılıklı bir ilişki olup olmadığının araştırılması amacıyla, 1999 yılında Maddala ve Wu tarafından önerilen Johansen Fisher panel eş bütünleşme analizi uygulanmıştır.

**Tablo 3.** Panel Eş Bütünleşme Sonuçları

Hipotez	İz İstatistiği	Kritik Değer (%5)	Olasılık
Ho: r = 0	197,8	148,6	0,0000
Ho: r ≤ 1	77,65	47,15	0,0001
Ho: r ≤ 2	46,89	44,90	0,0001
Ho: r ≤ 3	21,41	21,41	0,1632

Johansen Fisher panel eş bütünleşme testi sonucuna göre, herhangi bir eş bütünleşme olmadığı, en fazla bir eş bütünleşme olduğu ve en fazla iki eş bütünleşme olduğu hipotezleri reddedilmekte, en fazla üç eş bütünleşme olduğu hipotezi ise kabul edilmektedir. Dolayısıyla buradan çıkarılabilecek sonuç şudur ki, ele alınan değişkenler arasında bir eş bütünleşme ilişkisi mevcuttur. Bu bağlamda uzun dönemde ele alınan 8 ülkede ekonomik büyüme, sermaye stoku, beşeri sermaye ve biyokütle tüketimi serileri birlikte hareket etmektedirler.

#### 4.3. OLS, Homojen ve Heterojen Dinamik OLS, Homojen ve Heterojen FMOLS Testlerinin Sonuçları

Bu çalışmada, GSYİH ile biyokütle tüketimi, sermaye stoku ve beşeri sermaye arasındaki ilişkinin katsayılarının tahmini amacıyla beş farklı panel veri analizi uygulanmıştır.

**Tablo 4.** OLS, DOLS ve FMOLS Testleri Sonuçları

	OLS	Homojen DOLS	Heterojen DOLS	Homojen FMOLS	Heterojen FMOLS
Biyokütle	0.368 (16.961)*	-1.112 (-2.226)*	-1.112 (-2.075)*	0.229 (0.921)**	0.229 (1.134)**
Sermaye Stoku	0.616 (27.776)*	1.137 (13.567)*	1.137 (15.445)*	0.850 (18.516)*	0.850 (18.580)*
Beşeri Sermaye	0.097 (0.919)	-0.218 (-0.233)*	-0.218 (-0.264)*	-0.263 (-0.406)**	-0.263 (-0.483)**
R <sup>2</sup>	0.875	0.998	0.998	0.990	0.990
Düzeltilmiş R <sup>2</sup>	0.874	0.995	0.995	0.989	0.989

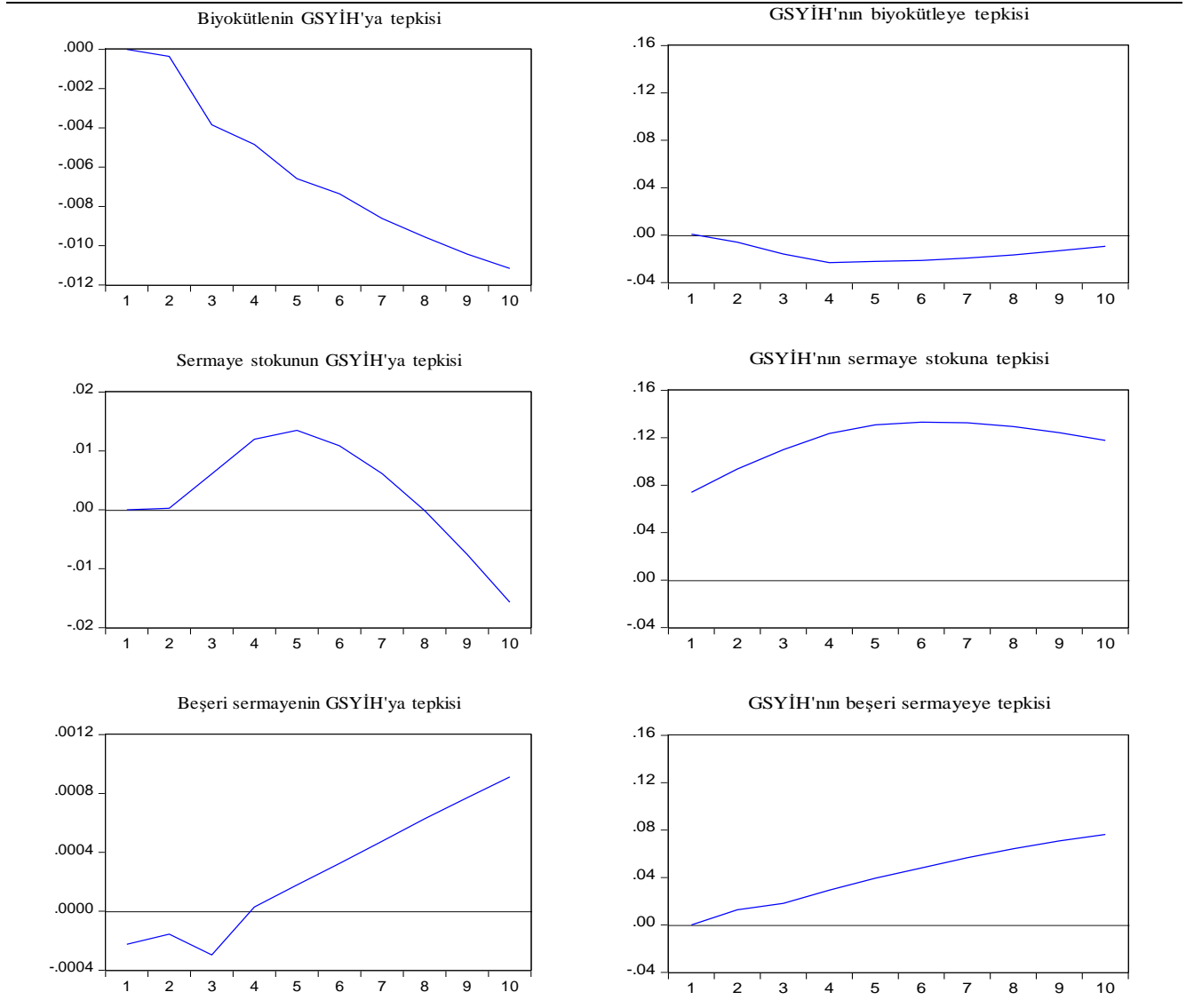
Not: \* %1, \*\* % 5 ve \*\*\* %10 düzeyinde anlamlı olan test değerleridir.

Tablo 4'te gelişmekte olan sekiz ülke için biyokütle, sermaye stoku ve beşeri sermaye açısından GSYİH'nin uzun dönem dinamikleri verilmiştir. Parantez içindeki değerler t istatistikleridir. Tablo incelendiğinde OLS, homojen FMOLS ve heterojen FMOLS modelleriyle yapılan analizlerde panel reel GSYİH'nin doğal logaritmasının panel biyokütle tüketim verisinin doğal logaritmasının artan bir fonksiyonu olduğu sonucu elde edilmiştir. Homojen ve heterojen DOLS modelleriyle yapılan analizlerde ise panel reel GSYİH'nin doğal logaritmasının panel biyokütle tüketim verisinin doğal logaritmasının azalan bir fonksiyonu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sermaye stoku için yapılan analizlerden elde edilen sonuçlara göre tüm modellere göre panel reel GSYİH'nin doğal logaritmasının panel sermaye stoku verisinin doğal logaritmasının artan bir fonksiyonu olduğu sonucu elde edilmiştir.

Beşeri sermaye için yapılan analizlerden elde edilen sonuçlara göre OLS modeliyle yapılan analizde panel reel GSYİH'nin doğal logaritmasının panel beşeri sermaye verisinin doğal logaritmasının artan bir fonksiyonu olduğu sonucu elde edilmiştir. Diğer dört model ile yapılan analizlerde ise panel reel GSYİH'nin doğal logaritmasının panel beşeri sermaye verisinin doğal logaritmasının azalan bir fonksiyonu olduğu sonucu elde edilmiştir.

Analizde kullanılan beş modelin R<sup>2</sup> ve düzeltilmiş R<sup>2</sup> değerlerine bakıldığında, homojen ve heterojen dinamik OLS yöntemleriyle elde edilen tahmin sonuçları tercih edilebilir. Buna göre biyokütle tüketimindeki %1'lik artış GSYİH'yi %1.112 azaltacaktır. Sermaye stokundaki %1'lik artış GSYİH'yi %1.137 artıracaktır. Beşeri sermayedeki %1'lik artış ise GSYİH'yi %0.218 azaltacaktır.

**Şekil 1.** Biyokütle Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme, Beşeri Sermaye ve Sermaye Stoku Arasındaki Etki-Tepki Analizi Sonuçları

#### 4.4. Etki-Tepki Analizi Sonuçları

Etki-tepki analizi, bir değişkende meydana gelen rastgele bir şokun diğer değişkenler üzerindeki etkisini analiz etmekte kullanılır.

Biyokütle enerji tüketimi, ekonomik büyüme, beşeri sermaye ile sermaye stoku arasında meydana gelebilecek beklenmedik artışların birbirleri üzerindeki etkisi, etki-tepki analizi ile araştırılmış ve sonuçlar Şekil 1'de verilmiştir. Şekil 1'deki sonuçlara göre, GSYİH'da meydana gelecek beklenmedik bir şok biyokütle enerji tüketimini aynı dönemde etkileyerek önemli derecede düşürürken sermaye stokunu başlangıçta pozitif yönde etkilerken, 5. dönemden itibaren bu etki negatif bir seyir sergilemiş; beşeri sermaye üzerindeki etkisi ise başlangıçta inişli çıkışlı bir seyir izlerken üçüncü dönemden itibaren pozitif bir seyir izlemiştir. Beşeri sermaye, sermaye stoku ve biyokütle tüketiminde ortaya çıkan ani şokların GSYİH üzerindeki etkileri ise farklı yönlerde olmuştur. Beşeri sermayedeki ani artış GSYİH'nin artmasına neden olmakta ve bu artışın etkisi 10 dönem boyunca sürmekte iken; biyokütle tüketimindeki artış başlangıçta negatif yönde etkilemekte, dördüncü dönemden itibaren pozitif yönde etkilemekte, sermaye

stokundaki ani artış ise GSYİH'yi başlangıçta pozitif ancak bir süre sonra negatif yönde etkilemektedir.

#### 4.5. Panel Nedensellik Testi Sonuçları

Çalışmada Dumitrescu ve Hurlin tarafından 2012 yılında geliştirilen çift taraflı panel nedensellik testi uygulanmıştır. Gecikme sayısı 2 olarak alınmıştır. Gecikme uzunluğunun belirlenmesinde lag length criteria uygulanmıştır. Test sonuçları aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 5 incelendiğinde üç durum dışında olasılık değerlerinin 0.05'ten küçük olduğu görülmektedir. Olasılık değerlerinin 0.05'ten küçük olması sıfır hipotezinin reddedileceği, alternatif hipotezin kabul edileceği anlamına gelmektedir. Buna göre, biyokütle enerjisi tüketimi, beşeri sermaye ve sermaye stoku beklendiği gibi ekonomik büyümenin nedeni olarak çıkmıştır. Ekonomik büyüme ise bu değişkenlerden yalnızca beşeri sermayenin nedeni olarak çıkmıştır. Dolayısıyla biyokütle enerjisi tüketimi ve sermaye stoku değişkenleri ile ekonomik büyüme arasında tek yönlü bir nedensellik varken, beşeri sermaye ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik olduğu söylenebilir.

**Tablo 5.** Panel Nedensellik Sonuçları

Sıfır Hipotezi	W-İst.	Zbar-İst.	Olasılık
GSYİH homojen olarak beşeri sermayenin nedeni değildir*	5.445	3.970	0.000
Beşeri sermaye homojen olarak GSYİH'nin nedeni değildir*	6.825	5.638	0.000
Sermaye stoku homojen olarak beşeri sermayenin nedeni değildir*	5.16	3.635	0.000
Beşeri sermaye homojen olarak sermaye stokunun nedeni değildir*	7.792	6.806	0.000
Biyokütle homojen olarak beşeri sermayenin nedeni değildir*	7.342	6.263	0.000
Beşeri sermaye homojen olarak biyokütlenin nedeni değildir	3.080	1.111	0.266
Sermaye stoku homojen olarak GSYİH'nin nedeni değildir*	4.838	3.237	0.001
GSYİH homojen olarak sermaye stokunun nedeni değildir.	2.922	0.920	0.357
Biyokütle homojen olarak GSYİH'nin nedeni değildir*	6.552	5.308	0.000
GSYİH homojen olarak biyokütlenin nedeni değildir	3.272	1.344	0.179
Biyokütle homojen olarak sermaye stokunun nedeni değildir*	6.594	5.359	0.000
Sermaye stoku homojen olarak biyokütlenin nedeni değildir*	5.196	3.669	0.000

## 5. Sonuç ve Değerlendirme

Çalışmanın temel amacı, gelişmekte olan sekiz ülke için biyokütle tüketimi ile GSYİH artışı arasındaki uzun dönemli ilişkiyi dinamik olarak analiz etmektir. Bu amaçla, D-8 ülkelerinin 1980-2013 yıllarına ait biyokütle enerjisi tüketimi, sermaye stoku, beşeri sermaye ve reel GSYİH verilerinin doğal logaritmalari alınarak panel nedensellik, birim kök, eş bütünleşme analizi, panel OLS yöntemi, homojen ve heterojen dinamik OLS yöntemleri ile homojen ve heterojen FMOLS yöntemleri uygulanmış ve ardından, etki tepki analizi yapılmıştır.

Panel OLS, homojen FMOLS ve heterojen FMOLS modelleriyle yapılan analizlerde panel reel GSYİH'nin doğal logaritmasının panel biyokütle tüketim verisinin doğal logaritmasının artan bir fonksiyonu olduğu sonucu elde edilmiştir. Homojen ve heterojen DOLS modelleriyle yapılan analizlerde ise panel reel GSYİH'nin doğal logaritmasının panel biyokütle tüketim verisinin doğal logaritmasının azalan bir fonksiyonu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Analizde kullanılan beş modelin R2 ve düzeltilmiş R2 değerlerine bakıldığında, homojen ve heterojen dinamik OLS yöntemleriyle elde edilen tahmin sonuçlarının tercih edilebilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre biyokütle tüketimindeki %1'lik artış GSYİH'yi %1.112 azaltacaktır. Sermaye stokundaki %1'lik artış GSYİH'yi %1.137 artıracaktır. Beşeri sermayedeki %1'lik artış ise GSYİH'yi %0.218 azaltacaktır. Etki tepki analizi sonucuna göre biyokütle tüketimindeki bir birimlik şok başlangıçta GSYİH'yi negatif yönde etkilerken, ilerleyen zamanlarda pozitif yönde etkilemektedir. Panel nedensellik testi sonuçlarına göre biyokütle enerjisi tüketimi, sermaye stoku ve beşeri sermaye ekonomik büyümenin nedenidir. Elde edilen sonuçlar, ele alınan ülkelerde biyokütle tüketiminin ekonomik büyüme üzerinde başlangıçta negatif ancak zamanla pozitif bir etkiye sahip olacağı hipotezini doğrulamaktadır.

Enerji kaynaklarının dünya üzerindeki dengesiz dağılımı, bazı ülkeleri enerji ihracatçısı konumuna getirirken birçok ülkeyi ise enerji konusunda dışa bağımlı hale getirmektedir. Bu dışa bağımlılık olgusunu ortadan kaldırmanın ya da nispeten azaltmanın yolu ise her yerde rahatlıkla elde edilebilen ve tükenmeyen bir enerji kaynağı olan biyokütle enerjisinin kullanımınıdır. Ayrıca petrol, kömür, vb. yenilenemeyen enerji kaynaklarının kullanımı çevreyi de olumsuz yönde etkilemektedir. D-8 ülkelerinde hükümetlerin çevreye zarar vermeksizin ekonomik büyümeyi sağlamak amacıyla yenilenebilir enerji üretimi ve tüketimini artırma yönünde çalışmalar yapması hem küresel ısınmanın bir sebebi olan karbon emisyonlarının seviyesini azaltacak hem de ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyecektir. Biyokütle enerjisinin kullanımı yerel üretimi ve istihdamı artırarak da ekonomiyi olumlu yönde etkileyecektir. Biyokütle enerjisinin üretilmesi ve kullanılması tarım ve imalat sektörlerini canlandıracak, bu sektörlerde iş imkânı yaratacak ve bu sektörlerde çalışan kesimin sosyo-ekonomik yapısını iyileştirecektir.

## Kaynakça

- Altınay, G., & Karagol, E. (2004). Structural break, unit root, and the causality between energy consumption and GDP in Turkey. *Energy Economics*, 26(6), 985-994. <http://dx.doi.org/10.1016/j.eneco.2004.07.001>
- Apergis, N., & Payne, J. E. (2010). Energy consumption and growth in South America: Evidence from a panel error correction model. *Energy Economics*, 32(6), 1421-1426. <http://dx.doi.org/10.1016/j.eneco.2010.04.006>
- Aslan, A. (2016). The causal relationship between biomass energy use and economic growth in the United States. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 57, 362–366.
- Aydın, C., & Esen, O. (2016). Threshold effects of energy consumption on economic growth in Turkey. *Journal of Environmental Management and Tourism*, 7(3), 370-382. [http://dx.doi.org/10.14505/jemt.v7.3\(15\).02](http://dx.doi.org/10.14505/jemt.v7.3(15).02)
- Aydın, C., & Esen, Ö. (2017). Does Too Much Energy Consumption Harm Economic Growth for Turkish Republics in The Transition Process? New Evidence on Threshold Effects. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 7(2), 34-43.
- Aydın, F.F. (2013). CO<sub>2</sub> emissions, renewable energy consumption, population density and economic growth in G7 countries. *The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management*, VIII(II), 89-104.
- Bhattacharya, M., Paramati, S.R., Ozturk, İ., & Bhattacharya, S. (2016). The Effect of Renewable Energy Consumption on Economic Growth: Evidence from Top 38 Countries. *Applied Energy*, 162, 733-741.
- Bildirici, M. (2014). Relationship between biomass energy and economic growth in transition countries: panel ARDL approach. *GCB Bioenergy*, 6(6), 717–726.
- Bildirici, M. (2016). Biomass energy consumption and economic growth: ARDL analysis, *Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy*, 11 (6), 562-568.

- Bildirici, M., & Özaksoy, F. (2016). Woody biomass energy consumption and economic growth in Sub-Saharan Africa. *Procedia Economics and Finance*, 38, 287-293.
- Bilgili, F., & Öztürk, İ. (2015). Biomass energy and economic growth nexus in G7 countries: Evidence from dynamic panel data. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 49, 132-138.
- Breitung, J. (2000). The local power of some unit root tests for panel data. In Nonstationary Panels, Panel Cointegration, and Dynamic Panels. Baltagi B. (ed.). *Advances in Econometrics 15* Amsterdam: JAI Press; 161-178.
- Dış İşleri Bakanlığı (2018). Gelişen Sekiz Ülke (D-8). (Erişim Tarihi: 10.02.2018), [http://www.mfa.gov.tr/gelisen-sekiz-ulke-\\_d-8\\_.tr.mfa](http://www.mfa.gov.tr/gelisen-sekiz-ulke-_d-8_.tr.mfa)
- Dumitrescu, E.I., & Hurlin, C. (2012). Testing for Granger non-causality in heterogeneous panels. *Economic Modelling*, 29 (4), 1450-1460.
- Esen, Ö., & Bayrak, M. (2017). Does more energy consumption support economic growth in net energy-importing countries?. *Journal of Economics, Finance and Administrative Science*, 22(42), 75-98. <https://doi.org/10.1108/JEFAS-01-2017-0015>
- Herrerias, M. J., Joyeux, R., & Girardin, E. (2013). Short- and long-run causality between energy consumption and economic growth: Evidence across regions in China. *Applied Energy*, 112, 1483-1492.
- Im, K. S., Pesaran, M. H., & Shin, Y. (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of econometrics*, 115(1), 53-74.
- Levin, A., Lin, C. F., & Chu, C. S. J. (2002). Unit root tests in panel data: asymptotic and finite-sample properties. *Journal of econometrics*, 108(1), 1-24.
- Maddala, G. S., & Wu, S. (1999). A comparative study of unit root tests with panel data and a new simple test. *Oxford Bulletin of Economics and statistics*, 61(S1), 631-652
- Menegaki, A. N., & Tugcu, C. T. (2017). Energy consumption and Sustainable Economic Welfare in G7 countries; A comparison with the conventional nexus. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 69, 892-901.
- Menegaki, A.N. (2011). Growth and renewable energy in Europe: A random effect model with evidence for neutrality hypothesis. *Energy Economics*, 3(2), 257-263.
- Özşahin, Ş., Mucuk, M., & Gerçekler, M. (2016). Yenilenebilir enerji ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: BRICS-T ülkeleri üzerine Panel ARDL analizi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4 (4), 111-130.
- Payne, J.E. (2011). On biomass energy consumption and real output in the US. *Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy*, 6(1), 47-52.
- Sadorsky, P. (2009). Renewable energy consumption and income in emerging economies. *Energy Policy*, 37 (10), 4021-4028.
- Shahbaz, M., Rasool, G., Ahmed, K., & Mahalik, M. K. (2016). Considering the effect of biomass energy consumption on economic growth: Fresh evidence from BRICS region. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 60, 1442-1450.
- Soytas, U., & Sari, R. (2003). Energy consumption and GDP: causality relationship in G-7 countries and emerging markets. *Energy Economics*, 25(1), 33-37. [https://doi.org/10.1016/S0140-9883\(02\)00009-9](https://doi.org/10.1016/S0140-9883(02)00009-9)
- Stern, D. I. (2000). Multivariate Cointegration Analysis of the Role of Energy in the US Macroeconomy. *Energy Economics*, 22(2), 267-283. [http://dx.doi.org/10.1016/S0140-9883\(99\)00028-6](http://dx.doi.org/10.1016/S0140-9883(99)00028-6)
- Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü (2017). *Biyokütle Enerjisi Nedir?*. (Erişim Tarihi: 15.02.2017), [http://www.eie.gov.tr/yenilenebilir/biyokutle\\_enerjisi.aspx](http://www.eie.gov.tr/yenilenebilir/biyokutle_enerjisi.aspx)





## Araştırma Makalesi • Research Article

### Faith Tourism and “Possible” Faith Tourism Routes between Turkey and Georgia\*

#### İnanç Turizmi ve Türkiye İle Gürcistan Arasında “Muhtemel” İnanç Turizm Rotaları

Uğur Çalışkan<sup>a,\*\*</sup>

<sup>a</sup> Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Konaklama İşletmeciliği Bölümü, 48000, Muğla/Türkiye.  
ORCID: 0000-0002-6844-7197

#### MAKALE BİLGİSİ

##### Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 12 Eylül 2017

Düzeltilme tarihi: 26 Ocak 2018

Kabul tarihi: 11 Şubat 2018

##### Anahtar Kelimeler:

İnanç Turizmi

Sınır Ötesi Rotalar

Bölgesel Kalkınma

Türkiye ve Gürcistan

#### ARTICLE INFO

##### Article history:

Received 12 September 2017

Received in revised form 26 January 2018

Accepted 11 February 2018

##### Keywords:

Faith Tourism

Cross-Border Routes

Regional Development

Turkey and Georgia

#### ÖZ

Yerel yönetimler, turizmi ekonomik etkileri nedeniyle desteklemektedirler ancak, kültür ve inanç turizminin, kültürel mirasın korunması ve yerel kalkınmaya da önemli katkıları bulunmaktadır. Bu çalışmada, kuzeydoğu Türkiye ile Gürcistan arasındaki inanç turizmi potansiyeli ortaya konulmuş ve farklı dinler arasındaki sınır ötesi işbirliği ve hoşgörüyü katkıda bulunulmasının ilk adımı olarak “inanç turizm rotaları” belirlenmiştir. Böylesi çalışma, Türkiye'nin az gelişmiş bölgelerinden birisi ile Gürcistan özelinde yapılan ilk çalışma olmasının ötesinde sonuçlar, turizm planlamacılarına ve karar alıcılara iki komşu ülke arasında ortak projeler üretmek için değerli bilgiler sağlamaktadır.

#### ABSTRACT

Local administrations support tourism because of its positive economic effects on local economy besides, culture and faith tourism is important through preservation of cultural heritage and local development. In this study, potential in faith tourism of North-eastern part of Turkey and Georgia are explicated and to contribute to cross-border collaboration and tolerance between different religions, a proposal religious tourism route is designed as basic step. Beyond being the first study done in the one of less developed regions of Turkey and Georgia, this paper provides valuable information to tourism planners and decision makers to build joint projects between two neighbouring countries.

## 1. Introduction

As in many other sectors, tourism policies and implementations reflect general policies (Belhassen and Ebel, 2009) and they are used to propagandize regimes (Richter, 1980; Hall, 1990; Ateljevic and Doorne, 2002; Cohen-Hattab, 2004; Kim et al., 2007).

Nowadays, the effects of globalization are felt intensely, and national policies are not adequate to solve problems and therefore, cross-border co-operations are proliferating.

Moreover, public policies aim at increasing liberalization of trade and international mobility. As a result, human mobility is becoming easier and international tourism is developing (Gelbman and Timothy, 2010).

The tourism sector is recognized as an important development tool, especially to revitalize rural areas which experience economic and social problems and where other options are very limited (Blackman et al., 2004; Briedenhann and Wickens, 2004).

\* This paper has been presented at the 8th International Religious Tourism and Pilgrimage Conference held in Konya, Turkey, June 1-4, 2016.

\*\* Sorumlu yazar/Corresponding author.  
e-posta: [ugurcaliskan@mu.edu.tr](mailto:ugurcaliskan@mu.edu.tr)

Developments in world tourism and changes in tourist profile and expectations require diversification in tourism products. Tourists search for different tourism types and new countries, regions and places/destinations to go and thereby tourism destinations having new and alternative activities have become more preferable (Sarkim, 2007; Tapur, 2009; Güzel, 2010).

Religion, has important impacts on the culture and society, and so on our behavior as consumers (Wilkes et al., 1986; Zaichkowsky and Sood, 1989; Delener, 1990; McDaniel and Burnett, 1990; Shinde and Rizzelo, 2014). Also, in most of the religions visiting the sacred places is “advised” (Timothy and Olsen, 2006; Collins-Kreiner, 2010; Shinde and Rizzelo, 2014). These “advices” create the base for the faith tourism. Therefore, traditional definition of faith tourism consists of visiting holy places, and sanctuaries, participating or watching rituals and ceremonies, performing religious duties such as pilgrimage (Usta, 2001; Karaman and Usta, 2006; UNWTO, 2011; Shinde and Rizzelo, 2014).

However, after 90s, several researchers, such as Seaton (2002) and Digance (2003) have explored the secular aspects of religious travel, and the definition of faith tourism has been expanded to include profane and spiritual travels (Collins-Kreiner, 2010). For example, visits to battlefields/cemeteries, or graves/dwellings of the celebrities are considered within faith tourism (Reader and Walter, 1993; Alderman, 2002; Collins-Kreiner, 2010).

New management processes and improvements experienced in globalization have required creating new policies for regional development. Creating an inner growth by activating all the dynamics has become prominent (Durgun, 2006). Within this scope, cultural and faith tourism is of importance for tourism sustainability for many regions and local development (Gil and Curiel, 2008).

Likewise many other countries, there are interregional imbalances in Turkey and Georgia and it is a known fact that each region cannot benefit from all the opportunities of the gross development equally. Tourism sector is significant to eliminate regional imbalances. Tourism is a sector that may reduce economic and social gaps as it enables income to spread within whole society, and provides tools for equal development (Durgun, 2006; Sevinç and Azgün, 2012). The purpose of this study is to emphasize the importance of cross-border tourism cooperation between Turkey and Georgia and to determine proposal routes between Northeastern Turkey and Georgia based on interviews held within the both sides of border and observations and experiences of the author.

## 2. Literature Review

Recent researches suggest that destinations should be determined convenient with changing tourist expectations rather than administrative boundaries (Zillinger, 2007; Dredge and Jamal, 2013; Blasco et al., 2014). This is particularly important for cross-border regions, where may offer different experiences for the traveler, and therefore it is extremely useful to consider and manage cross-border destinations as a whole (Ioannides et al., 2006; Prokkola, 2010; Blasco et al., 2014).

International borders are traditionally perceived as physical barriers formed to limiting and controlling mobility of people, goods and services between countries (Sofield, 2006). International borders, visa procedures, ease of passage are important factors in tourism planning and marketing besides affecting the preferences of tourists (Weidenfeld, 2013).

Since the 1990s, policies have been focusing on making national borders tools for the development of communication and co-operation (Weidenfeld, 2013). These efforts, by creating cross-border co-operations (Eskilsson and Hogdahl, 2009; Prokkola, 2010), aim to increase the competitiveness of border regions, especially in tourism sector (Weidenfeld, 2013).

The most salient example is the Schengen agreement in EU countries. For international tourists, it is sufficient to obtain a single visa to travel within Schengen countries without restriction. Controls have been removed at border gates and tourists have therefore been able to travel in many countries without any visa and transit procedures (Jerabek, 2012; Blasco et al., 2014). The policies of international organizations such as NAFTA and Shanghai Cooperation Organization have also been reflected in the policies of member countries and facilitated the mobility of people and goods (Newman, 2006; Gelbman and Timothy, 2010).

Since human beings were created, they have needed beliefs to explain natural events when their knowledge is not adequate. Therefore, there have been several different religions and faith groups throughout human history. And, with an eye to spiritual reasons, holy places have been visited by humans in masses (Güzel, 2010; Tarlow, 2010).

However, the interest of tourism researchers for faith travels has increased in the 1990s and 2000s, and its political, cultural, economic and geographical dimensions have been examined (Nolan and Nolan, 1992; Vukonic, 1992; Timothy and Olsen, 2006). The “old” paradigm rested on the assumption that religious issues were at the center of the journey, but in recent years researchers have pointed out that the differences between secular travel and pilgrimage has narrowed (Kong, 2001; Collins-Kreiner, 2010). The religious zones form the basic attractions not only for the pilgrims but also for those who travel for temporal purposes (Fernandes et al., 2012). As well as fulfilling religious duties, curiosity, desire to learn, sightseeing and holiday are among the reasons to visit religious sites (Fernandes et al., 2012). Santos (2002) revealed out that enjoying natural/historical beauties and interacting with local people and culture occupy first 2 ranks while religious purposes occupy only 3th rank. Therefore, religious tourism is very closely related to holiday and culture tourism. So much so that, on religious trips, a free day is organized to provide an opportunity to visit surroundings (Rinschede, 1992).

Besides satisfying the spiritual needs of people (Poria et al., 2003), “faith tourism” may contribute to development of local economy (Woodward, 2004). Within this scope, cultural and faith tourism is of importance for many regions and local development (Gil and Curiel, 2008).

The studies have shown that the religious tourists consist of all social classes, middle and over age individuals and they believe in that these visits will contribute in their inner journey and they are a part of this travel (Doney, 2013;



Sharma, 2013). They demand safe, clean, comfortable and peaceful environment rather than high quality of accommodation facilities, food and flight (Bar and Cohen-Hattab, 2003; Gil and Curiel, 2008; Triantafyllidou et al., 2010; Doney, 2013; Olsen, 2013). Thereby, faith tourism is significant for local people and economy as a sustained source of income.

Although, with a progress for last 30 years, faith tourism occupies one of top ranks of growing tourism types, there are deficiencies of statistical data for faith tourism and numbers are usually based on observation, generalizations and estimates (Vukonic, 2002). Each year, more than two million Muslims travel to Mecca for Hajj (Woodward, 2004), nearly a quarter of international tourists visiting Israel come due to religious reasons (Collins-Kreiner, 2010) and circa 30 million Christian pilgrim visit Holy Land (Wright, 2007). Moreover, every year the five million Christian visit Lourdes in France and twenty-eight million Hindu pilgrims visit to the Ganges River in India (Singh, 2006). If the numbers of people travelling for religious-based social activities such as weddings, funerals or circumcisions/mitzvahs are counted, size of faith tourism market becomes larger (Wright, 2007). According to the World Tourism Organisation (UNWTO), more than 300 million people a year participate in religious tourism which is a market worth over 18 billion dollars (Shinde and Rizzelo, 2014).

Statistics on Santiago de Compostela (Portugal), which is one of the most popular faith tourism destination/route of today, emphasize that the number of visitors increase steadily. Also in the years which July 25th coincides with Sunday (1993, 1999, 2004 and 2010) extra increases are experienced (Table 1).

**Table 1:** The Number of Pilgrims Visiting the Compostela

Years	Number of Visitor	Years	Number of Visitor
1986	2.491	2002	68.952
1987	2.905	2003	74.614
1988	3.501	2004	179.944
1989	5.760	2005	93.924
1990	4.918	2006	100.377
1991	7.274	2007	114.026
1992	9.764	2008	125.141
1993	99.439	2009	145.877
1994	15.863	2010	272.135
1995	19.821	2011	183.366
1996	23.218	2012	192.499
1997	25.179	2013	215.880
1998	30.126	2014	237.886
1999	154.613	2015	262.459
2000	55.004	2016	277.915
2001	61.418		

Source: The Confraternity of Saint James (2017)

## 2.1. Cross – Border Faith Tourism Route

Despite borders are under the control of different states, they share many geographical, historical, economic and socio-cultural features (Weidenfeld, 2013). Additionally, mainly with the effect of being away from political and economic centers, the border zones have often been the least developed regions of the countries (Blackman et al., 2004). To allay these negative situations, cross-border cooperations in fields as trade, social welfare, environmental problems, economic development have increased (Blasco et al., 2014), and

tourism is frequently at the core of these collaborations (Briedenhann and Wickens, 2004).

Routes connecting historical/natural areas, small towns, historic settlements/cities to each other, establish common heritage and form a strong marketing symbol (Murray and Graham, 1997) and so create opportunities for small places (Fernandes et al., 2012). Tourist activities are dispersed to different settlements instead of concentrating in certain areas. Routes therefore seem to be a good strategy (Murray and Graham, 1997) for local people to benefit more and to reduce adverse effects (Briedenhann and Wickens, 2004).

Beyond attracting tourists, one of the main aims of the routes is to yield a greater impact via creating a unity and synergy by linking tourist spaces which individually are not so competitive (Rodriguez et al., 2012). Tourism routes, which combine different activities and locations under a common theme, contribute to the development of byproducts and services to fulfill the needs of travelers (Grefe, 1994; Briedenhann and Wickens, 2004; Fernandes et al., 2012; Weidenfeld, 2013). Beyond that, cross-border routes have the function of forming a unity spirit. Fernandes et al. (2012) notes that rebirth of Camino coincides with the renewal of the European spirit.

Arrangement of tours where both sides of the wall can be seen after the destruction of the Berlin Wall (Gelbman and Timothy, 2010), or the opening of cross-border parks, which symbolize the end of hostile times between Finland and Russia or Costa Rica and Panama (Weidenfeld, 2013), or The African Dream Project aiming at uniting many settlements on a route between North and South Africa (Briedenhann and Wickens, 2004), or the Santiago de Compostela cross-border routes which were included in the UNESCO World Heritage List in 1993 may be propounded as examples. Camino de Santiago may be the most famous faith tourism route around Europe. This route has made it possible to generate the faith routes in Europe and other parts of the world.

In this study, the tourism assets in North Eastern Anatolia and South Caucasus, especially in Georgia and by courtesy of these assets probability of faith – tourism routes in this area are examined

## 3. Study Field

### 3.1. Caucasus

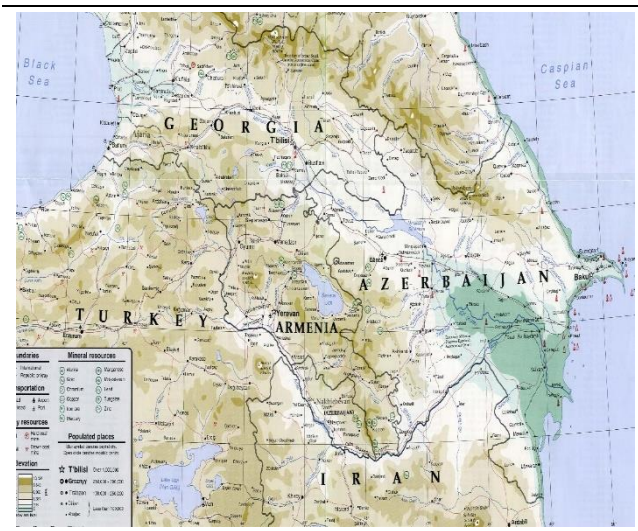
Even though there are many different ideas about origin of the word Caucasus, according to Coene (2010), it comes from the Greek word Kaukosos (In Greek mythology, the mountain where Zeus chained Prometheus). However, it is for sure, from historical, cultural or geopolitical aspects, Caucasus is one of the most important regions of the world. The region where total area is 440.700 km<sup>2</sup> is divided into two by mountains; Northern and Southern Caucasia (Guseynov, 1996). The northern part is known as Ciscaucasia (including south western Russia, Northern Georgia and northern Azerbaijan), southern is known as Transcaucasia (including whole Armenia, southern Azerbaijan and southern Georgia) (Cornell, 2005) (see, Figure 1).

Even though, there is no unanimity on geographical divisions, the Caucasus Mountains, incorporating Mount Elbrus (5,642 m), Europe's highest summit, are often perceived to divide Asia and Europe. The region is famous for its rich variety of flora and fauna, natural beauties, multi ethnic and cultural structure. These features create a good base for tourism development.

There have been always many different ethnic groups in the Caucasus (Kantarci, 2006; Sylven et al., 2008) and these ethnic groups constantly meet and mix with each other by migrations between the southern and northern Caucasus and other parts of the world. As a natural reflection of cultural diversity, different religions and sects have been living together for many years, and worships of these beliefs can be found throughout the region. These assets create a motivation for both religious and secular travellers and form the basis for planning the region as a holistic destination.

As an indirect effect of the correlation between the globalization and uniformity of cultures, tourists are looking for unique experiences and differences. In recent years, many regions and countries try to utilize their ethnic and cultural diversity to create a common image as a promotional strategy and to perforate into the market as a new destination (Sheikhi, 2015). Therefore, the geopolitical position, natural, historical and cultural assets, climate characteristics, flora and fauna of the Caucasus can be marketed as a single destination with a holistic approach (Weidenfeld, 2013). This current study deals with the faith tourism (and also cultural tourism) assets.

**Figure 1.** Map of South Caucasus



Source: US Bureau of Intelligence and Research (2011)

By enabling ethnic groups to pass on their culture to new generations and introduce it to the world, such strategies provide opportunities for ethnic groups to revive their traditions, languages and lifestyles (Cohen, 1988; Sheikhi, 2015). Moreover, beyond contributing to national solidarity and sense of unity among regions with different development level, it can contribute to strengthening neighborhood and relation between countries (Seferaj, 2014). However, it should not be forgotten that when developing strategies for ethnic groups, the problems of exclusion and differences in values and meaning between ethnic groups and tourists

(Murray and Graham, 1997) should be handled very carefully.

### 3.2. North Eastern (TRA2) Region in Turkey

Composed of Ağrı, Ardahan, Iğdır and Kars cities, TRA2 region is located in the north-eastern of Turkey and is one of the coldest regions due to its terrestrial climate. The industry is under-developed in the region and the residents generally depend on livestock. Population density is below the country average.

The region which was the witness of a continuous habitation since Paleolithic time has many memories from old civilisations and settlements such as, Ani City, Kars Castle, Ishakpasha Palace, Mount Ararat and remains from old Doğubayazıt (Ağrı). The region is located on a significant and strategic commercial route such as Silk Road that constituted a good platform to exchange not only goods but also beliefs, thoughts, civilisations.

Even if the economic situations of cities got worse, historical and cultural texture of the region grew as a result of population structure changing over time and traces of the invaders and the ones escaping from invasion have composed today's heritage. Ani Antique City, Kars city center, all of which was declared as an Ancient Archaeological Site due to the historical constructions, and Seljuk – Georgian – Armenian and Ottoman pieces give an ancient identity to the region. Also, TRA2 Region, the transition and meeting point of Caucasus cultures, is an area where religious believes merge and live together and where tolerance is developed due to its multicultural structure. Christian Molokanes who were deported by Czarist Russia lived with the Muslim people for years and both societies learned a lot from each other. Thus, there are religious places in the regions which are regarded as important by both Muslims and Christians.

It is stated that 3A (attractions, accessibility and accommodation) is necessity for tourism development (Özgen, 2010). In the case of TRA2 Region, attractions create competitive advantages and situation in accessibility and accommodation are enough to fulfill basic tourist expectations (Serka, 2014), however, tourism development of the region is at beginning stage. In this context, study field is preferred because it is a border region and it can be an example of tourism development with regional cooperation.

### 3.3. Tourism Assets in Study Field

Principal values located throughout potential faith tourism routes in TRA2 Region and Georgia are explained below;

**Ani Ancient City:** One of the oldest settlements in Anatolia, Ani is a common value for Persian, Ancient Greek, Armenian, Seljuk, Georgian, Arabic, Seddat and other cultures living in Anatolia and it is in UNESCO Heritage List. It became one of the main stops of commercial network reaching from Caucasus, Central Asia and China throughout Silk Road with its population of almost 100 thousands. In 732, Armenian Bagrat Kingdom era started, and the King III. Aşot declared Ani as capital of Bagrat Kingdom. In 1064, when Alparslan conquered Ani, the city met with Seljuk civilization. Then, it fell under Georgian and Mongol domination respectively in 1124 and 1239. These invasions

caused great devastation and the city started to lose its commercial significance. In 1534, Ottoman Empire was the only power in Ani, but Silk Road and Ani lost their commercial significance. The city which started to be abandoned in 15th century was dominated by Russia for 40 years and recovered from Russian domination in 1921. Influenced by different civilizations and cultures, the city has integrity with monumental structures such as mosques, churches, palaces, caravansaries and Turkish baths.

**Mount Ararat:** Mount Ararat is the highest point of Europe (if Caucasia is accepted out of Europe) and is known as the centre of several civilizations and religions such as Islam, Christianity, and Zoroastrianism. Because of belief that Noah landed on the Mount Ararat, it is very important religious point.

**The Trace of Noah's Ark:** It's a natural monument between Telçeker and Meşar Villages located in the south of Mount Ararat and 3,5 km away from Turkey-Iran highway. This monument is in the shape of a ship. Because of the cultural feature of the ship mass, Republic of Turkey, Ministry of Culture and Tourism put here under protection as a natural site and outdoor museum in 1987. It is especially important for Christian world as it is mentioned in the Bible.

**Ahmed-i Hani Tomb:** It is the tomb of an Islamic senior known as "Hani Baba", the clerk of İshak Pasha Palace. It is one of the most visited tombs of the region by local people.

**Ebu'l Hasan Harakani Tomb:** Located in the garden of Evliya Mosque in Kars, the tomb belongs to Ebu'l Hasan Harakani who is one of the people who guided and influenced Mevlana Celaleddin-i Rumi spiritually, and his Sufi perception is dominated by a magnificent human love. He adapted serving to the human as the goal of his extinction. There is a mosque and madrasa next to his tomb.

**Akdamar Church:** Akdamar Island in Van Lake is famous for its Armenian Church with same name of island. The Church is important pilgrimage point for Gregorian Christians and today, Armenians have ceremony every year.

Also the Georgia has many important holy points, and these are also main stops of the possible routes.

**Anchiskhati:** Anchiskhati Church which bears the name Holy Mary at the beginning is one of the oldest churches in Tbilisi and built in 5th century.

**Metekhi:** The Metekhi Church was built in 1289 by King Demetra on the remains of another church from the 5th century.

**Mtatsminda:** Mtatsminda was built in 1879 on remains of Holy Father David's church which is accepted very holly by Georgians.

**Sioni Cathedral:** Construction of Sioni Cathedral was started in the 5th century and finished in 620. The Cathedral which is damaged and renovated many times in history is a symbol for Tbilisi and the Georgian nation.

**Kintsvisi Monastery:** Three churches whose construction times are not defined, forms the Kintsvisi Monastery complex. The central church is dedicated to Nicholas and the small chapel is dedicated to St George.

**Kutaisi - Bagrati Cathedral (UNESCO World Heritage Site):** Besides being a Cathedral, Kutaisi – Bagrati Cathedral was a cultural and academic center of old Georgia. Architectural styles, ornaments in and out of the building add a particular importance to the Cathedral.

**Mtskheta Svetitskhoveli and Djvari Churches (UNESCO World Heritage Site):** Mtskheta has many staring architectural samples from Caucasian medieval era. Mtskheta Churches exhibit cultural and artistic approaches of Kingdom of Georgia (UNESCO, 2017).

#### 4. Methodology

This research has been conducted using case study approach (Fernandes et al., 2012). Within the study, first the papers about tourism routes and cross-border tourism destinations were inspected and then interviews with local people and decision-makers on both sides of the border were held and opinions and recommendations about cross-border tourism route were compiled. The interviewees include representatives of public authorities, civil society, private sector and local people. Apart from the spontaneous interviews with local people, 6 Georgian and 8 Turkish representatives were interviewed, which is an adequate sample to elucidate the issues of research (Wesley and Pffor, 2010; Blasco et al., 2014)

Field work and interviews were held from June 2014 to April 2016. The interviews took between 20 minutes and 1 hour and were conducted in Turkish or in English. In Georgia, for the interviews especially with local people, a Georgian colleague who speaks English assisted. In order to make the interviewers feel comfortable, interviews were not recorded to any electronic recorders and participants were informed about it.

The researcher took notes during the interviews, afterwards the notes were grammatically corrected while the meanings and essence of the sentences were kept same. During the analysis, interview records were re-read so that the data can be viewed in a holistic way and analysed more deeply (Wang and Ap, 2013).

In the light of literature and statistics, interview data were subjected to content analysis (Blasco, et al., 2014) and interpreted. Firstly, in order to determine the necessary processes for the establishment of cross-border tourism structures, narrative analysis (Riessman, 1993) was used during the interviews and review of the notes. Then, the content of the interview was divided into categories and content analysis was applied. As a result, the key elements of constitution and management of the cross-border routes have been identified (Blasco et al., 2014).

In general, it is revealed that the idea of increasing cooperation between the two countries in border regions and building common tourism corridors have been supported both sides. Details of the analysis results are given below.

#### 5. Findings

It is observed that even though they have not adequate knowledge about tourism, the majority of the local people consider tourism as "panacea" to improve their socio-economic conditions. This mainly stems from the mainstream image of the tourism and indicates that increase

of the local capacity is a priority for cross-border cooperation as it is recommended in the literature (Santos, 2002).

Majority of the interviewees, especially local people, emphasized the geographical, historical and cultural similarities of two countries and stated that the cooperation in tourism would be beneficial for both countries and they showed a positive attitude. They emphasize that the symbols / icons of common cultural and religious values on both sides of the border and the image of the Caucasus can (and should) be used as a new tourism product. This is in accordance with the general mainstream literature expressing that the border itself (Prokkola, 2010), geopolitical positions of the border regions, natural and cultural values (Weidenfeld, 2013; Blasco et al., 2014) constitute tourism attractiveness.

Moreover, it has been stated that the countries need to prepare a common physical/implementation plan for cooperation, but in the case of Turkey - Georgia cooperation, it is not easy because the management system of the two countries is different. While physical planning is a principal requirement for tourism development (Blackman et al., 2004) it is even more difficult in border regions. Though there is no direct reference in the expressions of the participants, it is more important that the physical plans are to be implemented and management is to be harmonized.

As a reflection of the central management system of Turkey and Georgia, participants expressed that central governments should have a more dominant role than local governments. In this regard, they especially mentioned Kars - Tbilisi - Baku railway, (which was under construction at the dates of the interviews) and expressed that the good relations between two countries are promising and therefore, cooperation can be carried out.

In this framework, it will be appropriate to examine the relations. Georgia declared its independence from USSR on April 9, 1991, Turkey recognized it soon. Diplomatic relations started in 1992 and embassies were opened mutually. The relationship between the two countries is favorable both in commercial and political terms. Turkey is the largest trading partner of Georgia since 2007 and High Level Strategic Cooperation Council has been formed between the governments (Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, 2011). The number of tourist visits between the countries is also important and citizens can visit each other with identification cards, without passport. Georgian citizens occupy a small proportion of the number of tourists visiting Turkey (Republic of Turkey Ministry of Culture and Tourism, 2017), but the numbers underline that a considerable portion of Georgian citizens (which is approximately 4,5 million according to UNDESA, 2017) visit Turkey. The number of Turkish tourist visiting Georgia have increased steadily especially since 2010 and exceeded 1.000.000 which constitutes 15 - 25 % of international tourists of Georgia (National Statistics Office of Georgia, 2018). In terms of joint promotion and marketing activities, some NGO based formation is observed and Artvin (Hopa) and Batumi are cooperating to promote as a united destination in package programs (Akbas, 2016).

While the literature emphasizes the importance of relationships and links between entrepreneurs and the private sector in the development of cross-border co-operation (Blasco et al., 2014; Weidenfeld, 2013), a very small fraction

of the interviewees talked about the importance of private sector cooperation and emphasized that cross-border tourism can be achieved through public initiatives. However, the vast majority of participants (not only the local people but also the representatives of private and public sectors on both sides) imagined the cross-border tourism development as increasing the number of accommodation facilities, establishing customer exchanges and joint promotional campaigns. This risk should be handled carefully and cross-border tourism development should be built on structural co-operations and organizations. Otherwise, as Santos (2002) points out, tourism cannot be achieved on a sustainable base and it cannot provide the desired changes in the region.

Similar to what is expressed in the work of Briedenhann and Wickens (2004), interviewees frequently expressed that lack of capacity in local communities and governments, pessimist views of the locals about the future of region, and inadequate knowledge of local authorities about tourism constitute the main problems.

In addition, it was observed that private sector representatives believe that the cross-border visits create a friendly atmosphere between entrepreneurs from both sides and that they support to develop cooperations. As it is suggested in literature (Blackman et al., 2004; Blasco et al., 2014), private sector may have a ground role in bridging between societies and developing cross-border routes in study field.

The religions differ on sides of the border (Islam on Turkish side, Orthodox Christianity on Georgian side) but as a consequence of living together for centuries, there is a (albeit cautious and timid) tolerance to other beliefs. It was observed that though there are some insecurity and fear senses on both sides of border caused by the government politics of the Cold War period (at that time, Georgia was part of USSR), these negative attitudes toward the opposite side of the border can easily be overcome. Therefore cross-border route between Turkey and Georgia would give a "delectable" example of inter-religious and inter-ethnicity cooperation.

Similar to setting the cooperation and routes as mentioned above, the participants expressed the need to use public resources to ensure the cost and financial sustainability of cross-border co-operation. However, -probably as a natural consequence of the fact that such cooperation has not been experienced so far in the region- any opinion has not been expressed about organizational structure of the cooperation.

Since the results underline that joint tourism routes are suitable for the region, the "draft" routes designed by the author are indicated in Figure 2. In addition to religious/historical assets, the routes involve also natural beauties (such as Aktaş (in Georgian; Kartsakhi/Khozapini) Lake, Çıldır Lake, Van Lake, Maçahel valley, Mariamjvari Nature Reserve, Paravani Lake, Javakheti National Park etc.) for the spiritual and aesthetic satisfaction of both religious and profane tourists. While the duration may differ due to the purpose and expectation of the visitors, the routes are supposed to include 3 to 7 nightings. Overnights would spread to both sides and in different cities (as; Tbilisi, Akhaltsikhe, Kars, Ağrı, Van) and indicate that cross-border routes will create benefits to whole region.

Considering terrestrial climate of the Caucasus (ENVSEC; 2011) and the winter conditions (Turkish State Meteorological Service, 2018) and the religious days (for example; Easter on April 11, Remembrance Day of Mother Mary (Mariamoba) on August 28, Saint George Day (Giorgoba) on November 23, and Mtshete prays, on October, 14) to which Orthodox Christians (especially Georgians) give importance, the spring and summer would be more appropriate to visit the routes. However, secular / cultural tourists may visit the routes all year round with improvement of the tourism infrastructure.

As other tourism products to be developed, the joint faith tourism routes require basic infrastructure needs to be fulfilled, renovation/restoration to be completed, walking tracks to be formed, information and direction boards/labels to be placed, facilities for daily needs to be prepared and promotional activities to be carried out.

But most importantly, local awareness and reconcile between the communities has to be provided. As shown by Figure 2 below, many probable secular tourism routes as (such as Silk Road, Castles Road, Winter Tourism Corridor) or faith route may be formed.

**Figure 2.** ‘Proposal’ Faith Tourism Routes between North Eastern Anatolia and Georgia



Source: Routes were designed by author

**6. Conclusion**

All universal religions emphasize basic creeds as fraternity, solidarity, peace and humanism. Tourism can create bridges of understanding between cultures, religions and nations, and therefore numerous projects related to tourism and religion/faith may be maintained (UNWTO, 2011). As “pilgrimage routes and religious itineraries require well-coordinated partnerships among the communities along the way, host communities, tourism professionals and territorial development authorities” (UNWTO, 2011) with the

cooperation of both countries’ authorized organizations and bodies, formation of the proposal cross border routes mentioned above or others, can contribute not only to local development but also give a peace and cooperation message between different religions and cultures in Caucasus geography, one of the problematical regions in the world.

In order to unite the potentials of border regions and to provide both awareness and hope to the people of the region, cross-border tourism cooperation between the Caucasus countries, especially between Turkey and Georgia, is emerging as favorable a viable alternative. The cross-border tourism routes may also be functional in terms of fusing together Caucasian societies and animating common pasts.

Planning, organizing, directing and controlling processes need to be carried out much more carefully (Blackman et al., 2004), since the identification and development of cross-border tourism routes involve different countries and societies.

In this context, to maintain tourism development in both sides of borders, revising and coalescence of physical and implementation plans are crucial (Woodward, 2004). Moreover, the first step, planning, should include all stakeholders of communities on both sides.

This is especially important for the study field because the both societies are not very familiar with participatory planning and they need to be informed that the holistic use of common values is beneficial to both parties. To raise the socio-economic benefits of these routes, local people and the personnel working in tourism establishments should be trained in order to improve service quality.

Blackman et al. (2004) argues that successful international cooperation programs usually have local leaders. These leaders motivate stakeholders, and give direction to the development. These champions are generally private sector representatives in the examples throughout the world, but in the study area, local and national public institutions should lead development.

The initiative of public institutions in our field will lead the private sector to establish sustainable relations too. With the cross-border cooperations in study field, mutual dependencies should be established not only in order to realize existing services but also in the process of designing and presenting new products together.

To create such routes, central and local governments should work together. In the study area, the first steps to set a common management organization would be to organize meetings / forums which the governors / public authorities of both sides would participate actively. Then NGOs and private sector should include into the groups.

In addition, strengthening and diversifying intra-regional transport links (e.g., more holistic and systematic public transport system) is necessary to ensure that guests are able to travel easier.

As a result, the countries and destinations should develop an integrated infrastructure and improve connectivity to religious circuits and promote them together for faith tourism development. It is important to supply the proposed routes and others by guide books, photographs, maps, GPS coordinates. The cross border cooperation and the routes

should be broadcasted to the public. In this frame, to get realistic knowledge and feedbacks, it is necessary to create a website where commercial advertising is not possible (Briedenhann and Wickens, 2004). Moreover, common promotional materials should be prepared in addition to raise the awareness of local people about the common values and the contributions of these routes to their lives.

Creating the above mentioned cross border routes will ensure to take steps to enhance the places which are considered as sacred by other religions or sects in Georgia and Turkey together. Besides, the truths that Turkey has many other values apart from sea-sun-sand trio and Caucasus is a region where different cultures had lived and have been living in peace and coherence throughout the history can be pointed out.

As mentioned above briefly, Northeast Turkey and Georgia have several important assets for religious visits. If common routes like the basic ones which have been given as sample above in Figure 2 are determined, both the relationships between two countries (hopefully, all Caucasus) will improve and the tourism income will increase. It may be denoted that the multiculturalism is not always a reason for conflicts it is also the richness of our world.

## References

- Akbaş, H. (2016). *Hopa ve Batum TSO'nun yaptıkları toplantıda işbirliği kararı alındı*. (10.08.2017), retrieved from [http://habercigazete.com/arsiv/haber\\_detayc674.html?haberID=12791](http://habercigazete.com/arsiv/haber_detayc674.html?haberID=12791)
- Alderman, D.H. (2002). Writing on the Graceland wall, on the importance of authorship in pilgrimage landscapes. *Tourism Recreation Research*, 2(72), 27–33.
- Ateljevic, I., & Doorne, S. (2002). Representing New Zealand: Tourism imagery and ideology. *Annals of Tourism Research*, 29(3), 648–667.
- Bar, D., & Cohen-Hattab, K. (2003). A new kind of pilgrimage: the modern tourist pilgrim of ninetieth century and early twentieth century Palestine. *Middle Eastern Studies*, 32(2), 131 – 148
- Belhassen, Y. & Ebel, J. (2009). Tourism, faith and politics in the Holy Land: an ideological analysis of evangelical pilgrimage. *Current Issues in Tourism*, 12:4, 359-378.
- Blackman, A., Foster, F., Hyvonen, T., Jewell, B., Kuilboer, A., & Moscardo, G. (2004). Factors Contributing to Successful Tourism Development in Peripheral Regions. *The Journal of Tourism Studies*, 15(1), 59 – 70
- Blasco, D., Guia, J., & Prats, L. (2014). Emergence of governance in cross-border destinations. *Annals of Tourism Research*, 49, 159-173.
- Briedenhann, J., & Wickens, E. (2004). Tourism routes as a tool for the economic development of rural areas—vibrant hope or impossible dream?. *Tourism Management*, 25, 71–79.
- Coene, F. (2010). *The Caucasus: an Introduction*. New York: Taylor & Francis.
- Cohen, E. (1988). Authenticity and commoditization in tourism. *Annals of Tourism Research*, 15, 371-386
- Cohen-Hattab, K. (2004). Zionism, tourism, and the battle for Palestine: Tourism as a political propaganda tool. *Israeli Studies*, 9(1), 61–85.
- Collins-Kreiner, N. (2010). Current Jewish pilgrimage tourism: Modes and models of development. *Tourism*, 58, 259-270.
- Cornell S.E. (2005). *Small Nations and Great Powers A Study Of Ethnopolitical Conflict In The Caucasus*. London: Routledge Curzon.
- Delener, N. (1990). The effects of religious factors on perceived risk in durable goods purchase decisions. *Journal of Consumer Marketing*, 7 (3), 27–38.
- Digance, J. (2003). Pilgrimage at contested sites. *Annals of Tourism Research*, 30(1), 143–159.
- Doney, S. (2013). The Sacred Economy: Devotional Objects as Sacred Presence for German Catholics in Aachen and Trier, 1832-1937. *International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage*, 1(1), 62-71.
- Dredge, D., & Jamal, T. (2013). Mobilities on the Gold Coast, Australia: Implications for destination governance and sustainable tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 21(4), 557–579.
- Durgun, A. (2006). *Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolü: Isparta Rolü*. Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel University.
- ENVSEC (2011). *Climate Change in the South Caucasus*. (15.08.2017), retrieved from <http://www.envsec.org/publications/climatechangesouthcaucasus.pdf>
- Eskilsson, L., & Hogdahl, E. (2009). Cultural heritage across borders? – Framing and challenging the Snapphane story in southern Sweden. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 9, 65–80.
- Fernandes, C., Pimenta, E., Gonçalves, F., & Rachão, S. (2012). A new research approach for religious tourism: the case study of the Portuguese route to Santiago. *International Journal of Tourism Policy*, 4(2), 83-94.
- Gelbman, A. (2008). Border tourism in Israel: Conflict, peace, fear and hope. *Tourism Geographies*, 10(2), 193–213.
- Gil, A.R., & Curiel, J.E. (2008). Religious Events as Special Interest Tourism: A Spanish Experience. *Revista de Turismo y Patrimonio Cultural*, 6(3), 419 – 433.
- Greffe, X. (1994) Is rural tourism a lever for economic and social development? *Journal of Sustainable Development*, 10(1), 39-50.
- Guseynov, R.A. (1996). *Ethnic Situation in the Caucasus*. (14.06.2017), retrieved from <http://sam.gov.tr/ethnic-situation-in-the-caucasus/>
- Güzel, F.Ö. (2010). Turistik Ürün Çeşitlendirmesi Kapsamında Yeni Bir Dinamik: İnanç Turizmi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 2(2), 87-100.
- Hall, D.R. (1990). Stalinism and tourism: A study of Albania and North Korea. *Annals of Tourism Research*, 17(1), 36–54.

- Ioannides, D., Nielsen, P., & Billing, P. (2006). Transboundary collaboration in tourism: The case of the Bothnian Arc. *Tourism Geographies: An International Journal of Tourism Space, Place and Environment*, 8(2), 122–142.
- Jerabek, P. (2012). Impacts of joining the Schengen treaty on tourism in the Czech Republic. *Journal of Tourism and Services*, 3, 114–125.
- Kantarıcı, H. (2006). *Soğuk savaş sonrasında Kafkasya'da ABD ve Rusya Federasyonunun güç mücadeleleri ve mücadelelerin Türkiye'ye etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Karaman S., & Usta, K. (2006). *İnanç Turizmi Açısından İznik and Bir Uygulama Çalışması*. (pp: 473-489), III. Balıkesir Ulusal Turizm Kongresi, Balıkesir.
- Kim, S.S., Timothy, D.J., & Han, H.C. (2007). Tourism and political ideologies: A case of tourism in North Korea. *Tourism Management*, 28(4), 1031–1043.
- Kong, L. (2001). Mapping 'new' geographies of religion, politics and poetics in modernity. *Progress in Human Geography*, 25(2), 211–233.
- McDaniel, S.W., & Burnett, J.J. (1990). Consumer religiosity and retail store evaluation criteria. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 18 (2), 101–112.
- Murray, M., & Graham, B. (1997). Exploring the dialectics of route based tourism: the Camino de Santiago, *Tourism Management*, 18(8), 513-524.
- National Statistics Office of Georgia (2018). *International Travel Statistics*. (08.01.2018), retrieved from <http://stats.gnta.ge/Default.aspx>
- Newman, D. (2006). The lines that continue to separate us: borders in our 'borderless' world. *Progress in Human Geography*, 30(2), 143–161.
- Nolan, M.L., & Nolan, S. (1992). Religions sites as tourism attractions in Europe. *Annals of Tourism Research*, 19(1), 67–78.
- Olsen, D.H. (2013). A Scalar Comparison of Motivations and Expectations of Experience within the Religious Tourism Market. *International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage*, 1(1), 41-61.
- Özgen, N. (2010). Doğu Anadolu Bölgesi'nin doğal turizm potansiyelinin belirlenmesi ve planlamaya yönelik öneriler. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(2), 1407-1438.
- Poria, Y., Butler R., & Airey, D. (2003). Tourism, Religion and Religiosity: A Holy Mess. *Current Issues in Tourism*, 6(4), 340-363.
- Prokkola, E. (2010). Borders in tourism: the transformation of the Swedish-Finnish border landscape. *Current Issues in Tourism*, 13, 223–238.
- Republic of Turkey Ministry of Culture and Tourism (2017). *Tourism Statistics*. (23.08.2017), retrieved from <http://www.kultur.gov.tr/EN,153017/tourismstatistics.html>
- Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs (2011). *Political Relations between Turkey and Georgia*. (23.08.2017), retrieved from <http://www.mfa.gov.tr>
- Richter, L.K. (1980). The political use of tourism: a Philippine case study. *Journal of Developing Areas*, 14(2), 237–257.
- Riessman, C. K. (1993). *Narrative analysis*. Newbury Park: Sage Publications
- Rinschede, G. (1992). Forms of Religious Tourism. *Annals of Tourism Research*, 19, 51-67
- Rodriguez, B., Molina, J., Perez, F., & Caballero, R. (2012) Interactive design of personalised tourism routes. *Tourism Management*, 33, 926-940.
- Santos, X.M. (2002). Pilgrimage and Tourism at Santiago de Compostela. *Tourism Recreation Research*, 27(2), 41-50.
- Sarkım, M. (2007). *Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Turistik Ürün Çeşitlendirme Politikaları ve Antalya Örneği*. Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül University.
- Seaton, A. V. (2002). Than tourism's final frontiers? Visits to cemeteries, churchyards and funerary sites as sacred and secular pilgrimage. *Tourism Recreation Research*, 27(2), 27–33.
- Seferaj, K. (2014). Sustainable Development Aspects in Cross-Border Cooperation Programmes: The Case of Macedonia and Albania, *Romanian Journal of European Affairs*, 14(4), 44 – 55
- SERKA (2014). *2014 - 2013 TRA2 Bölge Planı*. Kars: Serhat Regional Development Agency.
- Sevinç, H., & Azgün, S. (2012). Bölgesel Kalkınma ve İnanç Turizmi Bağlamında Akdamar Kilisesi Örneği. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2(2) 17-21.
- Sharma, V. (2013). Faith Tourism: for a Healthy Environment and a More Sensitive World. *International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage*, 1(1), 15-23.
- Sheikhi, A. R. (2015). Tourism Impacts In A Multiethnic Society: The Case Of Baluchis In Iran. *Tourism, Culture & Communication*, 15, 33-46.
- Shinde K. A., & Rizzello, K. (2014). A Cross-cultural Comparison of Weekend-trips in Religious Tourism: Insights from two cultures, two countries (India and Italy). *International journal of Religious Tourism and Pilgrimage*, 2(2), 16-34.
- Singh, R. (2006). Pilgrimage in Hinduism: historical context and modern perspectives. In D. J. Timothy, & D. H. Olsen (Eds.), *Tourism, religion, and spiritual journeys* (pp. 220–236). London: Routledge.
- Sofield, T. H. B. (2006). Border tourism and border communities: An overview. *Tourism Geographies*, 8(2), 102–121.
- Sylvén, M., Reinvang, R., & Andersone-Lille, Z. (2008). *Climate Change in Southern Caucasus, Impacts on nature, people and society*. World Wildlife Fund: (WWF) Report.

- Tapur, T. (2009). Konya İlinde Kültür ve İnanç Turizmi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(9), 473-492.
- Tarlow, P. E. (2010). *Religious and Pilgrimage Tourism*. (04.05.2017), retrieved from <http://www.destinationworld.info>
- The Confraternity of Saint James (2017) *Pilgrim Numbers*. (05.01.2018), retrieved from <https://www.csj.org.uk/the-present-day-pilgrimage/pilgrim-numbers/>
- Timothy, D. J., & Olsen, D. H. (2006). *Tourism, Religion and Religious Journeys*. London: Routledge.
- Triantafillidou, A., Koritos C., Chatzipanagiotou, K., & Vassilikopoulou, A. (2010). Pilgrimages: the "promised land" for travel agents?. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 22(3), 382-398.
- Turkish State Meteorological Service (2018). *Official Climate Statistics*. (08.01.2018), retrieved from <https://mevbis.mgm.gov.tr>
- UNDESA (2017). *World Population Prospects 2017*. (12.01.2018), retrieved from <https://esa.un.org/unpd/wpp/Download/Standard/Population/>
- UNESCO (2017). *Heritage List*. (03.07.2017), retrieved from <http://www.unesco.org>
- UNWTO (2011). *Religious Tourism in Asia and the Pacific*. Madrid: UNWTO.
- US Bureau of Intelligence and Research (2011). *Detailed map of Caucasus region*. (02.06.2018), retrieved from <http://www.mappery.com/map-of/Detailed-map-of-Caucasus-region>
- Usta, Ö. (2001). *Genel Turizm*. İzmir: Anadolu Matbaacılık.
- Vukonic, B. (1992). Medjugotje's religion and tourism connection. *Annals of Tourism Research*, 19, 79-91.
- Vukonic, B. (2002). Religion, Tourism and Economics: A Convenient Symbiosis. *Tourism Recreation Research*, 27(2), 59–64
- Wang, D., & Ap, J. (2013). Factors affecting tourism policy implementation: A conceptual framework and a case study in China. *Tourism Management*, 36, 221–233.
- Weidenfeld, A. (2013). Tourism and Cross Border Regional Innovation Systems. *Annals of Tourism Research*, 42, 191–213.
- Wesley, A., & Pforr, C. (2010). The governance of coastal tourism: Unravelling the layers of complexity at Smiths Beach, Western Australia. *Journal of Sustainable Tourism*, 18(6), 773–792.
- Wilkes, R. E., Burnett, J. J., & Howell, R. D. (1986). On the meaning and measurement of religiosity in consumer research. *Academy of Marketing Science*, 14 (10), 47–56.
- Woodward, S. C. (2004). Faith and Tourism: Planning Tourism in Relation to Places of Worship. *Tourism and Hospitality Planning and Development*, 1(2), 173-186.
- Wright, K. (2007). Religious Tourism. *Leisure Group Travel Special Edition*, (October), 8-16.
- Zaichkowsky, J.L., & Sood, J.H. (1989). A Global look at consumer involvement and use of products. *International Marketing Review*, 6 (1), 20–34.
- Zillinger, M. (2007). Tourist routes: A time-geographical approach on German car-tourists in Sweden. *Tourism Geographies: An International Journal of Tourism Space, Place and Environment*, 9(1), 64–83.





## Araştırma Makalesi • Research Article

### Gelir Eşitsizliği, Refah ve Mutluluk\*

#### Income Inequality, Well-Being and Happiness

Simla Güzel<sup>a,\*\*</sup>

<sup>a</sup> Dr. Öğr. Üyesi, Namık Kemal Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, 59030, Tekirdağ/Türkiye.  
ORCID: 0000-0001-5249-8873

#### MAKALE BİLGİSİ

##### Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 20 Haziran 2017

Düzeltilme tarihi: 01 Kasım 2017

Kabul tarihi: 08 Kasım 2017

##### Anahtar Kelimeler:

Eşitlik  
Refah  
Mutluluk

#### ÖZ

Dünyada gelir eşitsizliğinin artması, büyüme, yaşam memnuniyeti, mutluluk ve gelişme konuları açısından eşitliğin öneminin, tartışmaların temel konusu haline gelmesine neden olmuştur. Eskiden mutluluk konusu sadece psikoloji bilimi altında incelenirken, son zamanlarda ekonomi ile de ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Gelir dağılımında adalet olması, yoksulluğu azaltarak sürdürülebilir bir kalkınma sağlar. Bu da bir toplumun refah seviyesinin artırılmasının en önemli koşuludur. Bu çalışmada da refahın ve mutluluğun gelir eşitsizliğinden ne şekilde etkilendiği literatür araştırmasına dayalı olarak belirlenmeye çalışılmıştır. OECD ülkelerinde gelir eşitsizliğini belirlemede kullanılan Gini katsayısı ve mutluluk endeksleri incelendiğinde, gelir dağılımı eşitsizliğinin az olduğu ülkelerde mutluluk ve refah seviyesinin de daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

#### ARTICLE INFO

##### Article history:

Received 20 June 2017

Received in revised form 01 November 2017

Accepted 08 November 2017

##### Keywords:

Equality  
Welfare  
Happiness

#### ABSTRACT

Deepening inequality has become the subject of intense debates, particularly on growth, life satisfaction, happiness and development in world. In the past, happiness was studied only under the conscience of psychology, but recently it has begun to be associated with the economy. Income equality which is a precondition for increasing the level of wealth lowers poverty and ensures sustainable development. And this study aims to determine well-being and happiness indicators related to literature. When Gini coefficient that is used to determine income inequality and happiness index are examined in OECD countries, in generally happiness level is higher if income inequality is low.

### 1. Giriş

Ülkeler sadece ekonomik büyüme konusuna önem verdiklerinde toplumun refahını göz ardı edebilmektedirler. Refahın ve refahın içerdiği mutluluğun artırılması, ekonomik gelişme için gereklidir. Refah devleti anlayışı ile birlikte mutluluk konusuna verilen önem de artmaya başlamıştır.

Daha önceden, mutluluk konusu sadece psikoloji bilimi altında inceleniyorken yakın dönemden itibaren “mutluluk ekonomisi” olarak iktisat alanında da incelenmeye başlamıştır. Her ne kadar tanımlanması zor olsa ve toplumlara, inançlara, kültürel yapıya göre farklılık gösterse

de en genel anlamda bireylerin istedikleri yaşantıya sahip olması olarak nitelendirilebilecek olan mutluluğa erişmek, insanların nihai bir amacı olarak görülmektedir. Eskiye nazaran ortalama yaşam beklentisinin ve standartlarının artması, mutluluğa yönelik olarak yapılan çalışmalarda artışa neden olurken, bu konunun özellikle iktisat alanında incelenmesi önem taşımaktadır. Ülkelerde mutluluk seviyesinin artırılması için, mutluluğun nelerden etkilendiği belirlenmelidir. Bireysel anlamda mutluluk, çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Bunlar; gelir, sağlık, aile ve arkadaş çevresi, kurumsal ve sosyal açıdan edindikleri faydalar şeklinde sayılabilir. Bununla birlikte, kişilerin genetik özellikleri, yaşama başlarken sahip oldukları

\* Bu çalışma, 20-21 Mayıs 2017 tarihlerinde İstanbul’da düzenlenen International Congress of Management Economy and Policy adlı kongrede bildiri olarak sunulmuştur.

\*\* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: simlaguzel@nku.edu.tr

avantajlar da hayata bakış açılarını, dolayısıyla mutluluk seviyelerini etkilemektedir. Kişilerin yoksulluğu ile gelir ve servet eşitsizlikleri de mutluluğu etkileyen önemli faktörler arasında yer almaktadır.

Bu doğrultuda kişilerin gelir seviyesinin yanında bugün dünyanın en önemli sorunlarından olan gelir dağılımında adaletin sağlanmasının da çok önemli olduğu söylenebilir. Eşitliğin sağlanması, ahlaki bir zorunluluk olmasının yanında özellikle yoksul kesim için, sosyal bütünlük, refah ve istikrarlı bir ekonomi için de çok önemli bir gerekliliktir. Gelir eşitsizlikleri, ekonomik krizlerin de temel sebeplerinden olup, refahı olumsuz bir şekilde etkilemektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde, refah ve mutluluk kavramları üzerinde durulmuş ardından konuya ilişkin literatüre yer verilmiştir. Daha sonra, gelir dağılımında adaletin mutluluk üzerindeki etkisi araştırılarak son bölümde sonuç kısmına yer verilmiştir.

## 2. Refah ve Mutluluk Kavramları

Refah seviyesinin ülkelerde, bölgelerde veya farklı demografik özelliklere sahip olan gruplarda değişiklik göstermesi ve bunun nedenleri iktisatçılar tarafından uzun zamandır araştırılan bir konudur. Bir toplumun refahının artırılması ülkelerin öncelikli hedefleri arasında yer almaktadır. Refahın ve yaşam kalitesinin artırılması, ekonomik gelişme için gereklidir. Refah, yaşam kalitesi, mutluluk, memnuniyet, yararlılık veya iyi bir yaşantıya sahip olma gibi kavramlar birbiri ile yakın ilişkiye sahiptir (Helliwel vd., 2016: 9). Öncelikle refahı açıklamak adına, refahın kelime anlamından başlamak yararlı olacaktır. Oxford sözlüğünde refahın anlamı; i) iyi oluş, mutluluk, sağlık ve bolluk (kişisel veya toplumsal anlamda); ii) Devletten finansal destek sağlama şeklinde belirtilmektedir (Greve, 2008: 51). Refah, bu kelime anlamlarından yola çıkılacak olursa, kişilerin arzu ettiği yaşantıya sahip olması durumu olarak ifade edilebilir.

Refahın da içerdiği mutluluğun; felsefe tarihinde, insan yaşamının en önemli motivasyon kaynağını oluşturduğunu söyleyebiliriz (Diener, 1984: 542). Geçtiğimiz 30 yılda mutluluk konusu sadece psikoloji bilimi altında inceleniyorken yakın dönemden itibaren iktisatçıların da ilgisini çekmeye başlamıştır. Mutluluk konusuna ilişkin birçok bilimsel araştırma yapılması bu konuda gelişmeler yaşanmasına neden olmuştur (Helliwel vd., 2016: 10, Frey ve Stutzer, 2001: 3).

Bir bireyin mutluluğunu ve buna çok yakın bir kavram olan yaşam kalitesini; gelir, sağlık, sosyal çevre ve kişinin kurumsal ve sosyal açılardan edindiği faydalar belirlemektedir. Bireyin mutluluğu, yaşamındaki en önemli amaçlarından ve herkes mutlu olmak için yaşar. Mutluluk en genel tanımı ile kişinin yaşamını kendi değerlerine göre dolu, anlamlı ve huzurlu bir şekilde algılama sürecidir. (Frey ve Stutzer, 2001: 1).

TÜİK Yaşam Memnuniyeti Araştırması'nda, mutluluğun demografik, ekonomik, fiziksel ve sosyal çevre, içinde yaşanan ülkenin durumu gibi yaşam koşullarını belirleyen bileşenlerin sonucunda oluştuğu belirtilmektedir (TUIK, 2016).

İktisatçıların mutluluk konusuna önem vermeleri ve bu konuda araştırma yapmalarının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Öncelikle, ekonomik politikaların oluşturulması açısından mutluluğun önemli olduğu söylenebilir. Mikro düzeyde pareto-optimal bir yaklaşım oluşturmak her zaman mümkün olmamaktadır. Kamu politikaları oluştururken işsizlik ve enflasyon arasındaki denge göz önünde bulundurulmalıdır. İkincisi, kurumsal kalite ve sosyal sermaye gibi kurumsal koşulların iyi bir şekilde oluşturulmasının mutluluk üzerinde etkisinin olmasıdır. Mutluluk konusunun araştırılmasının bir diğer sebebi de subjektif açıdan iyi oluşun ne olduğunun anlamaya çalışılmasıdır (Frey ve Stutzer, 2001: 1-2).

Ekonomik açıdan mutluluk, refah iktisadı ve kalkınma iktisadı alanları altında incelenmektedir. Günümüzde ise; bu alanların dışında mutluluk ekonomisi adı altında, bir toplumun mutluluğunun nelerden etkilendiği ve mutluluğun artırılmasına yönelik uygulanacak politikalar gibi konular çalışılmaktadır (Veenhoven ve Dumludağ, 2015: 56-57). Bu durumda kişilerin yaşam standartlarından memnun olmasını ve bir bireyin diğerinden daha mutlu olmasını etkileyen faktörlerin neler olduğu soruları akla gelmektedir (Böhnke ve Kohler, 2008: 5). Kişilerin yaşam kalitesini, gelir, sağlık, aile ve arkadaş çevresi, kurumsal ve sosyal açıdan edindikleri faydaların etkilendiği düşünülmektedir. Kişilerin genetik özellikleri, yaşama başlarken sahip oldukları avantajlar da yaşama bakış açılarını ve buna bağlı olarak mutluluk düzeylerini etkileyen önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle de aynı ortama ve koşullara sahip olan bireylerin mutluluk seviyeleri birbirinden farklı olabilmektedir. Sosyal açıdan kişilerin refahını olumsuz etkileyen en önemli faktörlerden biri de kişilerin yoksulluğu ile gelir ve servetten aldıkları pay ve toplumun bu açıdan yaşadığı eşitsizliklerdir (Helliwel vd., 2016: 9).

Kişilerin mutluluğuna yönelik olarak ulusal ve uluslararası istatistik kuruluşları tarafından yapılan alan araştırmaları mutluluğun ölçülmesine imkân tanımaktadır (Ho ve NG, 2016: 3). Mutluluğun ölçülmesi ile zaman içerisinde mutluluğun toplumdaki seviyesi de ölçülebilmeye başlanmıştır. İktisadi açıdan objektif ölçme yöntemlerinin yaygın olması, mutluluğun objektif olarak ölçülebilirliği konusunda tartışmalara yol açarken, subjektif ölçme yöntemlerinde ise mutluluğun belirlenebilmesinin mümkün olup olmadığı konusunda görüş ayrılıklarına sebep olmuştur. Bugün ise kişilerin mutluluk seviyelerini doğru bir şekilde yansıttıkları düşünülmektedir. (Veenhoven ve Dumludağ, 2015: 50-51). Ancak, yine de mutluluğun ölçülmesi oldukça zordur. Bu zorluk mutluluğun belirleyicilerinin kişilere göre değişiklik gösterebilmesinden kaynaklanmaktadır.

TÜİK, 2003 yılından itibaren düzenli bir şekilde Türkiye'de yaşam memnuniyeti araştırması yaparak, bireylerin genel mutluluk algısını, toplumsal değer yargılarını, temel yaşam alanlarındaki genel memnuniyetini ve kamu hizmetlerinden memnuniyetini ölçmekte ve memnuniyet düzeylerinin zaman içindeki değişimini takip etmektedir (TUIK, 2016). 2012 yılından itibaren de Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Ağı tarafından Dünya Mutluluk Raporu yayınlanmaya başlanmıştır. Bu raporla birlikte mutluluk konusu, sosyal açıdan gelişmenin önemli bir göstergesi olarak kamu politikalarının da öncelikli bir amacı haline gelmiştir. Yine 2016 yılında OECD, bireylerin iyi oma

durumlarına yönelik kamu politikalarının önemini vurgulamıştır. (Helliwel vd., 2017: 3).

### 3. Literatür Taraması

Günümüzde ekonomik politikalar açısından mutluluğun önemli bir yere sahip olması sebebiyle, bu konuya ilişkin yapılan çalışmalar artış göstermektedir. Uluslararası literatürde bu konuya olan ilginin artmasının, yaşam standartlarında görülen iyileşmeler ve mutluluğun zaman içerisinde artması ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. (Venhooven ve Dumlubağ, 2015: 50). Söz konusu artışa bağlı olarak mutluluğu etkileyen faktörlerin neler olduğunun tespit edilmesi ve uygulanacak politikaların belirlenmesi açısından bugüne kadar yapılmış ve bundan sonra yapılacak olan çalışmalar önem kazanmaktadır.

Kişi başı gelir düzeyi yüksek ülkelerde ortalama mutluluk, kişi başı gelir düzeyi düşük olan ülkelere kıyasla daha yüksek çıkmaktadır. Aynı şekilde, ülke içinde de yüksek gelirli olanların mutluluk ortalaması, düşük gelirli olanlara kıyasla daha yüksek çıkmaktadır (Venhooven ve Dumlubağ, 2015: 51). Bireylerin gelirleri arttıkça, ihtiyaç duydukları ve istedikleri şeyleri elde (maddesel mal ve hizmetler) edebilme olasılıkları artmaktadır. Buna bağlı olarak paranın mutluluğu kısmen satın alabildiğini söylemek mümkün olacaktır (Frey ve Stutzer, 2001: 9). Gayri Safi Yurtiçi Hasılabın (GSYİH) tek başına refahı ve mutluluğu belirlediğini söylemek ise her zaman doğru olmamaktadır. GSYİH, ekonomik büyüklüğü belirlemektedir. Ancak bir ülkede refahı artırabilmek için, güçlü bir sivil toplum, demokratik ve iyi bir şekilde yönetilme gereklilikleri de vardır (Booth, 2012: 56-57). Ekonomik büyüme sadece milli gelirdeki niceliksel artış ifade etmektedir. Kalkınma ise, üretim ve teknolojik gelişmelerle birlikte hem ekonomik hem de sosyal gelişmeleri kapsayan daha geniş bir kavramdır (Arslan, 2013: 47).

Çalışma kapsamında, gelir seviyesi ile beraber, gelir dağılımında adaletin, zenginlik ve paranın ve diğer etkenlerin mutluluk üzerine etkileri konusunda yapılmış olan bazı çalışmalara aşağıda yer verilmiştir.

Örneğin, Ram (2009) 145 ülkede, bireylerin gelir düzeyi ve kamu harcamalarının mutluluk ile ilişkisini, çok sayıda ülke örneği ile çeşitli mutluluk göstergelerine dayanarak analiz etmişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre; gelir düzeyi mutluluğu önemli bir şekilde etkilemektedir.

Booth (2012) yaşam memnuniyeti ve gelir arasında açık ve güçlü bir ilişki olduğunu belirtmektedir. Memnuniyet gelir seviyesi arttıkça artmaktadır. Ancak gelir seviyesi belirli bir noktaya ulaştıktan sonra yaşam memnuniyeti üzerindeki etkisi azalmaktadır.

Tian ve Yang (2006), ülkeler zenginleştikçe mutluluk seviyesinin artmamasını, Easterlin Paradoksu üzerinden açıklamaya çalışmışlardır. Bu yaklaşım mutluluğu, sosyal mutluluk maksimizasyonu ve kişisel çıkarlar açısından değerlendirmektedir. Mutluluğun belirlenmesinde maddesel faktörlerin yanında referans grup teorisi ve dışlanmış değişkenleri de içeren, maddesel olmayan faktörler de göz önünde bulundurulmaktadır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre; kritik bir gelir seviyesine ulaştıktan sonra mutluluk artmamakta hatta azalmaya başlamaktadır.

Timofeyev ve Timofeyeva (2012) çalışmalarında sosyal politikaların, sosyal gelişmeyi ve mutluluğu etkileyip etkilemediğini araştırmışlardır. Bu amaçla, seçilmiş ülkelerde İnsani Gelişmişlik Endeksi, devletin sosyal harcamaları, Dünya Mutluluk Endeksi, kişi başına düşen gelir ve kamusal verimlilik verileri arasındaki ilişkileri incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, verimli sosyal politikaların ve zenginliğin tek başına mutluluğu etkilemediği görülmüştür.

Sanfey ve Teksöz (2007), kişisel olarak belirtilen yaşam memnuniyetini etkileyen faktörleri belirlemeye çalışmışlardır. Makroekonomik değişken olarak; Kişi başına düşen gelir, enflasyon, işsizlik ve Gini katsayısı analize dâhil edilmiştir. Çalışma, 1999-2002 yılları arasında geçiş ekonomileri ve diğer bazı ülkeler için gerçekleştirilmiştir. Geçiş ekonomilerinde memnuniyet üzerinde en fazla etkili olan faktörler; enflasyon, kişi başına düşen gelir ve gelir dağılımındaki adaleti belirlemeye yönelik olarak kullanılan Gini katsayısıdır. Enflasyon şaşırtıcı bir şekilde, yaşam memnuniyetini olumlu etkilerken, gelir dağılımındaki adaletsizlik olumsuz etkilemekte, yine kişi başına düşen gelir ise olumlu etkilemektedir. İşsizliğin herhangi bir etkisi bulunamamıştır.

Di Tella vd. (2003) çalışmalarında Avrupa Ülkelerinde makroekonomik değişkenlerin, 1975-1992 yılları arasında mutluluk üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, gelir düzeyi artışı mutluluk üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir ancak bu etki belli bir noktadan sonra azalmaktadır. Bununla birlikte, işsizlik oranları, enflasyon, refah devletinin cömertliği de mutluluk üzerinde etkilidir.

Perovic ve Golem (2010) da geçiş ekonomilerinde, makroekonomik değişkenlerin (özellikle kamu büyüklüğünün), mutluluk üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. Neoklasik düşünceyle paralel bir şekilde kamu harcamalarının mutluluk üzerine etkisinin olumlu olduğunu belirtmişlerdir.

Easterlin (1995)'e göre yüksek gelire sahip olan insanlar daha mutludur. Ancak herkesin gelirinin artırılması mutluluğa etki etmeyecektir. Kişilerin kendi gelirlerinin diğerlerinden yüksek olması daha önemlidir.

Alesina vd. (2004) çalışmalarında Avrupa ülkelerinde ve Amerika Birleşik Devletleri'nde mutluluğu değerlendirmeye yönelik olarak 123.668 kişiye bir anket uygulamışlardır. Verilen cevaplara göre; eşitsizliğin yüksek olduğu durumda bireylerin mutlu olma eğilimleri azalmaktadır.

Ferrer-i Carbonell (2004) bireylerin bir referans grubu içerisinde, karşılaştırmalı olarak gelir düzeylerinin mutluluk ve iyi olma seviyeleri üzerindeki etkisini yine bireylerin konuya ilişkin sorulan sorulara verdikleri cevaplar neticesinde belirlemişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre bireyler, gelir düzeyleri grup içerisinde yüksek ise kendilerini daha mutlu hissetmektedirler.

### 4. Gelir Eşitsizliğinin Refaha ve Mutluluğa Olan Etkisi

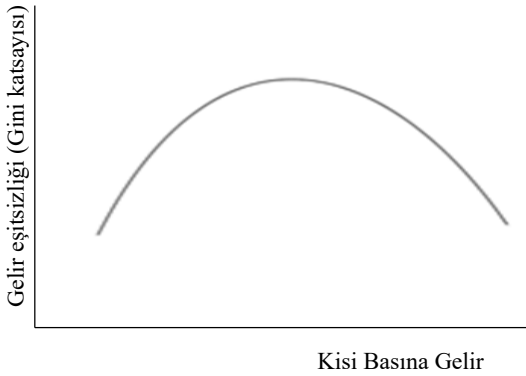
Refah iktisatçıları uzun süredir gelir dağılımındaki adaletin toplumların refah ve mutluluk seviyesi üzerinde olumlu etkileri olacağını belirtmektedirler. Son yıllarda ise dünya daha çok ekonomik büyümeye odaklanmış ancak gelir

dağılımı konusu biraz ihmal edilmiştir. Ulusal açıdan gelir eşitsizlikleri görüldüğü gibi ülkeler arasında da dengesizlikler görülmektedir.

Bireylerin yaşamlarında mutlu olabilmeleri çok önemlidir. Bireyler, her durumda kendisine daha iyi bir yaşam standardı sağlayacak bir ülkede yaşamayı tercih edecektir. Bir ülkedeki refah seviyesi ve mutluluk doğrudan ülkenin ekonomik gelişmesine etki etmektedir.

Birçok ülke son yıllarda gelir dağılımındaki adaleti, sosyal dışlamayı, doğal kaynaklara verilen zararları gözetmeksizin hızlı bir ekonomik büyüme yaklaşımı içerisine girmiştir. Sürdürülebilir kalkınma hedefleri ise, ülkelere daha dengeli bir gelir dağılımı ile şimdiki ve gelecek kuşağın refahını yükseltmeyi öngörmektedir (Helliwel vd., 2016: 3-5). Nitekim kişilerin gelir ve servetten aldıkları paylar konusunda yaşanan eşitsizlikler kişilerin refahını olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Hicks'in de belirttiği gibi gelir dağılımında adalet sağlanması yoksulluğun azaltılması için de önemlidir (Hicks, 1979: 985).

**Şekil 1:** Kuznet Eğrisi



Günümüzde dünyanın en önemli sorunlarından olan gelir eşitsizliğine yönelik en eski görüşlerden olan ve 20. Yüzyılın ortalarında Simon Kuznet tarafından ileri sürülen görüş Kuznet Eğrisi olarak adlandırılmıştır. Şekil 1'de de görüldüğü gibi, ekonomik kalkınmanın ilk dönemlerinde kırsal kesimin payı kentsel kesimin payından daha fazladır. Buna bağlı olarak gelir düzeyi düşük olan ekonomide, gelir eşitsizliği de daha düşüktür. Daha sonra sanayileşmeye bağlı olarak, kentsel alanlarda yapılan yatırımlar bu bölgelerde gelir artışına sebep olur. Gelişmiş ülkelerin vatandaşları, sosyal güvenlik, sağlık, eğitim gibi hizmetlerden daha rahat bir şekilde yararlanmaktadır Bu durum da kentsel alanda kırsal kesimin aleyhine bir gelir eşitsizliğine sebep olur ve Kuznets eğrisinin ilk aşamasını oluşturur. Zamanla kentsel yatırımların daha da artması ekonomik büyümeye katkı sağlayarak ekonomik büyümeden sağlanan faydalar da yayılarak gelir dağılımında adalete yaklaşılmış olur ve gelir eşitsizliği azalmaya başlar. Bu durum 20. Yüzyılın başlarında gelişmiş OECD ülkeleri için geçerli olmuş ancak daha sonra eşitsizlik giderek artmaya başlamıştır (Özdemir, vd., 2011: 445-446; Helliwel vd., 2016: 30).

Gelir eşitsizliğinin, bir noktaya kadar ekonomik anlamda kazanımlar sağlamaya yardımcı olduğu söylenebilir. Eşitsizlik, kişileri daha fazla çalışmaya teşvik edebilir, inovasyon veya beşeri sermayeye yapılacak yatırımları artırabilir. Ancak eşitsizlik aşırı derecede artar ise, bu

durumun ekonomik maliyeti bulunmaktadır. İnsan kaynaklarının aşırı birikimi, yüksek işsizliğe ve düşük ücrete neden olabilir. Eşitsizliğin ekonomik maliyeti yanında siyasi maliyeti de mevcuttur. Popülist korumacı duygulara neden olarak toplumda karmaşaya yol açabilir (Chapple vd., 2009: 4).

Eşitsizliğin refahı ve iyi olma (wellbeing) durumu ile ifade edilebilecek olan mutluluğu önemli ölçüde etkilediğini savunan birçok teorik ve ampirik çalışma bulunmaktadır. Bir toplumda bireyler; eşit fırsatlara sahip oldukları sürece daha mutlu olmaktadır. Gelir dağılımındaki eşitsizlik, mutluluk için gerekli olan diğer önemli etkenleri (sosyal güven, iyi bir yönetim, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişebilme hakkı vb.) de olumsuz bir şekilde etkileyerek gelecek nesillerin eşit fırsatlara sahip olmasını engellemektedir (Helliwel vd., 2016: 30). Kişilere; herkesin gelir düzeyi aynı kalırken sizin geliriniz artarsa kendinizi nasıl hissedersiniz diye sorulduğunda, insanların birçoğu daha iyi hissedeceği cevabını verecektir. Diğer kişilerin gelirleri artarken sizinki aynı kalırsa diye sorulduğunda ise genellikle cevap tam tersi olacaktır. Buradan kişilerin kendilerini, diğer insanların koşullarına göre değerlendirdiğini söylemek mümkün olmaktadır. Literatürde de belirtildiği gibi, Tian ve Young 2006'nın yaptıkları çalışma da bu görüşü desteklemektedir. Ortalama gelir düzeyi artarken kişinin geliri aynı kalırsa, kişi kendini daha yoksul hissetmektedir.

Karl Marx da bu durumu şöyle açıklamaktadır "Bir ev büyük veya küçük olabilir, çevresindeki evlerin hepsi küçük olduğunda sorun görülmemektedir. Çünkü insanların yaşamları için gerekli sosyal ihtiyaçları karşılanmaktadır. Ta ki, yakınında bir malikâne yapılarına kadar. Malikânenin çevresindeki küçük evlerde yaşayanlar kendilerini bu durumda kötü hissedebilirler". Mutluluk bireylerin kendi gelirleri ile doğru orantılı, diğer kişilerin gelirleri ile ise ters orantılıdır. Buna bağlı olarak herkesin gelirinin artması, mutluluğu artırmamaktadır (Lipset, 1960'den aktaran: Easterlin, 1995: 35-36).

Gelir eşitsizliği ve aşırı yoksulluk kişilerin mutluluk seviyesini azalttığı gibi suç oranları ve şiddeti de artırarak negatif sosyal dışlıklar yaratmaktadır (Senik, 2009: 12).

Kişi başı gelir düzeyi yüksek ülkelerde ortalama mutluluk, kişi başı gelir düzeyi düşük olan ülkelere kıyasla daha yüksek çıkmaktadır. Aynı şekilde, ülke içinde de yüksek gelirli insanların mutluluk ortalaması, düşük gelirliyle kıyasla daha yüksek çıkmaktadır (Venhooven ve Dumlubağ, 2015: 51). Gelir düzeyinin yüksek olması, kişilerin toplumda statü elde etmelerine de yardımcı olmaktadır. (Frey ve Stutzer, 2001: 9).

Gayri Safi Yurtiçi Hasılabın (GSYİH) tek başına refahı ve mutluluğu belirlediğini söylemek ise her zaman doğru olmamaktadır. GSYİH, ekonomik büyüklüğü belirlemektedir. Ancak bir ülkede refahı artırabilmek için, güçlü bir sivil toplum, demokratik ve iyi bir şekilde yönetilme gereklilikleri de vardır (Booth, 2012: 56-57). Bununla birlikte tarihsel sürece bakıldığında, toplumlar gittikçe zenginleşmekte ancak kaynakların etkin bir şekilde dağılmadığı, bireylerin ekonomik ve sosyal faaliyetlere erişimlerinin sağlanmadığı buna bağlı olarak gelir eşitsizliğinin arttığı görülmektedir. Hatta bazen, zengin ülkelerde yaşayan insanların hayatlarından memnun

olmadıkları, yüksek intihar oranları vb. de görülmektedir (Aysan ve Dumludağ, 2014: 337).

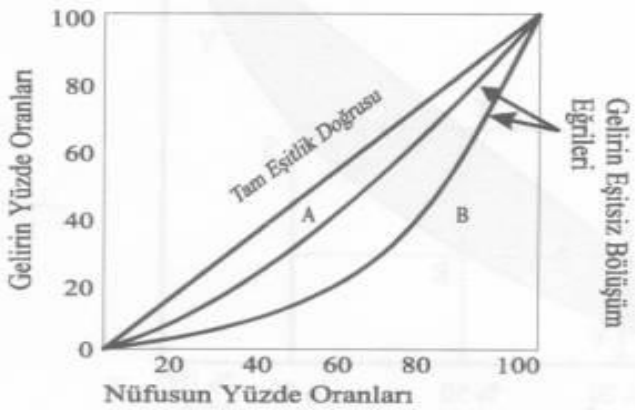
**Tablo 1.** OECD Ülkelerinde Gini Katsayısı ve Mutluluk Endeksi

Ülkeler	Gini (2014)	Mutluluk Endeksi (2013-2015)	Ülkeler	Gini (2014)	Mutluluk Endeksi (2013-2015)
Danimarka	0.254	7.526	Birleşik Krallık	0.358	6.725
İzlanda	0.244	7.501	Şili	0.465	6.705
İsviçre	0.295	7.509	Çek. Cum.	0.262	6.596
Norveç	0.252	7.498	Fransa	0.294	6.478
Finlandiya	0.257	7.413	İspanya	0.346	6.361
Kanada	0.322	7.404	Slovak Cum.	0.269	6.078
Hollanda	0.283	7.339	İtalya	0.325	5.977
Yeni Zelanda	0.333	7.334	Japonya	0.33	5.921
Avustralya	0.337	7.313	Polonya	0.3	5.835
İsveç	0.281	7.291	Kore	0.302	5.835
İsrail	0.365	7.267	Slovenya	0.255	5.768
Avusturya	0.28	7.119	Letonya	0.352	5.560
ABD	0.394	7.104	Estonya	0.361	5.517
Almanya	0.292	6.994	Türkiye	0.393	5.389
Belçika	0.268	6.929	Macaristan	0.288	5.145
İrlanda	0.309	6.907	Portekiz	0.342	5.123
Lüksemburg	0.281	6.871	Yunanistan	0.343	5.033
Meksika	0.459	6.778			

Kaynak: (OECD, 2016; Helliwel vd., 2015).

Tablo 1'de OECD ülkelerinde gelir dağılımındaki adaleti belirlemede kullanılan ve bir Lorenz eğrisi ölçütü olan Gini katsayısı ve mutluluk endeksi verilmiştir. Gini katsayısının 0 olması herkesin aynı geliri elde ettiği, 1 olması da bir kişinin bütün geliri elde etmesi anlamına gelmektedir. Bu katsayı gelir dağılımındaki eşitsizliği belirlemede kullanılan en yaygın ölçüttür (Aktan, 2002: 16).

**Şekil 2.** Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısı



$$\text{Gini Katsayısı} = A / (A+B)$$

Şekil 2'deki A alanı eşitsizlik alanıdır. A alanının toplam alana olan oranı gelir eşitsizliğini gösteren oranı vermektedir. A alanı ne kadar geniş ise yani Lorenz eğrisi mutlak eşitlik doğrusundan ne kadar uzak ise eşitsizlik de o derecede büyüktür denilebilir. Buna göre de Gini katsayısının küçülmesi gelirden eşitsizliğin azaldığını göstermektedir (Uras, 2011). Mutluluk endeksi de ilk olarak 2012 yılında yayınlanmaya başlayan, Birleşmiş Milletler tarafından desteklenip hazırlanan Dünya Mutluluk

Raporundan elde edilmiştir. Bu raporda ölçülen mutluluk seviyesi her ülkedeki örneklem olarak alınan kişilere anket yoluyla, yaşam kaliteleri konusunda sorulan sorulara 0 ile 10 arasında puan vermeleri suretiyle elde edilmiştir. Mutluluk seviyesini belirlemeye yönelik sorularda altı faktör göz önünde bulundurulmaktadır. Bunlar; kişi başına düşen gelir, sağlıklı yaşam beklentisi, sosyal destek, güven (bu ülkedeki yolsuzluk seviyesi ile ilişkilidir), yaşama dair karar alırken özgür olma, cömertliktir -kişilerin herhangi bir hayır kuruluşuna bağış yapıp yapmamaları- (Helliwel vd., 2017: 17).

Tablodan 1'e göre en mutlu ülke Danimarka'dır. Bunu sırasıyla; İzlanda, İsviçre, Norveç, Finlandiya izlemektedir. Bu ülkelerin Gini katsayıları da düşüktür. 0.244 ile 0.295 arasında değişmektedir. En mutsuz beş ülke de sırasıyla Yunanistan, Portekiz, Macaristan, Türkiye ve Estonya'dır. Bu ülkeler içerisinde Gini katsayısı 0.393 ile en yüksek olan ülke Türkiye'dir. Tablodan görülebildiği kadarıyla gelir dağılımı adaletin olduğu ülkelerde mutluluk seviyesinin yüksek olma eğilimi olduğu söylenebilir.

## 5. Sonuç

Son yıllarda ülkeler hızlı bir büyüme sürecine girmiş, buna bağlı olarak da dünyada bir zenginleşme eğilimi söz konusu olmuştur. Ancak kaynakların etkin bir şekilde dağılmadığı ve gelir eşitsizliğinin arttığı bir ortamda refah ve mutluluk düzeyinin artması ve ekonomik gelişmenin sağlanması pek de mümkün olmamaktadır.

Bu çalışma bireylerin gelir düzeyinin ve daha çok da bireyler arası gelir farklılıklarının mutluluk üzerine etkisi üzerine yoğunlaşmaktadır. Kişilerin içsel ruhsal durumunu gösteren, refahın da içerdiği mutluluğu etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bunlar fiziksel ve ruhsal sağlık, gelir düzeyi, güven, kurumsal kalite, sosyal statü vb. olarak sayılabilir. Mutluluğa erişmede gelir düzeyi önemlidir. Her ne kadar ekonomik gücün tek başına mutluluk getirmesi beklenmese de yaşam standartlarını yükseltmede önemli bir araç olarak görülmektedir. Devlete de toplum mutluluğunu artırmada bu noktada görev düşmektedir.

Bununla birlikte yapılan çalışmalar, genellikle gelir düzeyinin belirli bir noktaya ulaştıktan sonra mutluluk üzerinde etkili olmadığını göstermektedir. Bireyler kendi gelirlerini başkalarının gelirleriyle karşılaştırmakta ve gelirlerini görece düşük bulduklarında mutsuzlaşmaktadırlar.

OECD ülkelerinde gelir dağılımında adaletin göstergesi olan Gini katsayısı ve Dünya Mutluluk raporundan elde edilen mutluluk endeksi incelendiğinde, mutlu olan ülkelerde genellikle gelir dağılımında adaletin de daha iyi durumda olduğu görülmektedir. OECD ülkeleri içerisinde en mutlu ülke Danimarka'dır. Bunu sırasıyla; İzlanda, İsviçre, Norveç, Finlandiya izlemektedir. Bu ülkelerin Gini katsayıları da düşüktür. 0.244 ile 0.295 arasında değişmektedir. En mutsuz beş ülke de sırasıyla Yunanistan, Portekiz, Macaristan, Türkiye ve Estonya'dır. Bu ülkeler içerisinde Gini katsayısı 0.393 ile en yüksek olan ülke Türkiye'dir.

Bu doğrultuda, belli bir seviyeye kadar insanları daha çok çalışmaya teşvik edebilecek olan gelir eşitsizliğinin ülkelerin refahını olumsuz etkilediği söylenebilir. Bireylerin mutlu

olmasında gelir düzeyi kadar gelir dağılımında adaletin olması da oldukça önemlidir. Gelir eşitsizliği ve aşırı yoksulluk kişilerin mutluluk seviyesini azalttığı gibi suç oranları ve şiddeti de artırarak negatif sosyal dışsallıklar yaratmaktadır.

### Kaynakça

- Aktan, C.C., & Vural, İ.Y. (2002). Gelir dağılımında adalet (siz) lik ve gelir eşit (siz) liği: terminoloji, temel kavramlar ve ölçüm yöntemleri. İçinde: *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Coşkun Can Aktan (ed.), (s.1-21). Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Alesina, A., Di Tella, R., & MacCulloch, R. (2004). Inequality and happiness: are Europeans and Americans different?. *Journal of Public Economics*, 88(9), 2009-2042.
- Arslan, G.E. (2013). Ekonomik Büyüme, Kalkınma ve Gelir Dağılımı. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 45-52.
- Aysan, A.F., & Dumludağ, D. (2014). *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar*. Ankara: Imge Yayınevi.
- Bjørnskov, C., Dreher, A., & Fischer, J. A. (2007). The bigger the better? Evidence of the effect of government size on life satisfaction around the world. *Public Choice*, 130(3), 267-292.
- Booth, P. (Ed.). (2012). *And the pursuit of happiness: Wellbeing and the role of Government*. London, UK: The Institute of Economic Affairs.
- Böhnke, P., & Kohler, U. (2008). Well-being and inequality, Research Unit: Inequality and Social Integration. *Social Science Research Center Berlin (WZB) Discussion Papers, No. SP I, 201*.
- Chapple, S., Forster, M., & Martin, J. P. (2009). Inequality and well-being in OECD countries: what do we know. In *The 3rd OECD World Forum on Statistics, Knowledge and Policy, Busan, Korea* (pp. 27-30).
- Di Tella, R., MacCulloch, R.J., & Oswald, A.J. (2003). The Macroeconomics of Happiness. *Review of Economics and Statistics*, 85(4), 809-827.
- Diener, E. (1984). Subjective Well-Being, *Psychological Bulletin*, 95(3), 542-575.
- Easterlin, R. A. (1995). Will raising the incomes of all increase the happiness of all?. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 27(1), 35-47.
- Ferrer-i-Carbonell, A. (2005). Income and well-being: an empirical analysis of the comparison income effect. *Journal of Public Economics*, 89(5), 997-1019.
- Frey, B.S., & Stutzer, A. (2001). What Can Economists Learn From Happiness Research?. *Working Paper*, No. 80.
- Greve, B. (2008). What is Welfare?. *Central European Journal of Public Policy*, 2(1), 50-73.
- Helliwell, J., Layard R., & Sachs J. (2016). *World Happiness Report*. (Erişim: 16.05.2017), <http://worldhappiness.report/ed/2016/>
- Helliwell, J., Layard, R., & Sachs J. (2017). *World Happiness Report*. (Erişim: 16.05.2017), <http://worldhappiness.report/ed/2017/>
- Hicks, N. L. (1979). Growth vs basic needs: Is there a trade-off?. *World Development*, 7(11-12), 985-994.
- Ho, L.S., & NG, Y.K. (2016). Happiness and government: the role of public spending and public governance. *CPPS Working paper*, No.5.
- Lipset, S.M. (1960). *Political Man: The Social Bases of Politics*. Garden City. New York: Doubleday
- Özdemir, D., Emsen, Ö. S., Gencer, A. H., & Kılıç, C. H. (2011). Ekonomik Büyüme ve Gelir Dağılımı İlişkileri: Geçiş Ekonomileri Deneyimi. In: *International Conference on Eurasian Economies* (pp. 440-447).
- Perovic, L. M., & Golem, S. (2010). Investigating macroeconomic determinants of happiness in transition countries: How important is government expenditure?. *Eastern European Economics*, 48(4), 59-75.
- Ram, R. (2009). Government spending and happiness of the population: additional evidence from large cross-country samples. *Public Choice*, 138, 483-490.
- Sanfey, P. & Teksoz, U. (2007). Does transition make you happy?. *Economics of Transition*, 15(4), 707-731.
- Senik, C. (2009). Income distribution and subjective happiness: A survey. *OECD Social, Employment, and Migration Working Papers*, (96).
- Tian, G., & Yang, L. (2006). A formal economic theory for happiness studies: A solution to the happiness-income puzzle. *Working Paper*.
- Timofeyev, Y., & Timofeyeva, G. (2012). Does Effective Social Policy Guarantee Happiness?. *International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic, Business and Industrial Engineering*, 6(3), 330-337.
- TUIK (2016). *Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2016*. (Erişim: 16.05.2017), <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24641>
- Uras, G. (2011). *Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısı*. 21.12.2011 tarihli Milliyet Gazetesi. (Erişim: 25.10.2017), <http://www.milliyet.com.tr/lorenz-egrisi-ve-gini-atsayisi/ekonomi/ekonomiyazardetay/21.12.2011/1478365/default.htm>
- Veenhoven, R., & Dumludağ, D. (2015). İktisat ve Mutluluk. *İktisat ve Toplum Dergisi*, 58, 46-51.



## Araştırma Makalesi • Research Article

### Algılanan Örgütsel Desteğin İşgören Performansına Etkisinde İşe Adanmışlığın Aracı Etkisi

#### *The Mediating Role of Work Engagement on the Impact of Perceived Organizational Support on Employee Performance*

Metin Işık, <sup>a,\*</sup> Aycan Kama <sup>b</sup>

<sup>a</sup> Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, 13000, Bitlis/Türkiye.  
ORCID: 0000-0003-4577-0095

<sup>b</sup> Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, 46040, Kahramanmaraş/Türkiye.  
ORCID: 0000-0001-5008-9072

#### MAKALE BİLGİSİ

##### Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 14 Eylül 2017

Düzeltilme tarihi: 20 Ocak 2018

Kabul tarihi: 01 Şubat 2018

##### Anahtar Kelimeler:

Algılanan Örgütsel Destek

İşgören Performansı

İşe Adanmışlık

Aracı Etki

#### ARTICLE INFO

##### Article history:

Received 14 September 2017

Received in revised form 20 January 2018

Accepted 01 February 2018

##### Keywords:

Perceived Organizational Support

Employee Performance

Work Engagement

Mediating Effect

#### ÖZ

Bu araştırmanın amacı, çalışanların örgütsel destek algılarının iş performanslarına etkisinde işe adanmışlığın aracı rolünü tespit etmektir. Bu amaçla, Tatvan/Bitlis ilinde farklı branşlarda görev yapan ve araştırmaya gönüllü katılım sağlayan n=378 öğretmen araştırmanın örneklemini olarak seçilmiştir. Veri toplamak amacıyla anket yöntemi kullanılmış olup, kolayda örneklem yoluna gidilmiştir. Uygulanan anketlerden elde edilen veriler sonucunda değişkenler arasındaki ilişkileri tespit etmek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Değişkenlere yönelik doğrulayıcı faktör analizi ile aracı etkinin tespit edilmesi için ise yapısal eşitlik modellemesi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre örgütsel desteğin, işe adanmışlık ve işgören performansı üzerinde etkili bir faktör olduğu görülmüş ve algılanan örgütsel desteğin, işgören performansı üzerindeki etkisinde fiziksel adanmışlığın kısmi aracı etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

#### ABSTRACT

The purpose of this research is to determine the mediating role of engagement to work in the impact of employees perceptions of organizational support on employee performance. For this purpose, n=378 teachers who worked in different branches in the province of Tatvan/Bitlis participated in the research voluntarily and they were selected as the sample of the research. Survey method was used for collecting data and convenience sampling method was used. As a result of the data obtained from the applied questionnaires, a correlation analysis was performed in order to determine the relations between the variables. Confirmatory factor analysis for variables and structural equation modeling were used to determine the mediator's effectiveness. According to the results of the analysis, organizational support was found to be an effective factor on work engagement and employee performance and it was found that perceived organizational support has a partial mediating effect on physical engagement while affecting employee performance.

## 1. Giriş

Örgütsel destek çalışma veya sosyal hayatta olmak üzere işgörenlerin ihtiyacını yakından hissettiği ve düzeyini her zaman sorguladığı bir kavram olmuştur. Neticede beşeri bir varlık olan insan hayatının pek çok evresinde desteğe ihtiyaç duymaktadır. Örgütsel destek kavramı Blau'nun Sosyal Mübadele Kuramına dayanmaktadır. Blau'ya göre örgütler ile işgörenler arasındaki ilişkiler bir çeşit değiş-tokuşa dayanır ve her biri bu süreçte kendi çıkarlarını maksimize

etmeye çalışır. Eisenberger vd. (1986) karşılıklı takas esasına dayanan Sosyal Mübadele Kuramının, örgütsel süreçlerde; işgörenlerin örgüt hakkındaki olumlu algılarının, onlarda davranış ve tutum değişikliklerine yol açabileceğini belirterek örgütsel destekle ilgili çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Yaptıkları çalışmalarda algılanan örgütsel desteği; işgörenler tarafından örgütün onlara değer vermesi ve onların refahını düşünmesinin algılanması olarak tanımlamışlardır (Erdem, 2014: 82-83). İşgörenlerin yüksek performans sergilemelerinde, işlerine ve örgütlerine yönelik

\* Sorumlu yazar/Corresponding author.  
e-posta: imetin@beu.edu.tr

adanma duygusunun gelişmesinde örgütsel destek önemli faktörlerden bir tanesidir. Bu desteğin işgörenler tarafından yeterince hissedilememesi durumunda ise, başta iş stresi olmak üzere, tükenmişlik, kuruma yönelik sinik tutumlar, işten ayrılma eğilimi ve işgören devamsızlığı (absenteeism) gibi pek çok olumsuz etkilerinin olabileceği birçok araştırmada belirtilmiştir.

İşe adanmışlık işgörenin işi ile bütünleşmesi ve işine yönelik geliştirmiş olduğu tutum ve davranışlardır (Chusmir, 1982: 596). İşgörenlerin işlerine yönelik adanma duygusu fiziksel, zihinsel veya duygusal olarak farklı biçimlerde gerçekleşebilir. İşgörelere adanma duygusu noktasında enerji kazandıran kaynaklar; pozitif bir örgüt kültürü, yetki devri, personel güçlendirme, etkin bir iletişim, düşük güç mesafesi veya örgüt kaynaklarının adil paylaşılması gibi etkenler olabileceği birçok araştırmada belirtilmiştir. İşe adanmışlık çalışmaya ilişkin güçlü bir bağlılığı temsil etmekte ve önemlilik hissiyatı, ilham, gurur ve mücadele olgularını kapsar. İşe adanmışlık duygusu gelişmiş olan bireylerin işlerinin önemli olduğunu, mücadele gerektirdiğini, belirli bir amaca hizmet ettiğini ve anlamlı olduğunu düşünürler; yaptıkları iş onlara ilham verir, dolayısıyla işlerini hevesle yaparlar ve işleriyle gurur duyarlar (Çalışkan, 2014: 370-371).

Performans, işgörenlerin amaçları, görevleri veya hedefleri gerçekleştirebilme düzeylerini veya buna ilişkin çabalarını ifade eden bir kavramdır. Örgütün türü ne olursa olsun mutlaka uygun standartlarla işgörenlerin performans ölçümleri yapılmalıdır. Çünkü ölçemediğimiz bir şeyi sağlıklı bir şekilde yönetemeyiz. Örgüt tarafından işgörelere sağlanan destek, arzulanan performans hedeflerine ulaşmayı kolaylaştırmaktadır. İşgörelenler kendilerini örgütün bir parçası olarak hissettiklerinde ve örgüt ile aralarında duygusal bir bağ kurulduğunda performansları yükselmektedir ve bu durum algılanan örgütsel destek ile gerçekleşmektedir. İşgörelenlerin algıladıkları örgütsel desteğin artışı ile işgörelenlerin örgüte karşı duygusal bağlılıklarının, örgüte daha fazla katılımının ve örgüt amaçlarına ulaşma çabalarının da artacağı Eisenberger vd. (1986) ve bunun sonucunda da işe yönelik adanma duygularının gelişebileceği söylenebilir.

Yapılan literatür taramasında algılanan örgütsel destek, işe adanmışlık ve işgörelen performansını değişkenlerini birlikte değerlendiren çalışmaların olmadığı görülmüştür. Ayrıca söz konusu değişkenlerin genellikle özel sektör veya hastane çalışanları üzerinde yapıldığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla, araştırmamızda algılanan örgütsel destek, işgörelen performansını ve işe adanmışlık değişkenlerini birlikte incelemek ve saha araştırmasının da genel olarak adanma duygusunun yüksek olduğu öğretmenler üzerinde yapılmasının literatürel ve ampirik bir katkı sunması beklenmektedir.

## 2. Teorik Çerçeve

### 2.1. Algılanan Örgütsel Destek

Örgütün işgörelenlere değer vermesi, işgörelenlerin olumlu veya olumsuz her türlü durumunda onları yalnız hissettirmemek için örgüt desteğini işgörelenlere göstermesi ve de işgörelenlerinin beklentilerinin karşılanmasına önem verilmesi algılanan örgütsel desteğin tanımını

oluşturmaktadır ve bu kavram işgörelenlerin örgüte karşı duygusal bir bağ kurmasında oldukça etkili olmaktadır (Turunç ve Çelik, 2010: 184). Kısacası algılanan örgütsel destek, örgüt tarafından işgörelenlerin örgüte olan katkılarının ve refahlarının ne derece değerli görüldüğünü içermektedir ve algılanan örgütsel destek sayesinde işgörelenlerin iş devamsızlıklarında azalmanın olacağı ve de işgörelenlerin beklentilerine yönelik örgüt amaçları doğrultusunda gösterilen çabaların ödüllendirilebileceğini varsayılmaktadır (Eisenberger vd., 1986: 500). İşgörelenlerin örgüt tarafından değer görmesi ve önemsenmesi konusunda ki algılamalar ayrıca örgütün işgörelenlerinin tutum ve davranışlarını tanımlarını ve onları ödüllendirme sorumluluklarını yerine getireceklerine olan güveni artırmalıdır. Bu ödüller ise övgü, rehberlik gibi gayri resmi olabileceği gibi promosyon, maaş artışı gibi resmi de olabilir (Wayne vd., 1997: 83).

Algılanan örgütsel destek, işgörelenlerin örgütün kendilerine destek vermelerini bekledikleri birçok durum olduğunu ifade etmektedir. Bunlar örgütten, gelecekte meydana gelebilecek hastalıklarına, hatalarına ve yüksek performanslarına karşı muhtemel tepkisini ve örgütün işgörelenlerine karşı adil maaş ödemelerine yönelik isteklerdir (Eisenberger vd., 1986: 501). Ayrıca algılanan örgütsel destek ile işgörelenlerin üstün performans sergilediklerine yönelik çıkarımlarını artırmalı ve çalışanların başarıları örgütü gururlandırmalıdır, bunun sayesinde saygınlık ihtiyacı karşılanmış olacaktır (Armeli vd., 1998: 289). Örgütsel bağlılıkta yükselme ve işgörelenlerin işten ayrılmalarında azalma olması da yine algılanan örgütsel desteğin artışı ile mümkün olacaktır (Ekmekçiöglü ve Sökmen, 2016: 35).

Örgütsel desteğin, işgörelenlerin fikir, öneri ve eleştirilerine her zaman önem verme, çalışanlarına iş güvenliği sağlama ve başarıları karşısında iş garantisi verme, örgüt içi iletişimin güçlü olmasını sağlama, herkese eşit davranma, işgörelenlerini önemseme özelliklerine sahip olması gerekmektedir. Bu özellikler işgörelenlerine önem veren, onların huzur ve refahlarını önemseyen ve onlara destek olan bir örgütte olması gereken özelliklerdir (Özdevecioğlu, 2003: 117). Algılanan örgütsel destekte, işgörelenlerin övgü ve onay ihtiyaçları karşılandığında, kendilerini örgüt ile özdeşleştirirler ve örgütle aralarında duygusal bir bağ geliştirilmiş olur. Bu sayede duygusal bağlılık, çalışan performansı, örgüte daha fazla katılım ve örgütün amaçlarına ulaşma çabaları artacaktır (Eisenberger vd., 1986: 501). Çalışanların örgüt içerisinde kabul gördüğünü hissetmesi, örgütün bir parçası olması ve örgüt ile duygusal bir bağ kurması anlamına gelen örgütsel özdeşleşmenin, işgörelenlerde örgütte kalma isteği gibi birçok olumlu sonuçları olmaktadır (Turunç ve Çelik, 2010: 184).

### 2.2. İşe Adanmışlık

Adanmışlık kavramı; katılım, taahhüt, tutku, heyecan ve odaklanmış çabayı ifade etmektedir (Schaufeli ve Bakker, 2010: 11). İşe adanmışlık ise, işgörelenlerin işlerinde severek çaba göstermelerini, işlerine odaklanmalarını ifade etmektedir. Bu nedenle işe adanmışlık, iş görelenlerin gösterdikleri performansları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Turhan vd., 2012: 180). Bir işgörelenin işe adanmışlığı, çalışma arkadaşları ile arasındaki iletişime, hizmet sunduğu kişiler ile iletişimine, yapmakta olduğu işin kalitesine ve de meslektaşlarının işleri hakkında



sergiledikleri tutum ve davranışlara bağlı olmaktadır (Sağsan ve Fırtına, 2015: 7).

İşgörenler kendilerini işlerine ne kadar çok adanlarsa örgüt amaçlarını benimsemeleri de o kadar artacaktır. İşe adanmışlığı olan işgörenler, örgütün amaçlarını benimserler ve bu amaçların gerçekleştirilmesi için büyük çaba sarf ederler. İşgörenler örgütleri için fedakârlık yapmaktan çekinmeyecek ve böylece örgütle özdeşleşmiş olacaklar, işlerini gönüllü olarak yapacakları düşünülmektedir. İşgörenlerin adanmışlıklarını sağlamada en önemli faktör ise, onların örgüte karşı güven duygularını sağlamaktır (Celep, 1998: 56; Demirhan ve Karaman, 2015: 246). Güven duygusunun sağlanmasıyla örgüt ile bireyin amaçlarında gittikçe bütünleşme olacaktır ve bu sayede işe adanmışlığın, hem örgüt hem de birey açısından verimliliği arttıran bir kavram olacağı düşünülmektedir (Taştan, 2014: 93).

İşe adanmışlığın etkilenmiş olduğu mesleğe bağlılık, bireysel, psiko-sosyal, örgütsel ve dış faktörler gibi faktörlerin yönetiminin etkin ve doğru şekilde yapılması ile bireylerin tükenmişlik düzeylerinin azalacağı ve bu sayede örgüt açısından olumsuzluklarında azalacağı düşünülmektedir (Keleş, 2014: 98). İşine adanmış çalışanlar enerjik olmakla kalmazlar, ayrıca bu enerjilerini işlerine de uygularlar ve yaptıkları çalışmaların enerjilerini hak ettiğini düşündükleri gibi, yaptıkları işi eğlenceli bulurlar ve bu eğlenceyi de etkin bir eyleme dönüştürürler (Leiter ve Bakker, 2010: 2). İşe adanmışlığı olan işgörenler, işlerini zevkle yaptıkları için beklenti ve mutlulukları da kısmen karşılanmış olmaktadır. Bu nedenle işe adanmışlıkları yüksek olan işgörenlerin, yaptıkları iş, aldıkları ücret ve yönetim tarzı gibi konular hakkında olumlu tutumları olacaktır (Özyılmaz ve Süner, 2015: 147).

### 2.3. İşgören Performansı

Performansın tanımı, belirlenmiş zamanda üretilmekte olan mal veya hizmet miktarı olarak yapılmaktadır, birey için performansın tanımı yapılacak olursa amaçlara ulaşmak için bireylerin göstermiş olduğu verimlilik ve etkinliğin derecesidir (Tutar ve Altınöz, 2010: 201). Performansın sözlükte yer alan tanımının ise "bir işin üstesinden gelmek, muvaffakiyet veya bir kimsenin kendisine düşen görevi etkili bir biçimde tamamlaması" olduğu görülmektedir.

İş gerçekleştirilen birey veya grubun amaca yönelik yaptıkları işin nereye ulaşabildiğinin miktar ve kalite bakımından ifade edilmesidir (Esin, 2013: 40). İşgörenlerin göstermiş oldukları iş performansları ve verimlilikleri işletmelerin başarısında rol oynayan en önemli faktörlerden birisidir (Kale, 2014: 104). İstek, beklenti ve ihtiyaçları karşılanan işgörenler moral ve motivasyon bakımından işlerinde daha etkin ve verimli olacaklardır. Moral ve motivasyonu yüksek işgörenlerin örgüte bağlılıkları artacak ve bu doğrultuda iş performansları da artacaktır (Uygur, 2007: 71). Aksi takdirde istek, ihtiyaç beklentileri karşılanmayan işgörenlerden beklenen verimin elde edilmesi oldukça zordur. Örgütün amaçlarına ulaşabilmesi işgörenlerin motivasyonlarının sağlanması ve kendilerini örgüt içerisinde mutlu ve sağlıklı hissetmeleri ile mümkündür (Yazıcıoğlu, 2010: 243). Bunlara ek olarak örgüt içerisinde kendilerini güvende hissetmeyen işgörenlerin, işlerine odaklanmakta zorlandıkları, devamlı bir gerginlik ve huzursuzluk hissettikleri görülmektedir. Günden güne artmakta olan

işsizlik ve işten çıkarılmalar da işgörenlerin işletmeye karşı güvensizlik hissetmelerine neden olarak iş performanslarını olumsuz yönde etkilemektedir (Gerşil ve Aracı, 2011: 46).

Örgüt içerisinde algılanan örgütsel destek ve işgörenlerin yaşadıkları stres, işgörenlerin örgüte ve işe olan yaklaşımlarını etkilemektedir. İşverenlerin işgörenlerden beklentisi performanslarında artış olurken, işgörenler ise çalışma şartlarının kendilerine uygun bir şekilde düzenlenmesini ve örgütün kendilerine destek olmasını beklemektedirler. İşgörenlerin örgüt ile psikolojik bağ kurması yani örgütsel özdeşleşmenin sağlanmasının da işgören performansını olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir (Turunç ve Çelik, 2010: 183).

Örgütsel bağlılığın sağlanması, işgörenlerin istek ve beklentilerinin karşılanması, performanslarında artış sağlayacaktır ve böylece örgüt için oldukça önemli bir konu olan müşteri memnuniyeti de sağlanabilecektir. Çünkü istek ve beklentileri karşılanan işgörenlerin işlerinde daha etkin ve verimli olmaları söz konusudur (Uygur, 2007: 72).

Bir örgütün iyi olması işgörenlerin performanslarına bağlıdır. Bu nedenle de işgörenlerin göstermiş oldukları performans örgüt başarısında önemli bir yere sahiptir. İşgörenlerin performanslarında ki artış örgüt performansını da olumlu etkileyecektir ve bu olumlu sonuçların oluşabilmesi içinse, işgörenlerin işlerini anlamlı bulmaları, kendilerinin yetkin ve özerk olduklarını düşündükleri bir iş ortamının sağlanması gerekmektedir (Çöl, 2008: 45).

#### Hipotezlerin kuramsal çerçevesi;

Algılanan örgütsel desteğin, işgörenlerin görev sorumluluklarını yerine getirmeleri için gerekli fiziksel, bilişsel ve duygusal çabaları ortaya koymalarında bir rolü söz konusudur. Söz konusu destek işgörenler tarafından yeterli düzeyde algılandığında işgörenler örgüt üyesi olmaktan ve kendilerini işlerine adamaktan memnuniyet duymaktadırlar (Biswas ve Bhatnagar, 2013; İnce, 2016). Diğer taraftan algılanan örgütsel destek ile işgören performansı arasındaki ilişkiyi araştıran pek çok çalışmada algılanan örgütsel desteğin işgörenlerin performansını pozitif yönde etkilediği görülmektedir (Grandey, 1997; Cropanzano, 1999; Allen, vd., 2003; Kraimer, 2004; Akkoç vd., 2012). Son olarak işe adanmışlığın işgören performansı ilişkisine bakıldığında işgörenlerin mesleklerine ya da çalıştıkları kuruma yönelik adanmışlıkları performanslarını artırdığı pek çok çalışmada bulgulanmıştır (Salanova vd., 2005; Bakker ve Bal 2010; Rich vd., 2010).

Yukarıda değişkenler arası kuramsal bağlandıktan yola çıkarak çalışmanın hipotezleri aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

H<sub>1</sub>: Algılanan örgütsel desteğin performansa etkisinde işe adanmışlığın *duygusal* boyutunun aracı rolü vardır.

H<sub>2</sub>: Algılanan örgütsel desteğin performansa etkisinde işe adanmışlığın *fiziksel* boyutunun aracı rolü vardır.

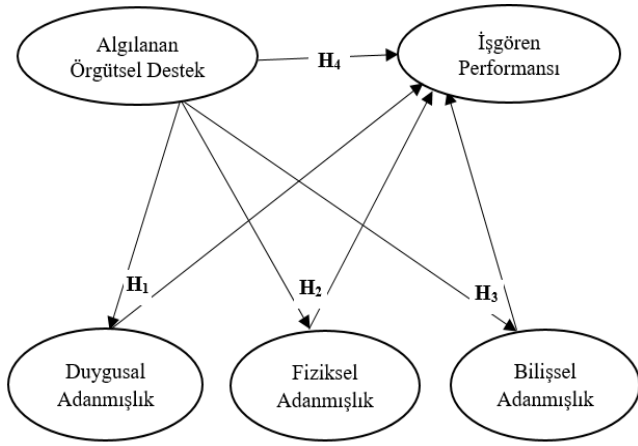
H<sub>3</sub>: Algılanan örgütsel desteğin performansa etkisinde işe adanmışlığın *bilişsel* boyutunun aracı rolü vardır.

H<sub>4</sub>: Algılanan örgütsel desteğin performans üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Algılanan örgütsel desteğin performansa etkisinde işe adanmışlığın bir aracılık etkisinden söz edebilmek için

oluşturulacak yapısal eşitliklerde Baron ve Kenny'nin (1986) önerdiği üç koşulun sağlanması gereklidir. Birinci koşul, birinci eşitlikte bağımsız değişkenin aracı değişkeni etkilemesi, ikinci koşul, ikinci eşitlikteki bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde bir etkisinin olması, üçüncü koşulda ise, üçüncü eşitlikteki aracı değişkenin bağımlı değişkeni etkilemesidir. Eğer bu tüm koşullar sağlanırsa üçüncü eşitlikteki bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin ikinci eşitliktekinden daha az olması durumunda bir aracılık etkisinden söz etmek olasıdır (Ciraklar vd., 2016: 77). Bu bağlamda araştırmanın modeli aşağıdaki gibi geliştirilmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli



### 3. Araştırmanın Yöntemi

Katılımcılara ait demografik bilgiler aşağıda Tablo 1' de belirtilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

Değişkenler	f	%	
Cinsiyet	Kadın	146	38,6
	Erkek	232	61,4
	Toplam	378	100,0
Yaş	21-26	115	30,4
	27-32	165	43,7
	33-38	74	19,6
	39-44	18	4,8
	45 ve üzeri	6	1,6
	Toplam	378	100,0
Medeni Durum	Evli	195	51,6
	Bekar	183	48,4
	Toplam	378	100,0
Meslek Tecrübesi	1 yıldan az	40	10,6
	1-4	159	42,1
	5-9	107	28,3
	10-14	51	13,5
	15 yıl üzeri	21	5,6
	Toplam	378	100,0
Okul Türü	Anaokulu	4	1,1
	İlkokul	95	25,1
	Ortaokul	160	42,3
	Lise	119	31,5
	Toplam	378	100,0

Araştırmanın temel amacı örgütsel desteğin performansa etkisinde işe adanmışlığın aracı etkisinin olup olmadığını tespit etmektir. Araştırmanın ana kütlelerini Tatvan/Bitlis'te farklı branş ve okullarda görev yapan öğretmenler

oluşturmaktadır. Örneklem olarak araştırmaya gönüllü katılım sağlayan 378 öğretmen seçilmiştir. Veri toplamak amacıyla anket yöntemi benimsenmiş olup kolayda örneklem yoluna gidilmiştir. Buna göre, evreni oluşturan her elemanın örneğe girme şansı eşittir. Dolayısıyla hesaplamalarda da her elemana verilecek ağırlık aynıdır (Arıkan, 2004: 141). Hazırlanan anket formu araştırmanın örneklemini oluşturan öğretmenlere mesai saatleri içerisinde dağıtılmıştır. Öğretmenlerin ders yoğunluğu dikkate alınarak kendilerinden anket formunu mesai saatleri dışında daha rahat bir şekilde yanıtlamaları istenmiştir. Böylelikle veri toplama sürecinde öğretmenlerin herhangi bir şekilde zaman veya başka bir baskı altında kalmadan sağlıklı bir değerlendirme yapacakları düşünülmüştür.

### 3.1. Araştırmanın Ölçekleri

**Örgütsel Destek Ölçeği (OD):** Katılımcıların algıladıkları örgütsel desteği ölçmek için Turunç vd. (2010) tarafından Türkçe geçerliliği yapılan ve Erdem (2014)'ün araştırmasında yer alan ölçek kullanılmıştır. Ölçekte 10 ifade yer almakta olup, ölçeğe ilişkin yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin tek boyuttan oluştuğu görülmüştür. Algılanan örgütsel destek değişkeni için yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda model uyum iyiliği değerleri sağlanmadığından önerilen düzeltmeler yapılarak modelde yer alan 6. ve 7. ifadeler sırayla modelden çıkarılarak model revize edilmiş ve kabul edilebilir uyum iyiliği değerleri sağlanmıştır. Ölçekte yer alan 6. ve 7. ifadelerin faktör yükleri düşük çıktığından bu ifadeler analize tabi tutulmamıştır. Kalan ifadeler için faktör yüklerinin (,513) ile (,863) arasında değerler aldığı görülmüştür. Örgütsel destek değişkeni için yapılan güvenilirlik analizinde Cronbach's Alpha ( $\alpha$ )=,860 olarak bulunmuştur.

**İşe Adanmışlık Ölçeği (IA):** Katılımcıların işe adanmışlık düzeylerini ölçek için Rich vd. (2010) tarafından hazırlanan 18 ifade ve üç boyuttan (Duygusal, Fiziksel ve Bilişsel) ölçeğin Türkçe geçerliliği yapılarak kullanılmıştır. Ölçeğe yönelik yapılan doğrulayıcı faktör analizinde ölçeğin üç boyuttan oluştuğu görülmüştür. Faktör yüklerinin (,400) ile (,861) arasında değerler aldığı görülmüştür. İşe adanmışlık değişkeni için yapılan güvenilirlik analizinde Duygusal boyut  $\alpha$ = ,905, Fiziksel boyut  $\alpha$ = ,863, Bilişsel boyut  $\alpha$ = ,825 İşe Adanmışlık tümü için  $\alpha$ = ,935 olarak bulunmuştur.

**Performans Ölçeği (P):** Katılımcıların performans çabalarını ölçmek için Sigler ve Pearson (2010) tarafından hazırlanan ve Çöl (2008) tarafından Türkçe geçerliliği yapılan, 4 ifade ve tek boyuttan oluşan ölçek kullanılmıştır. Ölçekte yer alan ifadeler için faktör yüklerinin (,610) ile (,834) arasında değerler aldığı görülmüştür. Performans değişkeni için yapılan güvenilirlik analizinde  $\alpha$ = ,773 olarak bulunmuştur.

Ankette yer alan bütün ifadeler 5'li Likert tipinde hazırlanmış ve katılımcılara hangi katılım düzeyinde onayladıkları sorulmaktadır. Değişkenlere yönelik yapılan güvenilirlik analizi değerlerinden de görüleceği üzere ölçeklerin güvenilir olduğu görülmüştür. Ölçeklerin faktör yapılarını ölçmek için AMOS paket programı ile doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır.

### 3.1. Verilerin Analizi ve Bulgular

Aşağıda Tablo 2’de değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler verilmiştir. Ölçeklerin ortalamalarına bakıldığında işe adanmışlık değişkeni 3,99 ile en yüksek ortalamaya sahip iken örgütsel destek değişkeninin 3,42 ile en düşük ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin işe adanmışlık değişkenine ait ortalamanın yüksek çıkması onların mesleklerine olan adanmışlık düzeylerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan örgütsel desteğin en düşük ortalama olarak çıkması da öğretmenlerin başta okul idaresi olmak üzere ilgili diğer yöneticiler tarafından istedikleri veya bekledikleri ölçüde desteklenmedikleri şeklinde değerlendirilebilir.

Tablo 2’de korelasyon değerlerine bakıldığında işe adanmışlık değişkeninin boyutları arasında yüksek düzeyde pozitif ilişkiler olduğu görülmektedir. Algılanan örgütsel destek ve işe adanmışlık değişkenleri arasında pozitif ve orta düzey ilişki, yine bu iki değişken ile işe adanmışlık boyutları arasında da orta düzey pozitif ilişkiler olduğu görülmüştür.

Araştırmada kullanılan ölçeklere ilişkin yapılan AMOS programı yardımı ile yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonuçları yukarıda Tablo 3’te belirtilmiştir. Uyum iyiliği değerlerinin belirlenmesinde literatürde yaygın kullanılan “kabul edilebilir uyum iyiliği değerleri” esas alınmıştır. Ölçeklerin uyum iyiliği değerlerinin oldukça iyi olduğu gözlenebilir.

**Tablo 2.** Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Katsayıları

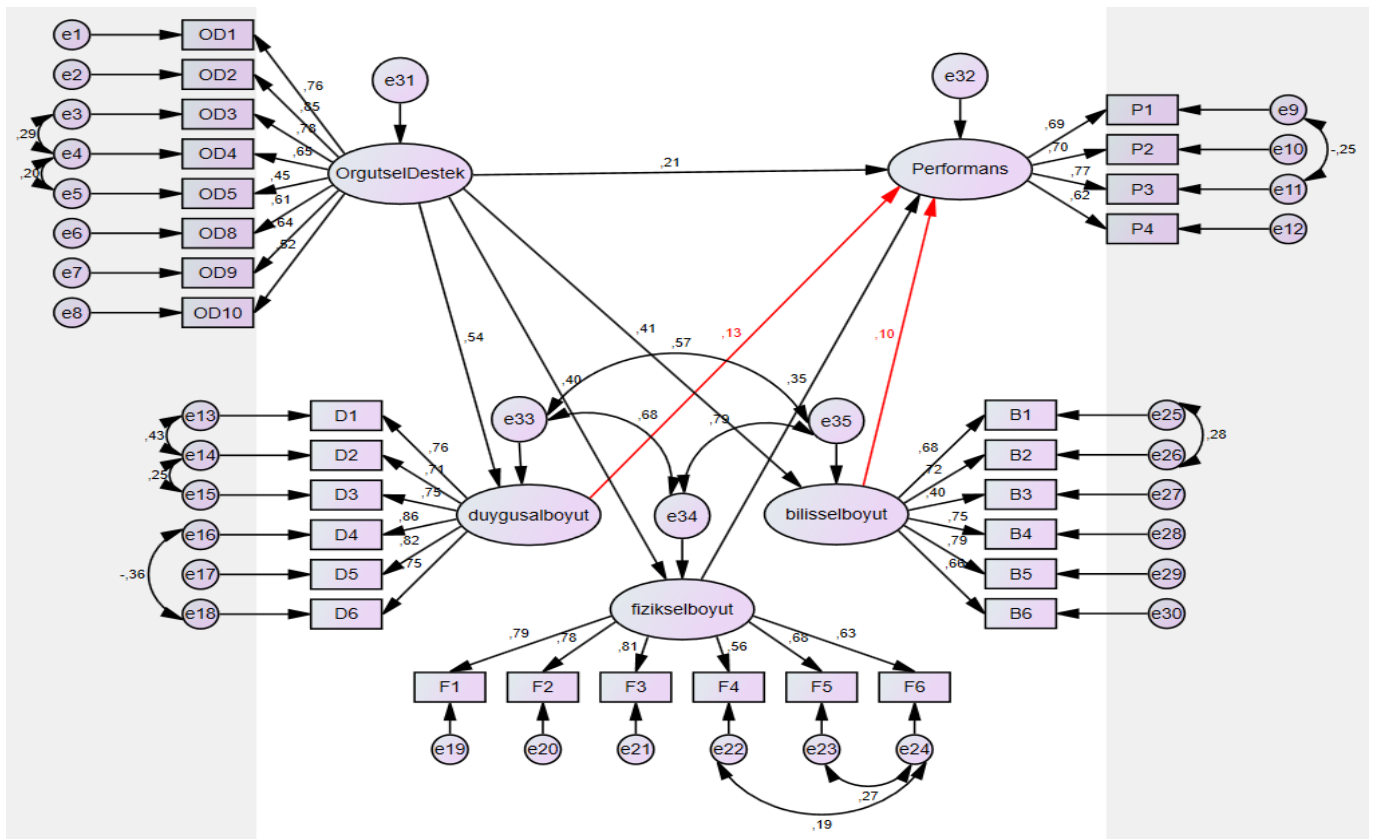
Değişkenler	Ort.	1	2	3	4	5	6
1. Duygusal Adanmışlık	4,0410	-	0,621**	0,548**	0,851**	0,490**	0,471**
2. Fiziksel Adanmışlık	4,0898		-	0,730**	0,896**	0,349**	0,488**
3. Bilişsel Adanmışlık	3,8577			-	0,859**	0,380**	0,462**
4. İşe Adanmışlık	3,9961				-	0,473**	0,546**
5. Örgütsel Destek	3,4275					-	0,413**
6. Performans	3,8689						-

\*\*Korelasyon  $p < 0.01$  düzeyinde anlamlıdır (2-yönlü).

**Tablo 3.** Ölçeklerin Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İyiliği Değerleri

	CMIN/DF < 5	GFI > .850	AGFI > .800	CFI > .900	NFI > .900	TLI > .900	RMSEA < .080
Örgütsel Destek	2,837	,966	,936	,971	,956	,957	,070
Performans	1,766	,998	,977	,998	,995	,988	,045
İşe Adanmışlık	2,964	,896	,862	,934	,904	,922	,072

**Şekil 2.** Ana Model



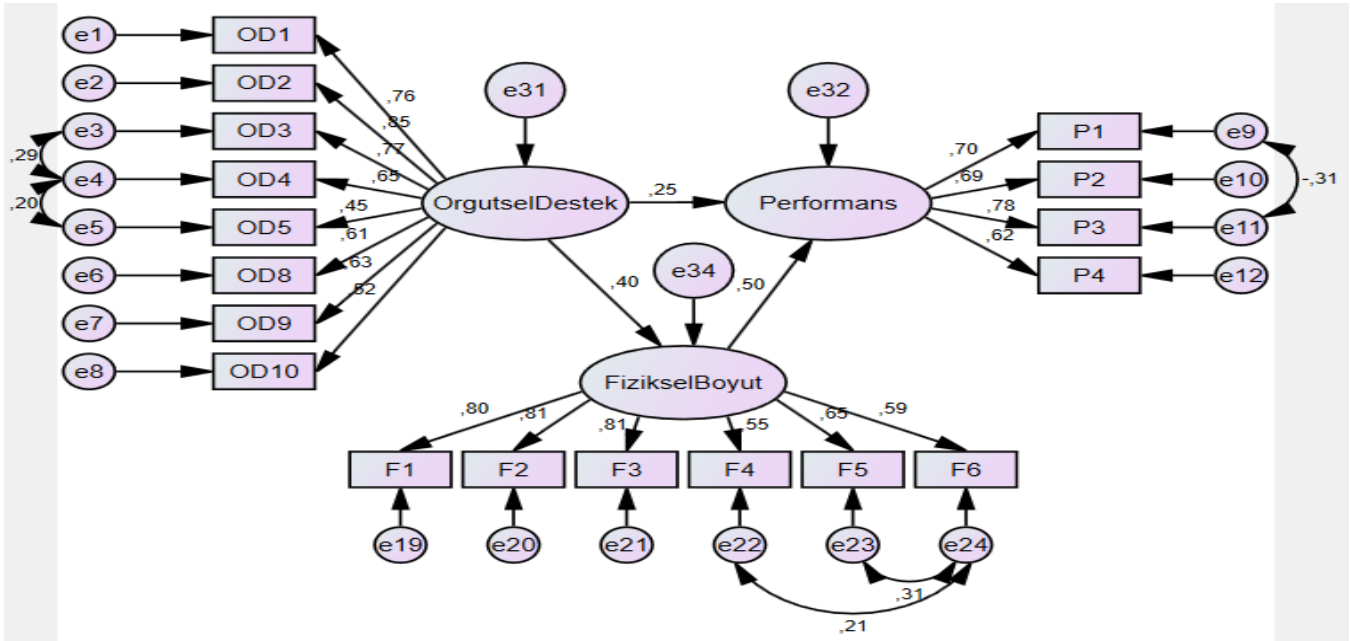
Araştırma amacına yönelik olarak Şekil 2’de çizilmiş olan YEM modelini test etmek için path analizi yapılmıştır. Modele ait uyum iyiliği değerleri; CMIN/DF= 2,320, GFI=.862, AGFI=.834, CFI=.914, NFI=.903, TLI=.904 ve RMSEA=.059 şeklinde tespit edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre modelin iyi uyum gösterdiği görülmektedir.

**Tablo 4.** Ana Model-1’e Ait Regresyon ve Anlamlılık Değerleri

Regresyon		Estimate	P
duygusalboyut	<--- OrgutselDestek	,661	***
fizikselboyut	<--- OrgutselDestek	,415	***
bilisselboyut	<--- OrgutselDestek	,451	***
Performans	<--- OrgutselDestek	,220	,001
Performans	<--- duygusalboyut	,108	,158
Performans	<--- bilisselboyut	,100	,359
Performans	<--- fizikselboyut	,354	,009
duygusalboyut	<--- OrgutselDestek	,661	***
fizikselboyut	<--- OrgutselDestek	,415	***
bilisselboyut	<--- OrgutselDestek	,451	***

Analiz sonuçlarına ilişkin regresyon ve anlamlılık değerleri yukarıda Tablo 4’te belirtilmiştir. Path analizi sonucunda uyum iyiliği değerlerine ilişkin bazı parametrelerin istenilen aralıkta olmadığı görülmüş ve programın önermiş olduğu modifikasyonlar sırası ile yapılmıştır. Önerilen

**Şekil 3.** Revize Ana Model



Revize edilen YEM modelini test etmek için path analizi yapılmıştır. Modele ait uyum iyiliği değerleri; CMIN/DF=2,490, GFI=.915, AGFI=.885, CFI=.935, NFI=.921, TLI=.896 ve RMSEA=.063 şeklinde tespit edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre model uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir sınırlar içerisinde olduğu ve değişken birbirlerini anlamlı şekilde (Tablo 4) etkilediği görülmüştür.

**Tablo 4.** Revize Ana Modele Ait Regresyon ve Anlamlılık Değerleri

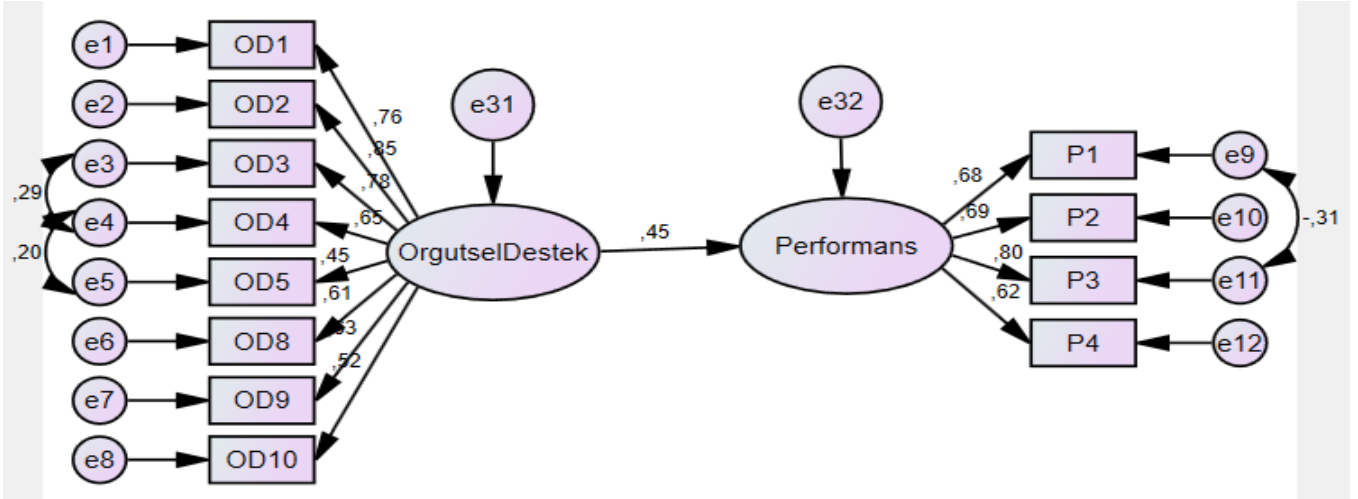
Regresyon		Estimate	P
FizikselBoyut	<--- OrgutselDestek	,392	***
Performans	<--- OrgutselDestek	,273	***
Performans	<--- FizikselBoyut	,552	***

modifikasyonların genel olarak işe adanmışlık değişkeninin üç boyutuna ait hata terimleri arasında olduğu görülmektedir. Bu durum temel olarak değişkenin alt boyutları arasındaki yüksek ilişkiyi de açıklamaktadır. Uyum iyiliği değerini kabul edilebilir sınırlar içerisine çekebilecek değişiklikleri yapmak için Ana Model analiz çıktıları kısmında gerekli modifikasyonlar incelenmiş ve işe adanmışlık değişkeninin hata terimleri arasında programın önermiş olduğu kovaryanslar sırasıyla oluşturulup analizler yapılmıştır.

Son analiz ile birlikte modele ilişkin uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir sınırlar içerisinde olduğu Ana Model’e ait uyum iyiliği değerlerinden anlaşılmaktadır. Bununla birlikte oluşturulan kovaryansların modeli anlamlı bir şekilde geliştirip geliştirmediği ki-kare fark istatistiğinden (Bayram, 2013: 117) bakılmış ve bağlantıların modeli anlamlı bir şekilde geliştirdiği görülmüştür. Ancak model üzerindeki yollar incelendiğinde işe adanmışlık değişkeninin (aracı değişken) duygusal ve bilişsel boyutlarının performans üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı (Tablo’4 ve Şekil 2 de kırmızı ile işaretli) görülmüş ve bu iki değişken modelden çıkarılmış ve yeniden analiz yapılmıştır. Bu durumda H<sub>1</sub> ve H<sub>3</sub> hipotezleri reddedilmiştir. Analiz edilen model aşağıdaki şekilde belirtilmiştir.

Analiz sonucunda herhangi bir modifikasyon önerilmeden modelin uyum iyiliği değerlerinin oldukça iyi olduğu görülmüştür. Ancak örgütsel destek ve performans değişkenleri arasındaki ilişkinin anlamsız çıkması işe adanmışlık değişkenine ait fiziksel boyutunun örgütsel destek ve performans arasında tam aracılık rolünün olmadığını göstermiştir. Fakat kısmi aracılık rolünün olup olmadığını anlamak için örgütsel destek ve performans arasındaki ilişkiye ait regresyon katsayısına (Şekil 3) bakılması gerekmektedir. Bu durum, Baron ve Kenny’nin (1986) ikinci koşulunu test etmek açısından önem taşımaktadır. Bu amaçla Şekil 4’te belirtildiği gibi örgütsel desteğin performans üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik model analiz edilmiştir.

Şekil 4. Örgütsel Desteğin Performans Üzerindeki Etkisi



Örgütsel desteğin performans üzerindeki etkisini test etmek üzere yapılan modele ait uyum iyiliği değerleri; CMIN/DF=2,654, GFI=.947, AGFI=.917, CFI=.951, NFI=.936, TLI=.925 ve RMSEA=.066 şeklinde tespit edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre modelin iyi uyum gösterdiği görülmektedir.

Tablo 5. Örgütsel Desteğin Performans Üzerindeki Etkisi

Regresyon		Estimate	P
Performans	<--- OrgutselDestek	,474	***
Performans	<--- FizikselBoyut	,552	***

Tablo 5' te görüldüğü üzere algılanan örgütsel desteğin performans üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Böylelikle araştırma hipotezlerinden H<sub>4</sub> kabul edilmiştir.

Uyum iyiliği değerlerinin çok iyi olduğu modelden de anlaşılacağı üzere Revize Ana Model üzerindeki örgütsel destek değişkeninin performans üzerindeki regresyon katsayısının (.25) Model-3 e göre azaldığı izlenmektedir. Nitekim örgütsel destek değişkeninin performans değişkeni üzerindeki etkisine ilişkin Model 3 te izlenen regresyon katsayısının (.45) olduğu görülmektedir. Bu durum, Baron & Kenny (1986) in aracı etki için belirtmiş olduğu; bağımlı değişkenin bağımsız değişken üzerindeki etkisinin azalması veya tamamen ortadan kalkması gerekir koşulunu sağlamaktadır. Belirtilen bu durumdan hareketle, işe adanmışlık değişkenine ait fiziksel boyutun algılanan örgütsel desteğin performans üzerindeki etkisinde kısmi aracılık etkisinin olduğu sonucuna varılmış ve H<sub>2</sub> hipotezi kabul edilmiştir.

#### 4. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmanın amacı algılanan örgütsel destek, işe adanmışlık ve işgören performansı arasındaki ilişkileri incelemek ve algılanan örgütsel desteğin işgören performansına etkisinde işe adanmışlığın aracılık etkisini ortaya koymaktır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular algılanan örgütsel desteğin; işgören performansı ve işe adanmışlık değişkenleri ile anlamlı şekilde orta düzeyde ilişkiye sahip olduğunu göstermektedir. Algılanan örgütsel desteğin performansa etkisinde işe adanmışlığın aracı etkisini ortaya koymak amacıyla yapısal eşitlik modellemesi ile yapılan analiz sonucunda fiziksel adanmışlık boyutunun

aracılık rolünün olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada bir diğer sonuç olarak, ölçeklerin ortalamalarına bakıldığında öğretmenlerin işe adanmışlık duygularının yüksek olduğu görülmüştür. Benzer şekilde işe adanmışlık değişkenini öğretmenler üzerinde inceleyen Celep (1998) ve Celep vd.,'nin (2004) de araştırmasında öğretmenlerin işe adanma duygularının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun nedeni olarak, toplumumuzda öğretmenlik mesleğinin yüce, kutsal ve çok değerli bir meslek olarak görülmesi ve bu gibi nedenlerden dolayı öğretmenlere kendilerinin kıymetli hissettirilmesinin etkisi olduğu düşünülmektedir. Çünkü araştırmada öğretmenlerin algıladıkları örgütsel desteğin en düşük ortalamaya sahip olmasına rağmen işe adanmışlık ve performans ortalamalarının yüksek çıkması bahsedilen veya benzeri nedenlerden kaynaklandığını göstermektedir.

Araştırma sonucunda algılanan örgütsel destek ile işgören performansı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu bulgu, Eisenberger et al., (1986), Lynch vd., (1999), Rhoades ve Eisenberger (2002), Cropanzano (1999), Rich vd., (2010) ve Akkoç vd., (2012)' nin araştırma bulguları ile uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Örgüt tarafından desteklenen çalışanların daha yüksek performans gösterdikleri söylenebilir. Benzer şekilde algılanan örgütsel destek ile işe adanmışlık arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç, Zacher vd., (2011), Caesens ve Stinglhamber (2014) ve İnce (2016)' nin araştırmalarındaki bulgu ile benzerlik göstermektedir. Elde edilen bulgular algılanan örgütsel desteğin, işe adanmışlık üzerinde etkili bir faktör olduğunu göstermiştir. Bu sonuca göre çalışanların örgütsel destek algıları yükseldikçe, işe adanmışlık düzeyleri de yükselmektedir denilebilir. İşe adanmışlık ve işgören performansı ilişkisine bakıldığında ise, işe adanmışlık değişkeninin bütün boyutları ile performans arasında pozitif yönlü ilişkiler olduğu görülmüştür. Bu sonuç Rich vd., (2010)' nun araştırmalarındaki bulgu ile desteklenmektedir. Bu durumda, işe adanmışlık duygusu yüksek olan işgörenlerin daha yüksek performans gösterebilecekleri şeklinde değerlendirilebilir.

Çalışmanın sadece Bitlis'in Tatvan ilçesindeki öğretmenler üzerine yapılmış olması, çalışma bulgularının genelleştirilebilmesini güçleştiren bir kısıt olmaktadır. Konuya yönelik ileride köy, kasaba, il merkezi veya özel eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenler üzerine

yapılacak çalışmaların bu konuya ilişkin bulguların geliştirilebilmesini mümkün kılacaktır. Çalışma, kullanılan değişkenlerin birbirileri ile olan ilişkisi ve aracı etkinin yapısal eşitlik modeli kullanılarak öğretmenler üzerinde yapılması bakımından bir ilktir. İleride yapılacak araştırmalarda algılanan örgütsel desteğin işgören performans üzerindeki etkisinde işe adanmışlığın aracılık etkisi farklı ölçekler, farklı örneklem grupları ve farklı analiz yöntemleri (örneğin hiyerarşik regresyon) ile incelenmesinin ve işe adanmışlığın tam aracı etkisinin olup olmadığının araştırılması bu konuya yönelik kuramsal katkı sağlayabileceğini söyleyebiliriz.

## Kaynakça

- Akkoç, İ., Çalışkan, A., & Turunç, Ö. (2012). Örgütlerde gelişim kültürü ve algılanan örgütsel desteğin iş tatmini ve iş performansına etkisi: güvenin aracılık rolü. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 105-135.
- Allen, D., Shore, L.M., & Griffeth, R.W. (2003). The role of perceived organizational support and supportive human resource practices in the turnover process. *Journal of Management*, 29, 99-118.
- Arıkan, R. (2004). *Araştırma Teknikleri ve Rapor Hazırlama*. Asil Yayın: Ankara.
- Armeli, S., Eisenberger, R., Fasolo, P., & Lynch, P. (1998). Perceived organizational support and police performance: the moderating influence of socioemotional needs. *Journal of Applied Psychology*, 83(2), 288-297.
- Bakker, A. B., & Bal, M. P. (2010). Weekly work engagement and performance: A study among starting teachers. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 83(1), 189-206.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Bayram, N. (2013). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş Amos Uygulamaları*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Biswas, S., & Bhatnagar, J. (2013). Mediator analysis of employee engagement: role of perceived organizational support, PO fit, organizational commitment and job satisfaction. *Vikalpa*, 38(1), 27-40.
- Caesens, G., & Stinglhamber, F. (2014). The relationship between perceived organizational support and work engagement: The role of self-efficacy and its outcomes. *European Review of Applied Psychology*, 64(5), 259-267.
- Celep, C. (1998). Eğitim örgütlerinde öğretmenlerin örgütsel adanmışlığı. *Eğitim ve Bilim*, 22(108), 56-62.
- Celep, C., Doyuran, Ş., Sarıdede, A. G. U., & Değirmenci, A. G. T. (2004). Eğitim örgütlerinde çok boyutlu iş etiği ve örgütsel adanmışlık. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, 6-9 Temmuz, İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya
- Chusmir, L. H. (1982). Job commitment and the organizational woman. *Academy of Management Review*, 7(4), 595-602.
- Ciraklar, N. H., Ucar, Z., & Sezgin, O. B. (2016). Effects of paternalistic leadership on organizational identification: mediating role of trust in leader. *Research Journal of Business and Management*, 3(1), 73-87.
- Cropanzano, R. (1999). Organizational politics and organizational support as predictors of work attitudes, job performance, and organizational citizenship behavior. *Journal of Organizational Behavior*, 20(2), 159-174.
- Çalışkan, S. C. (2014). Pozitif örgütsel davranış değişkenleri ile yeni araştırma modelleri geliştirme arayışları: Pozitif örgütsel davranış değişkenlerinin işe adanmışlık, tükenmişlik ve sinizm üzerine etkileri ve bu etkileşimde örgütsel adalet algısının aracılık rolü üzerine bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(3), 363-382.
- Çöl, G. (2008). Algılanan güçlendirmenin işgören performansı üzerine etkileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(1), 35-46.
- De Oliveira Maciel, C., & Camargo, C. (2016). Social connection in organizations: the effects of local ties on job engagement and performance. *Revista de Administração*, 51(4), 377-385.
- Demirhan, M. F., & Karaman, A. (2015). Akademisyenlerin adalet ve etik algılarının örgütsel adanmışlıklarına etkisi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(4), 245-266.
- Eisenberger, R., Huntington, R., Hutchison, S., & Sowa, V. (1986). Perceived organizational support. *Journal of Applied Psychology*, 71(3), 500-507.
- Ekmekçioğlu, E. B., & Sökmen, A. (2016). Algılanan örgütsel desteğin işten ayrılma niyetine etkisinde örgütsel bağlılığın aracı rolü: sınır birimi çalışanları üzerine bir araştırma. *International Review of Economics and Management*, 4(2), 32-45.
- Erdem, H. (2014). *Algılanan Örgütsel Destek ve Kontrol Odağının Stresle Başa Çıkma Yöntemleri Üzerine Etkileri: Psikolojik Sermayenin Bu Süreçteki Rolü ve Bir Alan Araştırması*. Doktora Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Esin, F. (2013). *Hizmet içi eğitim kalitesinin iş gören performansına etkisi: bir uygulama*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Beykent Üniversitesi.
- Gerşil, G. S., & Aracı, M. (2011). Sosyal sermayenin güven unsurunun işgörenlerin performansı üzerine etkileri. *Çalışma ve Toplum*, 1, 39-74.
- Grandey, J. (1997). The relationship of organizational politics and support to work behaviors, attitudes, and stress. *Journal of Organizational Behavior*, 18(2), 159-180.
- İnce, A. R. (2016). Algılanan örgütsel desteğin işe adanmışlık üzerindeki etkisinde yönetici desteğinin aracılık rolü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(57), 649-660.

- İnce, A. R., (2016). Algılanan örgütsel desteğin işe adanmışlık üzerindeki etkisinde yönetici desteğinin aracılık rolü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(57), 649-660.
- Kale, E. (2014). Lider desteği ve iş arkadaşları desteğinin iş performansına üzerine etkileri: iş tatmini ve yaşam tatmininin aracı rolü. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 14,103-120.
- Keleş, S. (2014). Aile şirketlerinde y jenerasyonunun öz yeterlilik algısı ve işe adanmışlık ilişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 5(11), 95-109.
- Kraimer, M. (2004). An examination of perceived organizational support as a multidimensional construct in the context of an expatriate assignment. *Journal of Management*, 30(2), 209-237.
- Leiter, M. P., & Bakker, A. B. (2010). Work engagement: introduction, work engagement a handbook of essential theory and research, 1-9.
- Lynch, P. D., Eisenberger, R., & Armeli, S. (1999). Perceived organizational support: inferior versus superior performance by wary employees. *Journal of Applied Psychology*, 84(4), 467.
- Özdevecioğlu, M. (2003). Algılanan örgütsel destek ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkilerin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 113-130.
- Özyılmaz, A., & Süner, Z. (2015). İşe adanmışlığın işyeri tutumlarına etkisi: Hatay'daki 9 işletmede yapılan ampirik araştırmanın sonuçları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(3), 143- 164.
- Rhoades, L., & Eisenberger, R. (2002). Perceived organizational support: a review of the literature. *Journal of Applied Psychology*, 87(4), 698-714.
- Rich, B. L., Lepine, J. A., & Crawford, E. R. (2010). Job engagement: Antecedents and effects on job performance. *Academy of Management Journal*, 53(3), 617-635.
- Rich, B. L., Lepine, J. A., & Crawford, E. R. (2010). Job engagement: antecedents and effects on job performance. *Academy of Management Journal*, 53(3), 617-635.
- Sağsan, M., & Firtına, B. (2015). Bilgi mesleğine bağlılık ve adanmışlık: platonik bir ilişkinin gelgitleri ve profesyonellikle imtihanı. *Bilgi Dünyası*, 16 (1), 1-22.
- Salanova, M., Agut, S., & Peiró, J. M. (2005). Linking organizational resources and work engagement to employee performance and customer loyalty: the mediation of service climate. *Journal of Applied Psychology*, 90(6), 1217.
- Schaufeli, W. B., & Bakker, A. B. (2010). Defining and measuring work engagement: Bringing clarity to the concept. In: A. B. Bakker & M. P. Leiter (Eds.), *Work engagement: A handbook of essential theory and research*, (pp. 10-24). New York, NY: Psychology Press.
- Taştan, S. (2014). Örgüt iklimi ile örgütsel adanmışlık arasındaki ilişkide psikolojik güçlendirme algısının ara değişken olarak incelenmesi ve psikososyal kaynakların rolü: kamu kesim çalışanları üzerine bir araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 91-106.
- Turhan, M., Demirli, C., & Nazik, G. (2012). Sınıf öğretmenlerinin mesleğe adanmışlık düzeyine etki eden faktörler: Elazığ örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(21), 179-192.
- Turunç, Ö., & Çelik, M. (2010). Çalışanların algıladıkları örgütsel destek ve iş stresinin örgütsel özdeşleşme ve iş performansına etkisi. *Yönetim ve Ekonomi*, 17(2), 183-206.
- Tutar, H., & Altınöz, M. (2010). Örgütsel iklimin işgören performansı üzerine etkisi: ostim imalât işletmeleri çalışanları üzerine bir araştırma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(2), 195-218.
- Uygur, A. (2007). Örgütsel bağlılık ile işgören performansı ilişkisini incelemeye yönelik bir alan araştırması. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 71-85.
- Wayne, S. J., Shore, L. M., & Liden, R. C. (1997). Perceived organizational support and leader-member exchange: a social exchange perspective. *Academy of Management Journal*, 40(1), 82-111.
- Yazıcıoğlu, İ. (2010). Örgütlerde iş tatmini ve işgören performansı ilişkisi: Türkiye ve Kazakistan karşılaştırması. *Bilgi*, (55), 243-264.
- Zacher, H., & Winter, G. (2011). Eldercare demands, strain, and work engagement: The moderating role of perceived organizational support. *Journal of Vocational Behavior*, 79(3), 667-680.







## Araştırma Makalesi • Research Article

# Günlük Gazetelerde Yayınlanan Eğitimle İlgili Dava Haberlerinin İncelenmesi

## Examining the Lawsuit News Related to Education in Daily Newspapers

Faruk Levent,<sup>a,\*</sup> Semih Çayak<sup>b</sup>

<sup>a</sup> Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, 34722, İstanbul/Türkiye.  
ORCID: 0000-0003-3429-6666

<sup>b</sup> Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi Bölümü, 34722, İstanbul/Türkiye.  
ORCID: 0000-0003-4360-4288

### MAKALE BİLGİSİ

#### Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 15 Aralık 2017  
Düzeltilme tarihi: 22 Şubat 2018  
Kabul tarihi: 06 Mart 2018

#### Anahtar Kelimeler:

Eğitim Hukuku  
Günlük Gazete  
Dava Haberleri

### ÖZ

Geniş bir kitleye hizmet sunan eğitim sistemi içerisinde gerek hizmet sunanlardan gerekse hizmet alanlardan kaynaklanan bir takım anlaşmazlıklar ya da istenmeyen durumlar ortaya çıkabilmektedir. Bu anlaşmazlıklar çözülmemiş bir hukuk devleti olmanın gereği olarak hukuka başvurulmaktadır ve kişiler ya da kurumlar haklarını dava yoluyla aramaya çalışmaktadır. Bu çalışmanın amacı günlük gazetelerde yayınlanmış olan eğitimle ilgili dava haberlerini incelemektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Çalışmada Türkiye’de en çok satılan ve okunan üç gazetede 01 Ocak 2010 - 31 Aralık 2014 tarihleri arasında yayınlanan eğitimle ilgili dava haberleri içerik analizine tabi tutulmuştur. Eğitimle ilgili dava haberleri yapılan içerik analizi neticesinde; kurumları konu alan dava haberleri, bireyleri konu alan dava haberleri ve yapılan uygulamaları konu alan dava haberleri olmak üzere üç tema altında toplanmıştır. Bu çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda günlük gazetelerin eğitimle ilgili dava haberlerinin aktarılmasında çocuk haklarına ve öğretmenlik mesleğinin itibarına yönelik daha dikkatli ve hassas davranması gerektiği söylenebilir.

### ARTICLE INFO

#### Article history:

Received 15 December 2017  
Received in revised form 22 February 2018  
Accepted 06 March 2018

#### Keywords:

Education Law  
Daily Newspaper  
Lawsuit News

### ABSTRACT

In Turkish educational system which provides services to masses of people, there can be disputes or unwanted conditions stemming either from service providers or recipients. When these disputes cannot be resolved, they are referred to the law system as a requisite of living in a state of law and the rights of an individual or an institution are defended through lawsuits. The purpose of this study is to examine the lawsuit news related to education in daily newspapers. Document analysis which is one of the qualitative research methods was used in the study. In the study, the lawsuit news published related to education between 01 January 2010 and 31 December 2014 in the first three of the most widely sold and read newspapers in Turkey were evaluated by content analysis method. Results were presented under three themes: the lawsuits regarding institutions, the lawsuits regarding individuals and the lawsuits regarding practices. The results of the study shows that the daily newspapers need to be more sensitive about children’s rights and the reputation of the teaching profession while publishing the lawsuit news related to education.

## 1. Giriş

Duyguların, düşüncelerin, tutumların, tavırların, haber ve mesajların bir kişi, bir grup ya da kurum tarafından karşılıklı olarak iletilmesi anlamına gelen iletişim (Dilmaç, 2004), Latincedeki “communis” kelimesinden türetilmiş olan ve toplumsallaşma anlamına gelen İngilizcedeki

“communication” kavramının karşılığı olarak kullanılmaktadır (Dilber, 2014).

İletişim kavramına ilişkin literatürde yapılmış farklı sınıflamalar bulunmaktadır. Kitle iletişimi, bu sınıflamalar içerisinde geniş etki alanına sahip olması nedeniyle gündelik yaşamın sürdürülmesinde önemli bir yere sahiptir (Bayram, 2008). İletilerin hedef kitlelere bazı teknikler yardımıyla tek

\* Sorumlu yazar/Corresponding author.  
e-posta: faruk.levent@marmara.edu.tr

tarafı bilgi aktarımına dayalı olarak gerçekleştiği iletişim türü olan kitle iletişiminin (Mercin, 2010) insanlar arası iletişimi kolaylaştırıp geliştirmede kullandığı araçlar genel olarak; yazılı (kitap, dergi, gazete), sözlü (radyo) ve görsel-işitsel (televizyon, video, sinema filmi) olmak üzere üç grupta toplanmaktadır (Yılmaz, 1996).

Günümüzde son derece önemli ve etkili olan kitle iletişim araçlarının birtakım işlevleri mevcuttur. Habercilik, toplumsallaştırma, motivasyon, tartışma-diyalog, eğitim, kültürel açıdan geliştirme, eğlence ve bütünleştirme bu işlevler arasında sayılmaktadır. Bunlardan habercilik işlevi, kitle iletişim araçlarının temel ve en bilinen işlevidir (Savaş, 2004). Bu sebeple kitle iletişim araçlarının en önemli görevlerinden birisi, karmaşık olayları ve haberleri, izleyici veya dinleyici kitlesi tarafından kolayca anlaşılabilir bir hale getirerek sunmak olarak görülmektedir (Gökçe, 1998). Bu görevi gerçekleştirirken kitle iletişim araçları insanların ilgisini çeken haberlere yer vererek (Rivers, 1982) izleyiciler, okuyucular ve tüm toplum için bir çeşit kamuoyu oluşturma görevini üstlenmektedir (Turam, 1994).

Medya; toplumları yönlendirmede, kültürü şekillendirmede ve bunun gelecek nesillere aktarılmasında büyük öneme sahiptir (Akdoğan, 1994). Bu nedenle günümüz modern bilgi toplumu, medya ile desteklenen iletişim süreçlerini gerektirmektedir (İlbuğa, 2010). Nitekim yapılan yayınlarla medya; düşünceleri etkileyebilmekte, duyguları yönlendirebilmekte ve davranışlarda değişikliğe yol açabilmektedir (Ertürk, 2011; Kara, 2011). Bu açıdan kitle iletişimini vazgeçilmez kılan temel özelliklerden birisi bir anda çok sayıda insana, mesaj ulaştırma imkânı vermesidir. Çağımız iletişim teknolojisinin olanakları sayesinde bu iletim hızı ve ulaşılabilen insan sayısı giderek artmaktadır. Milyonlarca insan tarafından okunan gazeteler değişik bölümleri veya türleri ile her düzeyden ve meslekten farklı merakları olan okuyucu gruplarına hitap ederek kamuoyunda büyük etki oluşturmaktadır (Yılmaz, 1996). Bunun yanında gazeteler her ne kadar haber verme işlevi ile ön plana çıksalar da okuyucuları tarafından eğlenme, sosyal uyum, boş zamanı değerlendirme gibi değişik amaçlarla da kullanılabilir (Bayram, 2008). Özellikle son dönemde artan ve gelişen iletişim araçları ile insanlar akıllı telefonları, tablet bilgisayarları vb. birçok farklı yolu kullanarak istedikleri her an haberleri günlük gazetelerin internet sayfalarından takip edebilmektedir. Dolayısıyla gerek ulusal düzeyde gerekse uluslararası düzeyde meydana gelen olaylar, yazılı medya araçları vasıtasıyla konu hakkında çok kısa sürede kamuoyu oluşturabilmektedir. Bu bağlamda medya; çoğunlukla yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü bir güç olarak görülmektedir (Keane, 2010). Ancak medyanın bu işlevini her zaman tam olarak yerine getirip getirmediği tartışılan bir konudur (Pavlink, 2013).

Medya ile eğitim arasında çok boyutlu bir ilişki bulunmaktadır. Eğitim ve medya, açık sistem yaklaşımına göre işleyen birer sosyal kurum olarak karşılıklı etkileşim içindedir. Bu bakımdan eğitim, vatandaşların eğitimi ile medyanın daha nicelikli ve nitelikli bir izleyici kitlesi oluşmasına katkıda bulunur. Bununla birlikte medyanın hem örgün hem de yaygın eğitimde bir eğitsel araç olarak rol üstlendiği söylenebilir. Gelişen kitle iletişiminin ekonomiklik, çok yönlülük, tercih imkânları, farklı duyu organlarına hitap gibi özelliklerinden dolayı etkili bir eğitim aracı olarak eğitimde daha çok kullanılma eğilimi söz

konusudur. Yazılı ve görsel kitle iletişim araçlarından öğretim programlarında da doğrudan yararlanma eğilimleri Türkiye’de çokça dile getirilmekte ve uygulamaya geçirilmeye çalışılmaktadır (Erdoğan, 2002).

Günümüz okulları kompleks bir yasal çevrede faaliyette bulunmaktadır ve oldukça geniş yasal konular yelpazesi öğretmenlerin, öğrencilerin ve velilerin yaşamlarını etkilemektedir (Fischer vd., 1995’den aktaran: Gullat ve Tollett, 1997). Bu açıdan eğitim sisteminin amaçlarının gerçekleşmesi, eğitimin önündeki maddi ve manevi engellerin ortadan kaldırılmasında hukukun yardımına ihtiyaç duymaktadır. Evrensel hukukta bir kamu hizmeti olarak yer alan eğitim hizmetinin yerine getirilmesi devletin asli görevi olarak görülmektedir ve devlet bu hizmeti yerine getirirken bir hukuk düzenine dayanmak zorundadır (Okçu, 2007). Hukuk sistemi içinde oldukça yeni bir hukuk dalı olarak ortaya çıkan eğitim hukuku, eğitim örgütlerinin işleyişini düzenlemeyi amaçlayan hukuk kurallarının eleştirilmesi, değerlendirilmesi, yorumlanması ve tartışılması gibi yollarla bu alandaki kuralların daha iyiye ulaşmasına ve gelişmesine yardımcı olur (Kepenekçi ve Taşkın, 2017).

Öğrenciler, veliler ve öğretmenler ile birlikte çok büyük bir paydaş kitlesine sahip olan eğitim-öğretim hizmetleri sürecinde kişiler arasında zaman zaman birtakım istenmeyen olumsuz durumlar, hukuka aykırı olaylar yaşanabilmektedir. Bu durum her alanda olduğu gibi eğitim-öğretim süreci içerisinde de hukuki yollara başvurmayı gerekli kılmaktadır. Bireye olumlu tutum ve davranışlar kazandırmak gibi amaçları olan böyle bir süreç içerisinde meydana gelen bu tip durumlar medyada haber olarak yer alabilmektedir.

Eğitimle ilgili haberler, ilgilendirdiği kitle ve oluşturduğu etki bakımından büyük öneme sahiptir. Özellikle 18 yaşına kadar her insanın çocuk olduğu ve toplum içerisinde eğitim hizmeti alan bireylerin çoğunluğunun çocukların oluşturduğu göz önüne alınırsa eğitimle ilgili haberlerin farklı açılardan incelenmesi gerektiği söylenebilir. Bu çalışmanın amacı, 1 Ocak 2010 – 31 Aralık 2014 tarihleri arasında Türkiye’de günlük gazetelere yansıyan eğitimle ilgili dava haberlerini incelemektir. Araştırmada belirtilen tarih aralığının seçilmesinin sebebi, araştırma kapsamında incelenen üç gazetenin her birinin belirtilen tarihler arasındaki arşivlerine ulaşma imkânının daha kolay olmasıdır. Bu amaç doğrultusunda bu çalışmada eğitimle ilgili dava haberlerinin günlük gazetelerde ne oranda yer aldığı ve bu haberlerin nasıl ele alındığı incelenmiştir.

## 2. Yöntem

### 2.1. Araştırmanın Deseni

Bu çalışmada günlük gazetelerdeki eğitimle ilgili mahkemelere yansıyan dava haberleri incelendiğinden araştırmanın deseni durum çalışmasıdır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesinde çalışılacak konular ile ilgili olarak yazılı ve basılı belgelerin analizini içerir (Cohen vd., 2000). Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgularla ilgili yazılı materyallerin analizi yapılmaktadır. Doküman incelemesinin en önemli özelliği ise hâlihazırda basılı ve yazılı olan verinin değişmez

olması nedeniyle istenilen her anda veriye geri dönüp inceleme imkânı vermesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

## 2.2. Verilerin Toplanması ve Analizi

Konu ile ilgili olarak Bilgi Edinme Kanunu çerçevesinde Aralık 2014 itibariyle Basın İlan Kurumu'ndan elde edilen veriler doğrultusunda Türkiye'de günlük tirajı en yüksek ilk üç ulusal gazetenin 1 Ocak 2010 - 31 Aralık 2014 tarihleri arasında internet ortamındaki haberleri incelenmiştir. Araştırma kapsamında incelenen üç gazetede, beş yıllık süre zarfında yayınlanmış bütün haberler taranmış ve eğitimle ilgili mahkemelere yansıyan 361 dava haberi belirlenmiştir. Tespit edilen bu haberler, içerik analizi yöntemi ile incelenerek benzer haberler belirli temalar oluşturularak gruplandırılmıştır.

## 3. Bulgular

Araştırma kapsamında incelenen gazetelerde yayınlanan eğitimle ilgili dava haberlerinin sayısal dağılımı Tablo 1'de verilmiştir.

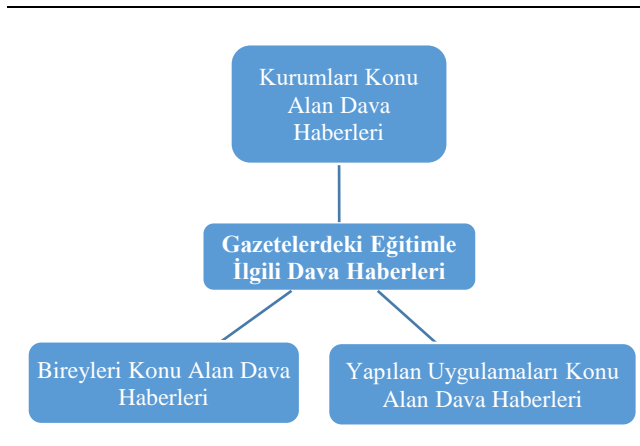
**Tablo 1.** Gazetelere Göre Eğitimle İlgili Dava Haberlerinin Sayısal Dağılımı

Gazete	Eğitimle İlgili Gazetelere Yansıyan Davalara İlişkin Haber Sayısı (f)
A	159
B	135
C	67
Toplam	361

Tablo 1'de görüldüğü üzere incelenen gazetelerde, eğitimle ilgili mahkemelere yansıyan 361 dava haberinin 159'u A Gazetesi'nde, 135'i B Gazetesi'nde ve 67'si C Gazetesi'nde yayınlanmıştır.

Araştırma kapsamında incelenen gazetelerdeki eğitimle ilgili dava haberleri yapılan içerik analizi neticesinde; kurumları konu alan dava haberleri, bireyleri konu alan dava haberleri ve yapılan uygulamaları konu alan dava haberleri olmak üzere üç tema altında toplanmıştır (Şekil 1).

**Şekil 1.** Gazetelerdeki Eğitimle İlgili Dava Haberlerine Ait Temalar



Kurumları konu alan dava haberleri temasına ait alt temalar ve bu alt temalarla ilgili haber sayıları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2'de görüldüğü üzere incelenen gazetelerdeki eğitimle ilgili mahkemelere yansıyan dava haberlerinin 10 farklı kurumla ilgili olduğu belirlenmiştir. Bu haberlerin 221'i

Milli Eğitim Bakanlığı ile 28'i il/ilçe milli eğitim müdürlükleriyle, 13'ü YÖK ile 10'u özel öğretim kurumlarıyla, 5'i sivil toplum örgütleri/ sendikalarla, 4'ü üniversitelerle, 4'ü ÖSYM ile 3'ü askeri okullarla, 2'si siyasi partilerle ve 1'i üstün yetenekli öğrencilere yönelik kurumlarla ilgilidir.

**Tablo 2.** Kurumları Konu Alan Dava Haberleri Temasına Ait Alt Temalar

Tema	Alt Temalar	İlgili Haber Sayısı (f)
Kurumları konu alan dava haberleri	Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ile ilgili dava haberleri	221
	İl/ilçe milli eğitim müdürlükleri ile ilgili dava haberleri	28
	YÖK ile ilgili dava haberleri	13
	Özel öğretim kurumları (özel okullar, dershaneler) ile ilgili dava haberleri	11
	Sivil Toplum Örgütleri/Sendikalar ile ilgili dava haberleri	5
	ÖSYM ile ilgili dava haberleri	4
	Üniversiteler ile ilgili dava haberleri	4
	Askeri okullar ile ilgili dava haberleri	3
	Siyasi partiler ile ilgili dava haberleri	2
	Üstün yetenekli öğrencilere yönelik okullar ile ilgili dava haberleri	1
Toplam	292	

Bireyleri konu alan dava haberleri temasına ait alt temalar ve bu alt temalarla ilgili haber sayıları Tablo 3'te verilmiştir.

**Tablo 3.** Bireyleri Konu Alan Dava Haberleri Temasına Ait Alt Temalar

Tema	Alt Temalar	İlgili Haber Sayısı (f)
Bireyleri konu alan dava haberleri	Öğretmenlerin hakları ile ilgili dava haberleri	24
	Cinsel istismar, fiziksel ve sözlü taciz ile ilgili dava haberleri	23
	Hakaret davaları ile ilgili dava haberleri	19
	Yolsuzluk ve görevi kötüye kullanma ile ilgili dava haberleri	11
	Okullarda meydana gelen şiddet olayları ile ilgili dava haberleri	8
	Öğretmenlerin özel hayatıyla ilgili dava haberleri	7
	Öğretmenlerin yaptıkları çalışmalara ve konuşmalara yönelik dava haberleri	3
	Üstün yetenekli öğrencilerle ilgili dava haberleri	3
	Toplam	98

Tablo 3'te görüldüğü üzere bireyleri konu alan dava haberleri teması altındaki haberlerin; 24'ü öğretmenlerin hakları ile ilgili dava haberleri, 23'ü cinsel, fiziksel ve sözlü taciz ile ilgili dava haberleri, 11'i hakaret davaları, yolsuzluk

ve görevi kötüye kullanma ile ilgili dava haberleri, 11'i okullarda meydana gelen şiddet olayları ile ilgili dava haberleri, 7'si öğretmenlerin özel hayatı ile ilgili dava haberleri, 3'ü öğretmenlerin yaptıkları çalışmalara ve konuşmalara yönelik dava haberleri ve 3'ü üstün yetenekli öğrencilerle ilgili dava haberleri olmak üzere sekiz farklı alt tema altında toplanmıştır. Yapılan uygulamaları konu alan dava haberleri temasına ait alt temalar ve bu alt temalarla ilgili haber sayıları Tablo 4'te verilmiştir.

**Tablo 4.** Yapılan Uygulamaları Konu Alan Dava Haberleri Temasına Ait Alt Temalar

Tema	Alt Temalar	İlgili Haber Sayısı (f)
Yapılan uygulamaları konu alan dava haberleri	Yasal düzenlemelere ve mahkeme kararlarına yönelik dava haberleri	65
	Yönetici ve öğretmen atamaları ile ilgili dava haberleri	59
	Sınavlarla ilgili dava haberleri	53
	Meydana gelen okul ve servis kaza haberleri ile okullarda karşılaşılan tehlikeli durumlar ile ilgili dava haberleri	35
	Başörtüsü ile ilgili dava haberleri	12
	Katsayı ile ilgili dava haberleri	9
	Derslerle ilgili dava haberleri	8
	Toplam	241

Tablo 4'te de görüldüğü üzere yapılan uygulamaları konu alan dava haberleri 65'i yasal düzenlemelere ve mahkeme kararlarına yönelik dava haberleri, 59'u yönetici ve öğretmen atamaları ile ilgili dava haberleri, 53'ü sınavlarla ilgili dava haberleri, 12'si başörtüsü ile ilgili dava haberleri, 9'u katsayı ile ilgili dava haberleri ve 8'i derslerle ilgili dava haberleri olmak üzere altı alt tema altında toplanmıştır.

#### 4. Sonuç ve Değerlendirme

Günlük gazetelerde, çok geniş bir kitleyi ilgilendiren eğitim camiası ile ilgili farklı nedenlerle mahkemelere yansımış dava haberleri ile karşılaşılabilir. Değişik kurum ve kişilerle ilgili olan bu dava haberleri eğitim sistemindeki sorunlara bir ışık tutabilmektedir. Zira eğitim alanında görülen aksaklıkların ve yanlışlıkların ileride tekrarlanmaması için ve gerekli önlemlerin alınması için bu davalar, ilgili kişilere ve yetkililere birer ipucu niteliğindedir. Medyanın önemli bir organı olan gazeteler topluma doğru ve tarafsız haberlerin ulaştırılmasında büyük etkiye sahiptir. Bu bağlamda gazetelerde eğitimle ilgili mahkemelere yansıyan dava haberlerinin yer alması, toplumun ilgili konularda bilinçlenmesine ve kamuoyu oluşturabilmesine yardımcı olmaktadır.

Araştırma kapsamında incelenen üç gazetede 01 Ocak 2010-31 Aralık 2014 tarihleri arasında eğitimle ilgili mahkemelere yansıyan 361 dava haberi tespit edilmiştir. Yapılan içerik analizi neticesinde bu haberler kurumları konu alan dava haberleri, bireyleri konu alan dava haberleri ve yapılan uygulamaları konu alan dava haberleri olmak üzere üç tema altında ele alınmıştır.

Kurumları konu alan dava haberleri teması altında incelenen haberler içinde Milli Eğitim Bakanlığı 221 dava haberi ile en üst sırada yer almaktadır. Bunun nedeni olarak ülkede en büyük kitleye hizmet veren bir bakanlık olması ve personel sayısının çok fazla olması gibi etkenlerin etkili olduğu

düşünülmektedir. Buna bağlı olarak böylesine büyük bir sistemde yapılan uygulamalar ve alınan kararlar bazen hukuken uygunsuzluk yaratabilmekte ya da farklı bir takım olaylar nedeniyle Bakanlık davalı konumunda olabilmektedir. Örneğin İzmir Konak ilçesinde bulunan Zafer İlköğretim Okulu'nun 2007 yılında düzenlediği Kapadokya gezisine gidilirken Aksaray'da meydana gelen trafik kazasında ölen öğrenci ve veli yakınları, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve İzmir Valiliğine karşı açtıkları 14 tazminat davasının sonuçlanması ile ilgili haber, C Gazetesi'nin 09.04.2010 tarihli "Kapadokya Faciasına 1 Milyon TL Tazminat" başlığıyla okuyucuya duyurulmuştur. Bu haberde; Kapadokya gezisine giderken, 46 kişilik otobüse 64 kişinin binmesi ve geçirdikleri trafik kazası sonucu çoğunluğu öğrenci olmak üzere 33 kişinin hayatını kaybetmesi neticesinde yürütülen dava sonucundan bahsedilmektedir. Özellikle televizyonda yayınlanan haberlerde çocukların zaman zaman bu tarz kaza ve trajik olaylarla karşılaştıkları görülebilmektedir. Gencel Bek (2011) de Ocak-Ekim 2005 tarihleri arasında yaptığı araştırmada gazetelerde yayınlanan haberlerde çocuklarla ilgili şu konularda haberler yapıldığını tespit etmiştir: Suç/şiddet mağduru olarak çocuklar (%24), afet, kaza, trajedi haberlerinde çocuklar (%15,8), kimsesiz çocuklar (%6), ünlülerin çocukları ile ilgili haberler (%5,1) ve çocuk işçiliği (%0,5)'dir. Bu konuda T.C. İçişleri Bakanlığı tarafından çıkarılan ve 25.10.2017 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan 30221 sayılı Okul Servis Araçları Yönetmeliği'nde ve T.C. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından çıkarılan ve 28.08.2007 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan 26627 sayılı Okul Servis Araçları Hizmet Yönetmeliği'nde belirtilen yasal düzenlemelere ilgili kişi ve kurumların uyması yukarıdaki haberde geçen üzücü durumların bir daha yaşanmaması açısından büyük önem arz etmektedir.

Ayvaz, Tümerdem, Özel, Önal ve Erdoğan (2009) çocukların okul taşıtlarında, okula giriş ve çıkışlarda, sınıflarda, koridorlarda, oyun ve spor alanlarında, laboratuvar veya atölye gibi yerlerde çok sayıda tehlikeyle karşı karşıya olduğunu ifade etmiştir. Erkal ve Yertutan (2012) da çocukların okulda kaza geçirme durumlarına ilişkin yaptıkları araştırmada, katılımcı ailelerin çocuklarının %9,5'inin çocuklarının son üç yıl içerisinde okulda herhangi bir tür kaza geçirdiklerini ortaya koymuştur. Bu bağlamda Dönmez'in (2001) de belirttiği gibi öğrencilerin kendilerinden, diğer öğrencilerden ya da çevreden kaynaklanan şiddet, saldırganlık, alkol, uyuşturucu, cinsel taciz gibi istenmeyen davranışlara karşı korunmaları, trafik, yangın, sel, deprem gibi olaylara karşı can güvenliklerinin en üst düzeyde sağlanması hususunun okulun ve dolayısıyla okul yöneticilerinin en önemli görevlerinden biri olduğu unutulmamalı ve bu konularda gerekli önlemler alınmalıdır.

Bireyleri konu alan dava haberleri teması altında incelenen haberler içinde "cinsel, fiziksel ve sözel taciz ile ilgili dava haberleri" 23 haber ile ikinci sırada yer almaktadır. Bu alt temalar içerisinde en dikkat çeken haberlerden birisi B Gazetesi'nin 19.05.2014 tarihli "Öğrenci Döven Öğretmene 5 Yıl Hapis Talebi" başlıklı haberdur. Bu haberde, öğrencilerine fiziksel şiddet uyguladığı iddia edilen bir ilköğretim öğretmene ilişkin davadan bahsedilmektedir. Bu davanın konusu haberde şöyle aktarılmıştır:

“Muratpaşa ilçesindeki Fatmagül Özpınar İlköğretim Okulu 2'nci sınıf öğretmeni 61 yaşındaki Fikriye U. hakkında bazı veliler, geçen yıl Ekim ayında çocuklarının “Öğretmenimiz bizi dövüyor, kalemlerimizi kırıyor, incitici sözler söylüyor” sözleri üzerine Milli Eğitim İl Müdürlüğü'ne şikayet dilekçesi verdi. Milli Eğitim müfettişleri, soruşturma sonucunda Fikriye U.'nun başka bir okulda görevlendirilmesine karar verdi ve hakkında savcılığa suç duyurusunda bulundu. Suç duyurusu sonrası Fikriye U. hakkında Antalya 9'uncu Sulh Ceza Mahkemesi'nde açılan davanın görülmesine başlandı. Pedagog bilirkişi Fatih Fidan eşliğinde ifade veren öğrencilerden O.K.G. şöyle dedi: “Öğretmenimiz bizi tahtaya çıkartıp, kafamızı tahtaya vururdu. Kulağımızdan tutup sıraya vurmıştır. Elimizi muncıklamış, kalemimizi kırıp yüzümüze atmıştır. Daha önce korktuğum için anneme, babama anlatamıyordum. Daha sonra söylemeye karar verdim. Benim kilom biraz fazla. Bana, 'boşboğaz, açgözlü' gibi sözler söylüyordu.”.

...

Öğretmeninden korktuğu için okulunu değiştirdiğini öne süren A.E.E. ise “Bana vurmadı ama arkadaşım O.K.G.'ye çeşitli zamanlarda vurduğu için kendisinden çok korkuyordum. Bana vurmadı ama şu anda hatırlamadığım incitici sözler söyledi. Ben bunları anneme söylemişim” dedi.

Öğretmen Fikriye U. ise hakkındaki suçlamaları kabul etmedi. Fikriye U. duruşmada kendini şöyle savundu: “Ben kimseye kalem fırlatmadım. Sadece sınıfta ucu siyah olan kurşun kalemlerin sağlığa zararlı olduğu için kullanılmasını yasaklamışım. Ancak kimseye fırlatmadım. Ayrıca okulumuzda kameralar var. Ben öğrencilerimle her gün bir anne gibi, hatta arkadaş gibi ilgilenmekteyim. Suçsuzum”.

Tarih boyunca yetişkinler tarafından kontrol edilen medyada, çocukların çoğunlukla bir özne olmaktan çok nesne olarak sunulduğuna rastlanmaktadır (Kazıaj, 2016). Nitekim yukarıda ele alınan B Gazetesi'nin haberinde olduğu gibi bu araştırmada incelenen bazı haberlerde öğrencilerin kimliklerini ortaya çıkarabilecek şekilde okuyucuyla paylaşıldığı görülmektedir. Ancak bu durumun çocuk haklarına aykırı bir durum olduğu unutulmamalıdır. Çocuk hakları açısından en temel yasal kaynak Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'dir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde benimsenen ve 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girmiş olan bu sözleşme Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 142 ülke tarafından imzalanmıştır (Levent, 2011; Gören, 2012). Türkiye'de 27 Ocak 1995 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak bir iç hukuk kuralı haline gelmiş olan Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin en önemli maddelerinden biri olarak görülen 3. Maddesi, çocukları ilgilendiren tüm faaliyetlerde toplumun tüm kurumlarının çocuğun öncelikle yüksek yararını dikkate alması gerektiğini belirtmektedir (Avcı, 2011). Modern devletin çocuğa karşı görevi bedensel, duygusal, zihinsel ve ahlâkî güvenliğine, diğer bir deyişle “çocuğun yüksek yararına” özen göstermek bakımından yalnızca anne-babayı desteklemek ve denetlemek değildir. Devlet aynı zamanda çocukların yetenekleri doğrultusunda gelişimlerini güvence altına almak, onların ekonomik ve sosyal refahını da sağlamak zorundadır. Çocuğun yararının

önceliği ilkesi, özellikle çocuğun özel olarak korunmasını gerektiren durumlarda pratik önem kazanır (Akyüz, 2012). Buna bağlı olarak medya kuruluşlarının çocuklara yönelik haberleri sunarken çocuk mağdurların kimliklerini açığa vurmaması gerekmektedir (Şirin vd., 2013).

Bir toplumda çocuklar kötü muamele görüyorsa, ihmal ve istismar ediliyorsa o toplumun kültürü geri kalmış bir kültür olarak nitelendirilebilmektedir. Buna karşın, çocuklara değer veren ve onlara sağlıklı gelişme olanakları sunabilen toplumların ileri bir kültür düzeyinde oldukları söylenebilir (Akyüz, 2012). Öte yandan Kuş, Karatekin, Öztürk ve Elvan (2016) yaptıkları araştırmada Türk medyasında çocukların genelde olumsuz haberlerle anıldığını bu durumun da çocukların yaşam, gelişim, korunma ve katılım haklarını hem ulusal hem de uluslararası düzeyde ihlale yol açtığını belirtmektedir. Lansdown ve Karkara'nın (2006) da ifade ettiği gibi dünya genelinde çocukların karşı karşıya kaldıkları şiddetin etkisinin, zararının ve yaygınlığının büyüklüğü oldukça fazladır. Bu noktada gazetelerin, çocuklarla ilgili haber hazırlarken haberin içeriğinde çocukları olumsuz etkileyebilecek unsurların yer almasını engellemek için gereken özeni göstermeleri gerekmektedir (Levent, 2013). Zira çocuk hakları ve gazetecilik ilkeleri konusunda UNICEF (2007) çocuklarla ilgili haberlerde, çocukların kimliğinin tespitini sağlayacak bilgilerin verilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu nedenle “Öğrenci Döven Öğretmene 5 Yıl Hapis Talebi” başlıklı haberde bulunan ifadeler bu çalışmada aynen aktarılmış ancak kişilerin ad ve soyadları “üç nokta işareti” ile gösterilmiştir. Ancak B Gazetesi'nin bu haberinde; öğrencilerin ad ve soyadlarının ilk harfleri kullanılırken öğretmenin adının tamamı, soyadının ise ilk harfi yazılmıştır. Gazetecilerin, bilginin toplanması ve yayınlanması sürecinde çocuklara zarar vermeden onları adil bir şekilde temsil etme sorumlulukları vardır (UNICEF, 2007). Oysa bu haberde, ilkökul ikinci sınıf öğrencilerinin maruz kaldığı iddia edilen fiziksel şiddet olaylarının ayrıntılı bir şekilde anlatılması ve öğretmenin söylediği iddia edilen sözlerin okuyucularla açıkça paylaşılması oldukça düşündürücü olup aynı zamanda bu haberde Çocuk Hakları Bilgi Ağı CRIN (Child Rights International Network)'in belirlediği, çocuklarla ilgili haber yaparken başvurulacak etik ilkelerden biri olan “... çocuğun travmatik olaylara ilişkin acı ve üzüntüsünü tekrar canlandıracak soru, tavır ve yorumlardan kaçının.” maddesinin ihlal edildiği görülmektedir.

Ayrıca eğitim camiası içinde cinsel istismar, fiziksel şiddet, hakaret davalarına ilişkin haberlerin gazetelerde çok fazla yer alması dikkat çekicidir. Bununla birlikte yazılı medyada toplumu aydınlatan ve gelecek nesilleri yetiştiren kişiler olan eğitimcilerin bu tarz haberlerle ön plana çıkarılmaması gerekmektedir. Çünkü kitle iletişim araçları, insanın dünya görüşünü, tutum ve davranışlarını etkilemekte ve diğer bildirimler ile insanların algılarını önemli ölçüde değiştirmektedir (Dilber, 2014). İbuğa'nın (2010) da belirttiği gibi medyadaki gelişmeler ve toplumsal sonuçları öğretmenlik mesleği üzerinde uzun süredir bir baskı oluşturmaktadır. Bu bağlamda medyanın ve özellikle de gazetelerin bu tip haberleri sunarken, basın etiği çerçevesinde, haber yapılan kişilerin de konularını dikkate alarak haberi tüm meslek çalışanlarına mâl etmeden ve gerekli hassasiyeti göstererek vermesi büyük önem arz etmektedir.

Yapılan uygulamaları konu alan dava haberleri içinde, 65 haberle “yapılan yasal düzenlemeler ve mahkeme kararlarına yönelik dava haberleri” öne çıkmaktadır. Yapılan yasal düzenlemelere ve mahkeme kararlarına yönelik dava haberlerinin diğer dava haberleri içinde sayısal olarak çok fazla olması, yasal düzenlemelerin ve mahkeme kararlarının kişiler üzerinde olumsuz bir durum oluşturması başka bir ifadeyle mağduriyet yaratması nedeniyle kişilerin haklarını arama yolu olarak yargıya başvurduklarını göstermektedir. Zira yasaların ve yönetmeliklerin mevcut durumda var olan sorunları çözmek, bireylere ya da topluma faydalı ek düzenlemeler getirmek için yapıldığı düşünüldüğünde eğitimle ilgili yapılan yasal düzenlemelere ve mahkeme kararlarına yönelik bu kadar fazla itirazın olması politika yapımcılar ve kanun uygulayıcılara bir uyarı niteliğindedir.

Okulu yöneten kişiler olarak okul müdürleri, yasa ve yönetmeliklerin kendilerine vermiş olduğu yetkiye bağlı olarak okula her türlü girdilerin sağlanmasından ve bunların okul amaçlarını gerçekleştirme yönünde kullanılmasından sorumlu olan kişilerdir. Bu açıdan okul müdürleri; okulun insan kaynağının ve diğer kaynakların sağlanması ve uygun şekilde kullanılması, eğitim-öğretimle ilgili tüm etkinliklerin planlanıp uygulanması, denetlenmesi, değerlendirilmesi, okulda iletişim ve eşgüdümün sağlanması, ortaya çıkan sorunların çözümü kapsamında yer alan görevlerini yerine getirmek durumundadır (Özden, 2005). Öte yandan okulun en stratejik öğelerinden biri olan öğretmenlerin üstlendikleri rol ve sorumluluklar da büyük önem taşımaktadır (Bursalıoğlu, 1998). Eğitimde böylesine önemli bir pozisyonda bulunan yönetici ve öğretmen atamalarıyla ilgili dava haberlerinin sayısının (f=59) çok fazla olması düşündürücüdür. Bunun yanında gerek yönetici gerekse öğretmen atamalarına ilişkin bu kadar çok dava açılmasının, personel atamalarında ve görevlendirmeler yapılırken yaşanan mağduriyetlerden kaynaklandığı söylenebilir. Zira hem atama bekleyen öğretmenlerin durumu, hem de değişik nedenlerle istediği yere atanamayan ve bunun sonucunda da işine mutsuz bir şekilde giden öğretmenlerin var olması eğitim camiası adına ciddi bir sorun olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda atama konusu ile ilgili dava haberlerinin gazetelerde haber olması hem konu ile ilgili toplumsal bir bilinç oluşturabilmek hem de ilgili mercilere eğitimcilerin sesini duyurabilmek açısından faydalı olduğu düşünülebilir.

## Kaynakça

- Akdoğan, Y. (1994). *Temel özellikleri açısından gazete-televizyon etkileşimi ve gazete-televizyon etkileşimini yansıtan uygulama*. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Akyüz, E. (2012). *Çocuk hukuku: Çocukların hakları ve korunması*, Ankara: PegemA Yayınları.
- Avcı, A. (2011). Çocuk haklarının medya boyutu- sözcükler ve yasal düzenlemeler. İçinde: *Çocuk hakları ve medya el kitabı*, (ss. 89-105). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Ayvaz, Ö., Tümerdem, Y., Özel, S., Önal, E., & Erdoğan, A. (2003). Ortaöğretim öğrencilerinde kazalar. İçinde: *8. Halk Sağlığı Günleri Bildiri Özetleri Kitabı*, (ss.79-80), Sivas.

- Bayram, F. (2008). Gazete okurlarının okuma motivasyonları ve doyumları üzerine bir kullanımlar ve doyumlar araştırması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi*, 8(1), 321-336.
- Bursalıoğlu, Z. (1998). *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2000). Action research, *Research Methods in Education*, 5, 226-244.
- Dilber, F. (2014). Kitle iletişim araçları ve suç olgusu. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(Özel Sayı 1), 60-66,
- Dilmaç, B. (2004). “Sınıfta etkili iletişim”. İçinde: *Sınıf yönetimi*, (Ed: Musa Gürsel, Hakan Sarı & Bülent Dilmaç). Konya: Eğitim Yayıncılık.
- Dönmez, B. (2001). Okul güvenliği sorunu ve okul yöneticisinin rolü. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 7(1), 63-74.
- Erdoğan, İ. (2002). Eğitimde yeni yönelimler. İçinde: *Öğretmenlik mesleğine giriş* içinde (Ed. Ö. Demirel & Z. Kaya). Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Ertürk, Y. D. (2011). Çocukluk çağı gelişim dönemlerine göre medya kullanımı. İçinde: *Çocuk hakları ve medya el kitabı*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Gencil Bek, M. (2011). Medyada çocuk hakları ve etik ilkeler. İçinde: *Çocuk hakları ve medya el kitabı*, (Haz. Mustafa Ruhi Şirin). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Gökçe, O. (1998). *İletişim bilimine giriş: insanlar arası ilişkilerin sosyolojik bir analizi*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Gören, Z. (2012). Çocukların temel haklarının anayasal garantisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(22), 45-105.
- Gullatt, D. E., & Tollett, J. R. (1997). Educational law: A requisite course for preservice and inservice teacher education programs. *Journal of Teacher Education*, 48(2), 129-135.
- İlbuğa, E. U. (2010). Medya pedagojisi öğretmen eğitiminde. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(38), 65-74.
- Kara, T. (2011). *Görsel medyanın aile bireyleri üzerindeki etkisi üzerine bir araştırma*. TÜİK Uzmanlık Tezi. Manisa: Türkiye İstatistik Kurumu.
- Kaziya, E. (2016) ‘The adult gaze’: Exploring the representation of children in television news in Albania. *Journal of Children and Media*, 10(4), 395-412.
- Keane, J. (2010). *Medya ve demokrasi*. (H. Şahin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kuş, Z., Karatekin, K., Öztürk, D., & Elvan, Ö. (2016). When the child gets in the news? A case study on the national written media in Turkey, *Educational Media International*, 53(2), 118-138.
- Lansdown, G., & Karkara, R. (2006). The view of children rights. *Lancet*, 367, 690-692.

- Levent, F. (2011). *Üstün yetenekli çocukların hakları*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Levent, F. (2013). Günlük gazetelerde üstün yetenekli çocuklara yönelik haberlerin incelenmesi. İçinde: *1. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi Bildiriler Kitabı/1*, (ss.321-334). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Livingstone, S., & Bulger, M. E. (2013). *A global agenda for children's rights in the digital age*. Italy: UNICEF Office of Research. (Erişim: 10.12.2017), [http://eprints.lse.ac.uk/54276/1/livingstone\\_global\\_agenda\\_childrens\\_digital\\_2014\\_author.pdf](http://eprints.lse.ac.uk/54276/1/livingstone_global_agenda_childrens_digital_2014_author.pdf)
- Mercin, L. (2010). 1992'den günümüze yaz olimpiyat oyunları afişlerinin incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 2(4), 1-15.
- Okçu, D. (2007). Eğitim hakkı ve tarihsel gelişimi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 4(1), 45-59.
- Özden, Y. (2005). *Eğitim ve okul yöneticiliği*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Pavlik, J. V. (2013). *Yeni medya ve gazetecilik*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Rivers, W. L. (1982). *The other government: power and the Washington media*. New York: Universe Books.
- Savaş, G. (2006). Kitle iletişim araçlarına eleştirel bir yaklaşım. *International Journal of Human Sciences*, 1(1), 1-5.
- Şirin, M. R., Oktay, N., & Altun, A. (2013). *1. Türkiye Çocuk ve Medya Stratejisi ve Uygulama Planı 2014-2018*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- T.C. İçişleri Bakanlığı (2017). *Okul Servis Araçları Yönetmeliği*. (Erişim: 10.01.2018), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/10/20171025-2.htm>
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı (2007). *Okul Servis Araçları Hizmet Yönetmeliği*. (Erişim: 10.12.2017), [http://mevzuat.meb.gov.tr/html/26627\\_0.html](http://mevzuat.meb.gov.tr/html/26627_0.html)
- Turam, E. (1994). *Medyanın siyasi hayata etkileri*. İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- UNICEF (2007). *Çocuk hakları ve gazetecilik uygulamaları: hak temelli perspektif*. Dublin: UNICEF Dublin Teknoloji Enstitüsü. (Erişim: 10.12.2017), <http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/Cocuk%20Haklari%20ve%20Gazetecilik.pdf>
- UNICEF (2012). *Children's rights and business principles*. (Erişim: 10.12.2017), [https://www.unicef.org/indonesia/CHILD\\_RIGHTS\\_AND\\_BUSINESS\\_PRINCIPLES.pdf](https://www.unicef.org/indonesia/CHILD_RIGHTS_AND_BUSINESS_PRINCIPLES.pdf)
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, E. (1996). *Kütüphanecilikte halkla ilişkiler ve kitle iletişim araçları*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.







*Araştırma Makalesi • Research Article*

**Ahlaki İkilem Tekniğine Dayalı Çalışma Yaprağına İlişkin 7. Sınıf Öğrencilerinin Görüşleri: Farklılıklara Saygı Değeri\***

*Views of Seventh Grade Students about Work Sheets based on the Moral Dilemma Technique: The value of Respect for Diversity*

Emine Yalman, <sup>a</sup> Vedat Aktepe, <sup>b,\*\*</sup> Abdülkadir Uzunöz <sup>c</sup>

<sup>a</sup> Öğrt., Milli Eğitim Bakanlığı, İstiklal Ortaokulu, 50200, Nevşehir/Türkiye.  
ORCID: 0000-0003-3337-0449

<sup>b</sup> Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, 50300, Nevşehir/Türkiye.  
ORCID: 0000-0001-5259-9340

<sup>c</sup> Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi, 50300, Nevşehir/Türkiye.  
ORCID: 0000-0002-4130-4612

MAKALE BİLGİSİ

*Makale Geçmişi:*

Başvuru tarihi: 15 Kasım 2017  
Düzeltilme tarihi: 16 Aralık 2017  
Kabul tarihi: 20 Aralık 2017

Anahtar Kelimeler:

Sosyal Bilgiler  
Değer  
Değer Öğretimi  
Ahlaki İkilem  
Saygı

ARTICLE INFO

*Article history:*

Received 15 November 2017  
Received in revised form 16 December 2017  
Accepted 20 December 2017

Keywords:

Social Studies  
Value  
Value Teaching  
Moral Dilemma  
Respect

ÖZ

Bu çalışmada ahlaki ikilem tekniğine dayalı hazırlanan farklılıklara saygı değeri çalışma yaprağındaki sorulara verilen öğrenci cevaplarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Nitel bir çalışma olan bu çalışmada örnek olay yöntemi kullanılmıştır. Araştırma bütüncül tek durum deseni ile yürütülmüştür. Araştırma grubunu Nevşehir merkezindeki bir devlet okulunun yedinci sınıfında öğrenim gören yirmi yedi öğrenci oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan farklılıklara saygı çalışma yaprağı kullanılmıştır. Elde edilen verilere içerik analizi yapılmıştır. Araştırma bulgularının iç tutarlılığı ve geçerliğini artırmak amacıyla, her bir temanın altında öğrenci görüşlerini yansıtan doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Öğrencilerin ahlaki muhakeme sürecinde en etkili faktör olumlu iletişim kurmak olurken, etkisi olan diğer önemli faktörler de empati kurmak ve saygılı olmak olarak belirlenmiştir.

ABSTRACT

It is aimed to determine the student responses to questions about The Value of Respect for Diversity in a worksheet that is based on the moral dilemma technique. The research is a qualitative study and case study method is used, and it has been carried out with a holistic single case design. The research group consists of twenty seven students studying in the seventh grade of a public school in central Nevşehir. As data collection tool, worksheets based on the value of Respect for Diversity prepared by the researchers were used. Content analysis was performed on the data obtained. In order to increase the internal reliability and validity of the findings of the study, the students' opinions were given by making direct citations. The most effective factor in their moral reasoning process was positive communication while other important factors were empathy and respect.

\* Bu çalışma, 20-23 Nisan 2017 tarihlerinde Antalya'da düzenlenen 26. Uluslararası Eğitim Bilimleri Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

\*\* Sorumlu yazar/Corresponding author.  
e-posta: vedataktepe@nevsehir.edu.tr

## 1. Giriş

Değer, Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan güncel Türkçe sözlükte bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü bir şeyin değdiği karşılık olarak tanımlanmıştır. Bir varlığın ruhsal toplumsal, ahlaksal ya da güzellik yönünden taşıdığı düşünülen yüksek ya da yararlı nitelik olarak açıklanmıştır (TDK). Znaniecki tarafından Sosyal Bilgilere kazandırılan değer kavramı Latince güçlü olmak, kıymetli olmak anlamına gelen “Valere” kökünden türemiştir (Bilgin, 1995). Ayrıca bir şeyin sahip olduğu kıymet veya niteliğe değer dediğimiz gibi; kişilerin hayatlarına kılavuzluk eden, bizim hayatlarımızda önem dereceleri olan hedeflerimize de değer adını veriyoruz (Aydın, 2010). Başka bir tanıma göre de bir şeyin aynı türden şeyler arasındaki yerine ve konumuna bizim yüklediğimiz anlamdır (Tepe, 2002). Yani bu tanımdan yola çıkacak olursak bizim için değerli olan bir nesne, cisim ya da mekân başkası için çok sıradan ve değersiz olabilmektedir. Bu durumda bize değeri ifade ederken insanların yaşamışlıklarının, bireysel farklılıklarının, beklentilerinin, yaşadıkları sosyal-kültürel çevrenin ve ekonomik düzey gibi birçok faktörün değeri tanımlamada ve değer kavramının kişilerde oluşmasında etkili olduğunu göstermektedir. Örneğin: Çocukluğunuzun geçtiği ve içerisinde büyüdüğünüz eviniz sizin için çok değerliken başkaları için sıradan bir olabilmekte ya da futbolu sevdiğiniz için size verilen futbol topu çok değerliken futbola ilgilenmeyen bir arkadaşınız için çok sıradan ve değersiz olabilmektedir. Bu örnekleme çoğaltılabilir. Yani değerler toplumlara, kültürlere ve kişilere göre değişebilen bir kavramdır. Bu konuda araştırma yapan Ülken (2001) her toplumun ve her kültürün kendi değerleri olduğunu belirtmiştir. Bir başka tanımda ise değer insan, toplum, kurum veya ideolojinin düşünce, hüküm, tutum, davranış ve etkinliklerinde tercih edilen kabul görülen benimsenen arzu edilen ve istenen inanç, yargı, amaç, hedef, gaye, ölçüt, rehber, kılavuz, standart, kural, duyuş ve düşünceler olarak tanımlanmıştır (Köylü, 2016). Genel olarak değer tanımlarına bakıldığında üzerinde birleşilen kavramlar, inançlar, eğilimler, normatif standartlar ve tutumlardır (Mehmetoğlu, 2006). Yapılan tanımlarda da bu kavramlardan yola çıkılarak genel kabul gören bir tanıma gidilmeye çalışılmıştır (Ulusoy, 2016).

Değerin ne olduğunu anlamak için değer özelliğine de değinmek gerekir. Değerlerin özellikleri şöyle sıralanabilir (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000):

- (i) Değerler inançlardır.
- (ii) Değerler bireylerin amaçlarıyla ve bu amaçlara ulaşmada etkili olan davranış biçimleriyle ilişkilidir.
- (iii) Değerler özgür eylem ve durumların üzerindedirler.
- (iv) Değerler davranışların, durumların, insanların ve olayların seçilmesini ya da değişimini yönlendiren standartlar olarak işlev görürler.
- (v) Değerler kendi aralarında taşıdıkları öneme göre sıralanırlar.
- (vi) Değerler değişime açık yapılarıdır.
- (vii) Değerler bağlı oldukları kültürlere göre değişir. Hatta ait oldukları kültürlerin içerisinde bile farklılık gösterebilirler.

Geleneksel felsefi anlayışa göre değerler yaradılıştan insanda bulunan özelliklerdir. İnsanın görevi bu değerleri ortaya çıkarmaktır, var olan değer farkına varmaktır (Hökelekli,

2011). İnsanın en değerli kazanımının insanın kendisi hakkında edindiği bilgi olduğunu vurgulayan Sokrates ‘kendini bil’ diyerek Felsefe’nin insan davranışları üzerindeki etkisini vurgulamıştır (Kale, 2009). Değerlere felsefe açısından bakıldığında da değer çok farklı anlamlar ifade etmektedir. Değer kavramı felsefede değer problemi olarak karşımıza çıkar. “İyi nedir?”, “Doğru nedir?” ve “Faydalı Nedir?” gibi soruları sormak değer kavramını belli açılardan problem haline getirmiştir (Kuçuradi, 1971). Bu soruna her felsefi yaklaşım kendi bakış açısı ile yaklaşırsa da felsefede bu sorunun çözümü noktasında kabul edilen iki yaklaşım vardır. Bunlardan biri değer zaman içerisinde ve toplumdan topluma değişeceğini ifade ederken ikinci olarak da değer mutlak olduğu zamana ve topluma göre değişmeyeceği görüşüdür (Toku, 2003). Fakat her iki görüşte de toplumun değerler sistemi olarak kabul edilmiş ve bu sistemin devamlılığının sağlanmasının önemi vurgulanmış sistemin devamlılığında da okulun önemi vurgulanmıştır (Demirel, 2007).

Günümüzdeki teknolojik ve toplumsal alanlarda meydana gelen gelişmeler gençleri olumsuz etkilemekte ve şiddet içerikli sinema, film ve oyunlar gençleri bu hareketlere karşı duyarsızlaştırmaktadır (Tillman, 2000). Değer eğitimiyle bireyde olması istenen değerler, tutumlar kazandırılarak değer bakımından olgunlaşması sağlanırken aynı zamanda bireyler evrensel değerler ve bu değerlerin önemi hakkında bilinçlendirilerek demokratik tutum kazanmaları sağlanır (Çelikkaya ve Demirtaş 2012).

19. Yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Amerika’da kamu okullarında karakter eğitime yönelik dersler verilmeye başlandı. 1920 yılına gelindiğinde ise Amerika’daki devlet okullarının tamamına yakınında karakter eğitimi etkinlikleri uygulanıyordu (Gooding, 2004). 1940’lara gelindiğinde John Dewey eğitimde etkili oldu ve çocuklara demokratik tutum kazandırmak için ahlak eğitiminin verilmesini savundu (Rodak, 2005’den aktaran: Ekşi ve Katılmış, 2016). 1950’lerde ise ahlak eğitimi etkisini yitirerek pozitivist bilimlerin eğitimi önem kazandı (Lickona, 1991’den aktaran: Ekşi ve Katılmış, 2016). Değerler Eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalar 1970’li yılların ortalarından sonra yayımlanmaya başladı ve 1990’lı yıllara gelindiğinde ise toplumsal, ahlaki değerlere verilen önem azalırken bireysel uyum değeri ön plana çıktı (Demircioğlu ve Tokdemir, 2008). Toplumsal sorunların artması nedeniyle 1990’lı yıllardan itibaren karakter eğitime olan ilgi tekrar arttı (Uysal, 2008).

Değer eğitiminin verilmesinde kullanılan değer akımları değer gerçekleştirme, değer analizi, ahlaki ikilem, karakter eğitimi, vatandaşlık eğitimi, ahlak eğitimidir (Yüksel, 2005). Ahlaki ikilem tekniğinde temel alınan ahlaki değerlerle bu değerlere zıt olan durumları açıklamak için kullanılır (Cevizci, 2002). Kohlberg tarafından ortaya konan bu yaklaşım sonucunda Kohlberg, Ahlaki Gelişim Kuramını ortaya koymuştur (Doğanay, 2009). Ahlaki Gelişim Kuramına göre değerler insanlara dışarıdan başkalarının telkini ile değil kişinin kendisinin bilişsel süreçleri etkin olarak gerçekleştirmesi sonucu kazanacağını savunur ve bunu gerçekleştirirken de çelişkilere yol açan durumlarla karşılaşması karar verme ve muhakeme yeteneklerini geliştirir (Gardiner ve Gander, 2015). Bunu gerçekleştirmek için adil topluluk okulları kuran Kohlberg okullarda adalet, eşitlik ve demokrasi eğitimi vermiştir (Yüksel, 2005). Ahlaki

ikilem yaklaşımı şu aşamalardan oluşmaktadır (Savage, Armstrong, 1996'den aktaran: Ekşi ve Katılmış, 2016).

- (i) Ahlaki ikilem anlatan olayın ya da durumun anlatılması
- (ii) Öğrencilerden ikilemle alakalı kısa cevapların alınması
- (iii) Küçük gruplarda cevapların nedenlerinin tartışılması
- (iv) Tüm gruplarda ortaya çıkan görüşlerin nedenlerinin tartışılması
- (v) Sınıftaki tüm öğrencilerin kendi düşüncelerini destekleyen nedenleri açıklaması ve tartışmanın sonlanması

Ahlaki ikilem tekniğinde öğrenci bir sorunla karşılaşmakta bu sorunu kendi yaşantısı, düşüncesi, sosyal-kültürel durumu, dini ve vicdani özellikleri gibi birçok süzgeçten geçirdikten sonra bir ahlaki yargıya ulaşacaktır (Brimi, 2008). Bu yönüyle Ahlaki ikilem tekniği öğrencinin muhakeme gerektiren durumlardaki tercihini net olarak ortaya koymasından önemlidir. Ahlaki ikilemin bu yönü göz önünde bulundurularak yapılan bu çalışma da ahlaki ikilem tekniğinin uygulanması uygun görülmüştür.

Değer hakkındaki yapılan çalışmalarda ahlaki ikilem yaklaşımıyla ilgili çok sayıda tez ve makale bulunmaktadır (Tahiroğlu, 2012; Aktepe ve Tahiroğlu, 2016) yaptıkları çalışmalarda değer eğitiminde etkinliklerden faydalanmanın etili olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalarda ayrıca değer eğitiminde kullanılacak etkinliklerin ihtiyaçları karşılayamadığı kullanılabilecek etkinliklerin sayısı yetersizliği ortaya konmuştur. Yaptığımız bu çalışma ile değerlerin etkinlik yoluyla kazandırılmasını kolaylaştırılacak ve kullanılan etkinliklerin çeşitlenmesine katkıda bulunacaktır. Literatür taraması yapıldığında saygı değerini kapsayan etkinlik çalışmalarının yapılmış olduğu, buna karşılık saygı değerinin genel anlamda ele alınması sebebiyle farklılıklara saygı değerine özel çalışmaların yeterli olmadığı görülmüştür. Ayrıca etkinliklerin sınıf seviyesinde ele alınmasının öğrencilerin zihinsel gelişimi ve ahlaki gelişimleri açısından faydalı olacağı düşünüldüğünden çalışmada 7. Sınıflara yönelik bir etkinlik yapılmış ve bu çalışma yapılmış uygulamalar öğrenci görüşleri alınmıştır. Böylece öğrencilerin yaş ve sınıf seviyelerine göre farklılık gösterebilecek değer yaklaşımlarının daha net anlaşılması amaçlanmıştır. Ayrıca 7.Sınıf öğrencilerinin buldukları yaş itibari ile yaşadıkları fiziki, biyolojik ve zihinsel değişim öğrencilerin birçoğunun çevresi ile olan ilişkilerini olumsuz etkileyebilmektedir. Bu olumsuz durumun ortadan kaldırılması için bu dönem öğrencilerinin kendilerindeki ve çevrelerindeki farklı durumları benimsemeleri ve karşılarındaki kişilerin farklılıklarına saygı göstermeleri gerekmektedir. Bu çalışma ile öğrencilerin yaşamış oldukları yaş grubunda farklılıklara saygı değerine ilişkin düşünceleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Literatür taraması yapıldığında Farklılıklara Saygı Değeri ile ilgili doğrudan bir çalışmanın bulunmadığı fakat saygı değerini genel olarak ele alan çalışmaların bulunduğu görülmüştür. Bunlar arasında Baysal ve Saman (2010) "İlköğretim beşinci sınıf öğrencileri ile değerler üzerine bir çalışma" başlıklı çalışmalarında araştırmaya katılan öğrencilerin çoğu çevreye saygı ile insana saygı değerini ilişkilendirmişler ve saygı değerini vurgulayan ifadeler

kullanmışlardır. Candan ve Ergen (2014) "3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarının temel evrensel değerleri içermesi bakımından incelenmesi" adlı çalışmalarında ise 3.Sınıf Hayat Bilgisi birinci kitapta saygı değeri ile ilgili olarak 30 yazılı ifade ile 11 resmin; ikinci kitapta ise 17 yazılı ifade ile 3 adet resmin toplamda bu değer 61 farklı yerde işlendiği görülmektedir. Burada aile üyelerine olan saygının yanında, saygının bir diğer türü olan kişisel haklara saygının da vurgulandığı ortaya konulmuştur. Yiğittir (2010) "İlköğretim öğrenci velilerinin okullarda kazandırılmasını arzuladığı değerler" isimli çalışmada veliler çocuklarında olmasını arzuladıkları değerleri çalışkanlık, saygılı olma, bayrağa ve İstiklal Marşına saygılı olma, vatanseverlik, iyi insan olma, etkin vatandaş olma, sorumluluk, başarılı olma, yardımseverlik şeklinde sıralamışlardır.

Okulların öğrencilere kazandırmayı amaçladığı eğitim ve öğretim faaliyetleri göz önüne alındığında, değerler eğitimi önemli bir yer tutmaktadır. Bu değerlerin öğrencilere kazandırılmasının gerekliliği birçok öğretim tekniğinin kullanılmasının önünü açmıştır. Bu tekniklerden biri de ahlaki ikilem tekniğidir. Bu teknikle öğrenci karşılaştığı değer sorununa kendi yaşantısı ve muhakeme kabiliyetine bağlı olarak çözüm üretir, bireysel çıkarımlarda bulunur. Buradan hareketle, bu çalışmada ahlaki ikilem tekniğine dayalı hazırlanan farklılıklara saygı değeri çalışma yaprağındaki sorulara verilen öğrenci cevaplarının tespit edilmesi amaçlanmıştır.

## 2. Yöntem

Nitel bir çalışma olan bu çalışmada örnek olay yöntemi kullanılmıştır. Araştırma bütüncül tek durum deseni ile yürütülmüştür. Örnek olay yöntemi durum çalışması olarak da isimlendirilmektedir. Durum çalışması şu şekilde tanımlanmaktadır. Güncel bir olguyu kendi yaşam çerçevesi içinde çalışan, olgu ve içinde bulunduğu içerik arasındaki sınırların kesin hatlarıyla belirgin olmadığı ve birden fazla kanıt ve veri kaynağının mevcut olduğu durumlarda görgül bir araştırma yöntemidir (Yin, 1986'den aktaran: Yıldırım ve Şimşek, 2016). Örnek olay yönteminin uygulama aşamaları; sorunun bulunması sorunun tanımlanması, çözüm geliştirilmesi, çözümün uygulanması ve değerlendirilmesi ve sonuçların paylaşılması şeklindedir (Büyüköztürk vd., 2016).

### 2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Nevşehir merkezindeki bir devlet okulunun yedinci sınıfında öğrenim gören yirmi yedi (27) öğrenci oluşturmaktadır. Öğrencilerin on altısı (16) kız, on biri (11) erkektir. Öğrencilerin cinsiyetlere göre dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

**Tablo 1.** Öğrencilerin Cinsiyetlere Göre Dağılımı

Sınıf	Kız	Erkek	Toplam
7/B	16	11	27

## 2.2. Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan “Farklılıklara saygı çalışma yaprağı” kullanılmıştır. Çalışma yaprağı, ahlaki ikilem tekniğine dayalı olarak birbirine zıt iki farklı hikâye ve bu hikâyelere ilişkin 4 tane açık uçlu sorudan oluşmaktadır. Etkinlik görsellerle özlü sözlerle desteklenmiştir. Bu sorular; 1. *Hikâyelerde yer alan sınıflardan hangisinde yer almak isterdiniz, neden?* 2. *Sizce, hangi sınıfta farklılıklara saygılı bir ortam var, neden?* 3. *İkinci hikâyedeki sınıfın öğretmeni olsaydınız hangi durumu seçerdiniz, neden?* 4. *Siz sorunu çözmek için başka neler yapardınız?* Araştırmacılar tarafından veri toplama aracı hazırlanmıştır. Sorular hazırlanırken uzman görüşlerinden yararlanılmış ve gelen görüşler doğrultusunda veri toplama aracı oluşturulmuştur. Bu anlamda kapsam geçerliliği sağlanmıştır. Ayrıca veri toplama aracının güvenilirliğinin belirlenmesinde uyuşum yüzdesinden yararlanılmıştır. Miles ve Huberman’ın (1994) Uyuşum yüzdesi=Görüş birliği/Görüş birliği+Görüş ayrılığı, formülü kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2016) güvenilirlik hesaplamasında uyuşum yüzdesi %70 olduğunda güvenilirlik yüzdesine ulaşılmış olduğunu belirtmektedir. Veri toplama aracında bulunan her bir soru için bu oran %70’in üzerindedir. Bu anlamda veri toplama aracının geçerli ve güvenilir olduğu söylenebilir.

## 2.3. Verilerin Analizi

Elde edilen verilere içerik analizi yapılmıştır. Cümleler alt alta yazılarak benzerlik taşıyan ifadeler bir araya getirilmiştir. Bir araya getirilen ifadeler için temalar oluşturulmuştur. “*Hikâyelerde yer alan sınıflardan hangisinde yer almak isterdiniz. Neden?*” sorusuna 6/A sınıfını seçen öğrencilerin verdikleri cevaplardan oluşturulan temalar şu şekildedir. “*Ali ile arkadaş olurum*” “*Alay edenleri engellemek isterdim*” “*Aliye yardımcı olurum*” 6/B sınıfını seçen öğrencilerin verdikleri cevaplar sonucu oluşturulan temalar “*Saygılılar*” “*İyi davranıyorlar*” “*Birliktelik var*” “*Daha mutlu olurum*” “*Yardıms severler*” “*Dostluk var*” şeklinde olmuştur. Her iki sınıfta da olmak istemeyen öğrencinin cevabı ise “*Ali konuşmuyor Ayşe de yürüyemiyor.*” teması altında toplanmıştır. Öğrencilerin “*Sizce hangi sınıfta farklılıklara saygı var, neden?*” Sorusuna öğrencilerin tamamı 6/B sınıfı olarak cevap vermiştir. Öğrencilerin “*Neden*” sorusuna verdikleri cevaplar şu temalar altında toplanmıştır: “*Alay etmiyorlar küçümsemiyorlar*” “*Saygılılar*” “*yardımcı oluyorlar*” “*İyi Davranıyorlar*” “*Alay etmiyorlar küçümsemiyorlar*”. Öğrencilerin “*Siz bu sınıfın öğretmeni olsaydınız hangi çözüm yolunu seçerdiniz neden*” sorusuna öğrencilerin tamamı hikâye de geçen çözüm ikiyi seçmişlerdir. “*Neden*” sorusuna verdikleri cevaplar sonucu oluşturulan temalar “*Farklılıklara saygı*” “*Empati*” “*olumlu iletişim*” temaları altında toplanmıştır. Öğrencilerin “*Siz sorunu çözmek için başka neler yapardınız?*” sorusuna verdiği cevaplar sonucu oluşturulan temalar şu şekildedir: “*Dilan’a diksiyon dersi verirdim*” “*Dilan’ın dil ve kültürel gelişimini sağladım*” “*Dilan’ın sınıfını değiştirdim*”, “*Dilan’a İzmir’i tanıttım*”, “*Dışlanmasını önlerdim*”, “*Arkadaşlığın nasıl olması gerektiği konusunda ders anlatırdım*”, “*Empati kurmalarını sağladım*”, “*Dilan’ın arkadaşlarıyla kaynaşmasını ve birbirlerini daha iyi tanımalarını sağlayacak etkinlikler yaptırırdım*”, “*Saygılı ve merhametli*

*olmalarını rica ederdim*”, “*Dilan’ın geldiği şehri araştırıp onu anlamalarını sağladım*”, “*Kaynaşmalarını sağlayacak yeni oyunlar geliştirdim*”, “*fark edilmesini sağladım*”.

Oluşturulan temalar hakkında aynı alanda çalışan başka araştırmacıların hakemliğine başvurulmuştur. Görüşleri doğrultusunda düzenlemeler yapılmıştır. Böylece araştırmacının güvenilirliğinin sağlanması amaçlanmıştır. Araştırmanın bulgularının iç güvenilirliğini ve geçerliliğini arttırmak amacıyla öğrencilerin görüşlerine temaların altında doğrudan alıntılar yapılarak yer verilmiştir.

## 3. Bulgular

Öğrencilerin farklılıklara saygı değerini kazanmaları için hazırlanmış olan etkinlikteki sorulara verdikleri cevaplar bu bölümde yer almaktadır.

### 3.1. Yukarıdaki hangi sınıfta olmak isterdiniz?

Öğrenciler hangi sınıfta olmak isterdiniz sorusuna 6/A sınıfında olmak isterdim, 6/B sınıfında olmak isterdim ve her iki sınıfta da olmak istemezdim şeklinde cevap vermişlerdir.

**Tablo 2.** Öğrencilerin Sınıf Tercihleriyle İlgili Görüşleri

	6/A		6/B		Hiçbiri	
	%	f	%	f	%	f
Öğrenci	25,9	7	70,3	19	3,7	1

Öğrenciler “*Hikâyelerde yer alan sınıflardan hangisinde yer almak isterdiniz*” sorusuna 6/A (%25,9) olmak isterdim, 6/B (%70,3) sınıfında olmak isterdim ve her iki (3,7) sınıfta da olmak istemezdim şeklinde cevap vermişlerdir

Bazı öğrencilerin cevapları aşağıdaki gibidir;

*Öğrenci 13: 6/A sınıfını seçerdim çünkü Ali ile arkadaş olurum.6/B de herkes Ayşe ile ilgileniyor fakat Ali’yi dışlıyorlar.*

*Öğrenci 3: 6/B Sınıfında olmak isterdim çünkü saygılı ve merhametli bir sınıf.*

*Öğrenci 24: İkisinde de olmak istemezdim Ali konuşmuyor Ayşe de yürüyemiyor.*

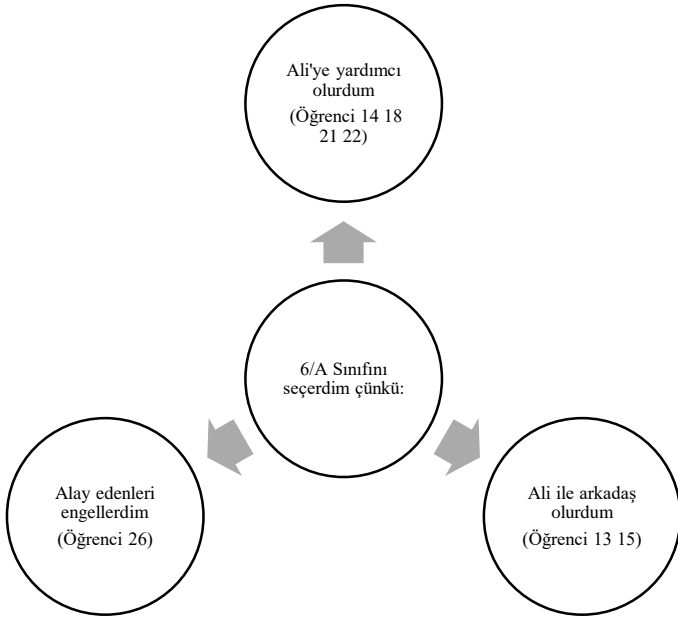
6/A sınıfını seçen öğrenciler seçme nedenlerini; Ali’ye yardımcı olurum, Alay edenleri engelledim, Ali ile arkadaş olurum şeklinde belirtmişlerdir.

6/A Sınıfını seçen bazı öğrencilerin cevabı aşağıdaki gibidir;

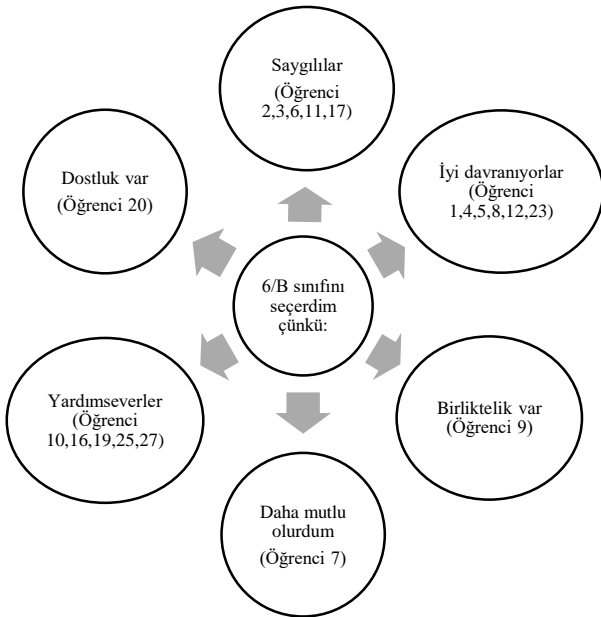
*Öğrenci 13: Ali ile arkadaş olurum.6/B de herkes Ayşe ile ilgileniyor fakat Ali’yi dışlıyorlar.*

*Öğrenci 26: Alay edenleri engellemek isterdim.*

*Öğrenci 14: Aliye yardımcı olurum.*

**Şekil 1.** Öğrencilerin 6/A Sınıfını Seçme Nedenleri

6/B sınıfını seçen öğrenciler seçme nedenlerini iyi davranıyorlar, yardımseverler, daha mutlu olurdum, saygılılar, dostluk ve birliktelik var şeklinde belirtmişlerdir.

**Şekil 2.** Öğrencilerin 6/B Sınıfını Seçme Nedenleri

6/B Sınıfını seçen bazı öğrencilerin cevabı aşağıdaki gibidir;

Öğrenci 1: Çok iyi davranıyorlar.

Öğrenci 27: Arkadaşlarına yardım eden sınıfı seçerdim. Çünkü yardımlaşma önemli.

Öğrenci 7: Daha mutlu ve başarılı olurum.

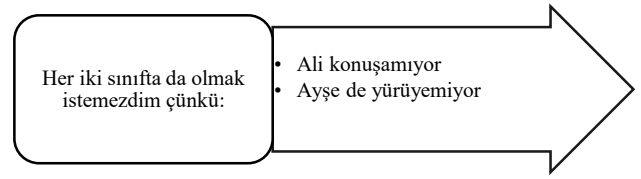
Öğrenci 2: Farklılıklara saygı var.

Öğrenci 20: 6/B de dostluk var.

Öğrenci 9: Sınıfta birlik ve beraberlik var.

"Her iki sınıfta da olmak istemezdim çünkü:" cevabını veren bir öğrenci vardır. Bu cevabının nedenini de 6/A sınıfındaki

öğrencinin konuşamaması 6/A sınıfındaki öğrencinin de yürüyememesi sebebiyle olduğunu belirtmiştir.

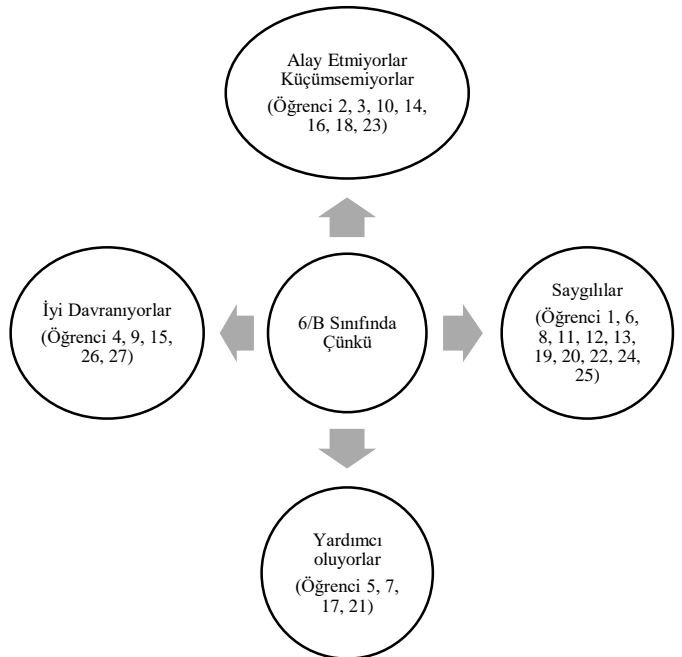
**Şekil 3.** Öğrencilerin Her İki Sınıfı Seçmeme Nedenleri

Her ki sınıfta da olmak istemeyen öğrencinin cevabı:

Öğrenci 24: Ali konuşamıyor Ayşe de yürüyemiyor.

### 3.2. Sizce hangi sınıfta farklılıklara saygı var. Neden?

Bu soruya öğrencilerin tamamı 6/B sınıfını seçerdim şeklinde cevap vermiştir. 6/B sınıfını seçen öğrenciler ise 6/B sınıfını seçme nedenlerini ise saygılılar, alay etmiyorlar küçümsemiyorlar, daha iyi davranıyorlar, yardımcı oluyorlar şeklinde belirtmişlerdir.

**Şekil 4.** Öğrencilerin "Sizce Hangi Sınıfta Farklılıklara Saygı Var Neden?" Sorusuna Verdiği Cevaplar

"Sizce; hangi sınıfta farklılıklara saygılı bir ortam vardır, neden?" sorusuna öğrencilerin tamamı 6/B sınıfı olarak cevap vermiştir. Seçme nedenlerini ise saygı (%40,7), alay etmeme ve küçümsememe (%25,9), iyi davranış (%18,5), yardımcı olma (%14,8) şeklinde ifade etmişlerdir.

6/B sınıfını seçen bazı öğrencilerin cevapları;

Öğrenci 8: Yürüyemeyen arkadaşlarına saygı gösteriyorlar.

Öğrenci 18: Arkadaşlarıyla alay etmiyorlar.

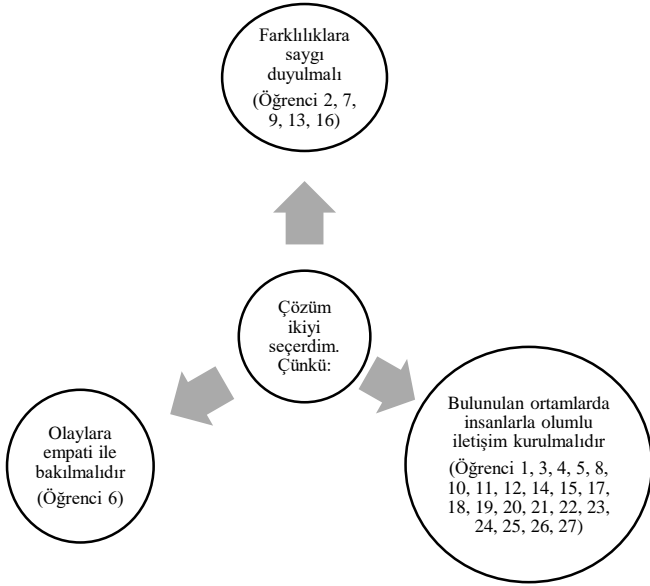
Öğrenci 17: Herkes engelli arkadaşına yardım ediyor.

## Öğrenci 4: Ayşe'ye çok iyi davranıyorlar

## 3.3. Siz bu sınıfın öğretmeni olsaydınız hangi çözüm yolunu seçerdiniz? Neden?

Bu soruya öğrencilerin tamamı çözüm ikiye seçeceklerini belirtmişlerdir. Çözüm ikiye seçmelerinin nedeni olarak da farklılıklara saygı duyulmalı, olaylara empati ile bakılmalı, bulunulan ortamlarda insanlarla olumlu iletişim kurulmalıdır şeklinde belirtmişlerdir.

## Şekil 5. Öğrencilerin "Siz Bu Sınıfın Öğretmeni Olsaydınız Hangi Çözüm Yolunu Seçerdiniz Neden" Sorusuna Verdiği Cevaplar



"İkinci hikâyedeki sınıfın öğretmeni olsaydınız hangi durumu seçerdiniz, neden?" sorusuna öğrencilerin tamamı çözümü ikiye yani "Dilan'ın arkadaşlarıyla kaynaşmasını ve birbirlerini daha iyi tanımalarını sağlayacak etkinlikler yaptırırdım" seçeneğini seçmişlerdir. Çözüm ikiye seçmelerinin nedeni olarak da farklılıklara saygı (%18,5), empati (%3,8), olumlu iletişim (%77,7) olarak ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin verdikleri cevapların bazıları aşağıdaki gibidir;

Öğrenci 17: Sınıfta kimsenin dışlanmasını istemezdim.

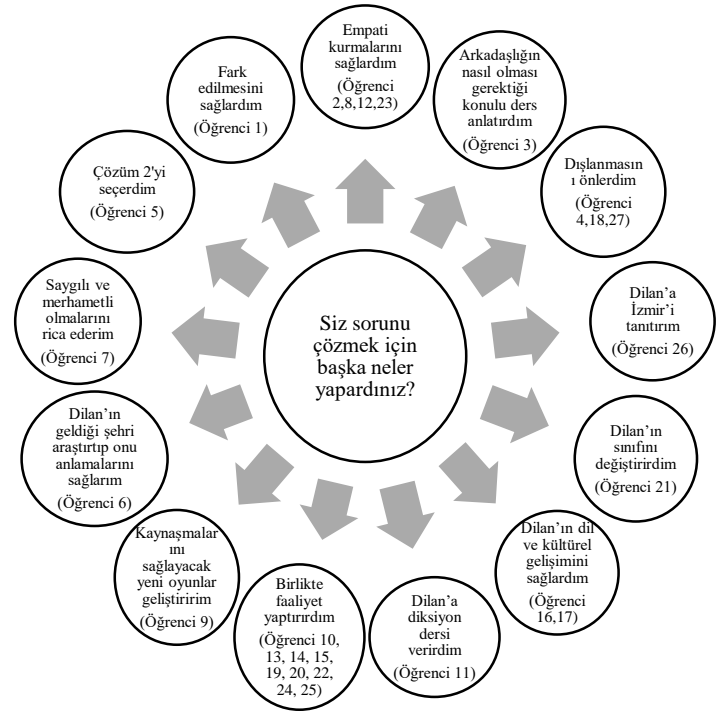
Öğrenci 9: Herkes farklıdır öyle kabul etmeliyiz

Öğrenci 6: Arkadaşlarına Dilan'ın yerine kendilerini koyup nasıl hissettiklerini sorardım.

## 3.4. Siz Sorunu Çözmek İçin Başka Neler Yapardınız?

Öğrenciler bu soruya Birlikte faaliyet yapardım, Dilan'a diksiyon dersi verirdim, Dilan'ın dil ve kültürel gelişimini sağlardım, Dilan'ın sınıfını değiştirirdim, Dilan'a İzmir'i tanıttırdım, dışlanmasını önlerdim, arkadaşlığın nasıl olması gerektiği konusunda ders anlatırdım, empati kurmalarını sağlardım, 2.çözümü kullanırdım, saygılı ve merhametli olmalarını rica ederdim, Dilan'ın geldiği şehri araştırıp onu anlamalarını sağlardım, kaynaşmalarını sağlayacak yeni oyunlar geliştirdim, fark edilmesini sağlardım şeklinde cevaplar vermişlerdir.

## Şekil 6. Öğrencilerin "Siz Sorunu Çözmek İçin Başka Neler Yapardınız?" Sorusuna Verdiği Cevaplar



"Siz sorunu çözmek için başka neler yapardınız?" sorusuna ise birlikte faaliyet yapardım (%33,3), Dilan'a diksiyon (%3,7) dersi verirdim, Dilan'ın dil ve kültürel gelişimini sağlardım (%7,4), Dilan'ın sınıfını değiştirirdim (%3,7), Dilan'a İzmir'i tanıttırdım (%3,7), dışlanmasını önlerdim (%11,1), arkadaşlığın nasıl olması gerektiği konusunda ders anlatırdım (%3,7), empati kurmalarını sağlardım (%14,8), Dilan'ın arkadaşlarıyla kaynaşmasını ve birbirlerini daha iyi tanımalarını sağlayacak etkinlikler yaptırırdım (%3,7), saygılı ve merhametli olmalarını rica ederdim (%3,7), Dilan'ın geldiği şehri araştırıp onu anlamalarını sağlardım (%3,7), kaynaşmalarını sağlayacak yeni oyunlar geliştirdim (%3,7), fark edilmesini sağlardım (%3,7) şeklinde cevaplar vermişlerdir.

Öğrencilerin bu soruya verdikleri cevaplardan bazıları aşağıdaki gibidir;

Öğrenci 10: Onlarla beraber bir faaliyete katılırdık oyunlar oynar eğlenirdik.

Öğrenci 11: Dilan'a diksiyon dersi vererek daha düzgün konuşmasını sağlardım.

Öğrenci 16: Ders içinde o çocuğun dil ve kültürünü arttırırdım ve birbirlerinin dil ve kültürünü anlayınca dışlanma ortadan kalkardı.

Öğrenci 21: Dilan'ın sınıfını değiştirirdim.

Öğrenci 26: Dilan'a İzmir öğelerini tanıtmaya ve sevdirmeye çalışırdım.

Öğrenci 18: Arkadaşlarının yanına gider onunla arkadaş olmalarını söylerdim.

Öğrenci 3: Mesela herhangi bir derste arkadaşlığın nasıl olduğunu ve dışlanmamayı anlatarak çözüm bulabilirdim.

*Öğrenci 8: O sınıftaki öğrencilerle konuşup kendilerini onun yerine koymalarını isterdim.*

*Öğrenci 5: 2. çözümlü kullanırdım.*

*Öğrenci 7: Dilan'la konuşup üzülmemesini söyledim sonra sınıftakilerle konuşup saygılı ve merhametli olmalarını rica ederdim.*

*Öğrenci 6: Arkadaşlarına Dilan'ın hangi şehirden olduğunu araştırıp o şehrin geleneklerine bakıp Dilan'la yakınlaşmalarını sağladım.*

*Öğrenci 1: Dilan'ın arkadaşları tarafından fark edilip aralarına almalarını sağladım.*

*Öğrenci 9: Yeni oyunlar geliştirdim çünkü sınıf böyle daha iyi alışır ve anlaşır.*

#### 4. Sonuç ve Öneriler

Araştırmada öğrencilere verilen etkinlikte yer alan ve iki farklı ahlaki davranış bildiren hikâyeden yola çıkarak sorulan “Hangi sınıfta yer almak isterdiniz?” sorusuna öğrencilerin %70,3 ’nün olumlu ve kabul edilebilir ahlaki davranış gösterilen sınıfta yer almak istedikleri ortaya çıkmıştır. Bu da öğrencilerin ahlaki değerleri göz önünde bulundurarak bir tercih yaptıklarını ortaya koymaktadır. %25,9 u karşı sınıfta yer almak istemişler fakat bu sınıfı tercih etme amaçlarını sınıfta zor durumdaki arkadaşlarına yardımcı olmak olarak belirtmişlerdir. Buradan hareketle de öğrencilerin çevrelerinde yaşanan olumsuz ahlaki durumlara karşı kayıtsız kalmadıkları anlaşılmaktadır. Çalışmada ahlaki ikilem bildiren hikâyelerden her iki sınıfta da olmak istemeyen bir öğrenci bulunmaktadır. Bu öğrenci %3,7 bir oranı temsil etmektedir. Öğrenci gerekçesini hikâyede geçen kahramanlardan birinin yürüyememesi diğerinin konuşamaması olarak belirtmiştir. Bu öğrencinin davranışından hareketle öğrencilerin olumsuz ve kabul etmek istemedikleri durumların bulunduğu ortamlardan uzaklaşma eğiliminde oldukları da ifade edilebilir. Genel olarak öğrencilerin soruya verdiği cevaplar ışığında değerlendirildiğinde öğrencilerin değer algılarında saygı (farklılıklara saygı ve hak ve özgürlüklere saygı) değerinin önemli olduğu ve farklılıklara saygılı bir ortamda bulunmak istedikleri ortaya çıkmıştır. Tay, Durmaz ve Şanal (2013) yaptıkları çalışmada öğrencilerin değeri anlatmada en çok kullandıkları ifadeler; sevgi, saygı, aile, dostluk, para ve çalışkanlık olurken en az ise; estetik, güvenilirlik, kültürel miras ve inanç değerleri olmuştur. Araştırmanın sonucu da göstermektedir ki, saygı değeri öğrenciler için değer eğitiminde önde gelen değerler arasındadır. Yiğittir ve Öcal (2010) “İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin değer yönelimleri” adlı çalışmada öğrencilerin değer yönelimleri arasında saygı değerinin bulunduğu ortaya çıkmıştır. Çelikkaya ve Filoğlu (2014) “Sosyal bilgiler öğretmenlerinin değere ve değer eğitimi ilişkin görüşleri” başlıklı çalışmada da sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersi programında var olan değerlerden öncelikli olarak kazandırılması gereken değerlere ilişkin öğretmenlerin görüşleri sıralamasında saygı değerini ilk sırayı aldığı görülmektedir.

Çalışmamızda öğrencilere yönelttiğimiz “Sizce hangi sınıfta farklılıklara saygı var? Neden?” sorusuna verdikleri cevaplardan anlaşıldığı üzere alay etmemeyi, küçümsememeyi, saygılı olmayı, yardımcı olmayı, iyi davranmayı farklılıklara saygılı olmanın bir göstergesi

olarak ifade etmişlerdir. Bu davranışlara öncelik vermişlerdir. Aydın (2003) yaptığı araştırmada da modern değerlerden özgürlük, kendine saygı, insan hakları gibi kişiselliği olan değerlerin ön plana çıktığı görülmüştür. Yaptığımız çalışma da değerlerin temelini oluşturan saygı, yardımseverlik gibi değerlerin öğrencilerin değer algılarında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.

Çalışmamızda ayrıca öğrencilerin ikinci hikâyedeki “Sınıfın öğretmenini olsaydınız hangi durumu seçerdiniz. Neden?” sorusuna verdikleri cevaplar değerlendirildiğinde öğrencilerin, ahlaki muhakeme gerektiren durumlarda karar verirken farklılıklara saygıyla bakılmasının, olaya empatiyle yaklaşılmasının ve olumlu iletişim kurmanın etkili olması gerektiğini ortaya koymuşlardır. Nitekim Baysal ve Saman (2013) yaptıkları çalışmada öğrencilerin olaylara yaklaşırken ve değerlendirirken saygı ve empatiyle yaklaştıkları görülmektedir. Bu çalışma araştırmanın sonuçlarını destekler niteliktedir. Öğrenciler sorunların çözümünde empati kurmanın önemli olduğunu ifade etmişlerdir.

Öğrenciler “Siz sorunu çözmek için başka neler yapardınız?” sorusuna verdikleri cevaplarla çözüm sürecinde olumsuz bir ahlaki durumun ortadan kaldırılması için sorun yaşayan kişiye destek olmak, bulunulan ortamı değiştirmek veya ortamdaki iletişimi ve işbirliğini artırmak yoluyla çözüme ulaşmak yönünde önerilerde bulunmuşlardır. Bu önerilerde bize öğrencilerin ahlaki ve toplumsal kurallara uygun hareket ettiklerini ve bu kurallara aykırı olmayan uygulanabilir çözüm önerileri sunduklarını ortaya koymuştur. Bu da değer eğitimi çalışmalarının öğrencilerin ahlaki değerlere karşı olumlu tutum geliştirmelerini sağladığını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak araştırmamızda öğrencilerin ahlaki muhakeme gerektiren durumlarda olumlu ahlaki davranışı gösterme eğiliminde oldukları ortaya çıkmıştır. Bu durumlarla karşılaştıklarında empatiyle ve farklılıklara saygılı bir anlayışla yaklaşmayı tercih etmektedirler. Karşılaştıkları ahlaki muhakeme gerektiren durumlarda olası çözüm yolları üretebilmektedirler. Bu bağlamda öğrencilerin “Hikayelerde yer alan sınıflardan hangisinde yer almak isterdiniz?” sorusuna verdiği cevaplardan oluşturulan temalar şu şekildedir: Arkadaşlık, yardımseverlik, saygı, iyi davranma, birlik olma ve dostluk. Öğrencilerin “Sizce hangi sınıfta farklılıklara saygı var, neden?” sorusuna göre oluşan temalar ise: Alay etmeme, küçümsememe, iyi davranma, saygılı olma ve yardımsever olmadır. Öğrencilerin “Siz sorunu çözmek için başka neler yapardınız?” sorusuna verdiği cevaplarda oluşan temalar: Farklılıklara saygı duyma ve empatik olmadır.

*Araştırma sonucuyla ilgili öneriler:* Öğrencilere “Ahlaki muhakeme” gerektiren etkinliklerin yapılması önerilir. Okul ve sınıf içinde işbirliği ve yardımlaşmanın artırılması, öğrencilerde empati ve saygılı olma değerlerinin gelişine yararlı olabilir. Değerlerin kazanımında “Ahlaki muhakeme” yaklaşımıyla sınıf içi etkinliklerin yanında onların duygusal gelişimlerine katkı sağlayacak ve olumlu düşüncelere yönlendirecek “Tiyatro, sinema ve konferans” gibi sosyal aktivitelerde yer alması faydalı olabilir. Öğrencilerin okul veya sınıf ortamında oluşacak olumsuz durumlardan etkilendikleri ve bu ortamda bulunmak istemedikleri anlaşılmaktadır. Bu sebeple okul ve sınıf atmosferinin olabildiğince olumlu hale getirilmesi gerekmektedir.

**Kaynakça**

- Aktepe, V., & Tahiroğlu, M. (2016). Değerler Eğitimi Yaklaşımları ve Etkinlik Örnekleri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 42, 361-384.
- Aydın, M. (2003). Gençliğin Değer Algısı: Konya örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(3), 121-144.
- Aydın, M. Z. (2010). Okulda Değerler Eğitimi. *Eğitime Bakış Dergisi*, 6(18), 16-19.
- Baysal, N. Z., & Saman, O. (2010). İlköğretim 5. Sınıf Öğrencileri ile Değerler Üzerine Bir Çalışma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (34), 056-069.
- Bilgin, N. (1995). *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Brimi, H. (2008). Academic Instructors or Moral Guides? Moral Education in America and Teacher's Dilemma. *The Clearing House*, 82(3), 125-130.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Candan, D., & Ergen, G. (2014). 3. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitaplarının Temel Evrensel Değerleri İçermesi Bakımından İncelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 134-161
- Cevzici, A. (2002). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Çelikkaya, T., & Demirtaş, Ç. (2012). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Programdaki Değerlere İlişkin Algısal Farkındalıkları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(8), 415-427.
- Çelikkaya, T., & Filoğlu, S. (2014). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Değere ve Değer Eğitimine İlişkin Görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(4), 1541-1556.
- Demircioğlu, İ. H., & Tokdemir, M. A. (2008). Değerlerin Oluşturulması Sürecinde Tarih Eğitimi: Amaç, İşlev ve İçerik. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(15), 69-88.
- Demirel, Ö. (2007). *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Doğanay, A. (2009). *Değerler Eğitimi*. İçinde: C. Öztürk (Der). Sosyal Bilgiler Öğretimi Demokratik Vatandaşlık Eğitimi. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Ekşi, H., & Katılmış, A. (2016). *Uygulama Örnekleriyle Değerler Eğitimi*. Ankara.
- Gardiner, H. W., & Gander, M. J. (2015). *Çocuk ve Ergen Gelişimi*. Ankara: İmge yayınları.
- Gooding, T. F. (2004). *Character Education: Perceptions of Social Skills Acquisition in Two Elementary Schools*. Doktora Tezi. USA: Arizona State University.
- Hökekleli, H. (2011). *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kale, N. (2009). *Felsefiyat*. Ankara: Pegem Akademi.
- Köylü, M. (2016). *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*. İstanbul: Nobel Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (1971). *İnsan ve Değeri*. İstanbul: Yankı Yayınları.
- Kuşdil, M. E., & Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk Öğretmenlerin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(45), 59-76.
- Mehmetoğlu, A. U. (2006). Gençlik, Değerler ve Din. İçinde: Y. Mehmetoğlu & A. U. Mehmetoğlu (Ed.), *Küreselleşme Ahlak ve Değerler*. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Source Book* (Second Edition). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Tahiroğlu, M. (2012). Değerler Eğitiminin İlköğretim 4. Sınıf Öğrencilerinin Trafik Kurallarına Yönelik Tutumlarına Etkisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 123 -136.
- Tay, B., Durmaz, F. Z., & Şanal, M. (2013). Sosyal Bilgiler Dersi Kapsamında Öğrencilerin Değer ve Değerler Eğitimine İlişkin Görüşleri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(1), 67-93.
- TDK (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tepe, H. (2002). Değerler ve Değerler Bilgisi. Ş. Yalçın (Der.) *Bilgi ve Değer*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Tillman, D. (2000). *8-14 Yaş Grubu Öğrencileri İçin Yaşayan Değer Eğitimi Etkinlikleri*, (Çev. Edit. Vedat Aktepe). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Toku, N. (2003). Değerlerin Dilemması: Sübjektiflik ve Objektiflik. İçinde: Ş. Yalçın (Ed.), *Bilgi ve Değer Sempozyum Bildirileri*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Ulusoy, K., & Dilmaç, B. (2016). *Değerler Eğitimi* (4.baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Uysal, F. (2008). *Karakter Eğitimi Programlarının Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi.
- Ülken, H. Z. (2001). *Bilgi ve Değer* (2.baskı). İstanbul: Ülken Yayınları.
- Yıldırım, A., & Şimşek, A. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yiğittir, S. (2010). İlköğretim Öğrenci Velilerinin Okullarda Kazandırılmasını Arzuladığı Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 8(19), 207-223.
- Yiğittir, S., & Öcal, A.(2010). İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Değer Yönelimleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 407-416.
- Yüksel, S. (2005). Kohlberg ve Ahlak Eğitiminde Örtük Program: Yeni İlköğretim Programlarında Yer Alan Ahlaki Değerleri Kazandırmak İçin Bir Açılım. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 5(2), 307-338.





## Araştırma Makalesi • Research Article

# Uzaktan Eğitim İle Verilen İngilizce Dersine Yönelik Öğrenci Görüşleri: Muş Alparslan Üniversitesi Örneği\*

## Students' Views On English Lesson Taught Through Distance Education: Muş Alparslan University Sample

Ezlam Pepeler,<sup>a</sup> Ramazan Özbek,<sup>b</sup> Yahya Adanır<sup>c,\*\*</sup>

<sup>a</sup> Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, 44280, Malatya/Türkiye.  
ORCID: 0000-0002-8942-7590

<sup>b</sup> Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, 44280, Malatya/Türkiye.  
ORCID: 0000-0002-6228-1624

<sup>c</sup> Okt., Muş Alparslan Üniversitesi, Rektörlük, 49250, Muş/Türkiye.  
ORCID: 0000-0003-2915-2334

### MAKALE BİLGİSİ

*Makale Geçmişi:*

Başvuru tarihi: 19 Ekim 2017

Düzeltilme tarihi: 16 Aralık 2017

Kabul tarihi: 23 Aralık 2017

Anahtar Kelimeler:

Uzaktan Eğitim

İngilizce

Öğrenci Görüşleri

İkinci Dil Öğretimi/Öğrenimi

### ARTICLE INFO

*Article history:*

Received 19 October 2017

Received in revised form 16 December 2017

Accepted 23 December 2017

Keywords:

Distance Education

English

Students' Views

Second Language Teaching/Learning

### ÖZ

Bu araştırma, Muş Alparslan Üniversitesinde uzaktan eğitim ile verilen İngilizce dersine yönelik öğrenci görüşlerinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini 2016-2017 eğitim-öğretim yılında Muş Alparslan Üniversitesine bağlı fakülte ve yüksekokullarda öğrenim görmekte olup, 2016-2017 güz döneminde İngilizce dersini uzaktan eğitim yoluyla alan 2411 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise 420 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın verilerini toplamak amacıyla 36 maddeden oluşan beşli Likert türünde Uzaktan Eğitimle Yürütülen Yabancı Dil I (İngilizce) Dersi Öğretim Programını Değerlendirme Ölçeği (İÖPDÖ) kullanılmıştır. Öğrencilerin uzaktan eğitim ile verilen İngilizce dersine yönelik görüşlerinin genel anlamda olumsuz olduğu ve en olumsuz boyutun ise ürün boyutu olduğu görülmüştür. Ayrıca, öğrencilerin Yabancı Dil I dersinin uzaktan eğitimle verilmesinin İngilizce bilgilerini geliştirmede etkili olmadığı görüşüne sahip oldukları görülmüştür.

### ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the views of the students about English lesson which is taught through distance education at Muş Alparslan University. Descriptive survey model which is a quantitative research model has been used in the study. The universe of the research is composed of 2411 students who took English lesson through distance education at Muş Alparslan University during the autumn semester of 2016-2017 academic year. In order to collect the data of the study, a 5 Likert type scale of 36 items with the name of The Scale of Evaluating the Curriculum of Foreign Language 1 (English) Lesson Taught Through Distance Education (SECFL) has been used. Students' views about the English lesson taught through distance education are generally negative and the most negative component is the product component. Moreover, the students are of the opinion that the English lesson taught through distance education isn't effective in developing their English language level.

## 1. Giriş

Günümüzde bilgi ve teknolojinin baş döndürücü bir hızda gelişmesi, en başta bilgiye ulaşmanın kolaylaşması olmak üzere birçok olanak sunmaktadır. Bu baş döndürücü

gelişmeler bilgi toplumlarının ortaya çıkmasını sağlayarak, toplumların teknolojik gelişmeleri izlemeleri ve kendilerine uyarlamalarını zorunlu hale getirmiştir ve bu hızlı gelişmeler sayesinde eğitim-öğretim süreçlerinde kullanılabilecek araç gereçlere de her gün yenileri eklenmektedir (Kutluca ve

\* Bu çalışma, 10-12 Mayıs 2017 tarihlerinde Antalya'da düzenlenen 9'uncu Uluslararası Eğitimde Yeni Yönelimler Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

\*\* Sorumlu yazar/Corresponding author.  
e-posta: y.adanir@alparslan.edu.tr

Ekici, 2010). Helvacı (2010), bilgi ve teknolojiadaki bu hızlı gelişmelerin, ülkelerin eğitim alanındaki amaçlarının, programlarının, öğrencilerinin, yöneticilerinin, binalarının, araç-gereçlerinin, yazılım ve donanımlarının ve mevzuatının yeniden değerlendirilmesini zorunlu kıldığını söylemektedir.

Teknolojideki hızlı gelişmelerin bütün toplumları bilgi yoğun bir yaşama doğru sürüklediğini ifade eden İşman (2011) ise, eğitim programları, eğitime yapılan yatırımlar ve eğitim politikalarının bilgi yoğun hale getirildiğini belirtmekte ve bilim adamları da dâhil olmak üzere toplumun tüm kesimlerinin 21. yüzyılın bilgi çağı olduğu noktasında birleştiğini söylemektedir. Al ve Madran'a (2004) göre ise, bilgiler artık daha fazla kişiye ulaşmakta, elde edilen bilgiler yaygınlık kazanmakta ve öğrenme-öğretme aktiviteleri artık bir ayrıcalık olmaktan ziyade tüm kesimlere ulaşmaktadır.

Bilgi çağı olarak adlandırılan bu yüzyılın, eğitim alanında önemli imkânlar sunduğunu belirten Demir (2014), bu imkânların en başında da bilişim ağı ve ağ toplumu olmanın gerekliliklerini yerine getiren ve alternatif öğrenme süreci olarak ortaya çıkan "uzaktan eğitim" in geldiğini söylemektedir.

### 1.1. Uzaktan Eğitim Nedir?

Uzaktan eğitim veya uzaktan öğrenme, fiziksel olarak sınıf ortamında bulunmayan öğrencilere öğrenme sağlamayı planlayan ve bilgi teknolojisine dayalı olan bir öğretim sistemidir. Öğretmen ve öğrencilerin aynı yerde olmadan etkileşimde bulunmalarına olanak tanıyan uzaktan eğitim, yeni teknolojiler sayesinde hem kurumlar hem de öğrenciler için gittikçe popüler bir seçenek haline gelmiştir.

Keegan (1996), uzaktan eğitimi temel olarak öğretmenin ve öğrencinin birbirlerinden farklı ortamlarda buldukları ve okullara, üniversitelere devam etmekten ziyade evlerinde ve bazen de işyerlerinde derslere katılmayı tercih edenler için geliştirilmiş bir eğitim sistemi olarak tanımlarken, Verduin ve Clark (1989) ise uzaktan eğitimi, eğitimci ve öğrenen kişinin birbirlerinden fiziksel olarak ayrı olduğu durumlarda herhangi bir resmi öğrenme yolu olarak tanımlamıştır.

Orhan (2017), uzaktan eğitimin öğretici ve öğrenenin büyük ölçüde fiziksel olarak ayrı mekânlarda olması sebebiyle öğretim ve öğrenimin basılı materyaller ve gerektiğinde öğrencinin soru bile sorabileceği çift yönlü bir iletişim kurma imkânı sağlayan teknolojik ortamlar sayesinde sürdürüldüğü bir eğitim olduğunu söylerken, Farooq, Asmari ve Javid (2012), uzaktan eğitimde çevrimiçi desteğin etkin kullanımının İngilizce eğitim programlarının kalitesini artırabileceğini belirtmektedirler.

### 1.2. Uzaktan Eğitimi Geleneksel Eğitimden Ayıran Temel Özellikler

Uzaktan eğitimi geleneksel eğitimden ayıran bazı temel özellikler bulunmaktadır. Bu özellikler aşağıda belirtilen boyutlarda ele alınabilir (Uzaktan Eğitim, 2014):

- Öğretim sürecinin çoğunluğunda öğretmen ve öğrencinin coğrafi açıdan ayrı mekânlarda bulunması
- Öğretmen ve öğrenciyi birleştirecek ve ders içeriğini iletecek eğitim medyasının kullanımı
- Öğreten ve öğrenen arasında iki yönlü iletişimin sağlanması

- Eğitim ortamının eğitmen, öğrenci ve ders içeriğini bir araya getirmek için kullanılması
- Mekan ve zamandan bağımsızlığın sağlanması
- Öğrencinin öğreticinin etkisi altında olmaksızın kendi istemi ile öğrenmesi
- Kişiye göre esnek ders sürelerinin söz konusu olması
- Eğitimi alacak olan bireylerin bu eğitimlerini eşzamanlı (senkron) ve eşzamanlı olmayan (asenkron) şekillerde alabilmeleri
- Uzaktan eğitim sisteminin sürekli eğitim olanağı sağlamada etkili bir araç olması

### 1.3. Türkiye'deki Yükseköğretim Kurumlarında Uzaktan Eğitim

Özellikle bilgi ve iletişim alanındaki teknolojik gelişmeler eğitim alanında kendini hissettirmeye başlamış ve bunun bir sonucu olarak, teknoloji destekli eğitim uygulamalarının yanı sıra tamamen uzaktan verilen dersler de yaygınlık kazanmıştır. Ülkemiz de bu gelişmelere ayak uydurmuş ve farklı eğitim kademelerinde bu teknolojilerden yoğun bir şekilde faydalanılmaya başlanmıştır. Özellikle üniversiteler bu değişim ve gelişim sürecine çok çabuk adapte olmuş ve normal öğretimin yanı sıra uzaktan öğretim de yaygınlık kazanmaya başlamıştır.

Yükseköğretim Kurulu tarafından 01.02.2013 tarihinde kabul edilen "Yükseköğretim Kurumlarında Uzaktan Öğretime İlişkin Usul Ve Esaslar"ın 5.maddesine göre;

Yükseköğretim kurumlarının; ön lisans, lisans ve yüksek lisans düzeyinde diploma programları ile senatoları tarafından uygun görülmesi halinde, birinci ve ikinci öğretim programlarındaki bazı dersleri uzaktan öğretim yoluyla verilebilir. Uzaktan öğretim programları ile uzaktan öğretim yoluyla verilmesi uygun görülen dersler, ağ üzerinden eşzamanlı olarak çevrimiçi teknolojilerle verilir. Derslerin yürütülmesinde kitap, radyo, televizyon, ses ve görüntü diskleri (CD/DVD) vb. çevrimdışı teknolojilerden de yararlanılabilir. Öğretim, yüz yüze ders ve uygulamalarla da desteklenebilir (YÖK, 2013).

Alınan bu kararlar doğrultusunda, Türkiye'de yükseköğretim düzeyinde tüm fakülte ve programlarda verilen zorunlu ortak dersler olan Türk Dili, Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi ve Yabancı Dil dersleri uzaktan öğretim ile verilen derslere örnek olarak gösterilebilir. Bugün birçok yükseköğretim kurumunda bu dersler uzaktan eğitim yoluyla verilmektedir.

### 1.4. Muş Alparslan Üniversitesinde Uzaktan Eğitim İngilizce Dersi

Muş Alparslan Üniversitesi genelindeki bütün bölümlerde zorunlu olan ortak zorunlu yabancı dil dersleri, Rektörlük bünyesinde görevlendirmesi olan İngilizce okutmanları tarafından yürütülmektedir. Muş Alparslan Üniversitesi Lisans ve Ön Lisans Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'ne göre yılda bir kez eğitim-öğretim yılının başında, ortak zorunlu yabancı dil dersinden muaf olmaları için öğrencilere resmi bir komisyon tarafından muafiyet sınavı yapılmaktadır. Bu sınavda başarılı olan öğrenciler Yabancı Dil 1-2 derslerinden muaf tutulurlar. Başarısız olan öğrenciler ise, zorunlu ortak yabancı dil dersini iki dönem halinde almaktadırlar. Bu sınavın uygulamasına ilişkin esaslar Senato tarafından belirlenir.

24 Ağustos 2015 tarih ve 29455 sayılı resmi gazetede yayınlanan Muş Alparslan Üniversitesi Uzaktan Eğitim Uygulama Ve Araştırma Merkezi Yönetmeliği çerçevesinde kurulan Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi (UZEM) öğrencilerin eğitim-öğretim sürecini, zaman ve mekandan bağımsız bir şekilde yürütebilmelerini desteklemek amacıyla 2015-2016 eğitim-öğretim yılında eğitim öğretim faaliyetlerine başlamıştır. Bu çerçevede Muş Alparslan Üniversitesinde Yabancı Dil I ve Yabancı Dil II dersleri 2015-2016 eğitim-öğretim yılı güz dönemi itibariyle uzaktan eğitim yoluyla verilmeye başlanmıştır.

Yabancı Dil I-II dersleri asenkron olarak dört İngilizce okutmanı tarafından yürütülmektedir. Öğrenciler, dersin öğretim elemanları tarafından sisteme yüklenen ders materyallerini, videoları ve testleri haftalık olarak internet aracılığıyla takip etmek zorundadırlar. Öğrencilerin bunları takip edip etmediği ise ilgili öğretim elemanı tarafından kontrol edilmektedir. Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından duyurulan saatlerde ise öğrenciler dersin öğretim elemanlarıyla yüz yüze veya uzaktan eğitim sistemini kullanarak görüşebilmektedirler. Derslere devam ise, haftalık ders öğretim materyalleri ve konu sonu test aktivitelerinin öğrenciler tarafından tamamlanması şeklinde takip edilmektedir. Değerlendirme aşamasında ise bir ara sınav ve bir final sınavı yapılmaktadır. Ara sınavlar UZEM sistemine girilip online olarak yapılırken, final sınavları ise ilgili fakülte veya yüksekokul sorumluluğunda, öğretim elemanı eşliğinde, sınıf ortamında ve merkezi olarak gerçekleştirilmektedir. Ara sınavların yılsonu başarı puanına etkisi %40, final sınavlarının etkisi ise %60'tır.

### 1.5. Araştırmanın Problemi

Günümüzde, ülkemizdeki birçok üniversite bazı dersleri uzaktan eğitim sistemiyle vermektedir. Bunun için de hemen hemen her üniversite uzaktan öğretim müfredatına yönelik yönergeler hazırlayıp bunları uygulamaya koymuştur. Bu programlar daha çok yüz yüze eğitimin desteklemesi amacıyla yöneliktir. Bu yüzden uzaktan eğitim yoluyla yürütülen bu öğrenme-öğretme faaliyetlerinin izlenmesi, desteklenmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda bu araştırmanın problemi, Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan bir devlet üniversitesinde öğrencilerin uzaktan eğitim ile verilen yabancı dil (İngilizce) dersi ile ilgili görüşlerini araştırmaktır.

### 1.6. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı uzaktan eğitim ile verilen İngilizce dersine yönelik öğrenci görüşlerini incelemektir. Bu temel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Öğrencilerin uzaktan eğitim ile verilen İngilizce dersine yönelik görüşlerinin dağılımı nasıldır?
- Araştırmaya katılan öğrencilerin uzaktan eğitim ile verilen İngilizce dersine yönelik görüşleri; cinsiyet, öğrenim, dersi alma, kendilerine ait bilgisayarlara sahip olma, ücretsiz internet erişimine sahip olma ve birinci dönem not ortalaması durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

## 2. Yöntem

### 2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada, Uzaktan Eğitim İngilizce Dersi Öğretim Programının öğrenci görüşlerine göre farklı değişkenler açısından incelenmesi amacıyla, tarama modellerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki ya da daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını ve derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelidir (Karasar, 2016). Aynı zamanda araştırma, üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitim ile verilen İngilizce dersi hakkındaki görüşlerinin cinsiyet, öğrenim, dersi alma, kendilerine ait bilgisayarlara sahip olma, ücretsiz internet erişimine sahip olma ve birinci dönem not ortalaması durumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla yapıldığı için nedensel karşılaştırma modelini içermektedir. Nedensel karşılaştırma araştırma modeli, araştırma kapsamına giren katılımcılara ait farklılıkların nedenlerini veya sonuçlarını koşullara müdahale etmeksizin incelemeyi hedefler (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2016).

### 2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2016-2017 akademik yılının güz döneminde Muş Alparslan Üniversitesinin 10 fakülte/yüksekokulunda uzaktan eğitim teknolojileri yoluyla verilen "İngilizce" dersini alan 2411 öğrenci oluşturmaktadır. Tüm evrene ulaşmanın zor olduğu durumlarda bütün evren üzerine çalışmak yerine ilgili evreni temsil yüzdesi yüksek olan bir örneklem seçip çalışmaya bu örneklem üzerinden devam etmek araştırmacılara büyük kolaylık sağlar (Ural ve Kılıç, 2010). Evrende bulunan öğrencilerin fakülte/yüksekokullara göre sayılarının üniversitenin web sayfasında yayınlanan listeden tespit edilmesinden sonra temsil yüzdesini yüksek tutmak için evrenin yaklaşık %20'sine ulaşılması hedeflenmiştir. Evreni oluşturan öğrenci listelerinin alınması durumunda, doğrudan tabakalara ayırma ve her bir tabakadan ağırlığı oranında örneklem alma evrende bulunan homojen alt grupların örneklemde temsilliklerini garanti altına alır (Büyüköztürk vd., 2016). Bu sebeple oranlı tabakalı örnekleme yöntemi kullanılarak fakülte/yüksekokullarda uygulanmak üzere çalışmamız için evrenin (n:2411) %20'sine denk gelen 480 adet ölçek kullanılmıştır. Araştırmacının evrenini ve evreninin alt tabakalarını saptadıktan sonra, her tabaka içinden seçkisiz örnekleme yöntemini kullanarak örneklemini oluşturabileceğini belirten Yıldırım ve Şimşek (2016), önemli olanın evren içindeki alt tabakaların varlığından yola çıkarak evren üzerinde çalışmak olduğunu belirtmektedirler. Can (2017) ise, evrenden seçilen katmanların büyüklüklerinin farklı olması durumunda, alt evrenlerden örnekleme alınacakların, her bir alt evrenin evren içindeki oranı dâhilinde belirleneceğini belirtmektedir. Dağıtılan ölçeklerden 450 tanesi geri toplanmıştır ve geri toplanan ölçeklerden 30 tanesi kişisel bilgilerdeki eksikliklerden veyahut tüm sorulara aynı yanıtların verilmesinden dolayı elenmiştir. İşleme konan 420 ölçek evrenin yaklaşık %17'sini temsil etmektedir. Tabakalı örnekleme yöntemiyle oluşturulan örnekleme bulunan öğrencilerin (n:420) fakülte/yüksekokullara göre sayıları ve temsil yüzdeleri Tablo 1'de gösterilmektedir.

**Tablo 1.** Fakülte ve Yüksekokullara Göre Evrende Bulunan Öğrenci Sayısı ve Yüzdesi ile Örnekleme Bulunan Öğrenci Sayısı ve Yüzdesi

Fakülte/Yüksekokul	Evren		Örneklem	
	f	%	f	%
Eğitim Fakültesi	311	12,9	59	14,0
Fen Edebiyat Fakültesi	343	14,2	57	13,6
Mühendislik Mimarlık Fakültesi	57	2,3	7	1,7
İslami İlimler Fakültesi	246	10,2	45	10,7
İktisadi İdari Bilimler Fakültesi	249	10,3	42	10,0
Sağlık Yüksekokulu	153	6,3	23	5,5
Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu	323	13,5	62	14,8
Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu	513	21,3	87	20,7
Malazgirt Meslek Yüksekokulu	135	5,6	24	5,7
Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu	81	3,4	14	3,3
Toplam	2411	100	420	100

Katılımcıların demografik bulgularına ilişkin bilgiler ise Tablo 2’de verilmiştir.

**Tablo 2.** Demografik Bulgulara İlişkin Bilgiler

Demografik Bilgiler	n	%	
Cinsiyet	Kadın	230	54,8
	Erkek	190	45,2
Öğrenim Türü	Lisans	233	55,5
	Ön Lisans	187	44,5
Dersi Alma Durumu	İlk Defa	330	78,6
	İki defa ve +	90	21,4
Bilgisayara Sahip Olma Durumu	Sahip	112	26,7
	Sahip Değil	308	73,3
Ücretsiz İnternet Erişimi	Evet	251	59,8
	Hayır	169	40,2
Birinci Dönem Notu	0-44	131	31,2
	45-57	124	29,5
	58-72	102	24,3
	73-86	40	9,5
	87-100	23	5,5

Araştırmaya katılan öğrencilerin 230 (%54,8)’u kadın, 190 (%45,2)’i ise erkektir. Katılımcıların 330 (%78,6)’u dersi ilk defa alırken, 90 (%21,4)’i ise dersi iki defa veya üzeri sayıda almışlardır. Kendilerine ait bilgisayara sahip olma durumuna bakıldığında öğrencilerin 112 (%26,7)’si kendilerine ait bilgisayara sahipken, 308 (%73,3)’si ise kendilerine ait bilgisayara sahip değillerdir. Katılımcıların 251 (%59,8)’i kaldıkları yerde ücretsiz internet erişimine sahip olduklarını, 169 (%40,2)’u ise ücretsiz internet erişimine sahip olmadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların ilk dönem notlarına bakıldığında, 131 (%31,2)’nin 0-44 aralığında, 124 (%29,5)’ünün 45-57 aralığında, 102 (%24,3)’sinin 58-72 aralığında, 40 (%9,5)’inin 73-86 aralığında ve 23 (%5,5)’nin 87-100 aralığında notlara sahip oldukları görülmektedir.

### 2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmanın verilerini toplamak amacıyla Orhan (2016) tarafından geliştirilen 36 maddeden oluşan beşli Likert türünde *Uzaktan Eğitimle Yürütülen Yabancı Dil I (İngilizce) Dersi Öğretim Programını Değerlendirme Ölçeği (İÖPDÖ)* kullanılmıştır. Ölçeğin kullanılması için ölçeğin sahibinden gerekli izinler alınmıştır. Ölçek *bağlam, girdi, süreç* ve *ürün* değerlendirme olmak üzere dört boyutlu bir ölçektir. Ölçeğin

bağlam boyutunda 6, girdi boyutunda 7, süreç boyutunda 9 ve ürün boyutunda 13 madde bulunmaktadır. Ölçeğin bağlam boyutunu 1-6. maddeler, girdi boyutunu 7-14. maddeler, süreç boyutunu 15-23. maddeler ve ürün boyutunu 24-36. maddeler oluşturmaktadır. Ayrıca genel uygulama sonucunda elde edilen verilerden Cronbach alpha güvenilirlik katsayısı hem toplam puan için hem de alt boyutlar için hesaplanmış ve sonuçlar Tablo 3’te verilmiştir. Alpar (2016) güvenilirlik katsayısının 0,80-1,00 arasında olması durumunda, ölçeğin güvenilirliğinin yüksek olduğunu söylemektedir. Çalışmada kullanılan ölçeğin hem toplam puanda hem de alt boyutlarda bu oranlara sahip olmasından dolayı yüksek güvenilirliğe sahip olduğu söylenebilir.

**Tablo 3.** Ölçekten Elde Edilen Puanlara İlişkin Güvenirlik Analizi Sonuçları

Güvenirlik Analiz	Cronbach Alpha ( $\alpha$ )
Ölçeğin Tümüne İlişkin	0,96
Bağlam Boyutu	0,87
Girdi Boyutu	0,86
Süreç Boyutu	0,89
Ürün Boyutu	0,94

Ölçeğin geliştirildiği çalışmadaki güvenilirlik analizi incelendiğinde ise; ölçeğin tümüne ilişkin puanın 0,96, bağlam boyutuna ait puanın 0,87, girdi boyutuna ait puanın 0,90, süreç boyutuna ait puanın 0,91 ve ürün boyutuna ait puanın 0,95 olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu çalışma ile ölçeğin geliştirildiği çalışmadaki iç tutarlılık katsayılarının toplam puan ve bağlam boyutunda aynı çıktığı, diğer boyutlarda ise birbirine çok yakın değerler aldığı söylenebilir.

### 2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler, kodlanarak bilgisayara yüklenilmiş ve “SPSS 17,0 for Windows” istatistik programı kullanılarak çözümlenmiştir. Örneklem gruplarının normal dağılım gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla, örneklem sayısı 50’den yukarı olduğu için Kolmogorov-Smirnov testi kullanılmıştır. Bu teste ait sonuçlar Tablo 4’te verilmiştir.

**Tablo 4.** Normallik Testi Sonuçları

Kolmogorov-Smirnov	Normallik
Ölçeğin Tümüne İlişkin	0,004
Bağlam Boyutu	0,000
Girdi Boyutu	0,001
Süreç Boyutu	0,000
Ürün Boyutu	0,000

Toplam puana ve dört alt boyuta ilişkin dağılımın normal olmaması ( $p < 0,05$ ) nedeniyle verilerin analizinde parametrik olmayan testler kullanılmıştır.

İki alt gruptan oluşanlar için Mann-Whitney U Testi, ikiden fazla alt grubu olanlar için de Kruskal Wallis H Testi kullanılmıştır. Kruskal Wallis testi sonucunda istatistiksel olarak ortaya çıkan anlamlı farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için de ikili gruplar şeklinde Mann-Whitney U testi kullanılmıştır.

Ölçekte yer alan öğrenci görüşlerinin aritmetik ortalamalarını karşılaştırırken Tablo 5'te ki puanlar kullanılmıştır.

**Tablo 5.** Öğrenci Görüşlerinin Aritmetik Ortalaması

Görüşler	Puanlar
Hiç Katılmıyorum	1,00-1,79
Katılmıyorum	1,80-2,59
Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	2,60-3,39
Katılıyorum	3,40-4,19
Tamamen Katılıyorum	4,20-5,00

### 3. Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde “Uzaktan Eğitim ile Verilen İngilizce Dersi Öğretim Programına İlişkin Öğrenci Görüşleri” ve “Uzaktan Eğitim ile Verilen İngilizce Dersinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi” ile ilgili bulgular ve yorumlar yer almaktadır.

#### 3.1. Uzaktan Eğitim ile Verilen İngilizce Dersi Hakkında Öğrenci Görüşleri

Bu bölümde, araştırmaya katılan öğrencilerin uzaktan eğitimle verilen İngilizce dersinin farklı boyutlara göre değerlendirilmelerine ilişkin bulgularına yer verilmiştir.

**Tablo 6.** Farklı Boyutlara ve Toplam Ölçeğe Ait Öğrenci Cevaplarının Ortalamaları ve Standart Sapma Değerleri

	$\bar{X}$	ss
Bağlam Değerlendirme	2,25	0,95
Girdi Değerlendirme	2,34	0,83
Süreç Değerlendirme	2,78	0,91
Ürün Değerlendirme	2,12	0,92
Programın Tümünü Değerlendirme	2,36	0,76

Tablo 6 incelendiğinde öğrenci görüşlerinin süreç değerlendirme boyutunda “ne katılıyorum ne de katılmıyorum” düzeyinde ( $\bar{X}$ : 2,78) olduğu, diğer boyutlar olan bağlam ( $\bar{X}$ : 2,25), girdi ( $\bar{X}$ : 2,34) ve ürün ( $\bar{X}$ : 2,12) değerlendirme boyutlarında ise “katılmıyorum” düzeyinde olduğu görülmektedir. Ölçeğin tamamına ait ortalamaya bakıldığında ise öğrenci görüşlerinin “katılmıyorum” düzeyinde ( $\bar{X}$ : 2,36) olduğu görülmektedir.

**Tablo 7.** Programın Bağlam Boyutuna İlişkin Görüşlerin Ortalamaları ve Standart Sapma Değerleri

Bağlam Değerlendirme	$\bar{X}$	ss
1. Programın amaçları öğrenci ihtiyaçları ile uyumludur.	2,22	1,27
2. Programın amaçları öğrenci beklentileriyle uyumludur.	2,15	1,15
3. Program öğrencilerin İngilizce dil seviyelerine uygundur.	2,35	1,29
4. Programın süresi programın amaçlarına ulaşılması için yeterlidir.	2,52	1,23
5. Program diğer dersleri tamamlayıcı niteliktedir.	2,22	1,15
6. Uzaktan eğitimle yapılan İngilizce dersleri İngilizce bilgisini geliştirir niteliktedir.	2,05	1,25
Toplam	2,25	0,95

Tablo 7'ye bakıldığında, öğrencilerin tüm maddelere “katılmıyorum” düzeyinde cevap verdikleri görülmüştür. “Uzaktan eğitimle yapılan İngilizce dersleri İngilizce bilgisini geliştirir niteliktedir” maddesine en düşük düzeyde ( $\bar{X}$ : 2,05) katılım gösterildiği görülmektedir. Bu sonuçtan hareketle öğrencilerin bu programdan çok verim alamadıkları söylenebilir.

**Tablo 8.** Programın Girdi Boyutuna İlişkin Görüşlerin Ortalamaları ve Standart Sapma Değerleri

Girdi Değerlendirme	$\bar{X}$	ss
7. Portal, geliştirilmesi amaçlanan İngilizce dinleme becerisi için yeterli kaynak sağlamaktadır.	2,26	1,44
8. Portal, geliştirilmesi amaçlanan İngilizce yazma becerisi için yeterli kaynak sağlamaktadır.	2,13	1,02
9. Portal, geliştirilmesi amaçlanan İngilizce konuşma becerisi için yeterli kaynak sağlamaktadır.	2,04	1,07
10. Portal, geliştirilmesi amaçlanan İngilizce okuma becerisi için yeterli kaynak sağlamaktadır.	2,10	1,06
11. Portal, geliştirilmesi amaçlanan İngilizce dilbilgisi için yeterli kaynak sağlamaktadır.	2,25	1,11
12. Portalda kullanılan öğrenme kaynakları / materyalleri kalitelidir.	2,48	1,13
13. Sunulan ders içeriği niteliklidir.	2,77	1,17
14. Portala yüklenen testlerin sayısı yeterlidir.	2,67	1,20
Toplam	2,34	0,83

Tablo 8'ye bakıldığında, 7-8-9-10-11 ve 12.maddelere “Katılmıyorum” düzeyinde cevaplar verildiği, 13.madde olan “Sunulan ders içeriği niteliklidir” ve 14. madde olan “Portala yüklenen testlerin sayısı yeterlidir” maddelerine ise “Ne Katılıyorum ne de Katılmıyorum” şeklinde cevaplar verildiği görülmektedir ( $\bar{X}$ : 2,77 ve  $\bar{X}$ : 2,67). Bu sonuçlardan hareketle, portalın İngilizcenin dört temel becerisi olan konuşma, yazma, okuma ve dinleme becerilerini geliştirmede yetersiz kaldığı söylenebilir.

**Tablo 9.** Programın Süreç Boyutuna İlişkin Görüşlerin Ortalamaları ve Standart Sapma Değerleri

Süreç Değerlendirme	$\bar{X}$	ss
15. Öğretim elemanına rahatça soru sorulabilmektedir.	2,97	1,35
16. Öğretim elemanları konunun öğrenilmesi için kolaylaştırıcı yollar denemektedirler.	2,74	1,22
17. Öğretim elemanları programı amacına uygun şekilde uygulamaktadırlar.	2,92	1,21
18. Öğretim elemanları konuya/amaca uygun öğretim yöntemlerini kullanmaktadırlar.	2,78	1,21
19. Öğretim elemanları materyalleri etkili kullanmaktadırlar.	2,64	1,15
20. Program uygulanırken bir aksaklık yaşandığında çözümlenmesi için çaba harcanmaktadır.	2,76	1,30
21. Portalda sunulan ders materyalleri ve testler konuyu pekiştirici bir şekilde kullanılmaktadır.	2,58	1,20
22. Program süresince sınavlar sorunsuz bir şekilde uygulanmaktadır.	2,83	1,31
23. Portalda sunulan videolarda öğretim elemanı konuyu açık ve net bir şekilde anlatmaktadır.	2,85	1,23
Toplam	2,78	0,91

Tablo 9'a bakıldığında, öğrencilerin "Portalda sunulan ders materyalleri ve testler konuyu pekiştirici bir şekilde kullanılmaktadır" şeklindeki 21.maddeye "Katılmıyorum" düzeyinde ( $\bar{X}$ :2,58) cevaplar verdikleri, diğer tüm maddelere ise "Ne Katılıyorum ne de Katılmıyorum" düzeyinde cevaplar verdikleri görülmektedir. Süreç boyutunda öğrenciler "Öğretim elemanına rahatça soru sorulabilmektedir" maddesine ( $\bar{X}$ :2,97) diğer maddelerden daha olumlu görüş belirtmektedirler.

**Tablo 10.** Programın Ürün Boyutuna İlişkin Görüşlerinin Ortalamaları ve Standart Sapma Değerleri

Ürün Değerlendirme	$\bar{X}$	ss
24. Program sonunda öğrenciler bölümlerinde amaçlanan İngilizce seviyesine ulaşmaktadırlar.	2,03	1,16
25. Program uzaktan öğrenme becerilerini geliştirmiştir.	2,23	1,20
26. Program sonunda, kelime öğrenme stratejilerini geliştirmiştir.	2,20	1,18
27. Bence program hedeflerine ulaşmıştır.	2,04	1,18
28. Program karşılaşılan metinlerde bilinmeyen kelimeleri tahmin etme becerisini geliştirir niteliktedir.	2,27	1,16
29. Bu programa devam etmiş olmaktan memnundur.	2,16	1,25
30. Program kelimeleri hafızada tutma stratejilerini geliştirmiştir.	2,13	1,17
31. Program sonunda metinleri okuyup anlama yeteneğini geliştirmiştir.	2,23	1,20
32. Program sonunda öğrenciler kendilerini İngilizce yazarak ifade edebilecek seviyeye ulaşmışlardır.	1,98	1,15
33. Program sonunda öğrenciler gerektiğinde uygun kelimeyi kullanma stratejilerini uygulayacak seviyeye ulaşmışlardır.	2,10	1,17
34. Program sonunda öğrencilerin İngilizce iletişim kurma becerisi geliştirmiştir.	2,10	1,20
35. Program İngilizceye ilgiyi arttırmıştır.	2,04	1,18
36. Programın bana fayda sağladığını düşünüyorum.	2,15	1,31
Toplam	2,13	0,92

Tablo 10'a bakıldığında, öğrencilerin tüm maddelere "katılmıyorum" düzeyinde cevap verdikleri görülmüştür. "Program sonunda öğrenciler kendilerini İngilizce yazarak ifade edebilecek seviyeye ulaşmışlardır" maddesinin en düşük düzeyde ( $\bar{X}$ :1,98) kaldığı görülmektedir. Öğrencilerden programdan yeteri verimi alamadıkları çıkarımında bulunulabilir.

### 3.2. Uzaktan Eğitim ile Verilen İngilizce Dersi Öğretim Programının Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi

Bu bölümde, araştırmaya katılan öğrencilerin uzaktan eğitimle verilen İngilizce dersinin farklı değişkenlere göre değerlendirmelerine ilişkin bulgularına yer verilmiştir.

Tablo 11'de ki öğrencilerin uzaktan eğitimle yürütülen Yabancı Dil I dersi öğretim programı hakkındaki görüşlerinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U Testi sonucunda, aradaki farkın *girdi* boyutunda anlamlı olduğu bulunmuştur ( $U=19258,00$ ;  $p=0,04$ ). *Girdi* boyutunda erkeklerin kadınlardan daha olumlu bir görüşe sahip

oldukları görülmüştür. *Bağlam*, *süreç* ve *ürün* boyutunda ise anlamlı bir fark bulunamamıştır.

**Tablo 11.** Öğrencilerin Program Hakkındaki Görüşlerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Mann Whitney U Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	Sıra Ort.	Sıra Toplamı	U	p
Bağlam	Kadın	230	205,11	47174,50	20609,5	0,32
	Erkek	190	217,03	41235,50		
Girdi	Kadın	230	199,23	45823,00	19258,0	0,04
	Erkek	190	224,14	42587,00		
Süreç	Kadın	230	213,69	49148,00	21117,0	0,55
	Erkek	190	206,64	39262,00		
Ürün	Kadın	230	202,88	46662,50	20097,5	0,16
	Erkek	190	219,72	41747,50		

Dolayısıyla cinsiyetin öğrencilerin program hakkındaki görüşlerini *girdi* boyutunda etkileyen bir faktör olduğu görülmektedir. Fakat diğer boyutlar olan *bağlam*, *süreç* ve *ürün* boyutlarında ise cinsiyetin öğrencilerin program hakkındaki görüşlerini etkileyen bir faktör olmadığı görülmüştür.

Tablo 12'de ki öğrencilerin Yabancı Dil I dersi öğretim programı hakkındaki görüşlerinin öğrenim durumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U Testi sonucunda aradaki farkın *süreç* boyutunda anlamlı olduğu bulunmuştur ( $U=18818,50$ ;  $p=0,01$ ). *Süreç* boyutunda lisans öğrencileri ön lisans öğrencilerine göre daha olumlu görüşlere sahiptirler. Dolayısıyla öğrencilerin öğrenim durumları uzaktan eğitimle yürütülen Yabancı Dil I dersi öğretim programı hakkındaki görüşleri üzerinde *süreç* boyutunda anlamlı bir farklılığa sahiptir, fakat *bağlam*, *girdi* ve *ürün* boyutlarında anlamlı bir farklılığa sahip değildir.

Öğrencilerin Yabancı Dil I dersi öğretim programı hakkındaki görüşlerinin dersi alma durumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U Testi sonucunda aradaki farkın hiçbir boyutta anlamlı olmadığı bulunmuştur (Tablo 13). Dolayısıyla öğrencilerin uzaktan eğitimle yürütülen Yabancı Dil I dersi öğretim programı hakkındaki görüşleri dersi kaç kez aldıkları durumuna göre farklılaşmamaktadır.

Tablo 14'te ise öğrencilerin uzaktan eğitimle yürütülen Yabancı Dil I dersi öğretim programı hakkındaki görüşlerinin kendilerine ait bilgisayara sahip olma durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U Testi sonucunda aradaki farkın hiçbir boyutta anlamlı olmadığı bulunmuştur. Dolayısıyla kendilerine ait bilgisayara sahip olma durumunun öğrencilerin program hakkındaki görüşlerini etkileyen bir faktör olmadığı görülmektedir.

Tablo 15'de ki öğrencilerin uzaktan eğitimle yürütülen Yabancı Dil I dersi öğretim programı hakkındaki görüşlerinin ikamet edilen yerde ücretsiz internet erişimi durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U Testi sonucunda aradaki farkın *süreç* boyutunda anlamlı olduğu bulunmuştur ( $U=18783,00$ ;  $p=0,04$ ). *Süreç* boyutunda ücretsiz internet erişimine sahip olanların, ücretsiz internet erişimine sahip olmayanlara göre daha olumlu bir görüşe sahip oldukları görülmüştür. *Bağlam*, *girdi* ve *ürün* boyutunda ise anlamlı bir fark bulunamamıştır.

**Tablo 12.** Öğrencilerin Programa İlişkin Görüşlerinin Lisans ve Ön Lisans Değişkenine Göre Mann Whitney U Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Öğrenim	N	Sıra Ort.	Sıra Toplamı	U	p
Bağlam	Lisans	208	211,3	43958,0	21874,0	0,89
	Ön Lisans	212	209,6	44452,0		
Girdi	Lisans	208	217,4	45229,0	20603,0	0,25
	Ön Lisans	212	203,6	43181,0		
Süreç	Lisans	208	226,0	47013,5	18818,5	0,01
	Ön Lisans	212	195,2	41396,5		
Ürün	Lisans	208	210,3	43752,5	22016,0	0,98
	Ön Lisans	212	210,6	44657,5		

**Tablo 13.** Öğrencilerin Programa İlişkin Görüşlerinin Dersi Alma Değişkenine Göre Mann Whitney U Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Öğrenim	N	Sıra Ort.	Sıra Toplamı	U	p
Bağlam	İlk Defa	330	208,68	68865,50	14250,50	0,56
	İki ve Üzeri	90	217,16	19544,50		
Girdi	İlk Defa	330	206,64	68190,50	13575,50	0,21
	İki ve Üzeri	90	224,66	20219,50		
Süreç	İlk Defa	330	213,18	70350,50	13964,50	0,39
	İki ve Üzeri	90	200,66	18059,50		
Ürün	İlk Defa	330	205,30	67750,50	13135,50	0,10
	İki ve Üzeri	90	229,55	20659,50		

**Tablo 14.** Öğrencilerin Program Hakkındaki Görüşlerinin Bilgisayara Sahip Olma Değişkenine Göre Mann Whitney U Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Bilgisayar	N	Sıra Ort.	Sıra Toplamı	U	p
Bağlam	Evet	112	218,26	24445,00	16379,00	0,43
	Hayır	308	207,68	63965,00		
Girdi	Evet	112	213,99	23967,00	16857,00	0,72
	Hayır	308	209,23	64443,00		
Süreç	Evet	112	209,44	23457,50	17129,50	0,91
	Hayır	308	210,88	64952,50		
Ürün	Evet	112	224,08	25097,50	15726,50	0,17
	Hayır	308	205,56	63312,50		

**Tablo 15.** Öğrencilerin Program Hakkındaki Görüşlerinin Ücretsiz İnternet Erişimi Değişkenine Göre Mann Whitney U Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Bilgisayar	N	Sıra Ort.	Sıra Toplamı	U	p
Bağlam	Evet	251	213,10	53488,50	20556,50	0,60
	Hayır	169	206,64	34921,50		
Girdi	Evet	251	216,02	54220,50	19824,50	0,26
	Hayır	169	202,30	34189,50		
Süreç	Evet	251	220,17	55262,00	18783,00	0,04
	Hayır	169	196,14	33148,00		
Ürün	Evet	251	211,10	52986,50	21058,50	0,90
	Hayır	169	209,61	35423,50		

**Tablo 16.** Öğrencilerin Programa İlişkin Görüşlerinin 1.Dönem Aldıkları Not Değişkenine Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Not	n	Sıra Ort.	X <sup>2</sup>	sd	p	Anlamlı Fark
Bağlam	0-44	131	178,50	17,660	4	,00	A-C
	45-57	124	207,88				A-D
	58-72	102	237,75				A-E
	73-86	40	236,38				
	87-100	23	241,02				
Girdi	0-44	131	195,81	8,143	4	,09	
	45-57	124	199,76				
	58-72	102	232,68				
	73-86	40	236,41				
	87-100	23	208,63				
Süreç	0-44	131	176,25	18,684	4	,00	A-C
	45-57	124	212,13				A-D
	58-72	102	233,25				
	73-86	40	249,55				
	87-100	23	228,00				
Ürün	0-44	131	193,58	13,192	4	,01	A-C
	45-57	124	195,04				A-E
	58-72	102	228,63				B-E
	73-86	40	236,99				
	87-100	23	263,72				

A=0-44 B=45-57 C=58-72 D=73-86 E=87-100

Dolayısıyla ücretsiz internet erişimine sahip olma durumunun öğrencilerin program hakkındaki görüşlerini süreç boyutunda etkileyen bir faktör olduğu görülmektedir. Fakat diğer boyutlar olan bağlam, girdi ve ürün boyutlarında ise ücretsiz internet erişimine sahip olma durumunun öğrencilerin program hakkındaki görüşlerini etkileyen bir faktör olmadığı görülmüştür.

Öğrencilerin Yabancı Dil I dersi öğretim programı hakkındaki görüşlerinin 1.dönem aldıkları notlara göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis Testi sonucunda aradaki farkın *bağlam*, *süreç* ve *ürün* boyutlarında anlamlı olduğu bulunmuştur (Tablo 16). Farkın hangi ortalamalar arasında olduğunu belirlemek için gruplar arasında ikili olarak Mann Whitney U Testi kullanılmıştır.

Programın *bağlam* boyutundan elde edilen bulgulara göre, notu 0-44 arasında olan öğrencilerin program hakkındaki görüşleri ile notu 58-72 arasında olan öğrencilerin görüşleri, notu 58-72 arasında olan öğrencilerin lehine anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmüştür ( $U=4819,50$ ;  $p=0,00$ ). Aynı şekilde notu 0-44 arasında olan öğrencilerin program hakkındaki görüşleri ile notu 73-86 arasında olan öğrencilerin görüşleri, notu 73-86 arasında olan öğrencilerin lehine anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmüştür ( $U=1913,00$ ;  $p=0,01$ ). Ayrıca notu 0-44 arasında olan öğrencilerin program hakkındaki görüşleri ile notu 87-100 arasında olan öğrencilerin görüşleri, notu 87-100 arasında olan öğrencilerin lehine anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmüştür ( $U=1060,50$ ;  $p=0,02$ ).

Programın *süreç* boyutundan elde edilen bulgulara göre, notu 0-44 arasında olan öğrencilerin program hakkındaki görüşleri ile notu 58-72 arasında olan öğrencilerin görüşleri, notu 58-72 arasında olan öğrencilerin lehine anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmüştür ( $U=4857,50$ ;  $p=0,00$ ). Aynı şekilde notu 0-44 arasında olan öğrencilerin program hakkındaki görüşleri ile notu 73-86 arasında olan öğrencilerin görüşleri, notu 73-86 arasında olan öğrencilerin lehine anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmüştür ( $U=1743,50$ ;  $p=0,01$ ).

Programın *ürün* boyutundan elde edilen bulgulara göre ise, notu 0-44 arasında olan öğrencilerin program hakkındaki görüşleri ile notu 58-72 arasında olan öğrencilerin görüşleri, notu 58-72 arasında olan öğrencilerin lehine anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmüştür ( $U=5530,50$ ;  $p=0,02$ ). Aynı şekilde notu 0-44 arasında olan öğrencilerin program hakkındaki görüşleri ile notu 87-100 arasında olan öğrencilerin görüşleri, notu 87-100 arasında olan öğrencilerin lehine anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmüştür ( $U=1012,50$ ;  $p=0,01$ ). Ayrıca notu 45-57 arasında olan öğrencilerin program hakkındaki görüşleri ile notu 87-100 arasında olan öğrencilerin görüşleri, notu 87-100 arasında olan öğrencilerin lehine anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmüştür ( $U=967,50$ ;  $p=0,01$ ).

Programın *girdi* boyutundan elde edilen bulgulara göre ise gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Elde edilen bulgulardan hareketle, düşük not alan öğrencilerin yüksek not alan öğrencilere göre daha olumsuz bir tutum içerisinde oldukları söylenebilir.

Dolayısıyla öğrencilerin 1.dönem aldıkları notlara göre uzaktan eğitimle yürütülen Yabancı Dil I dersi öğretim programı hakkındaki görüşleri *bağlam*, *süreç* ve *ürün* boyutlarında anlamlı olarak farklılaşırken, *girdi* boyutunda anlamlı bir farklılığa sahip değildir.

#### 4. Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın amaçları doğrultusunda öğrencilere uygulanan ölçekten elde edilen bulguların analiz edilmesinin ardından şu sonuçlara varılmıştır:

- (i) Öğrencilerin program hakkındaki genel görüşleri olumsuz bir seviyededir.
- (ii) *Süreç* boyutunda öğrenciler daha olumlu görüşlere sahip olmalarına rağmen, bu boyutta bile görüşleri ortalama bir seviyededir. Diğer boyutlar olan *girdi*, *bağlam* ve *ürün* boyutlarında ise öğrenci görüşleri ortalamanın altındadır. Orhan ve Ay (2017), Batı Karadeniz bölgesinde bulunan bir devlet üniversitesinde uzaktan eğitimle yürütülmekte olan Yabancı Dil I dersi öğretim programını değerlendirmek amacıyla 2015-2016 öğretim yılında Yabancı Dil I dersini alan 715 birinci sınıf öğrencisi ile yaptıkları çalışmada öğrencilerin Yabancı Dil I dersi öğretim programından orta düzeyde memnun oldukları ve en çok memnun oldukları boyutun süreç boyutu olduğu sonucuna varmışlardır. Süreç boyutunun ardından ise bağlam, girdi ve ürün boyutlarının geldiği görülmüştür. Bu çalışmanın sonuçları söz konusu araştırmaya yakın sonuçlar vermektedir.
- (iii) Öğrenciler, Yabancı Dil I dersinin uzaktan eğitimle verilmesinin İngilizce bilgilerini geliştirmede etkili olmadığı görüşüne sahiptirler. Öte taraftan, Gaziantep Üniversitesi 1.sınıf öğrencilerine uzaktan eğitim yoluyla verilen İngilizce dersine yönelik öğrenci görüşlerini belirlemeye çalışan Şirin (2015), araştırma sonucunda öğrencilerin program hakkında olumlu görüşe sahip olduklarını tespit etmiştir.
- (iv) Öğrencilerin diğer maddelere kıyasla daha olumlu görüşlere sahip oldukları maddeler öğretim elemanları ile ilgili maddelerdir. Benzer şekilde, "İngilizce 1" dersine yönelik öğrenci görüşlerini çeşitli değişkenler açısından incelemeyi amaçlayan Ersoy (2015), öğrencilerin çoğunun öğretim elemanı ile ilgili olumlu görüşlere sahip olduğu sonucuna varmıştır.
- (v) Programın *girdi* boyutu hakkında erkekler öğrenciler kadın öğrencilerden daha olumlu görüşlere sahiptir.
- (vi) Ücretsiz internet erişimine sahip olan öğrencilerin, ücretsiz internet erişimine sahip olmayan öğrencilere göre süreç boyutunda daha olumlu görüşlere sahip oldukları görülmektedir.
- (vii) Birinci dönem alınan notlardan hareketle, daha başarılı olan öğrencilerin programa yönelik *bağlam*, *süreç* ve *ürün* boyutunda daha olumlu görüşlere sahip oldukları görülmektedir.
- (viii) Programın *süreç* boyutu hakkında lisans öğrencileri ön lisans öğrencilerine göre daha olumlu görüşlere sahiptirler.



Araştırmanın amaçları doğrultusunda öğrencilere uygulanan ölçekten elde edilen bulguların analiz edilmesinin ardından şu önerilerde bulunulabilir:

- (i) Uzaktan eğitimle yürütülen Yabancı Dil I dersi öğretim programının tüm boyutlarıyla, özellikle de ürün boyutu yönüyle, geliştirilmesi sağlanabilir.
- (ii) Öğretim programının yapılandırılmasında öğrencilerin beklentileri, ihtiyaçları ve İngilizce seviyeleri göz önünde bulundurulabilir.
- (iii) Uzaktan eğitimle yürütülen Yabancı Dil I dersi öğretim programına katılacak öğrenciler için uzaktan öğrenme ve internet kullanma konularında bilgilendirme ve yetkinliklerini artırma amaçlı kapsamlı ve farklı çalışmalar yapılabilir.
- (iv) Kişisel bilgisayarı olmayan öğrenciler için ücretsiz internet erişiminin sürekli olduğu üniversite yerleşkelerinde olanaklar artırılabilir.
- (v) Öğrencilere sunulan ve uzaktan eğitim portalına yüklenen öğretim materyali ve kaynakların nicelik ve nitelik olarak zenginleştirilmesi sağlanabilir.
- (vi) Uzaktan eğitim portalına yüklenen testlerin sayısı ve çeşitliliği artırılabilir.
- (vii) Programın değerlendirilmesinin ve geliştirilmesinin sürekliliğini sağlamak için programın uygulanmasına yönelik öğrenci görüşleri alınabilir ve anketler uygulanabilir.

## Kaynakça

- Al, U., & Madran, R. O. (2004). Web tabanlı uzaktan eğitim sistemleri: Sahip olması gereken özellikler ve standartlar. *Bilgi Dünyası*, 5(2), 259-271.
- Alpar, R. (2016). *Uygulamalı istatistik ve geçerlik-güvenirlik*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Can, A. (2017). *Spss ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Clark, T. A., & Verduin Jr, J. R. (1989). Distance Education: Its Effectiveness and Potential Use in Lifelong Learning. *Lifelong Learning*, 12(4), 24-27.
- Demir, E. (2014). Uzaktan Eğitime Genel Bir Bakış. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 39, 203-212.
- Ersoy, N.Ş. (2015). Uzaktan İngilizce dersinin farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 95-106.
- Farooq, M. U., Al Asmari, A., & Javid, C. Z. (2012). A study of online English language teacher education programmes in distance education context in Pakistan. *English Language Teaching*, 5(11), 91-103.
- Helvacı, M. A. (2010). Okullarımız değişime/yeniliğe ne kadar hazır? *Eğitime Bakış Dergisi*, 6(17), 47-53.
- İşman, A. (2011). *Uzaktan eğitim*. Ankara: Pegem Akademi.

Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Keegan, D. (1996). *Foundations of distance education*. London: Routledge.

Kutluca, T., & Ekici, G. (2010). Öğretmen adaylarının bilgisayar destekli eğitime ilişkin tutum ve öz-yeterlik algılarının incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38(38), 177-188.

Orhan, A. (2016). *Uzaktan eğitimle yürütülen yabancı dil dersi öğretim programının bağlam, girdi, süreç ve ürün (cipp) modeli ile değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Düzce: Düzce Üniversitesi.

Orhan, A., & Ay, Ş. Ç. (2017). Investigating Students' Perspectives of Foreign Language Distance Education Curriculum According to Some Variables. *Journal of Education and Training Studies*, 5(4), 190-203.

Şirin, R. (2015). *İngilizce dersinin uzaktan eğitime yönelik öğrenci görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi.

Ural, A., & Kılıç, İ. (2010). *Bilimsel araştırma süreci ve spss ile veri analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Uzaktan Eğitim (2014). *Uzaktan eğitimin geleneksel eğitimle karşılaştırılması*. (Erişim: 01/06/2017), <https://www.uzaktanegitim.com/haberler/uzaktan-egitimin-gele-gele-egitimle-karsilastirilmesi-102>

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

YÖK (2013). *Yükseköğretim kurumlarında uzaktan öğretime ilişkin usul ve esaslar*. (Erişim: 01/06/2017), [https://www.yok.gov.tr/documents/10279/34559/uzaktan\\_ogretim\\_esas\\_usul.pdf](https://www.yok.gov.tr/documents/10279/34559/uzaktan_ogretim_esas_usul.pdf)





## Araştırma Makalesi • Research Article

# Tae-Bo Egzersiz Programının Üniversiteli Kadın Öğrencilerde Fiziksel Motorik ve Psikososyal Çıktıları\*

## The Physical Motoric and Psychosocial Outcomes of Tae-Bo Exercise Program in University Female Students

Ali Tekin,<sup>a,\*\*</sup> Gülcan Tekin,<sup>b</sup> Emrah Aykora,<sup>c</sup> Melih Çalışır<sup>d</sup>

<sup>a</sup> Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Antrenörlük Eğitimi Bölümü, 13000, Bitlis/Türkiye.  
ORCID: 0000-0003-4029-5424

<sup>b</sup> Öğr. Gör., Bitlis Eren Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Antrenörlük Eğitimi Bölümü, 13000, Bitlis/Türkiye.  
ORCID: 0000-0003-1225-9231

<sup>c</sup> Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Antrenörlük Eğitimi Bölümü, 13000, Bitlis/Türkiye.  
ORCID: 0000-0003-1225-9231

<sup>d</sup> Öğr. Gör., Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Antrenörlük Eğitimi Bölümü, 13000, Bitlis/Türkiye.  
ORCID: 0000-0002-2133-2843

### MAKALE BİLGİSİ

#### Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 22 Aralık 2017

Düzeltilme tarihi: 10 Şubat 2018

Kabul tarihi: 11 Şubat 2018

#### Anahtar Kelimeler:

Aerobik Egzersiz

Sağlık

Obezite

Fiziksel Uygunluk

### ARTICLE INFO

#### Article history:

Received 22 December 2017

Received in revised form 10 February 2018

Accepted 11 February 2018

#### Keywords:

Aerobic Exercise

Health

Obesity

Physical Fitness

### ÖZ

Bu çalışmada, tae-bo egzersiz programına katılımın sedanter ve aşırı kilolu üniversiteli kadın öğrencilerinin fiziksel, motorik ve psiko-sosyal parametrelerine etkisini belirlemek amaçlanmıştır. 74 kadın öğrenci çalışmaya alınmış, bu öğrencilerden tesadüfi yöntemle Egzersiz Grubu (EG: 37) ve Kontrol Grubu (KG: 37) oluşturulmuştur. EG, 16 hafta boyunca egzersizlere katılmıştır. Boy (B), vücut ağırlığı (VA), vücut yağ yüzdesi (VYY), bel/kalça oranı (BKO), vücut kitle indeksi (VKİ), sağ ve sol el kavrama kuvveti (EKK), sırt kuvveti (SK), bacak kuvveti (BK), esneklik (E), maksimum oksijen tüketimi (VO<sub>2maks</sub>), sosyal fizik kaygısı (SFK), özsaygı (ÖS), olumsuz ruhsal belirtiler, genel fiziksel yeterlik (GFY) ve kendine güven (KEG) ölçümleri yapılmıştır. Analizlerde eşli ve bağımsız örneklem t-testleri ve Pearson korelasyon katsayısı (rxy) kullanılmıştır. Tae-bo egzersizine katılım; VA, BKO, VKİ, SK, BK, E, VYY, VO<sub>2maks</sub> gibi fiziksel ve motorik değişkenler ile SFK, KSE, ÖS, GFY ve KEG gibi psikososyal değişkenlere olumlu etki yapmıştır.

### ABSTRACT

In this study, it was aimed to expose the influence of participation in tae-bo aerobic exercise program on the physical, motoric and psychosocial parameters of sedentary and overweight university female students. 77 students were included in this study and the EG (n=37) and CG (n=40) were formed by those students randomly. EG participated in 48 exercises during 16 weeks. Height (H), body weight (BW), body mass index (BMI), body fat percent (BFP), waist-hip ratio (WHR), right and left hand-grip (HG), leg strength (LS) and back strength (BS), flexibility (F), VO<sub>2max</sub>, social physique anxiety (SPA), self-esteem (SE), negative psychological symptoms (NPS), general physical competence (GPC) and self-confidence (SC) measurements were taken. Independent and paired t-tests and Pearson product-moment correlation coefficient were utilized for analysis. Tae-bo exercise had a positive effect on physical and motoric and psychological variables such as BW, WHR, BMI, BS, LS, F, BFP, and VO<sub>2max</sub> and also on psychosocial variables such as SPA, SSI, SE, GPC and SC.

## 1. Giriş

Obezite, vücuda besinler ile alınan enerjinin, harcanan enerjiden fazla olmasından kaynaklanır ve vücut yağ

kitesinin, yağsız vücut kitesine oranının aşırı artması sonucu boy uzunluğuna göre vücut ağırlığının arzu edilen düzeyin üstüne çıkmasıdır.

\* Bu çalışma, Bitlis Eren Üniversitesi (BEÜ) Bilimsel Araştırma Proje Birimi (BEBAP 2014.13) tarafından desteklenmiş ve 23-26 Kasım tarihlerinde Manisa'da düzenlenen Dünya Spor Bilimleri Araştırmaları Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

\*\* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: atekin@beu.edu.tr

Vücut yağ dokularının düzenlenmesi ve obezite genetik yapı, çevresel uyarıcılar ve gelişimden etkilenir. Beslenme ve fiziksel aktivite davranışındaki değişimler obezite ile yakın ilişkilidir. İnsülin direnci, hipertansiyon, koroner kalp hastalığı, inme, safra kesesi hastalıkları, uyku apnesi, solunum yolu problemleri ve birçok kanser çeşidi şişmanlık ile ilişkilendirilmektedir (Pi-sunyer, 2009). Obezitenin ayrıca duygudurum, anksiyete, somatoform (Britz vd., 2000) ve depresyon ile ilişkisi bilinmekte (Siegel vd., 2000), anksiyete bozuklukları arasında da sosyal fobinin daha sık görüldüğü (Eren ve Erdi, 2003) bildirilmektedir. Obezitede beden imajı bozukluğu ve stigmatizasyona yatkınlık olduğu, obez bireylerde sosyal kaçınmanın ortaya çıktığı belirtilmektedir. Sosyal ortamlardan kaçınma davranışı obez bireylerde depresyon ve diğer bozuklukların gelişmesine katkıda bulunabilir (Eren ve Erdi, 2003). Obezler, beden imajlarını kötü algılayıp, vücutlarını beğenmeyebilir veya acayip bulabilirler. Genelde başkalarının da kendilerini bu yüzden çirkin bulduğunu, gülünç karşıladığını, hor gördüğünü, düşmanlık beslediğini düşünebilirler (Aydın ve Yiğit, 2003).

Obezite ve aşırı kilo uzun yıllardır üzerinde çalışılan konulardır. Özellikle son yıllarda obezite prevalansındaki artış ile konu üzerindeki çalışmalar ivme kazanmıştır. Aşırı şişmanlık ve obezitenin önlenmesi için düzenli fiziksel egzersiz son derece önemlidir. Egzersiz; planlı yapılandırılmış, istemli, fiziksel uygunluğun bir ya da bir kaç unsurunu geliştirmeyi amaçlayan sürekli aktivitelerdir. Egzersizin amacı oksijen dağılımını ve metabolik süreçleri yoluna koymak, kuvveti, dayanıklılığı geliştirmek, vücut yağ oranını azaltmak, kas-eklem hareketlerini iyileştirmektir. Sağlık risklerine göre en etkili ve kolay sürdürülebilir egzersizler aerobik olanlardır. Aerobik egzersiz, daha uzun süreli fakat daha az kuvvet harcanarak yapılır. Aerobik egzersizde sadece kastaki depolanmış enerji kaynakları (yağ dokusundaki yağ ve karaciğer glikojeni) kullanılmaktadır. Aerobik egzersiz dayanıklılığı inşa eder ve kalbin pompalama yeteneğini dengede tutar, uzayan dönemlerde çalışma oranını yükseltir. Düzenli uygulamalar kardiyak fonksiyonları güçlendirir ve omurgayı kuvvetlendirir. Ayrıca vücut yağ oranını azaltarak dış görünümü düzenler, kendini iyi hissetme duygusunu oluşturur, stres ile mücadelede en iyi çaredir ve psiko-sosyal sorunların azaltılması veya engellenmesinde aerobik egzersizlerle yüksek verim elde edilebilir.

Aerobik egzersizlerin, kilo kaybı sağlarken yağsız vücut kitlesini arttırdığı (Moinuddin vd., 2012), bel çevresi ölçümünü (Thorogood, 2011) ve bel-kalça oranı (Vatansev ve Çakmakçı, 2010), vücut yağ yüzdesi (Akdur, 2011) ve vücut kompozisyonunu (Bredin, vd., 2013) olumlu etkilediği; kassal dayanıklılık, kassal kuvvet (Kurt vd., 2010) ve aerobik uygunluğu arttırdığı (Bredin vd., 2013) dolayısıyla genel fiziksel yeterlilik ve görünüme katkı sağladığı (Köksal vd., 2006) netice olarak fiziksel ve genel sağlığı iyileştirdiği (Buffart vd., 2014) bildirilmiştir.

Aerobik egzersiz; yorgunluk algısı, depresyon, sosyal aktiflik ve yaşam kalitesini etkiler (Roppolo vd., 2013; Gordon vd., 2013). Aerobik egzersiz aynı zamanda stres (Vancampfort vd., 2011; Yeltepe ve Yargıç, 2011), depresif semptomlar (Gerber vd., 2013; Gary, 2013) ve kaygının (Asmundson vd., 2013) azaltılmasında etkilidir. Bu etki özellikle orta düzey aerobik egzersiz sonucu daha çok

görülmektedir (Ho vd., 2014). Bunlara ilaveten, fiziksel egzersizin algılanan fiziksel yeterliği artırarak sosyal fizik kaygının azalmasına (Sabiston vd., 2014; Sicilia, 2014), beden imgesi ve duygusal denge (Cooper, 2013) ve özsaygının (Salamuddin vd., 2014) artmasına destek olduğu raporlanmıştır.

İçinde müzik ve ritim olan, tempolu, eğlenceli ve çeşitli fiziksel aktiviteler egzersizin zevkli ve uzun süreli yapılabilmesini sağlamaktadır. Yoğun ilgi gösterilen aerobik egzersizlerinin farklı formatlarının ortaya çıkarılması, bu egzersiz çeşidine olan katılımı da oldukça artırmaktadır. Aerobik; müzik eşliğinde, özellikle kilo vermek amacıyla uygulanan, kas aktivitesi açısından kas gruplarını yoğun bir şekilde çalıştıran, eğlenceli bir egzersiz yöntemidir (Tortop vd., 2010).

Bu çalışmada aerobik egzersiz olarak uygulanacak olan Tae-Bo, 2000'li yıllarda popüler olmaya başlayan aerobik egzersiz türüdür. Tekvando pratiğini Billy Blanks tarafından geliştirilmiştir. Tae-bo kelimesi, Korece'de ayak ve bacak anlamına gelen "tae" ve İngilizce' deki boks anlamına gelen "boxing" kelimelerinin kısaltmasıdır. Tae-bo egzersizi tekvando, karate, boks, bale ve hip-hop hareketlerinin birleşiminden oluşur ve müzik eşliğinde uygulanır. Bu egzersiz esnasında kalp atım sayısı "yağ yakım eşiği" düzeyine gelir ve o seviyede belirli bir süre kalır. Tae-bo, kardio-vasküler ve kas sistemini geliştirmesinin yanında koordinasyon, denge ve esnekliği olumlu etkileyen kapalı alan (stüdyo) çalışmaları içerisinde, en etkili aerobik egzersiz türlerindedir. Bir saatlik bir çalışma sonucunda 500-800 kalori harcanır ki bu 300-400 kalorinin yakılabildiği geleneksel aerobik çalışmalarına göre daha fazladır (Hižnayová, 2013; Greer, 2016).

Bu kapsam doğrultusunda, gönüllü sedanter kadın üniversite öğrencilerinden aşırı kilolu olduğu bilimsel tekniklere göre belirlenenlerden oluşturulacak olan katılımcı grubuyla, 16 hafta boyunca yürütülecek olan bu araştırmanın amacı, öğrencilerin fiziksel, motorik ve psiko-sosyal özelliklerindeki değişimin belirlenmesidir.

## 2. Yöntem

Araştırmanın verilerini toplamak amacıyla niceliksel deneysel araştırma modellerinden kontrol gruplu ön ve son-test modeli kullanılmıştır.

### 2.1. Bağlam ve Katılımcılar

Çalışma Bitlis Eren Üniversitesi Yerleşkesi'nde yer alan farklı bölümlerde öğrenim gören gönüllü kadın öğrencileri kapsamıştır. Öğrencilerin fiziksel aktiflikleri Fiziksel Aktivite Değerlendirme (FAD) Anketi (Karaca vd., 2000) ile belirlenmiştir. FAD anketinde rapor edilen tüm aktivitelerin kilokalori/hafta değerleri toplanmış (Lee vd., 1992), kilokalori/hafta değeri aktivitelerin MET/hafta değerleri ve bireylerin vücut ağırlıkları çarpılarak bulunmuş (Ainsworth vd., 1993), aktivitelerin MET/hafta değerleri ise Karaca vd. (2000) kullandığı yöntemle hesaplanmıştır. FAD anketine göre hesaplanan haftalık enerji tüketimi 1000 kilokalori/hafta'dan az olanlar sedanter (Lee vd., 1992) olarak kabul edilmiştir. Tüm katılımcılardan egzersiz yapmasına engel teşkil edebilecek fiziksel, fizyolojik ve metabolik hastalıklarının olmadığına dair sağlık raporu

istenmiştir. Kardiyopulmoner ve iltihaplı eklem diz dahil sistemik patoloji; bir ağrı ile ilgili yaralanma ve cerrahi öyküsü, aktif müdahalesi ya da son 2 ay içinde bir anti-inflamatuar ilaç, kortikosteroid, veya hydrodilatation enjeksiyon veya fizik tedavi de dahil olmak üzere son 3 ay içerisinde kriterlerden herhangi biri mevcut olanlar çalışmaya dahil edilmemiştir. Herhangi bir sağlık sorunu olmayan, en az 2 yıldır sedanter yaşam tarzı sürdürdükleri ve aşırı kilolu/obez oldukları yukarıda açıklanan yöntemlerle belirlenen 77 öğrenciye çalışma ile gerekli tüm bilgiler araştırmacılar tarafından verilmiş, gönüllü katılım prensibi anlatılmıştır. Egzersiz programında yer alan öğrencilerden en fazla 3 oturuma katılmayanların çalışma dışında bırakılacağı hatırlatılmıştır. Daha sonra katılımcılar EG'ye 37, KG'ye 40 olmak üzere tesadüfi olarak dağıtılmıştır. Kontrol grubundan normal yaşantılarına devam etmeleri istenmiş, tüm katılımcılara günlük beslenmelerine her zamanki gibi devam etmeleri söylenmiş, egzersiz grubunda yer alanların egzersiz esasında ve sonrasında su içebilecekleri belirtilmiştir. Veri toplama sonuçlarında eksik işaretleme yapan KG grubundan 3 katılımcıya ait bulgular değerlendirmeye alınmamıştır.

Egzersiz programı, Bitlis Eren Üniversitesi Yerleşkesinde bulunan mücadele sporları salonunda yürütülmüştür. Fiziksel ve motorik ölçümler aynı spor salonunda proje kapsamında temin edilen teçhizatla oluşturulan BESYO Spor Fizyolojisi Laboratuvarı'nda alınmıştır. Envanter, anket ve ölçek uygulamaları BESYO toplantı odasında tek oturumda ön ve son test olarak yapılmıştır. EG 16 hafta boyunca haftada 3 gün 60 dakika süren, kalp atım sayısının 50-60 şiddetinde taeba aerobik egzersiz programına katılmıştır. Her egzersiz oturumu 15 dakika ısınma (warm-up) yürüyüşü/çok hafif tempolu koşu ile başlamış sonrasında 15 dakika esnetme çalışması yapılmıştır. Devamında, karate-do, taekwon-do, kick-boks ve muay-thai (Tayland boks) gibi sporlarda kullanılan tekme ve yumruk serileri, yüksek ritimli müzik eşliğinde 30 dakika uygulanmıştır. Katılımcılar tüm hareketleri eğitmen eşliğinde eşzamanlı (senkronize) olarak yapmaya çalışmışlardır. Bu çalışmalarda dövüş teknikleri karşılıklı olarak uygulanmamış ancak temel teknikler doğru bir şekilde öğretilmeye gayret edilmiştir. Oturumun son 15 dakikası soğuma egzersizlerine (cool-down) ayrılmıştır. Egzersizin şiddeti, egzersiz bitiminden hemen sonra boyundaki karotid atardamardan 10 saniyedeki kalp atım sayımı sonucunda Karvonen metoduna göre hedef kalp atım sayısı (HR) yöntemi ile tespit edilmiştir (Zorba, 1995).

[Formül:  $HR_{max}=220-Yaş$ ,  $HR=HR_{max}-HR_{dinlenik}$ , %60  $THR=(0.60 \times HRR)+HR_{dinlenik}$ ]

## 2.2. Verilerin Toplanması

Bilgi Formu: Çalışmada veri toplamak için öncelikle araştırmacılar tarafından hazırlanan sağlık, sosyo-demografik özellikler ve obezite ile ilgili sorulardan oluşan Bilgi Formu her iki gruba uygulanmıştır.

### 2.2.1. Fiziksel ve Motorik Ölçümler

B: B ölçümü, denekler ayakta dik pozisyonda dururken Holtain marka kayan kaliper ile skalanın üzerinde kayan kaliper başlarının üzerine dokunacak şekilde ayarlanacak ve uzunluk 1mm hassasiyetle okunmuş ve kaydedilmiştir.

VA: VA ölçümü, katılımcıların ayakları çıplakken ve sadece şort ve tişört giymiş halde 20 grama kadar hassas bir kantarda (Angel marka) yapılmıştır (Saygın vd., 2005).

VYY, VKİ ve BKO: Bodystat 1500 Vücut Kompozisyon Analizörü ile ölçülmüştür (Bodystat 1500, Bodystat Ltd, Douglas, British Isles). Bodystat, bio-elektrik empedans analiziyle (BIA) vücut kompozisyonunu ve ilgili parametreleri en hassas şekilde ölçen bir araçtır. BIA salık verilen protokole göre yapılmıştır (Kyle vd., 2004).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), VKİ'si 25-29,9 arasında olan bireyleri kilolu, 30 veya üzerindeki obez olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla aşırı kiloluluk VKİ değeri 27-29,9 arası kabul edilebilir (Baltacı, 2008). DSÖ obeziteyi sadece VKİ ile değil aynı zamanda BKO ile de değerlendirmektedir. DSÖ'ye göre BKO kadınlarda 0.85'den ve erkeklerde ise 1.0'den fazla ise bu durum android tip obezite olarak kabul edilmektedir.

E: Esneklik ölçümünde standart otur-eriş (sit and reach) sehпасı (Lafayette Instrument Company, Lafayette, IN) kullanıldı. Sehpa dayanıklı ve hafif alüminyumdan imal edilmiştir. Sehpa üzerindeki skala 1/2" inç artışlarla, 23"e ve santimetre olarak 59 cm. dir. Katılımcılar 5 dakika ısınmadan sonra ayakları düz ve panele dayanmış bir şekilde oturdular, dizlerini bükmeden gövdelerini ileri doğru eğdiler, elleriyle kayan barı maksimum seviyede itmeye çalıştılar. En uzak noktada öne ya da geriye esnemenin 1-2 sn. beklendi. İki denemede daha iyi olan değer kaydedildi.

EKK: Takei marka TKK 5401 model (Grip- D, Takei Scientific Instruments Co. Ltd., Tokyo, Japan) el dinamometresi ile ölçüm yapıldı. Araç, sol ve sağ ön kol bükücü kasların gücünü 3 haneli LCD (dijital) ekranda kgf cinsinden görüntüler. Ölçüm aralığı 5.0-100 kgf, minimum ölçüm artışı 0.1 kgf ve hassasiyeti  $\pm 2.0$  kgf dir. Beş dakika ısınmadan sonra dinamometre katılımcının eline göre ayarlandı. Katılımcı ayakta iken ölçüm yapılan kolu bükmeden ve vücuda temas etmeden kol vücuda 30°'lik açı yaparken ölçüm alındı. Bu durum sağ ve sol el için iki defa tekrar edildi ve en iyi değer kaydedildi. Tekrarlar arasında 30 sn. dinlenildi (Halder vd., 2015).

BK ve SK: Ölçüm, Takei marka TKK 5402 model (Back-D, Takei Scientific Instruments Co. Ltd., Tokyo, Japan) sırt-bacak dinamometresi yapıldı. Araç, sırt ve bacak kuvvetini 3 haneli LCD (dijital) ekranda kgf cinsinden görüntüler. Ölçüm aralığı 20-300 kgf, minimum ölçüm artışı 0.5 kgf ve hassasiyeti  $\pm 0.6$  kgf dir. Beş dakika ısınmadan sonra, bacak kuvveti ölçümü için katılımcı ayakta dizleri bükük durumda iken ayaklarını dinamometre sehпасının üzerine yerleştirdi. Kollar gergin, sırt düz, gövde hafifçe öne eğik, dizler bükülürken elleri ile kavradığı dinamometre barını bacaklarını kullanarak dikey olarak maksimum oranda yukarı çekti (squat pozisyonunda yükselme). Bu çekiş iki defa tekrar edilip en iyi değer kaydedildi. Tekrarlar arasında 30 sn. dinlenildi (Halder vd., 2015). Sırt kuvveti aynı dinamometre ile ölçüldü. Katılımcı beş dakika ısınmadan sonra ayaklarını dinamometre sehпасının üzerine yerleştirdi. Kollar gergin, sırt ve dizler düz gövde hafifçe öne eğikken elleri ile kavradığı dinamometre barını dikey olarak maksimum oranda yukarı çekti. Bu çekiş iki defa tekrar edilip en iyi değer kaydedildi. Tekrarlar arasında 30 sn. dinlenildi (Halder vd., 2015).

VO<sub>2max</sub>: Monark 928E Model (yeni tip, Varberg, Sweden) Ergonomik Bisiklet-VO<sub>2max</sub> Ölçüm Ergometresi kullanıldı. Modelin patentli direnç sistemi testten önce, test esnasında ve test sonrası direnç kontrolü sağlar. Bisiklet hızdan bağımsız olarak çalışır. Ölçüm esnasında, ekrandan iş gücünü hızdan bağımsız olarak ayarlayabilir. Sınırsız sayıda protokoller oluşturabilir ve PC yazılımında veri analizi, USB portu ile PC bağlantısı yapılabilir. Åstrand, YMCA, WHO veya PWC protokolleriyle VO<sub>2max</sub> hesaplamasına olanak sağlar. Ölçümler yazılımda Åstrand protokolü işaretlenerek yapıldı. Ana yüklenmeye geçilmeden önce 5 dakika ısınma fazında çalışıldı (Larsen et al., 2014).

## 2.2.2. Psiko-sosyal Ölçümler

### 2.2.2.1. Sosyal Fizik Kaygı Envanteri (SFKE)

Bireylerin fiziksel görünüşlerinin başkaları tarafından değerlendirilirken hissettikleri kaygıyı ölçmek için Hart vd. (1989) tarafından geliştirilen bu envanter 12 maddeden oluşmaktadır Maddeler 5'li likert tipi değerlendirme ile cevaplandırılmaktadır. Envanterden alınabilecek en düşük puan 12 ve en yüksek puan 60'dır. SFKE'den alınan puan arttıkça kişinin dış görünüşünden duyduğu kaygı düzeyi de artmaktadır. Envanterde 5 madde "kişinin fiziksel görünümü hakkındaki rahatsızlık hissinden" oluşurken, kalan 7 madde ise "kişinin fiziksel görünümünün başkaları tarafından olumsuz değerlendirilme beklentisini" içermektedir. Bu envanterin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Mülazımoğlu ve Aşçı (2006) tarafından yapılmıştır.

### 2.2.2.2. Marsh Kendini Fiziksel Tanımlama Envanteri (MKFTE)

Kendini Fiziksel Tanımlama Envanteri (Physical Self-Description Questionnaire, PSDQ) Marsh (1994) tarafından geliştirilmiş ve Türkçe uyarlaması Aşçı (2000) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçek, dokuz fiziksel benlik kavramı (sağlık, koordinasyon, fiziksel aktivite, vücut yağ, spor yeteneği, görünüm, kuvvet, esneklik, dayanıklılık) ve iki genel benlik kavramı bileşeni (genel fiziksel yeterlik ve kendine güven) olmak üzere toplam 11 alt boyutu içermektedir. Bu çalışmada, ölçüm aracına ait koordinasyon, görünüm, kuvvet, esneklik, dayanıklılık, genel fiziksel yeterlik ve kendine güven boyutları kullanılmıştır. "Sağlık" ve "Kendine güven" boyutları sekiz, diğer boyutlar 6 maddeye sahiptir. Toplam 70 maddeyi içeren ölçek, "1: Tamamen yanlış" ve "6: Tamamen doğru" arasında değişen altılı değerlendirme basamağına sahiptir. Türkçeye uyarlanan PSDQ alt ölçeklerinin iç tutarlık katsayısı Cronbah Alpha 0.87 ve 0.98 arasında değişmektedir (Aşçı, 2000). Bu çalışmada genel benlik kavramı bileşenleri olan genel fiziksel yeterlik (GFY) ve kendine güven (KEG) alt ölçekleri kullanılmıştır.

### 2.2.2.3. Benlik Saygısı Ölçeği (BSÖ)

Araştırmada benlik saygısı ölçümü için kullanılan ve orijinal formu İngilizce "Rosenberg Self Esteem Scale" ismini taşıyan ölçek, 1963 yılında Morris Rosenberg tarafından geliştirilmiştir. Ölçek Füsün Çuhadaroğlu (1986) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Bu çalışmada söz konusu ölçeğin kısa formu kullanılmıştır. Ölçek, beş olumlu beş olumsuz ifadenin yer aldığı on sorudan oluşmaktadır. Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği, bireylerin "Çok Doğru", "Doğru", "Yanlış", "Çok Yanlış" seçeneklerinden en uygun olanını

işaretledikleri dörtlü likert tipi bir ölçektir. Benlik saygısı alt ölçeğinden alınan puanlar, 0-6 arasında olup; 0-1 puan yüksek, 2-4 puan orta ve 5-6 puan düşük benlik saygısını göstermektedir.

### 2.2.2.4. Kısa Semptom Envanteri (KSE)

Ülkemizde Şahin ve Durak (1994) tarafından Türkçeye uyarlaması, geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Katılımcıların kendi beyanlarına dayalı 53 maddelik 5'li likert tipi bir ölçektir. Maddeler "hiç" ve "çok fazla" ifadelerine karşılık gelen 0-4 değerleri arasında derecelendirilir. KSE; depresyon, anksiyete, olumsuz benlik, somatizasyon ve hostilite alt ölçeklerinden oluşur. Alt ölçek puanlarının hesaplanmasıyla toplam puan elde edilir. Ölçekten alınan toplam puanların yüksekliği, bireyin ruhsal belirtilerinin arttığını gösterir.

## 2.3. Verilerin Analizi

Elde edilen bulgular SPSS İstatistik Paket Programında analiz edilmiş; tanımlayıcı istatistikler verilmiştir. Verilerin normalliği ShapiroWilk testi ile belirlenmiştir. Karşılaştırmalardan önce KG ve EG katılımcılarının ilk ve son ölçüm puanlarının varyans eşitliği gözden geçirilmiş, değerlerin tüm değişkenlerde eşit varyanslara ( $p>.05$ ) sahip olduğu görülmüştür. Yani iki örneklem verisi de normal dağılım gösteren ana kütlelerden gelmektedir. Bu nedenle eşli grupların karşılaştırılmasında parametrik testlerden eşli örneklem t-testi, bağımsız ikili grupların karşılaştırılmasında parametrik testlerden bağımsız örneklem t-testi kullanılmıştır. Anlam düzeyi  $p<0.05$  ve güven aralığı % 95'e göre yorumlanmıştır. Parametrik iki farklı değişken arasındaki ilişkinin yönü ve şiddetini belirleme işlemi parametrik Pearson çarpım-moment korelasyon katsayısı (rxy) ile yapılmıştır.

## 3. Bulgular

Grup içi karşılaştırma sonuçları tae-bo egzersizine katılımın faydalarına işaret etmektedir. EG katılımcılarının ilk ve son ölçüm ortalamalarına göre; tae-bo egzersizine katılımın fiziksel, motorik ve fizyolojik değişkenler olan VA, BKO, VKİ, SK, BK, E, VYY, VO<sub>2maks</sub> üzerinde olumlu bir etki yarattığı açıktır. Benzer olumlu etki psiko-sosyal değişkenler olarak ele aldığımız SFK, KSE, ÖS, GFY ve KG için de geçerlidir (Tablo 1).

**Tablo 1.** Katılımcıların Tanımlayıcı İstatistikleri

	Grup	n	Min.	Maks.	$\bar{X}$	ss
Yaş	EG	37	18	24	20,86	1,377
	KG	37	18	24	20,67	1,650
Boy	EG	37	157	175	162,11	0,041
	KG	37	155	170	162,62	0,036
VA	EG	37	65,30	83,20	70,44	3,962
	KG	37	65,00	80,00	69,59	3,657
BKO	EG	37	,90	1,04	,9765	0,033
	KG	37	,89	1,04	,9735	0,026
VKİ	EG	37	23,90	31,31	26,8519	2,001
	KG	37	23,18	31,25	26,3678	2,008
EKK	EG	37	11,70	32,40	21,9243	5,164
	KG	37	12,30	33,05	22,5730	5,131
Sağ	EG	37	9,90	34,60	21,3946	5,523
	KG	37	10,85	34,70	22,0405	5,449
SK	EG	37	30,00	97,50	64,2973	18,18

BK	KG	37	30,60	98,25	64,9432	18,21
	EG	37	22,50	89,50	52,2703	16,22
	KG	37	23,10	89,75	52,8905	16,25
E	EG	37	3,17	19,56	8,9143	3,559
	KG	37	2,97	19,66	8,8684	3,56
VYY	EG	37	16,66	36,16	25,7041	5,06
	KG	37	16,95	37,29	26,1339	5,428
VO2max	EG	37	23,13	50,68	38,8211	5,998
	KG	37	23,13	50,48	38,7751	5,985
SFK	EG	37	25,00	51,00	34,7838	8,350
	KG	37	26,00	50,00	35,5676	8,398
KSE	EG	37	25,00	175,0	101,621	36,11
	KG	37	25,00	176,0	102,405	36,18
ÖS	EG	37	1,00	5,00	3,2162	1,003
	KG	37	2,00	5,00	3,2973	,845
GFY	EG	37	10,00	28,00	20,0270	4,913
	KG	37	9,00	27,00	19,2432	4,968
KEG	EG	37	12,00	30,00	21,4054	4,657
	KG	37	11,00	29,00	20,6216	4,739

Diğer taraftan, egzersiz programı boyunca sedanter yaşamlarına devam eden KG katılımcılarının bazı değişkenlerinde değişim görülmezken VO2max, SFK, KSE, GFY ve KG puan ortalamalarında başlangıç düzeylerine göre daha kötüye gidiş söz konusudur (Tablo 2).

Gruplar arası karşılaştırmalar grup içi karşılaştırma sonuçlarını büyük ölçüde teyit eder niteliktedir. Gruplar arası

**Tablo 2.** Eşli Grupların İlk ve Son Ölçüm Ortalamalarının Karşılaştırılması

Değişken	Gruplar	Ölçüm	n	$\bar{x}$	ss	sho	t	p
VA	EG	İlk-Son	37	4,48919	1,88057	,30916	14,520	,000*
	KG	İlk-Son	37	-,05135	,21810	,03586	-1,432	,161
BKO	EG	İlk-Son	37	,04242	,02533	,00416	10,187	,000*
	KG	İlk-Son	37	,00052	,00473	,00078	,671	,507
VKİ	EG	İlk-Son	37	1,71181	,71814	,11806	14,499	,000*
	KG	İlk-Son	37	-,00854	,02946	,00484	-1,764	,086
EKK Sağ	EG	İlk-Son	37	,00270	,02874	,00472	,572	,571
	KG	İlk-Son	37	-,00676	,02096	,00345	-1,961	,058
EKK Sol	EG	İlk-Son	37	-,12973	,63284	,10404	-1,247	,220
	KG	İlk-Son	37	-,12973	,63284	,10404	-1,247	,220
SK	EG	İlk-Son	37	-17,17568	7,95754	1,30821	-13,129	,000*
	KG	İlk-Son	37	,01486	,09344	,01536	,968	,340
BK	EG	İlk-Son	37	-15,04054	8,49622	1,39677	-10,768	,000*
	KG	İlk-Son	37	-,00811	,23378	,03843	-,211	,834
E	EG	İlk-Son	37	-4,06162	,75183	,12360	-32,861	,000*
	KG	İlk-Son	37	,01162	,04106	,00675	1,722	,094
VYY	EG	İlk-Son	37	3,39953	1,90995	,31399	10,827	,000*
	KG	İlk-Son	37	-,02190	,16815	,02764	-,792	,433
VO2max	EG	İlk-Son	37	-4,40000	,95924	,15770	-27,901	,000*
	KG	İlk-Son	37	-,26649	,78669	,12933	-2,061	,047
SFK	EG	İlk-Son	37	4,86486	1,73465	,28517	17,059	,000*
	KG	İlk-Son	37	-,10811	,31480	,05175	-2,089	,044
KSE	EG	İlk-Son	37	2,37838	2,05955	,33859	7,024	,000*
	KG	İlk-Son	37	,18919	,39706	,06528	2,898	,006
ÖS	EG	İlk-Son	37	,48649	,55885	,09187	5,295	,000*
	KG	İlk-Son	37	-,08108	,36350	,05976	-1,357	,183
GFY	EG	İlk-Son	37	-6,13514	3,18121	,52299	-11,731	,000*
	KG	İlk-Son	37	,10811	,31480	,05175	2,089	,044
KEG	EG	İlk-Son	37	-4,37838	3,89695	,64065	-6,834	,000*
	KG	İlk-Son	37	,16216	,37368	,06143	2,640	,012

\*p<.05

karşılaştırmalarda ilk ölçümler açısından herhangi bir etkiden söz edilemezken, son ölçümler; VA, BKO, VKİ, SK, BK, E, VYY, VO2max, SFK, ÖS, GFY ve KG puan ortalamalarında EG katılımcıları lehine olumlu ve anlamlı bir değişim söz konusudur. Gruplar arası karşılaştırmalara göre ta-e-bo egzersizine katılım KSE ve EKK'yi etkilememiştir (Tablo 3).

Tablo 4'te yer alan korelasyon analizi sonuçları, VA ile VKİ, VYY ve SFK arasında pozitif; VKİ ile VYY ve SFK arasında pozitif; sağ ve sol EKK ile VKİ arasında negatif; EKK ile SK ve E arasında pozitif; SK ile BK arasında pozitif; E ile KG arasında pozitif; VYY ile SFK arasında pozitif; KSE ile ÖS arasında negatif bir ilişki olduğunu işaret etmektedir. Yani vücut ağırlığı ile vücut yağ yüzdesi ve vücut kitle indeksi karşılıklı ilişki içindedir. Bir başka deyişle vücut yağ yüzdesinde meydana gelen değişim SFK'yi arttırmakta veya azaltmaktadır. Diğer taraftan BKO ve VO2maks ile diğer değişkenler arasında herhangi bir ilişkiye rastlanmamıştır. VA aynı zamanda SFK ile de etkileşim içindedir, yani, vücut ağırlığının artması veya azalması bedenle ilgili duyulan fizik kaygıda farklılık yaratmaktadır. Benzer ilişki VYY ile SFK arasında da tespit edilmiştir. Vücut yağ yüzdesindeki farklılaşma sosyal ortamda bedenle ilgili duyulan kaygı düzeyinin belirleyicisi durumundadır.

**Tablo 3.** Bağımsız Grupların İlk ve Son Ölçüm Ortalamalarının Karşılaştırılması

<i>Değişken-Ölçüm</i>	<i>Gruplar</i>	<i>n</i>	$\bar{X}$	<i>ss</i>	<i>sho</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
VA- İlk	KG	37	69,5946	3,65794	,60136	-,953	,344
	EG	37	70,4405	3,96852	,65242		
VA- Son	KG	37	69,6108	3,65626	,60108	3,896	,000*
	EG	37	65,9514	4,39113	,72190		
BKO- İlk	KG	37	,9735	,02675	,00440	-,419	,676
	EG	37	,9765	,03335	,00548		
BKO-Son	KG	37	,9730	,02708	,00445	4,964	,000*
	EG	37	,9341	,03930	,00646		
VKİ-İlk	KG	37	26,3678	2,00893	,33027	-1,038	,303
	EG	37	26,8519	2,00191	,32911		
VKİ-Son	KG	37	26,6307	2,04699	,33652	3,114	,003*
	EG	37	25,1401	2,07011	,34032		
EKK Sağ-İlk	KG	37	22,5730	5,13158	,84363	,542	,590
	EG	37	21,9243	5,16416	,84898		
EKK Sağ-Son	KG	37	22,5797	5,12797	,84303	,550	,584
	EG	37	21,9216	5,17269	,85039		
EKK Sol-İlk	KG	37	22,0405	5,44964	,89592	,506	,614
	EG	37	21,3946	5,52323	,90801		
EKK Sol-Son	KG	37	22,1703	5,40246	,88816	,511	,611
	EG	37	21,5243	5,47846	,90065		
SK-İlk	KG	37	64,9432	18,21157	2,99396	,153	,879
	EG	37	64,2973	18,18976	2,99038		
SK-Son	KG	37	64,9284	18,19316	2,99094	-4,150	,000*
	EG	37	81,4730	16,03033	2,63537		
BK-İlk	KG	37	52,9162	16,20525	2,66413	,171	,864
	EG	37	52,2703	16,22652	2,66762		
BK-Son	KG	37	52,9243	16,15020	2,65508	-3,862	,000*
	EG	37	66,7838	14,69010	2,41504		
E-İlk	KG	37	8,8684	3,56380	,58588	-,055	,956
	EG	37	8,9143	3,55982	,58523		
E-Son	KG	37	8,8568	3,56737	,58647	-4,917	,000*
	EG	37	12,9759	3,63821	,59812		
VYY-İlk	KG	37	26,1339	5,42892	,89251	,352	,726
	EG	37	25,7041	5,06112	,83204		
VYY-Son	KG	37	26,1558	5,44711	,89550	3,173	,002*
	EG	37	22,3046	4,98201	,81904		
VO <sub>2max</sub> -İlk	KG	37	38,7751	5,98550	,98401	-,033	,974
	EG	37	38,8211	5,99811	,98608		
VO <sub>2max</sub> -Son	KG	37	39,0416	5,86430	,96409	-3,059	,003*
	EG	37	43,2211	5,88842	,96805		
SFK-İlk	KG	37	35,5676	8,39822	1,38066	,403	,688
	EG	37	34,7838	8,35043	1,37280		
SFK-Son	KG	37	35,6757	8,41313	1,38311	3,102	,003*
	EG	37	29,9189	7,52912	1,23778		
KSE-İlk	KG	37	102,4054	36,18737	5,94917	,093	,926
	EG	37	101,6216	36,11659	5,93753		
KSE-Son	KG	37	102,2162	36,14411	5,94205	,359	,721
	EG	37	99,2432	35,06217	5,76419		
ÖS-İlk	KG	37	3,2973	,84541	,13898	,376	,708
	EG	37	3,2162	1,00375	,16501		
ÖS-Son	KG	37	3,3784	,98182	,16141	3,163	,002*
	EG	37	2,7297	,76915	,12645		
GFY-İlk	KG	37	19,2432	4,96882	,81687	-,682	,497
	EG	37	20,0270	4,91306	,80770		
GFY-Son	KG	37	19,1351	4,90556	,80647	-7,357	,000*
	EG	37	26,1622	3,11371	,51189		
KEG-İlk	KG	37	20,6216	4,73962	,77919	-,717	,475
	EG	37	21,4054	4,65749	,76569		
KEG-Son	KG	37	20,4595	4,79927	,78900	-5,463	,000*
	EG	37	25,7838	3,48118	,57230		

\*p&lt;0.05



**Tablo 4.** Değişkenler Arası Korelasyon

	VA	BKO	VKİ	EKK Sağ	EKK Sol	SK	BK	E	VYY	VO <sub>2max</sub>	SFK	KSE	ÖS	GFY	KEG
VA	1														
BKO	-,096	1													
VKİ	,786(*)	-,084	1												
EKKSağ	-,145	,148	-,416(*)	1											
EKKSol	-,214	,018	-,407(*)	,874(*)	1										
SK	-,148	,119	-,187	,535(*)	,524(*)	1									
BK	-,167	,029	-,200	,412(*)	,294	,436(*)	1								
E	-,073	,059	-,176	,397(*)	,487(*)	,249	-,108	1							
VYY	,418(*)	,015	,535(*)	-,124	-,210	-,322	-,107	-,149	1						
VO <sub>2max</sub>	,048	,051	,040	-,129	-,199	,045	,001	-,161	,208	1					
SFK	,603(*)	-,047	,703(*)	-,269	-,259	-,097	-,089	-,134	,466(*)	,227	1				
KSE	,118	,079	-,024	,232	,182	-,101	-,211	,320	,280	,014	-,033	1			
ÖS	-,105	,219	-,171	,228	,126	,216	,307	-,122	-,319	,131	-,033	-,466(*)	1		
GFY	-,070	-,223	,080	,015	,046	-,070	-,129	,101	,295	,091	,279	,128	-,376(*)	1	
KEG	-,251	,243	-,295	,239	,198	,277	,029	,489(*)	-,273	-,264	-,224	,012	,206	-,122	1

\*p&lt;.05

#### 4. Sonuç ve Değerlendirme

Düzenli ve uzun süreli tae-bo egzersiz programına katılımın sedanter aşırı kilolu (bayan) üniversite öğrencilerinin fiziksel, motorik ve psiko-sosyal parametrelerine etkisini belirlemek amacıyla tasarlanan çalışmanın bu bölümünde katılımcılardan elde edilen verilere uygulanan istatistiksel analizlerle ulaşılan sonuçlar alanyazına göre tartışılmış ve bazı önerilerde bulunulmuştur.

Mevcut alanyazında aerobik egzersizin fiziksel, fizyolojik ve motorik özelliklere olan etkisini konu edinen çalışmalar proje çalışmamızdan elde edilen sonuçları desteklemektedir. Çolakoğlu ve Şenel (2003), sekiz haftalık aerobik (koş-yürü) egzersiz, Karacan vd. (2004), on iki haftalık aerobik egzersiz, Patlar vd. (2005), sekiz haftalık aerobik egzersiz, Erbaş (2007) altı aylık aerobik egzersiz, İri vd. (2010), sekiz haftalık yürüyüş egzersiz, Stasiulis vd., (2010) sekiz haftalık aerobik bisiklet egzersiz uygulaması akabinde obez ve sedanter kadınların VA, VYY ve VKİ puanlarında anlamlı azalmayı raporlamışlardır. Aşırı kilolu veya obez 173 sedanter kadına uygulanan 12 haftalık aerobik egzersiz programı VO<sub>2max</sub> ve VA ölçümlerinde anlamlı fark sağlamıştır (Campbell vd., 2010). Sedanter 20 kadınla 8 hafta sürdürülen aerobik-koş-yürü egzersizleri sonrasında VA, VKİ, VYY ve BKO değişkenlerinde anlamlı farklılık bulunmuştur (Kızılay, 2012). Sekiz haftalık step-aerobik egzersiz programı sonucunda sedanter obez 15 gönüllü ve sağlıklı kadının VA, VKİ, E, Vo<sub>2max</sub>, SK, BK, sağ ve sol EKK ve VYY puanlarının anlamlı olarak değiştiğini belirlenmiştir (Kurt, 2007). Marandi vd. (2013), obez 45 kadında hem düşük hem de orta-yüksek yoğunluklu aerobik egzersiz sonrasında BKO değerinde anlamlı iyileşme gözlemlenmiştir. Altunsoy (2014), sekiz haftalık aerobik egzersizin vücut yağ yüzdeleri % 25-35 olan, 18-25 yaş arası, 22 sedanter kadın gönüllü deneğin BKO değerlerinde anlamlı azalma sağladığı sonucuna varmıştır.

Çalışmamızda kullanılan tae-bo egzersizinin etkilerini doğrudan ele alan mevcut sınırlı sayıda çalışmalardan birinde Boeva vd. (2003), tae-bo egzersizine katılımın fiziksel becerilerde, sağlık durumunda ve motivasyonda

olumlu artış sağladığını belirtirken, başka bir çalışmada bu faydalarına ilaveten VKİ ve deri altı yağını azalttığı da raporlanmıştır (Petkovic vd., 2007). Mikic vd. (2009), tae-bo egzersizinin 6 ay sonunda üniversite öğrencilerinin fiziksel işlev becerilerini olumlu olarak etkilediğini belirlemiştir. Milenkovic ve Veselinovic (2010), üç aylık tae-bo egzersiz programına aldıkları 18-25 yaş arası 30 kadını düzenli egzersiz yapmayan kontrol grubu ile lokomotor testler açısından karşılaştırmış ve egzersiz grubunun motorik özelliklerinin ve koordinasyonun anlamlı olarak farklılaştığını ortaya koymuşlardır. Oh vd. (2010) yaşam biçimi değişimi bağlamında kadınlarda 6 ay boyunca uyguladıkları tae-bo içerikli egzersiz programı sonucunda kontrol grubuna kıyasla; VA, BKO, fiziksel işlev genel sağlık ve mental sağlık açısından anlamlı gelişimler tespit etmişlerdir. Tae-bo egzersizinin hız, hareket, kassal kuvvet, dayanıklılık ve çabukluk gibi kinestetik algılara olan etkisi 20 yaş civarı katılımcılarda test edilmiş, son ölçümler egzersiz grubu lehine anlamlı fark yaratmıştır (El Roby, 2010). Mustedanagic vd. (2014), tae-bo egzersizinin belli uygunluk becerilerine etkilerini ortaya çıkarmayı amaçladıkları çalışmada, yaşları 22-27 arasında değişen 60 genç kadınla çalışmışlardır. Haftada 4 gün ve 8 hafta süren tae-bo programının özellikle kassal dayanıklılık kol ve bacak extansörleri, torso fleksörleri, kalp-solunum dayanıklılığı ve esnekliğe olumlu etki ettiği sonucuna varmışlardır. Nikic ve Milenkovic (2014), tae-bo egzersizi uyguladıkları kadınlarla yürüttükleri bir diğer çalışmada kuvvet ve denge açısından egzersiz grubu lehine anlamlı sonuçlar elde etmişlerdir. Tekin vd. (2015), düzenli tae-bo egzersiz programına katılımın üniversiteli obez kız öğrencilerin fiziksel, motorik ve psikososyal parametrelerine etkisini belirlemek amacıyla 40 obez üniversite öğrencisi ile 3 ay çalışmışlar; programın katılımcıların fiziksel, motorik ve psikososyal değişkenlerini olumlu etkilediği sonucuna varmışlardır. Djordjevic vd. (2015) kadınlara uyguladıkları 12 haftalık tae-bo ve pilates programlarının etkilerini karşılaştırmış, sadece tae-bo grubunda vücut kompozisyonunun olumlu değişimini gözlemlenmiştir. Mevcut alanyazında ulaşılabilen ve içinde bulunduğumuz yıla ait en güncel çalışmada, Tae-bo, kardiyometabolik hastalık ve kilo riskini azaltmada bir

müdahale aracı olarak ele alınmıştır. Bu amaçla sedanter yaşam süren 25 yaş ortalamasına sahip 60 obez/aşırı kilolu ( $VKİ=25-39.9 \text{ kg/m}^2$ ) kadın üniversite öğrencisi ilk 5 hafta orta sonraki 5 hafta yüksek şiddette toplam 10 hafta tae-bo egzersiz programına dâhil edilmiştir. Egzersiz sonucunda metabolik sendrom yüzdesi, VA, VKİ, ve BKO, dinlenik kalp atım sayısı, sistolik ve diastolik kan basınçları anlamlı şekilde azalmıştır (Mathunjwa vd., 2016).

Mevcut alanyazında yer alan ve çalışmamızda ele alınan değişkenler arasındaki ilişkiyi gözlemleyen araştırmalar proje çalışmamızdan elde edilen bazı sonuçları desteklemektedir.

Kaygı bozuklukları önemli bir halk sağlığı sorunudur. Klinik olmayan popülasyon çalışmalarından elde edilen kanıtlar, egzersizin kaygı üzerindeki olumlu etkilerinden söz etmektedir (DeBoer vd., 2012). Mülazimoğlu-Ballı vd., (2010) sporcular ve egzersiz yapanların sedanterlere göre daha düşük SFK düzeylerine sahip olduklarını bildirmişlerdir. Koyuncu vd. (2010), VYY, SFK, beden imgesi (Bİ) ve ÖS arasındaki ilişkiyi egzersiz yapan ve sedanter kadınlarda araştırmışlar; SFK, beden imgesi ve ÖS arasında anlamlı ilişkiler ve her iki grup arasında bu değişkenlerde anlamlı farklar bulmuşlardır. Egzersiz davranışı SFK, Bİ ve ÖS üzerinde etkilidir. Fiziksel benlik algısı, SFK ve başarı motivasyonu arasındaki ilişki spor merkezlerine düzenli devam edenlerde etmeyenlere göre oldukça güçlüdür (Hagger vd., 2011). Streeter vd. (2012), kadınlarda VKİ ve VYY 'nin birbirleriyle yüksek düzeyde pozitif ilişkili ancak beden imgesi ile negatif ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Ali vd. (2010), algılanan kilo durumu ile mental sağlık, depresif semptomlar ve özsaygı arasında güçlü ve anlamlı bir ilişkiden söz etmişlerdir. Kadınların normal ve veya daha az kilolu olduklarında beden doyularının daha yüksek olduğu kilo arttıkça bu doyumun azaldığı, aşırı kilolu ve obez olanlarda beden memnuniyeti yanında özsaygının da azaldığı raporlanmıştır. Dolayısıyla beden kitlesi, özsaygı ve beden doyumunu arasında kuvvetli bir ilişki vardır (Makinen vd., 2012). Bir diğer araştırmada beden imgesi ve VA sınıflaması arasında açık ilişki bulunmuştur. Obez gençler aşırı kilolulara, aşırı kilolular normal kilolu olanlara göre daha yüksek beden memnuniyetsizliği bildirmişlerdir. Obez gençler, aşırı kilolu ve normal kilolu olanlara göre daha yüksek depresyon ve olumsuz özsaygı puanlarına sahiptirler (Goldfield vd., 2010). Sağlık davranışları, VKİ ve özsaygı arasındaki ilişkiyi 2000 genç üzerinde inceleyen bir araştırmada sağlık ve fiziksel egzersiz davranışları ile özsaygı arasında pozitif bir ilişki gözlenmiştir. Özsaygı, VKİ artışından olumsuz şekilde etkilenmektedir (Kristjansson vd., 2010). Bir başka araştırmada, yaşları 38 civarı,  $VKİ=30.2-37.7 \text{ kg/m}^2$  olan 142 aşırı kilolu veya obez kadında VA, beden imgesi ve psikolojik iyilik ilişkisini 4 aylık egzersiz temelli davranışsal tedavi programı ve 12 aylık izleme sonrası test etmişler 4 ay sonucu VA'da meydana gelen azalmanın psikososyal değişkenlerde olumlu değişime yol açtığını belirlemişlerdir. Dolayısıyla obezite tedavisi programı sonrası VA değişimi, bilişsel ve duygulanım ilişkili süreçleri de etkilenmiştir (Palmeira vd., 2010).

Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- (i) Tae-bo egzersizi EG açısından VA, BKO, VKİ, SK, BK, E, VYY,  $VO_{2max}$  değerlerinde olumlu ve anlamlı fark yaratmıştır.
- (ii) Tae-bo egzersizi EG açısından SFK, KSE, ÖS, GFY ve KG değerlerinde olumlu ve anlamlı fark yaratmıştır.
- (iii) Tae-bo egzersizine katılmayan KG grubu  $VO_{2max}$ , SFK, KSE, GFY ve KG değerleri grubun aleyhine başlangıç düzeylerine göre anlamlı şekilde azalmıştır.
- (iv) EG ve KG grubunda başlangıç (ilk ölçüm) aşamasında fark yoktur.
- (v) Tae-bo egzersizi EG ve KG grubu arasında son ölçümlerde; VA, BKO, VKİ, SK, BK, E, VYY,  $VO_{2max}$ , SFK, ÖS, GFY ve KG puan ortalamalarında EG katılımcıları lehine olumlu ve anlamlı bir fark yaratmıştır.
- (vi) Tae-bo egzersizi KSE ve EKK değerlerine etki yapmamıştır.
- (vii) VA ile VKİ, VYY ve SFK arasında pozitif bir ilişki vardır.
- (viii) VKİ ile VYY ve SFK arasında pozitif bir ilişki vardır.
- (ix) Sağ ve sol EKK ile VKİ arasında negatif bir ilişki vardır.
- (x) EKK ile SK ve E arasında pozitif bir ilişki vardır.
- (xi) SK ile BK arasında pozitif bir ilişki vardır.
- (xii) E ile KG arasında pozitif bir ilişki vardır.
- (xiii) VYY ile SFK arasında pozitif bir ilişki vardır.
- (xiv) KSE ile ÖS arasında negatif bir ilişki vardır.
- (xv) Proje çalışmamızın son aşamasında şu öneriler verilebilir:
- (xvi) Katılımcıların çoğunun ülkemizin Güney ve Doğu Anadolu bölgesinden olması iklim, kültür ve sosyal yaşam farkı nedeniyle fiziksel ve psiko-sosyal değişkenlerden elde edilen puanları etkilemiş olabilir. Bu nedenle benzer bir çalışmanın belirtilen değişkenler açısından farklı üniversitelerin öğrencileriyle tasarlanması önerilebilir.
- (xvii) Katılımcı sayısı artırılarak çalışma yeniden tasarlanabilir.
- (xviii) Cinsiyetlere göre karşılaştırma yapılabilmesi için erkek öğrencilerin çalışmaya katılması önerilebilir.
- (xix) Tae-bo ve başka bir aerobik egzersiz çalışmada birlikte uygulanarak etki açısından karşılaştırma yapılması önerilebilir.

Bu araştırmanın sonuçları kullanılan ölçüm araçları ve katılımcılardan elde edilen verilerle sınırlıdır. Genelleme yapılamaz.

## Kaynakça

- Ainsworth, B.E., Haskell, W.L., Leon, A.S., Jacobs Jr, D.R., Montoye, H.J., Sallis, J.F., & Paffenbarger Jr, R.S. (1993). Compendium of physical activities: classification of energy costs of human physical activities. *Medicine and Science in Sports and Exercise*, 25(1), 71-80.
- Akdur, H. (2011). The effect of walking and step aerobic exercise on physical fitness parameters in obese women. *İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi*, 70(3), 64-69.
- Ali, M.M., Fang, H., & Rizzo, J.A. (2010). Body weight, self-perception and mental health outcomes among adolescents. *The Journal of Mental Health Policy and Economics*, 13(2), 53-63.

- Altunsoy, K. (2014). *Aerobik Egzersiz ve Kombine Egzersiz Uygulamalarının Vücut Kompozisyonu ve Dinlenim Metabolik Hız Üzerine Olan Etkilerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Asmundson, G.J., Fetzner, M.G., DeBoer, L.B., Powers, M.B., Otto, M.W., & Smits, J.A. (2013). Let's get physical: a contemporary review of the anxiolytic effects of exercise for anxiety and its disorders. *Depression and Anxiety*, 30(4), 362-373.
- Aşçı, F.H. (2000). *The Reliability and Validity of PSDQ for Turkish Population*. Congress Proceedings of V<sup>th</sup> Sport Sciences Congress, 3-5 November, Ankara: Hacettepe University, 122-123.
- Aydın, İ., & Yiğit F. (2003). Şişman Öğrencilerin Anksiyete Durumunun İncelenmesi, *Hemşirelik Forumu Dergisi*, 6(4), 48-52.
- Baltacı, G. (2008). Fiziksel Aktivite Bilgi Serisi: Koordinatör: Prof. Dr. Gül Baltacı, Editörler: Yrd. Doç. Dr. Hasan İrmak, Uzm. Gıda Müh. Cengiz Kesici, Gıda Müh. Ertuğrul Çelikcan, Dr. Dyt. Biriz Çakır: *Obezite ve Egzersiz*, Klasmat Matbaacılık, Ankara, 80-88.
- Boeva, B., Angelova, T., Ivanova, V., & Serafimova, M. (2003). Physical education and sport for ecology directed development of man. *Trakia Journal of Science*, 1(1), 42-43.
- Bredin, S.S., Warburton, D. E., & Lang, D.J. (2013). The health benefits and challenges of exercise training in persons living with schizophrenia: a pilot study. *Brain Sciences*, 3(2), 821-848.
- Britz, B., Siegfried, W., & Ziegler, A. (2000). Rates of Psychiatric Disorders in a Clinical Study Group of Adolescents with Extreme Obesity and in Obese Adolescents Ascertained via a Population Based Study. *International Journal of Obesity Related Metabolic Disorders*, 24(12), 1707-1714.
- Buffart, L. M., Galvão, D.A., Chinapaw, M.J., Brug, J., Taaffe, D.R., Spry, N., & Newton, R.U. (2014). Mediators of the resistance and aerobic exercise intervention effect on physical and general health in men undergoing androgen deprivation therapy for prostate cancer. *Cancer*, 120(2), 294-301.
- Campbell, P.T., Gross, M.D., Potter, J.D., Schmitz, K.H., Duggan, C., McTiernan, A., & Ulrich, C.M. (2010). Effect of exercise on oxidative stress: a 12-month randomized, controlled trial. *Medicine and Science in Sports and Exercise*, 42(8), 1448.
- Cooper, K.H. (2013). *Aerobics Program For Total Well-Being: Exercise, Diet, And Emotional Balance*. Random House LLC.
- Çolakoğlu, F., & Şenel, Ö. (2003). Sekiz haftalık aerobik egzersiz programının sedanter orta yaşlı bayanların vücut kompozisyonu ve kan lipitleri üzerindeki etkileri. *Sportmetre*, 13(1), 57-61.
- Çuhadaroğlu, F. (1986). *Adolesanlarda Benlik Saygısı*. Uzmanlık Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- DeBoer, L.B., Powers, M.B., Utschig, A.C., Otto, M.W., & Smits, J.A. (2012). Exploring exercise as an avenue for the treatment of anxiety disorders. *Expert review of Neurotherapeutics*, 12(8), 1011-1022.
- Dikici, A. (2013). *Obez bireylerde düşük ve yüksek yoğunluklu aerobik egzersiz programının etkilerin karşılaştırılması*. Uzmanlık Tezi. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Djordjevic, D., Tomic, J.S., Stefanovic, D., Barudzic, N., Vuletic, M., Zivkovic, V., & Jakovljevic, V. (2015). The Effects Of Two Fitness Programs With Different Metabolic Demands On Oxidative Stress In The Blood Of Young Females. *Serbian Journal of Experimental and Clinical Research*, 16(2), 101-107.
- El Roby, A.A.A. (2010). The effect of a tae bo exercise program on physical fitness and some kinesthetic perceptions for university level basketball players in Egypt. *World Journal of Sport Sciences*, 3(2), 107-112.
- Erbaş, Ü. (2007). *Orta Yaş Obez Bayanlara Yönelik Kalistenik Egzersizlerin Fiziksel ve Fizyolojik Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Eren, İ., & Erdi, Ö. (2003). Obez Hastalarda Psikiyatrik Bozuklukların Sıklığı. *Klinik Psikiyatri*, 6(3), 152-157
- Gary, R.A. (2013). Aerobic exercise reduces depressive symptoms in patients with chronic heart failure. *Evidence Based Mental Health*, 16(2), 42-42.
- Gerber, M., Brand, S., Elliot, C., Holsboer-Trachsler, E., Pühse, U., & Beck, J. (2013). Aerobic exercise training and burnout: a pilot study with male participants suffering from burnout. *BMC Research Notes*, 6(1), 78.
- Goldfield, G.S., Moore, C., Henderson, K., Buchholz, A., Obeid, N., & Flament, M.F. (2010). Body dissatisfaction, dietary restraint, depression, and weight status in adolescents. *Journal of School Health*, 80(4), 186-192.
- Gordon, C.D., Wilks, R., & McCaw-Binns, A. (2013). Effect of Aerobic Exercise (Walking) Training on Functional Status and Health-related Quality of Life in Chronic Stroke Survivors A Randomized Controlled Trial. *Stroke*, 44(4), 1179-1181.
- Greer, N. (2016). *Tae-bo: Fitness Craze or Effective Workout?*. Tennessee: Vanderbilt University. (Erişim: 10.10.2017), [www.vanderbilt.edu/AnS/psychology/health\\_psychology/TAEBO.htm](http://www.vanderbilt.edu/AnS/psychology/health_psychology/TAEBO.htm)
- Hagger, M.S., Hein, V., & Chatzisarantis, N.L. (2011). Achievement Goals, Physical Self Concept, and Social Physique Anxiety in a Physical Activity Context. *Journal of Applied Social Psychology*, 41(6), 1299-1339.
- Halder, K., Chatterjee, A., Pal, R., Tomer, O.S., & Saha, M. (2015). Age related differences of selected Hatha yoga practices on anthropometric characteristics, muscular strength and flexibility of healthy individuals. *International Journal of Yoga*, 8(1), 37.
- Hart, E.A., Leary, M.R., & Rejeski, W.J. (1989). The Measurement of Social Physique Anxiety. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 11(1), 94-104.

- Hižnayová, K. (2013). Exercise intensity during Zumba fitness and Tae-bo aerobics. *Journal of Human Sport and Exercise*, 8(2), 228-241.
- Ho, C.W., Chan, S.C., Wong, J. S., Cheung, W.T., Chung, D.W., & Lau, T.F. (2014). Effect of Aerobic Exercise Training on Chinese Population with Mild to Moderate Depression in Hong Kong. *Rehabilitation Research and Practice*, 1-8.
- İri, R., Ersoy, A., & İri, R. (2010). Yürüyüş egzersizinin bayanların aerobik kapasitelerine ve bazı kan değerlerine etkisi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(2), 504-515.
- Karaca, A., Ergen, E., & Koruç, Z. (2000). Fiziksel aktivite değerlendirme anketi (FADA) güvenilirlik ve geçerlilik çalışması. *Spor Bilimleri Dergisi*, 11(1-2-3-4), 17-28.
- Karacan, S., Çolakoğlu, F.F., & Erol, A.E. (2004). Obez Orta Yaş Bayanlar ile Menopoz Dönemindeki Bayanlarda Aerobik Egzersizin Bazı Fiziksel Uygunluk Değerlerine Etkisi. *Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 13(1), 35-42.
- Kızılay, F. (2012). *Aerobik Egzersizin Sedanter Bayanlarda Vücut Kompozisyonu, Bazal Metabolizma Hızı, Total Oksidan ve Antioksidan Kapasite Üzerine Etkisinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Koyuncu, M., Tok, S., Canpolat, A. M., & Catikkas, F. (2010). Body image satisfaction and dissatisfaction, social physique anxiety, self-esteem, and body fat ratio in female exercisers and nonexercisers. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 38(4), 561-570.
- Köksal, F., Koruç, Z., & Kocaekşi, S. (2006). *8 Haftalık Step-aerobik Dansına Katılımın Kadınlarda Fiziksel Benlik Algısı Üzerine Etkisi*. 9. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi, Muğla, 1033-1035.
- Kristjansson, A. L., Sigfusdottir, I. D., & Allegrante, J. P. (2010). Health behavior and academic achievement among adolescents: the relative contribution of dietary habits, physical activity, body mass index, and self-esteem. *Health Education & Behavior*, 37(1), 51-64.
- Kurt, S. (2007). *Orta yaş sedanter bayanlarda 8 haftalık step aerobik egzersizinin bazı fiziksel uygunluk parametrelerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Niğde Üniversitesi.
- Kurt, S., Hazar, S., İbiş, S., Albay, B., & Kurt, Y. (2010). Evaluation of the effects of eightweek step-aerobic exercise program on some fitness parameters at middle aged sedentary women. *International Journal of Human Sciences*, 7(1), 665-674.
- Kyle, U. G., Bosaeus, I., De Lorenzo, A. D., Deurenberg, P., Elia, M., Gomez, J. M., ... & Scharfetter, H. (2004). Bioelectrical impedance analysis—part I: review of principles and methods. *Clinical Nutrition*, 23(5), 1226-1243.
- Larsen, M. S., Vissing, K., Thams, L., Sieljacks, P., Dalgas, U., Nellemann, B., & Christensen, B. (2014). Erythropoietin administration alone or in combination with endurance training affects neither skeletal muscle morphology nor angiogenesis in healthy young men. *Experimental Physiology*, 99(10), 1409-1420.
- Lee, I.M., Paffenbarger, R.S., & Hsieh C.C. (1992). Physical activity and risk of prostatic cancer among college alumni. *American Journal of Epidemiology*, 135(2), 169-179.
- Makinen, M., Puukko-Viertomies, L. R., Lindberg, N., Siimes, M. A., & Aalberg, V. (2012). Body dissatisfaction and body mass in girls and boys transitioning from early to midadolescence: additional role of self-esteem and eating habits. *BMC Psychiatry*, 12(1), 1.
- Marandi, S. M., Abadi, N. G. B., Esfarjani, F., Mojtahedi, H., & Ghasemi, G. (2013). Effects of intensity of aerobics on body composition and blood lipid profile in obese/overweight females. *International Journal of Preventive Medicine*, 4(Suppl 1), 118-125.
- Marsh, H.W., Richards, G.E., Johnson, S., Roche, L., & Tremayne, P. (1994). Physical Self Description Questionnaire: Psychometric Properties and a Multitrait-multimethod Analysis of Relations to Existing Instruments. *Sport and Exercise Psychology*, 16 (3), 270-305.
- Mathunjwa, M. L., Semple, S. J., & du Preez, C. (2016). A 10-week aerobic exercise program reduces cardiometabolic disease risk in overweight/obese female African university students. *Ethnicity & Disease*, 23(2), 143-148.
- McGuire, M.T, Wing, R.R, & Klem, M.L. (1999). Behavioral strategies of individuals who have maintained long-term weight losses. *Obesity Research*; 7(4), 334-341.
- Mikic, B., Dug, M., Tanovic, İ & Mehinovic, J. (2009). Functional ability transformation processes of female students under influence of fitness program tai--bo. *Sport Science*, 2 (2), 81-84.
- Milenkovic, D., & Veselinovic, N. (2010). Effect of experimental Tae Bo training model for coordination development of young women. *Sport Science*, 3(2), 57-60.
- Moinuddin, I.K., Collins, E.G., Kramer, H.J., & Leehey, D.J. (2012). Exercise in the management of obesity. *Journal of Obesity and Weight Loss Therapy*, 2(2), 2-12.
- Mustedanagic, J., Jorgic, B., & Cicovic, B. (2014). Effects of Tae Bo Aerobic Training Program on the Fitness Abilities of Young Women. *Facta Universitatis, Series: Physical Education and Sport*, 12(1), 41-49.
- Mülazimoğlu-Ballı, Ö., & Aşçı, F.H. (2006). Sosyal Fizik Kaygısı Envanterinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Hacettepe Spor Bilimleri Dergisi*, 17(1), 11-19.
- Mülazimoğlu-Ballı, Ö., Koca, C., & Aşçı, F. (2010). An examination of social physique anxiety with regard to sex and level of sport involvement. *Journal of Human Kinetics*, 26(3), 115-122.

- Nikic, N., & Milenkovic, D. (2014). Effects of Tae Bo recreational exercise on strength and balance in women. *AGON International Journal of Sport Sciences*, 4(2), 117-127.
- Oh, E.G., Bang, S.Y., Hyun, S.S., Kim, S.H., Chu, S.H., Jeon, J.Y., & Lee, J.E. (2010). Effects of a 6-month lifestyle modification intervention on the cardiometabolic risk factors and health-related qualities of life in women with metabolic syndrome. *Metabolism*, 59(7), 1035-1043.
- Palmeira, A.L., Branco, T.L., Martins, S.C., Minderico, C.S., Silva, M.N., Vieira, P N., & Teixeira, P. J. (2010). Change in body image and psychological well-being during behavioral obesity treatment: Associations with weight loss and maintenance. *Body Image*, 7(3), 187-193.
- Patlar, S., Çınar, V., Çakmakçı, O., & Şahan, H. (2005). Sedanter Bayanlarda 8 Haftalık Düzenli Egzersiz ve Beslenme Programının Kilo Kaybına Etkisi. *Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 7(2), 72-77.
- Petkovic, E., Veselinovic, N., & Stojanovic-Tosic, J. (2007). *Differences in circular dimensionality and subcutaneous fatty tissue at female subjects included at three months Tae bo exercise program*. International Scientific Conference, Physical activity and health, Belgrade: Faculty of sport and physical education, 81-86.
- Pi-Sunyer, X. (2009). The Medical Risks Of Obesity. *Postgraduate Medicine*, 121(6), 21-33.
- Roppolo, M., Mulasso, A., Gollin, M., Bertolotto, A., & Ciairano, S. (2013). The role of fatigue in the associations between exercise and psychological health in multiple sclerosis: Direct and indirect effects. *Mental Health and Physical Activity*, 6(2), 87-94.
- Rosenberg, M. (1963). Parental interest and children's self-conceptions. *Sociometry*, 26(1), 35-49.
- Sabiston, C.M., Pila, E., Pinsonnault-Bilodeau, G., & Cox, A.E. (2014). Social physique anxiety experiences in physical activity: a comprehensive synthesis of research studies focused on measurement, theory, and predictors and outcomes. *International Review of Sport and Exercise Psychology*, 7(1), 158-183.
- Salamuddin, N., Harun, M.T., & Al-Rashed, S.A.A. (2014). The Effects of Selected Aerobic Exercise Modalities on Self Esteem among Female Students. *Asian Social Science*, 10(5), 141.
- Saygın, Ö., Polat, Y., & Karacabey, K. (2005). Çocuklarda Hareket Eğitiminin Fiziksel Uygunluk Özelliklerine Etkisi. *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Tıp Dergisi*, 19(3), 205-212.
- Sicilia, A., Saenz-Alvarez, P., Gonzalez-Cutre, D., & Ferriz, R. (2014). Exercise Motivation and Social Physique Anxiety In Adolescents. *Psychologica Belgica*, 54(1), 111-129.
- Siegel, J. M., Yancey, A. K., & McCarthy, W. J. (2000). Overweight and depressive symptoms among African-American women. *Preventive Medicine*, 31(3), 232-240.
- Stasiulis, A., Mockiene, A., Vizbaraite, D., & Mockus, P. (2010). Aerobic exercise-induced changes in body composition and blood lipids in young women. *Medicina*, 46(2), 129-134.
- Streeter, V.M., Milhausen, R.R., & Buchholz, A.C. (2012). Body image, body mass index, and body composition: In young adults. *Canadian Journal of Dietetic Practice and Research*, 73(2), 78-83.
- Şahin, N., & Durak, A. (1994). Kısa semptom envanteri: Türk gençleri için uyarlanması (Brief Symptom Inventory: Adaptation for the Turkish youth). *Türk Psikoloji Dergisi*, 9(31), 44-56.
- Tekin, A., Tekin, G., Çalşır, M., & Bayrakdaroğlu, S. (2015). Düzenli aerobik egzersiz programının üniversiteli obez kız öğrencilerin fiziksel, motorik ve psiko-sosyal parametrelerine etkisi. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 19-29.
- Thorogood, A., Mottillo, S., Shimony, A., Filion, K.B., Joseph, L., Genest, J., & Eisenberg, M.J. (2011). Isolated aerobic exercise and weight loss: a systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *The American Journal of Medicine*, 124(8), 747-755.
- Torrance, G.M., Hooper, M.D., & Reeder, B.A. (2002). Trends in overweight and obesity among adults in Canada (1970-1992): evidence from national surveys using measured height and weight. *International Journal of Obesity Related Metabolic Disorders*, 26(6), 797-804.
- Tortop, Y., Ön, B.O., & Ögün, E.S. (2010). Bayanlarda 12 Hafta Uygulanan Step-Aerobik Egzersiz Programının Bazı Fiziksel Uygunluk Parametreleri Üzerine Etkisi. *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi*, 12(2), 91-97.
- Vancampfort, D., De Hert, M., Knapen, J., Wampers, M., Demunter, H., Deckx, S., & Probst, M. (2011). State anxiety, psychological stress and positive well-being responses to yoga and aerobic exercise in people with schizophrenia: a pilot study. *Disability and Rehabilitation*, 33(8), 684-689.
- Vatansev, H., & Çakmakçı, E. (2010). The effects of 8-week aerobic exercises on the blood lipid and body composition of the overweight and obese females. *Ovidius Univ Ann Phys Educ Sport Science & Movement Health*, 2, 814-820.
- Yeltepe, H., & Yargıç, İ.L. (2011). Egzersiz ve stres. *Türkiye Klinikleri Psikiyatri Özel Dergisi*, 4(3), 51-58.
- Zorba, E., & Ziyagil M.A. (1995). *Vücut Kompozisyonu ve Ölçüm Metodları*. Trabzon: Ereğ Ofset.





## Kitap İncelemesi • Book Review

### “I. Dünya Savaşı’nda Rusya’nın Rolü”\*

#### *The Russian Origins of the First World War*

İnceleyen: Kenan Demirel<sup>a,\*\*</sup>

<sup>a</sup> Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, 49250, Muş/Türkiye.  
ORCID: 0000-0002-3394-3836

#### MAKALE BİLGİSİ

##### Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 06 Ekim 2017

Düzeltilme tarihi: 18 Ocak 2018

Kabul tarihi: 01 Şubat 2018

##### Anahtar Kelimeler:

Rusya

Almanya

I. Dünya Savaşı

Kitap İncelemesi

#### ÖZ

Bir kitap üzerine değerlendirme yazısı yazmak dikkat ve emek isteyen bir iştir. Bu tür yazılarda yazarın kitabı yazma amacını ve kitabın literatüre ne kazandırdığını belirtmek gereklidir. Bunun için de incelenen kitap iyice okunup özümzenmelidir. Değerlendirmesini yapacağımız “*Birinci Dünya Savaşı’nda Rusya’nın Rolü*” isimli kitap, I. Dünya Savaşı’nın çıkışına ya da nedenlerine ait klişeleşmiş anlatımların ötesinde yeni bir iddia ortaya atmaktadır. Bu iddia, savaşın bütün sorumluluğunu Almanya’ya yükleyen görüşün aksine I. Dünya Savaşı’nın çıkışında Rusya’nın etkilerini ön plana çıkarmaktadır. Burada yazarın amacı, savaşın sorumluluğu konusunda Almanya’yı aklamak değildir. Bu savaşın patlak vermesinde en az Almanya kadar sorumlu olan Rusya gibi diğer ülkelerin de etkilerini ortaya çıkarmaktır.

#### ARTICLE INFO

##### Article history:

Received 06 October 2017

Received in revised form 18 January 2018

Accepted 01 February 2018

##### Keywords:

Russia

Germany

World War I

Book Review

#### ABSTRACT

Writing a review on a book requires attention and effort. In such writings it is necessary to specify the author's purpose of writing the book and what the book has contributed to the literature. For this, the book studied must be thoroughly read and assimilated. The book titled “*The Russian Origins of the First World War*” will make a new claim beyond the stereotypes of the origins of, or reasons for, the First World War. This claim, in contrast to the idea of putting all the responsibility of the war into Germany, puts the influence of Russia into the foreground in the emergence of World War I. Here, the writer does not conceive of Germany on the intentional war responsibility. It is to bring out the effects of other countries such as Russia, which is at least as responsible as Germany in the outbreak of this war.

Sean McMeekin, I. Dünya Savaşı’nın bilinmeyen yönlerine dikkat çeken birçok çalışmaya imza atmıştır. Yazarın ödül de almış olan kitaplarından bazıları şunlardır: *The Red Millionaire* (Yale, 2004) ve *History’s Greatest Heist* (Yale, 2008) kitapları 2010’da Ed A. Hewitt Prize Ödülü’ne aday gösterildi. *Berlin-Bağdat Demiryolu* (*The Berlin-Baghdad Express*), Çev: Azize F. Çakır, Picus Yayınları, İstanbul, 2012, 552 Sayfa, 2011 yılında Barbara Jelavich Ödülü’nü kazandı. Tanıtımı ve incelemesini yapacağımız yazarın dördüncü kitabı olan *Birinci Dünya Savaşı’nda Rusya’nın Rolü* (*The Russian Origins of the First World War*) 2012’de Norman B. Tomlinson Ödülü’nü

aldı ve Marshall Shulman Ödülü listesine alındı. Yazarın diğer eserleri *July 1914 Countdown to War*, *The Russian Revolution*, *The Ottoman Endgame* isimli kitaplardır.

Nurettin Elhüseyni tarafından çevirisi yapılan kitap Giriş ve Sonuç bölümleri dışında dokuz bölümden oluşmaktadır. Müellif, “Yazarın Notu” başlığında İstanbul için neden Konstantinapol ya da Çargrad ifadelerini kullandığını açıklamıştır. Yazar, Konstantinapol ifadesinin Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı yetkililerince de yaygın olarak kullanıldığını; Çargrad ifadesinin ise Rusların kendi aralarındaki ifade biçimi olduğunu ve bunu mecburen

\* Sean McMeekin (2013), Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 310 s., ISBN 978-975-08-2452-4.

\*\* Sorumlu yazar/*Corresponding author*.

e-posta: k.demirel@alparslan.edu.tr

aktardığını belirtir. Diğer başka şehir adlarının kitaptaki kullanımını hakkında da bilgiler veren yazar Bolşeviklerin 1918'de Gregoryen takvimine geçişlerine kadar Rusya'da kullanılan Jülyen takvimi ve Osmanlıların kullandığı takvim hakkında bilgiler vermiştir. Yazar ayrıca diplomasi terminolojisi üzerine de Pevçeski Most (Şarkçılar Körüsü), Babialı (Osmanlı Hükümeti), Wilhelmstrasse (Alman Dışişleri Bakanlığı ve Alman Şansölyeliği) gibi açıklamalar yapmıştır (s. 13-14).

Kitabın “Derin Dondurucudan Çıkan Tarih” başlıklı giriş kısmında yazar bu kitabı yazma amacını, Birinci Dünya Savaşı'nın çıkışına ilişkin mevcut anlayışın yetersizliğini ve yanlışlığını ortaya koymak şeklinde belirtir. Yazara göre Birinci Dünya Savaşı'na ilişkin mevcut anlayış birliği açılan Rus ve Avrupa arşivlerindeki belgelerle ve bu konuda ciddi bir irdeleme yapılması sonucunda ayakta kalamayacaktır (s. 24). Birinci Dünya Savaşı'nın çıkışı konusundaki mevcut anlayış savaşın tüm suçunu Almanlara yıkarken yazar bu anlayışın ve bunu savunan Fritz Fischer gibi dönemi anlatan yazarların aksine 1914 savaşının Almanya'nın savaşından ziyade Rusya'nın savaşı olduğunu öne sürer. Birinci Dünya Savaşı'nı “Osmanlı Veraset Savaşı” olarak isimlendiren yazar mevcut anlatımın bu veraset savaşındaki en büyük aktörüne yeterince değinmediğini açıklar ki bu aktör Rusya'dır.

“1914'teki Stratejik Zorunluluk” başlıklı birinci bölümde yazar Almanların ve Rusların karşılıklı olarak birbirlerinin güçlenmesinden duydukları endişe ile politikalarını belirlediklerini anlatır. Artan Rus nüfusu, gelişen Rus sanayisi ve ordusu Almanları ürkütmekteydi. Rus topraklarının 1683'ten sonra sürekli genişlemesi Almanlarda Rus topraklarının Çin'in yarısı, Afganistan, Kuzey İran, Anadolu, İstanbul ve Boğazlar, Avusturya Galiçya'sı ve Doğu Prusya'yı kapsayacak bir genişliğe ulaşacağı ve Almanya'nın sürekli genişleyen Rusya tarafından bir kuşatmaya maruz kalacağı korkusuna neden olmuştu. Rusya'da da benzer kuşatılma korkusu bulunmaktaydı. Şöyle ki 1870-1871 Alman-Fransız Savaşı'nda Almanya'nın Avrupa'daki en büyük askeri güç olarak kesin biçimde Fransa'nın önüne geçmesi Rus Genelkurmayını Rusya'yı Alman tehdidine karşı koruyacak bir plan hazırlamaya yöneltmişti. Ayrıca Almanların Orta Avrupa, Orta Afrika ve Anadolu'ya sarkmaları Rus hâkimiyet alanlarına zarar vermekteydi (s. 25-31). Özellikle Berlin-Bağdat Demiryolu inşası Rusya'yı oldukça ürkütmüştü. Rusya sınırları yakınında düşman kuvvetler seferberliğini kösteklemek amacıyla özellikle Türklerin denetimindeki Anadolu ve İran'da stratejik demiryolu inşasını istemiyordu (s. 34).

Yazar, Rusya'nın Temmuz 1914'te sözde savaş sebebi saydığı Sırbistan'ın bile Rus dış politikasının doğru okunması halinde Ruslar için sembolik bir değeri olduğu görüşündedir. Rusların Sırp koruyuculuğunun sembolik olduğunu savunan yazar, Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı'na Sırlar için girmediği gibi Sırların güçlenmesini de istemediğini belirterek Rusya'nın İstanbul ve Boğazları istemesinin ardında stratejik ve ekonomik nedenler olduğunu vurgular (s. 47). Çünkü Rusya yaptığı tahıl ihracatı için Boğazlardan serbest geçiş istiyor ve buralardaki Alman hâkimiyetinden ürküyordu. 1912 yılındaki

Osmanlı- İtalyan Savaşı'nda Boğazların geçici bir süre ile gemi ulaşımına kapatılması Rusya'nın bu konudaki zafiyetini ortaya çıkarmıştı. Bu savaşta Boğazlar gemi ulaşımına kapatıldığında Rusya'nın Karadeniz ihracatı üçte bir oranında düşmüştü (s. 48-49).

“Tango İki Taraf Gerektirir” başlıklı ikinci bölümde yazar Temmuz Krizi'ni anlatır. Saraybosna suikastı ve bu suikastın arka planının anlatıldığı bu bölümde suikastın ardından 28 Temmuz 1914 tarihinde Viyana'dan Sırbistan'a verilen 48 saatlik kesin uyarı ve ardından 28 Temmuz 1914'te Avusturya'nın Sırbistan'a savaş açması, Rus seferberliği ve Almanların karşı tedbirlerine değinilir (s. 64-67). Gavrilo Princip adında bir Sırp köylüsü tarafından Avusturya Arşidükü Ferdinand ve eşine karşı gerçekleştirilen bu suikastın arka planında başında Sırp askeri istihbarat şefinin bulunduğu Kara El adlı gizli bir örgütün olduğunu anlatan yazar suikast organizasyonunun yarı resmi Sırp hükümeti tertibi olduğu görüşündedir. Rusların ve Fransızların bu suikast öncesinde birlikte hareket ettiğini belirten yazar özellikle Rusların suikast planını önceden bildiğini öne sürmektedir (s. 70).

Devletlerin gizli hedeflerini, özellikle bir savaşın henüz her şeyin mümkün görüldüğü ilk aşamalarında, müttefiklerle ve tarafsızlarla gizli yazışmalarını inceleyerek de çözebiliriz, diyen yazar “Rusya'nın Savaşı” başlıklı üçüncü bölümde savaşan ülkelerin özellikle de Rus ve Alman orduları hakkında bilgiler verir (s. 101-102). Alman ordusunun Rus ordusunun gerisinde bulunduğunu belirten yazar, itilaf devletlerinin ekonomik gücünün savaşın kısa sürede biteceği algısını oluşturduğunu belirtir. Yazar bu bölümde Birinci Dünya Savaşı'nı inceleme uğraşını karartan bütün mitler içinde en eski olan Rusya'nın “Fransa için kazdığı kuyuya düştüğü” görüşüne karşı çıkar. Bu görüşün aksine Rusların kendi hesaplarına Fransa'yı savaşa çektiği tezini ileri sürer (s. 103-104).

“Sıra Osmanlı Devleti'nde” başlıklı dördüncü bölümde, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na giriş süreci anlatılmaktadır. Temmuz Krizi'nin Balkanlardaki karışıklıklardan ve Balkanlardaki karışıklıkların ise Avrupa'daki Osmanlı gücünün gerilemesinden kaynaklandığının açıklandığı bölümde yazar savaşın gerçek sebeplerinin daha doğuda yattığı görüşündedir (s. 125). Savaşın niçin çıktığına ilişkin teorilerin anlatıldığı bu bölümde dünya savaşının çıkışı tamamen Bismack'a atfen söylenen “Balkanlardaki kahrolası şey yüzünden” değildi. Buna göre Sazonov'un gizli dış politikaları, İngilizlerin 1905'ten sonra başlayan Rus dostluğu ve Osmanlı düşmanlığı, Rus ve Almanların dış politikalarındaki Osmanlı ağırlığı, İngiliz ve Fransızlar için azalan Osmanlı önemi ve Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girme sürecinde izlediği çelişik dış politikalar I. Dünya Savaşı'nı başlatan etkenlerdi.

“Ruslar ve Gelibolu” başlıklı beşinci bölüme yazar, Boğazların Ruslar için önemini Çar II. Nikolay ve Savonov'un bu konudaki görüşünü vererek açıklar. Nikolay ve Sazonov'un bu konudaki görüşü şöyledir: “Konstantinapol, Boğaziçi'nin batı yakası, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı ile ayrıca Trakya ovasının Enez-Midyeye hattına kadar olan kesimi kalıcı



olarak Rus İmparatorluğu'na katılmadığı sürece Boğazlar sorununa bulunacak bütün çözümler eksik kalmaya mahkûmdur." (s. 149). Yazara göre; Boğazlar Ruslar için bu kadar önemliyken Gelibolu Savaşları sırasında İngiliz ve Fransızların istediği Rus yardımı Ruslar tarafından geciktirilmiştir. Bu durumun nedenleri arasında görünüşte istihbarat ve cephane eksikliği vardır. Aslında Ruslar hiçbir ödün vermeden Boğazlar üzerindeki egemenliklerini İngilizlere ve Fransızlara kabul ettirmek istemişler ve bu isteklerini de Osmanlıların İran'da İngilizler aleyhine ilerleyişlerini gerekçe göstererek gerçekleştirmeyi umuyorlardı. İngilizler Rusların İran topraklarını işgal etmemeleri şartıyla onlara İstanbul ve Boğazları vadetmişlerdi ve bunun karşılığında Rusya da İngiltere'nin Mısır üzerindeki haklarını kabul etmişti (s.154-157).

Sazonov'un "Rusya ile Osmanlı Devleti arasında savaş çıkması halinde Ermeniler ve Asuri Hristiyanlar bize çok yardımcı olabilir." cümlesi "Rusya ve Ermeniler" başlıklı altıncı bölümde anlatılacakları özetler mahiyetindedir. Sazonov Rus desteği olmadan bir Ermeni ayaklanmasının başarısız olacağını düşünmektedir (s. 175). Yazar, bu bölümde Ermeni sorununun tarihçesi hakkında bilgiler vererek Doğu'daki Ermeni olaylarının sınıra yakın İran ve Rusya topraklarından gelen çetelerin işi olduğunu belirtir. Ermenilere karşı Osmanlı Devleti'nin aldığı tedbirler ve Hamidiye Alayları hakkında da bilgiler veren yazar Ermeni sorununda Türk tezine yakın yazarların belirttiği Rusya'nın rolü üzerinde durur. Buna göre Ruslar Doğu'da bir Ermeni ayaklanması başlatmayı, Osmanlı Devleti bununla uğraşırken saldırıya geçmeyi planlamışlardı (s. 177-180). Yazar, bu bölümde Rusların Osmanlı üzerindeki nüfuz alanlarını genişletmeleri için hem Kürtlerden hem de Ermenilerden yararlanma yoluna gittiklerini belirtir. Van ve Bitlis'teki Ermeni ayaklanmaları, Ermeni-Kürt çatışması, Osmanlı ordusundaki Ermeni kaçakları hakkında da bilgiler veren yazar, ayrıca Osmanlı Devleti'nin de Rusya Müslümanlarını kışkırttığını ileri sürer.

"Ruslar İran'da" başlıklı yedinci bölümde yazar, İran üzerinde değişen İngiliz politikasını anlatır. İran, İngiliz-Rus ilişkilerindeki ana rahatsızlık unsuru olarak Afganistan ve Hindistan'a giden yoldaki can alıcı kara köprüsü olduğundan İngilizler için oldukça önemli bir yere sahiptir. İngiliz politikası 1914'te İran'a daha fazla müdahaleden kaçınması kaydıyla savaşın sonunda İstanbul'un Ruslara verilmesi yönündeyken daha sonradan bu politika Rusya lehine değişmiştir. Buna göre Rusya, haklı sebep göstermesi şartıyla İran'a halen var olandan daha fazla asker gönderebilir ve savaştan sonra yine İstanbul'u alabilirdi (s. 212-213). Yazara göre; İngiliz politikasındaki bu değişimin altında yatan asıl neden mevcut İran hükümetinin yıkılmasıyla ortaya çıkacak Alman dostu yeni bir İslam rejiminin İngiliz Hindistan'ına savaş açması riskidir. İngilizlerin İran'da Rusların daha fazla kuvvet bulundurmalarına izin vermeleri Tahran'daki mevcut yönetime kendisini savunacak araçlar sağlamak içindi (s. 214).

"Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması" başlığını taşıyan sekizinci bölümde Sykes-Picot Anlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimi müzakereleri anlatılır. Sykes-Picot'ya Rusya'nın dâhil edilme sürecindeki müzakereleri

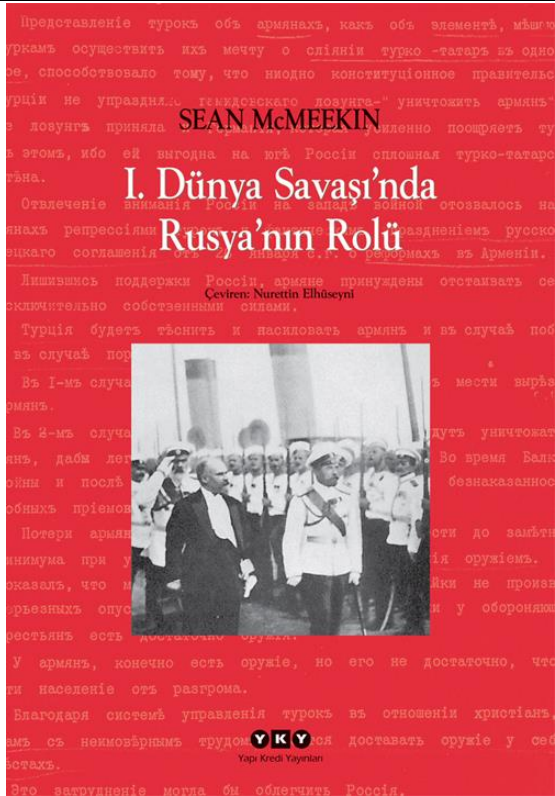
anlatan yazar Rus Dışişleri Bakanı Sazonov'un istediği toprakları; İstanbul ve Boğazlar, Sakarya Nehrine kadar olan Anadolu ve Midye-Enez hattına kadar olan Trakya olarak açıklar (s. 231-232). Sazonov'un isteklerini İngiltere ve Fransa'ya kabul ettirmesinden sonra anlaşmayı Sykes-Picot-Sazonov Anlaşması olarak isimlendiren yazar Rusya'nın Türkiye'den alacağı topraklar üzerinde Ermenilere farklı bir ayrıcalık tanınmayacağını da belirtir. Yazara göre; Rusların Ermenileri desteklemelerindeki amaç başından beri sadece Türkiye'yi zayıflatmaktır (s. 250).

Kitabın dokuzuncu bölümüne "Doruğundaki Çarlık İmparatorluğu" başlığını atan yazar bu bölümde Rusya'nın Ekim 1917 devrimine gidiş sürecini anlatır. 1916 yılında müttefiklerine nazaran çok daha iyi durumda olan Rusya Naroç Çölü'ndeki yenilgisi hariç tutulursa Doğu'da zafer üstüne zafer kazanmıştı. İstanbul'a bir amfibi çıkarma gücüne ulaşmış, iç cephede mermi sıkıntısını kısmen ithal ederek kısmen de kendi üreterek gidermişti (s. 253-259). Rusya'nın kıtlık konusunda da çok kötü durumda olmadığını belirten yazar, Ekim 1917 devriminin temelinde ekonomik sebeplerin yattığı görüşüne karşı çıkar. Yazara göre Rus ekonomisi 1916 ve 1917'de canlı bir gelişme içindeydi, istihdam ve fabrika kârları hızla yükselmekteydi. Savaştaki üretim parlamasından muazzam gelirler elde eden dış sermayenin ülkeye akışından dolayı borsalarda iyimser bir piyasa havası bile esmekteydi.

"Ekim Devrimi ve Tarihsel Unutkanlık" başlıklı sonuç bölümünde önceki bölümlerin bir özeti yapılmakla birlikte Rusya'daki Bolşevik devrimi hakkında da bilgiler verilir. Bu bölümde Brest-Litovsk Anlaşması ile savaştan çekilen Rusya'ya İngiliz ve Fransızların aldığı cephe ve Rusların kayıpları tartışılır. Buna göre İngiliz ve Fransızlar savaştan çekilen Rusya'yı hiçbir paylaşım planına dâhil etmediler (s.274). Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinde Rusya'nın rolünün yeterince araştırılmadığı yönünde tespitler yapan yazar, 1914 yılında St. Petersburg'da savaş isteyenlerin sayısının en az Berlin'dekiler kadar çok olduğu görüşündedir (s. 277). Yazarın verdiği bilgilere göre; Rusların savaşa girişi Sırbistan ve Slav onuru için değil İstanbul ve Boğazlarda hâkimiyet kurmak içindir. Birinci Dünya Savaşı Yakınoğu'da Wilhelm Almanya'sı ile Çarlık Rusya'sı arasında tırmanan emperyal çekişmenin önlenemez bir sonucuydu.

Sonuç olarak bu kitap I. Dünya Savaşı hakkında klişeleşmiş anlatımların ötesine geçmiştir. Savaşın çıkışına ilişkin bilinen görüşlerin karşısına farklı ve yerinde bir tezle çıkabilen yazar Rusya'nın savaştaki rolü ile ilgili büyük bir boşluğu doldurmuştur. Kitabın çevirisi anlatılanların anlaşılması konusunda okuyucuyu zorlamaktadır. Ayrıca kitabın kaynakça açısından oldukça geniş bir arşiv kaynağı, araştırma eser ve çevrimiçi kaynaklar barındırdığını belirtmek yerinde olacaktır.

Ek 1. Kitap Kapağı





## Yazım Kuralları

**anemon**, 2018 yılından itibaren Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayısı olmak üzere yılda altı defa düzenli olarak yayımlanmaktadır. Derginin asıl amacı sosyal bilimler alanında nitelikli akademik çalışmaların yayımlanmasına katkı yapmaktır.

Dergide yayımlanan makaleler yazarlarının izni olmaksızın başka hiçbir yerde yayımlanamaz veya bildiri olarak sunulamaz. Kısmen veya tamamen yayımlanan makaleler kaynak gösterilmeden hiçbir yerde kullanılamaz. Dergiye gönderilen makalelerin içerikleri özgün, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makaledeki yazarlar isim sırası konusunda fikir birliğine sahip olmalıdır.

Makalenin hazırlanması sırasında yardımcı olması amacıyla, internet sitemizde yazarlar için linkinin altında yer alan **anemon** Dergisi yazım kurallarına göre hazırlanmış "örnek\_makale" dosyasını bilgisayarınıza indirmeniz ve makalenizi bu makaleyi örnek alarak hazırlamanız, düzenlemelerde kolaylık ve zaman tasarrufu sağlayacaktır. Bu makaleyi bilgisayarınıza Word programında şablon (template) olarak kaydederek de makalenizi hazırlayabilirsiniz.

- Makaleler MS Word 2007 veya üstü bir sürümde hazırlanarak gönderilmelidir.
- Sayfa yapısı A4 kâğıdı (210 x 297 mm) boyutunda, MS Word programında, Times New Roman veya benzeri bir yazı karakteri ile 10 punto, tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında üst 2 cm olmak üzere diğer kenarlar için 1.5 cm boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır.
- Yazar(lar)ın ad(lar) ve soyad(lar), kurumsal unvanları; yazar(lar)ın görev yaptığı kurum(lar), e-posta adres(ler) bilgileri ve ORCID nuraları verilmelidir. Ayrıca makalelerde sorumlu yazar belirtilmelidir.
- Makale başlığı, içerikle uyumlu, içeriği en iyi ifade eden bir başlık olmalıdır. Başlık, kalın ve 13 punto büyüklüğünde olmalı ve ilk harfler büyük olacak şekilde sola hizalanarak yazılmalıdır. Makaleler aynı özellikte İngilizce bir başlık/title içermelidir.
- Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 75, en fazla 120 kelimedenden oluşan Türkçe "Öz" bulunmalıdır. Öz içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir. Özün altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 3, en çok 5 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Anahtar kelimeler makale içeriği ile uyumlu ve kapsayıcı olmalıdır. Aynı şekilde makaleler İngilizce bir başlık/title, anahtar sözcükler/keywords ve özet/abstract içermelidir.
- **anemon**'un yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Ancak her sayıda derginin üçte bir oranını geçmeyecek şekilde diğer dillerde yazılmış yazılara da yer verilebilir. Diğer dillerde yazılan makalelerde yazım dili dışında ayrıca Türkçe ve İngilizce başlık, anahtar sözcükler ve öz bulunmalıdır.
- Herhangi bir sempozyum veya kongrede sunulmuş olan çalışmalar kongrenin adı, yeri ve tarihi belirtilerek yayımlanabilir. Bir araştırma kurumu veya fonu tarafından desteklenen çalışmalarda (BAP, TÜBİTAK, Kalkınma Bakanlığı vb.) desteği sağlayan kuruluşun adı ve proje numarası ilk sayfanın altında verilmelidir.
- Makaleler giriş, gelişme ve sonuç yer alacak şekilde hazırlanmalıdır.
- Formüller ve denklemler Math Type ya da Word Denklem Düzenleyici kullanılarak yazılmalıdır.
- Çalışma, dil bilgisi kurallarına uygun olmalıdır. Makalede noktalama işaretlerinin kullanımında, kelime ve kısaltmaların yazımında en son çıkan TDK Yazım Kılavuzu esas alınmalı, açık ve yalın bir anlatım yolu izlenmeli, amaç ve kapsam dışına taşan gereksiz bilgilere yer verilmemelidir. Makalenin hazırlanmasında geçerli bilimsel yöntemlere uyulmalı, çalışmanın konusu, amacı, kapsamı, hazırlanma gerekçesi vb. bilgiler yeterli ölçüde ve belirli bir düzen içinde verilmelidir.
- Bir makalede sırasıyla özet, ana metnin bölümleri, kaynakça ve (varsa) ekler bulunmalıdır. Makalenin bir "Giriş" ve bir "Sonuç" bölümü bulunmalıdır. "Giriş" çalışmanın amacı, önemi, dönemi, kapsamı, veri metodolojisi ve planını mutlaka kapsamalıdır. Konu gerektiriyorsa literatür tartışması da bu kısımda verilebilir. "Sonuç" araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olmalı, ana çizgileriyle ve öz olarak verilmelidir. Metinde sözü edilmeyen hususlara "Sonuç"ta yer verilmemelidir. Belli bir düzen sağlamak amacıyla ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir.
- Tablo/Şekillerin numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise sadece tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır. Tablo/Şekil numarası üste, tam sola dayalı olarak dik yazılmalı; tablo/şekil adı ise, her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Kaynakça verilmesi gereken bir durum varsa tablonun altında metin içi kaynak gösterme formatında verilmelidir.

- Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Makale başlığı dışındaki diğer tüm başlıklar yalnız ilk harfleri büyük, 11 punto (üst 12 nk; alt 6 nk) ve sola hizalı olarak yazılmalıdır. Birinci derece başlıklar koyu karakterde; ikinci derece başlıklar, koyu olmayan; üçüncü derece başlıklar ise koyu olmayan ve italik harflerle yazılmalıdır.

## 1. Birinci Derece Başlık

### 1.1. İkinci Derece Başlık

#### 1.1.1. Üçüncü Derece Başlık

- Kaynak göstermede kullanılan format, APA (American Psychological Association) Style 6th Edition'dır. Gerek alıntılmalarda gerekse de kaynakça kısmında yazarlar, Amerikan Psikoloji Derneği'nin yayımladığı Amerikan Psikoloji Derneği Yayın Kılavuzu'nda belirtilen yazım kurallarını ve formatını takip etmelidir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>

(i) Türkçe kitap:

Meriç, C. (2009). *Bu Ülke*. İstanbul: İletişim Yayınları.

(ii) Çeviri kitap:

Davison, A. (2006). *Türkiye'de Sekülerizm ve Modernlik*. Tuncay Birkan (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

(iii) Editörlü kitap:

Çetin, İ. (Ed.) (2010). *Dil ve Edebiyat Öğretim Yöntemleri*. İstanbul: Nobel.

(iv) Editörlü kitapta bölüm:

Okçu, M., Aktel, M., & Kerman, U. (2007). İki Süreci Anlamak: Kamu Yönetiminde Küreselleşme ve "Avrupalılaşma". İçinde: A. Yılmaz & Y. Bozkurt (Ed.), *Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk Kamu Yönetimi* (s.43-67). Ankara: Gazi Kitabevi.

(v) Makale:

Esen, Ö. (2012). Türkiye'de Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracat Üzerine Etkisi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 49(568), 87-97.

(vi) Çift yazarlı makale:

Bayrak, M., & Esen, Ö. (2014). Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu ve Çözümüne Yönelik Arayışlar. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(3), 139-158.

Çok yazarlı makale:

Esen, Ö., Aydın, C., & Aydın, R. (2016). Inflation Threshold Effect on Economic Growth in Turkey. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, 7(22), 1983-1993.

(vii) Tezler:

Esen, Ö. (2013). *Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu: 2012-2020 Dönemi Enerji Açığı Projeksiyonu*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

(viii) İnternet tabanlı kaynaklar:

Eğilmez, M. (2017). *İşsizlik Niçin Düşmüyor?*. (Erişim: 01.02.2018), <http://www.mahfiyegilmez.com/2017/12/issizlik-nicin-dusmuyor.html>

- Metin içi atıflar ilgili bölümde parantez içinde gösterilmelidir.

(i) Tek Yazar İçin: (Soyad, Basım Yılı: Sayfa Numarası)

(ii) Birden Çok Yazar İçin: (Soyad vd., Basım Yılı: Sayfa Numarası)

- Bir yazarın makalesine ulaşamıyorsa ikincil kaynaklardan alıntı yapan bir kaynağa referans veriliyorsa asıl yararlanılan kaynağa göndermede bulunulur.

(i) "(Aktarılan kaynağın yazarının [veya yazarlarının] Soyadı, Yılı)'dan aktaran" ifadesi getirilerek atıf yapılır. Buna bağlı olarak da kaynakçada sadece ikincil kaynağa yer verilir. (Smith, 1890'dan aktaran: Esen, 2006: 1) gibi

(ii) Smith (1890) her bireyin kendi kârını arttırmaya çalışırken amacı hiç de bu olmadığı halde bütün toplumun zenginliğinin artmasına hizmet ettiğini ve bunu yaptırmanın ise piyasanın gizli eli olduğunu vurgulamaktadır (aktaran: Esen, 2006: 1).

- **anemon**'a yazım kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, daha sonraki aşamada intihal denetiminden geçirilir. Dergide intihal denetimi iThenticate programı ile yapılmaktadır ve intihal denetiminde kabul edilebilir benzerlik oranı en fazla %20 olmalıdır.

- Yayım aşamasının ilk adımı için makaleler Online Başvuru Sistemi aracılığıyla yollanmalıdır. Başvurunun hemen ardından elektronik posta adresinize otomatik olarak bir onay mesajı gönderilecektir. Daha fazla bilgi için <http://dergipark.gov.tr/anemon> elektronik adresi aracılığıyla editörümüzle bağlantıya geçilebilir.



## Instructions for Authors

**anemon** is published bimonthly in February, April, June, August, October and December starting from 2018 by Mus Alparslan University. The purpose of the journal is to make contributions to publishing qualified academic studies in social sciences and humanities.

The articles that are published in the journal cannot be published or presented anywhere else unless permission is granted from the editorial board. The articles that are published either partially or completely cannot be used anywhere else unless reference is given. The articles that are sent to the journal has to be authentic, not previously published or sent to be published. The authors of the articles have to have a consensus regarding the order of the authors' names in the article.

If you download the "sample article" that was prepared according to spelling rules and format of the Journal of **anemon** from our website through the link for authors to help you prepare the article, this will save your time and facilitate the preparation process. You can also prepare your article by saving this sample as a template on the Microsoft Word program.

- The articles should be in MS Word 2007 or higher version.
- The layout has to be custom-designed A4 paper (210 x 297 mm). The file format has to be MS Word. The font has to be Times New Roman or a similar one with a size of 10. The file has to have single-line spacing. Page margins have to be 2 cm on the top and 1.5 cm for all the other sides. The pages have to be numbered.
- The articles should include the name(s), surname(s), institutional title(s), institution name(s), e-mail address(es), and ORCID of the author(s). In addition, the corresponding author has to be indicated in the articles.
- The title of the article has to be consistent with the content and must reflect the content in the best way possible. The title has to be boldface with a font size of 13. The first letter of all the words has to be uppercase. The title has to be left-aligned. The articles should have an English title with the same properties.
- The article needs to include an "Abstract" at the beginning not less than 75 words nor longer than 120 words summarizing the content in the most precise and concise way. The abstract must not include references, figures, and table numbers. Leaving a space under the abstract, the author has to add keywords including at least 3 and utmost 5 words. The keywords have to be consistent with the content and should be comprehensive. Similarly, the articles have to include an English title, keywords, and abstract.
- **anemon** is published in Turkish and English. However, each issue may include articles written in other languages unless they exceed one third of the journal. The articles written in other languages have to have Turkish and English titles, keywords, and abstracts in addition to those written in its original language.
- The works that are presented in any symposium or congress can be published after specifying the name, place and the date of the congress. The works (BAP, TUBITAK, Word Bank ect.) that are supported by a research organization or fund have to indicate the name of the supportive organization and the number of the project.
- The articles should be organized as introduction, body, and conclusion. Subtitles and lower-level titles must have a font size of 11 (12 nk before and 6 nk after) and be left-aligned.
- Formulas and equations should be written via Math Type or Word Equation Editor.
- The study has to comply with grammatical rules. The latest Turkish Language Association Spell Check has to be employed regarding the use of punctuation, spelling of the words, and abbreviations. The text is expected to be clear and simple. No expressions out of purpose and scope must be included in the work. The valid scientific methods have to be employed to prepare the article. The content, purpose, scope, justification, etc. of the study have to be provided as much as needed in a certain order.
- An article is expected to include abstract, sections of the main text, references, and appendices (if there is any) respectively. An article has to have an "Introduction" and "Conclusion" sections. The "Introduction" is definitely expected to include the purpose, importance, period, scope, data methodology, and outline of the study. If it is necessary for the subject to be dealt with, literature review can be given in this section as well. The "conclusion" needs to be in compliance with the study's purpose and scope. It needs to be given generally and concisely. The points that are not mentioned within the text must not be included in "conclusion". Headings, titles, and subtitles can be used to organize the text.
- Tables/Figures should be numbered and given with their titles. No vertical lines must be used to draw the tables. Horizontal lines can only be used to separate the subtitles within the table from each other. Table/Figure number has to be at the top left-aligned and non-Italic. The name of tables/figures has to be written with each word having its first letter uppercase. In addition, tables/figures have to comply with black and white print. If there is anything in the table that requires reference, the references must be given at the bottom of the table with in-text reference format.

- Headings, titles, and subtitles can be used to ensure an ordered information transfer. All the other titles except for the title of the article have to have a font size of 11. First-level titles should be uppercase but boldface; the first letters of all the words in the second-level titles should be uppercase and not boldface; and only the first letters of the words in the third-level titles should be uppercase, and these titles have to be italic. In addition, the titles have to be organized with 6 nk before and after the title.

## 1. First-Level Title

### 1.1. Second-Level Title

#### 1.1.1. Third-level Title

- The citation format is APA (American Psychological Association) Style 6th Edition. The authors have to follow the spelling principles and format specified by American Psychological Association in American Psychological Association Publication Manual regarding both quotations and bibliography. For detailed information: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>
- (i) Reference to a book:  
Stopford, M. (1997). *Maritime Economics*. New York: Routledge.
- (ii) Translated book:  
Davison, A. (2006). *Türkiye’de Sekülerizm ve Modernlik*. Tuncay Birkan (Trans.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- (iii) Reference to a chapter in an edited book:  
Esen, Ö., & Aydın, C. (2018). Tunisia. In: S. Özdemir, S. Erdoğan, & A. Gedikli (Eds.), *Handbook of Research on Sociopolitical Factors Impacting Economic Growth in Islamic Nations* (pp. 68-94). USA: IGI Global.
- (iv) Reference to a journal publication:  
Esen, Ö. (2016). Security of the energy supply in Turkey: Prospects, challenges and opportunities. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 6(2), 281-289.
- (v) Two authors:  
Aydın, C., & Esen, Ö. (2018). Does the level of energy intensity matter in the effect of energy consumption on the growth of transition economies? Evidence from dynamic panel threshold analysis. *Energy Economics*, 69, 185-195.
- (vi) Theses and dissertations:  
Esen, Ö. (2013). *Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Türkiye’nin Enerji Açığı Sorunu: 2012-2020 Dönemi Enerji Açığı Projeksiyonu*. Doctoral Dissertation. Erzurum: Atatürk University.
- (vii) Internet Based Sources  
IATA (2016). *Annual Reports Review*. (15.10.2017), Retrieved from <https://www.iata.org/about/Documents/iata-annual-review-2016.pdf>
- In-text references have to be indicated in brackets where relevant.
  - (i) For single author: (Surname, Date of Publication: Page Number)
  - (ii) For multiple authors: (Surname et al., Date of Publication: Page Number)
- The manuscripts that comply with the publication principles of **anemon** are passed through plagiarism checking. The journal uses the iThenticate software to detect instances of overlapping and similar text in submitted manuscripts. If the similarity level is above 5%, the manuscript is not accepted for publication.
- The articles are sent through Online Application System for the first step of the publication. An automatically-sent confirmation message is sent to your e-mail address upon the completion of the application. For further information, please contact the editor via <http://dergipark.gov.tr/anemon>.



## Değerlendirme Süreci

- **anemon**'a gönderilen yazılar, önce Yayın Kurulunca dergi ilkelerine uygunluk açısından bir ön değerlendirmeye tabi tutulur. Dergi kapsamına girmeyen veya bilimsel bir yazı formatına içerik ve şekil şartları açısından uymayan yazılar, hakemlik süreci başlatılmadan geri çevrilir ya da bazı değişiklikler istenebilir. Yayın için teslim edilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel kalite en önemli ölçütlerdir.
- **anemon**'a yayın kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, daha sonraki aşamada intihal denetiminden geçirilir. Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde intihal denetimi, iThenticate paket programı aracılığıyla gerçekleştirilmekte ve intihal denetiminde, benzerlik oranının %20'nin üstüne çıkmaması gerekmektedir. İlgili çalışmada herhangi bir intihale rastlanmadığı takdirde değerlendirilmek üzere o alandaki çalışmalarıyla tanınmış iki hakeme gönderilir. **anemon** Dergisi, sürecin her aşamasında, hakem ve yazarların isimlerinin saklı tutulduğu çift-kör hakemlik sistemini kullanmaktadır. Hakem raporları beş yıl süreyle saklanır. Makaleyi değerlendiren iki hakemden birisinin olumlu diğerinin olumsuz rapor vermesi durumunda makale üçüncü hakeme gönderilmekte veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı vermektedir.
- **anemon**'a gönderilen çalışmalarda yazarlar, hakem ve Yayın Kurulunun eleştiri ve önerilerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Dergideki hakemlik sürecinde, akademik unvana sahip kişilerin yayınları için ancak eşit ya da üst derecede akademik unvana sahip kişiler hakem olabilir.
- **anemon**'un hakem değerlendirme süreci, normal koşullarda editör tarafından ön değerlendirme aşaması bir hafta; hakem değerlendirme süreci de 8 hafta olarak planlanmaktadır. Ancak hakemlerden zamanında dönüş olmaması nedeniyle yeniden hakem atama vb. nedenlerden dolayı hakem değerlendirme süreci uzayabilmektedir.
- **anemon**'a makale gönderen yazar/yazarlar, Derginin söz konusu hakem değerlendirme koşullarını ve sürecini kabul etmiş sayılırlar.
- **anemon**'da yayımlanmasına karar verilen (kabul edilen) çalışmaların telif hakkı, Muş Alparslan Üniversitesine devredilmiş sayılır.



## Peer Review Process

- The papers that are sent to **anemon** are subjected to preliminary assessment by the Editorial Board to see whether the work complies with the principles of the journal. The papers that are out of the scope of the journal or do not comply with the format of a scientific text either in terms of content or style are either rejected or demanded to be corrected prior to peer-review process. Academic objectivity and scientific quality are the most important criteria for the assessment of the articles that are submitted to be published.
- The articles that comply with the publication principles of **anemon** are passed through plagiarism checking. Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University uses the iThenticate software to detect instances of overlapping and similar text in submitted manuscripts. The journal allows an overall similarity of 20% for a manuscript to be considered for publication. After determining an acceptable similarity rate, the article is sent to two reviewers who are known for their studies in the relevant field. **anemon** employs double-blind review system in which the names of neither the reviewers nor the authors are disclosed in any of the phases of the process. Reviewer reports are saved for five years. If one of the reviewers gives positive feedback while the other gives negative feedback, the article is sent to a third reviewer or Editorial Board examines the reviewer reports to make the final decision.
- The authors submitting papers to **anemon** take into account the criticisms and suggestions of the reviewers and the Editorial Board. The authors also have the right to object to the points with which they disagree. In the reviewing process, the publications of people with academic titles are only reviewed by academics of either an equal or a higher degree.
- Assessment process of **anemon** may sometimes take long periods of time due to undesired reasons. Normally, preliminary assessment by the editor takes a week while reviewer's assessment period takes 8 weeks. However, reviewer assessment process may get longer when reviewers do not respond on time or in cases of appointing a new reviewer and so on.
- The author/authors submitting papers to **anemon** is/are considered to have accepted the aforementioned reviewing conditions and process of the journal.
- The copyrights of the works that are decided to be published (accepted) in **anemon** are transferred to Muş Alparslan University.





## Yayın İlkeleri

- **anemon**, ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan, sosyal bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmaları, bilimsel bir yaklaşımla ele alarak sosyal bilimler alanlarındaki çalışmaların niteliğinin yükselmesine, yöntem ve uygulamaların gelişmesine, kuram ve uygulama alanlarındaki çalışmalar arasında iletişimin güçlenmesine ve sosyal bilimler alanındaki literatürün zenginleşmesine katkı sağlamak amacıyla yayımlanmaktadır.
- **anemon**'da, dil bilimi, din bilimleri, edebiyat, eğitim bilimleri, felsefe, güzel sanatlar, iktisat, işletme, maliye, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler vb. tüm sosyal bilimlere ait özgün ve nitelikli bilimsel çalışmaları destekleyerek bilim camiasında üretilen bilgileri akademisyenlerin ve kamuoyunun istifadesine sunmak amacıyla yeni ve özgün çalışmalara yer verilmektedir.
- **anemon**'a gönderilecek çalışma, alanında bir boşluğu dolduracak özgün bir yazı olmalı ya da daha önce yayımlanmış çalışmaları değerlendiren, konuya dair yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan bir inceleme olmalıdır.
- **anemon**'a gönderilecek yazılar makale, çeviri ve kitap tanıtımı türünde olmalıdır. Dergimize gönderilen çeviri yazılar için, makale sahibinin yayın izni ve orijinal metin gereklidir.
- **anemon**'un yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir; ancak her sayıda derginin sayfa sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki yazılara da yer verilebilir.
- **anemon**'a gönderilmeden önce akademik çalışmalar, söz konusu dili iyi düzeyde konuşan editörler tarafından düzenlenmeli ve kontrol edilmelidir. Ayrıca bu durum belgelendirilmelidir (Türkçe hazırlanan çalışmalar hariç).
- **anemon**'a gönderilen çalışmalar daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış ve halihazırda yayımlanmak üzere sunulmamış olmalıdır. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, durum açıkça belirtilmek şartıyla dergiye gönderilebilir.
- **anemon**, Mart, Temmuz ve Kasım sayısı olmak üzere yılda üç defa düzenli olarak yayımlanmaktadır.
- **anemon**'a gönderilen yazılara telif hakkı ödenmez. Yayımlanan makalelerin telif hakkı Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne aittir.
- **anemon**'da yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.
- **anemon**'da yer alan yazılardaki görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı olduğu kurumların görüşlerini yansıtmaz.
- **anemon**'a gönderilen çalışmalar, TÜBİTAK ULAKBİM'in DergiPark Sistemi (UDS) üzerinden elektronik ortamda gönderilmektedir. Bu sisteme <http://dergipark.gov.tr/anemon> da yer alan "Kullanıcı Sayfası/Yeni Gönderi" linkinden ulaşılabilir. Söz konusu sisteme kayıt yapıp makale gönderildikten sonra hakem süreciyle ilgili gelişmeler ve hakem değerlendirme raporları yazarlar tarafından kolaylıkla takip edilebilir.



## Editorial Principles

- **anemon** is an international peer-reviewed journal that publishes authentic and qualified works with a scientific approach in the fields of social sciences. It is published to contribute to raising the quality of the social sciences studies, development of methods and practices, to strengthen the communication between theoretical and practical studies, and to enrich the literature.
- **anemon** supports all the authentic and qualified scientific studies in the social sciences field including business, economics, educational sciences, finance, fine arts, history, international relations, linguistics, literature, philosophy, political science, psychology, sociology and theology etc. It publishes new and authentic works to offer the knowledge produced by scientific circles for the benefit of academics and public.
- The works that are sent to **anemon** must be either an authentic work to eliminate a lack in the literature or a review assessing the previously-published works and suggesting relevant, new, and noteworthy opinions.
- The texts that are sent to **anemon** include articles, translations, and book promotions. For the translated texts, publication permission of the owner of the article and the source text are required.
- Publication languages of **anemon** are Turkish and English. However, each issue may include articles written in other languages unless they exceed one third of the journal.
- Before academic studies submitted to **anemon**, they should be proofread and edited by native the language-speaking editors related to language used in the paper. This should also be documented (excluding study prepared in Turkish language).
- The works that are sent to **anemon** must not be published previously anywhere. They have to be ready for publication. The papers that have previously been presented in a scientific meeting can be sent to the journal if it is clearly indicated.
- **anemon** is regularly published three times a year, in March, July and November by Muş Alparslan University.
- No copyright payment is made for the papers that are sent to **anemon**. The copyrights of the works that are published in the Journal are transferred to Muş Alparslan University Journal of Social Sciences (**anemon**).
- Scientific and legal liabilities of the articles published in **anemon** belong to the authors.
- All the opinions and ideas indicated in the articles that are published in **anemon** are authors' personal opinions and do not reflect the opinions of the Journal or the affiliated institutions by any means.
- The works that are sent to **anemon** are sent to TUBITAK ULAKBİM's DergiPark System (UDS) in electronic environment. This system can be accessed via <http://dergipark.gov.tr/anemon> under the link "User Page/New Submission". After registering in the system and submitting the paper, the developments regarding the reviewing process and reviewer reports can be followed by the authors.

### Yazışma Adresi / Address

Anemon Dergi Editörlüğü

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

49250 – MUŞ/TÜRKİYE

Tel: 0 436 249 49 49 / 3622 - Fax: 0 436 249 10 22

Web: <http://dergipark.gov.tr/anemon>

e-mail: [anemon@alparslan.edu.tr](mailto:anemon@alparslan.edu.tr)